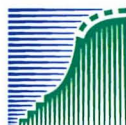

VOLWASSENEN
EDUCATIE

Samenwerken op het snijvlak van
alledaagse educatie voor volwassenen
over natuur milieu en duurzaamheid

Margreeth Broens

landbouw, natuurbeheer
en visserij

Samenwerken

op het snijvlak van

alledaagse educatie

voor

volwassenen

over

**natuur, milieu en
duurzaamheid**

Margreeth Broens

Universiteit Utrecht

**Beraadsgroep
Vorming**

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord en leeswijzer	III
Samenvatting	VI
1 Achtergrond van het project	
1.1 Inleiding en aanleiding	1
1.2 Doel en fasering	2
1.3 Interne structuur	4
1.4 Externe structuur	5
2 Inhoudelijke en methodische verantwoording	
2.1 Inhoudelijke verantwoording	7
2.2 Methodische verantwoording	10
Intermezzo	
Inleiding op de beschrijving van de lokale praktijken van samenwerking	
0 Inleiding	18
1 Korte oriëntatie op de werksoorten NME en informele VE	18
2 Ervaring met samenwerking: een aantal onderscheidingen	20
3 Opzet van de beschrijving	22
3 Samenwerking in Maastricht: formaliseren op instellingsniveau	
3.1 Organisatorische context	25
3.2 De samenwerking	29
3.3 Ervaring met de samenwerking nader beschouwd	41
3.4 Samenvatting	50
3.5 Conclusies en aanbevelingen	52
4 Samenwerking in Utrecht: een educatieve activiteit	
4.1 Organisatorische context	58
4.2 De samenwerking	61
4.3 Samenvatting	91
4.4 Conclusies en aanbevelingen	94

5	Samenwerking in Zutphen: een plan voor deskundigheidsbevordering	
5.1	Organisatorische context	98
5.2	De samenwerking	102
5.3	Ervaring met de samenwerking nader beschouwd	108
5.4	Samenvatting	110
5.5	Conclusies en aanbevelingen	112
6	Meerwaarde van samenwerking in netwerken	
6.0	Inleiding	117
6.1	Meerwaarde van samenwerking tussen NME en informele VE	117
6.2	Samenwerking in de vorm van netwerken tussen NME en informele VE	121
6.2.0	Inleiding	121
6.2.1	Samenwerken in de vorm van netwerken	122
6.2.2	Samenvatting van de samenwerking per locatie: Maastricht, Utrecht en Zutphen	125
6.2.3	Samenwerken in de vorm van netwerken in het algemeen voor NME en informele VE	129
6.3	Aanbevelingen voor samenwerking tussen NME en informele VE	148
	Literatuur	152
	Bijlagen	
Bijlage 1	Namen van de leden van de stuurgroep en contactgroep.	
Bijlage 2	Relevante begrippen in het kader van samenwerking tussen NME en informele VE.	
Bijlage 3	Overzicht van thema's voor uitwisseling en analyse in samenwerking tussen NME en informele VE.	
Bijlage 4	Kadernotitie Formalisering van de samenwerking tussen Trajekt en CNME (Maastricht).	
Bijlage 5	Projectaanvraag project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt (Utrecht).	
Bijlage 6	Materiaal van het project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt (Utrecht).	
Bijlage 7	Natuur- en Milieu-educatie in het welzijnswerk (Zutphen).	

VOORWOORD EN LEESWIJZER

Voorwoord

Samenwerken op lokaal niveau in de vorm van netwerken van educatie voor volwassenen is geen nieuw thema. Op beleidsniveau was er in de jaren zeventig van de vorige eeuw een commissie actief op dat terrein, ingesteld door drie ministeries, te weten de toenmalige ministeries van CRM (Cultuur, Recreatie & Maatschappelijk werk), O&W (Onderwijs & Wetenschappen) en Sociale Zaken. Het betrof de Commissie ter Bevordering van Plaatselijke Netwerken (CBPEN). De CBPEN bekeek samenwerking en samenhang van educatieve voorzieningen op lokaal en regionaal niveau vanuit diverse invalshoeken. De commissie liet daarbij ook ontwikkelingsprojecten in uitvoering nemen die vergezeld gingen van onderzoek. In die tijd al sprak de CBPEN over verbinding van educatie voor volwassenen met maatschappelijke sectoren als milieubescherming (Van Enkevort 1981, p. 187).

In het onderzoek naar vormingswerk in de jaren negentig, dat ik samen met Theo Jansen en Ruud van der Veen uitvoerde, nam het begrip 'netwerk' een centrale plaats in. We gaven onder meer expliciet aan dat in netwerken van het vormingswerk, experts en gespecialiseerde organisaties en bewegingen zijn opgenomen. Het werken in de vorm van netwerken maakt het mogelijk deze experts en organisaties en bewegingen te betrekken bij vormingsactiviteiten rond ecologische thema's. We waren van mening dat van vormingswerkers niet mag worden verwacht dat zij zelf over specialistische inzichten op dat terrein beschikken (Broens et al. 1991, p. 176). Tevens gaven we aan dat in netwerken als organisatorisch concept vormingsinstellingen op het snijpunt staan van twee netwerken: een netwerk van (potentiële)deelnemers om (educatieve) noden en belangen te leren kennen en een van educatieve, sociale en culturele instellingen, organisaties en bewegingen (Broens et al. 1991, p. 179).

In de loop der tijd is wat vanaf het begin van de jaren tachtig met de term volwassenen-educatie (VE) wordt aangeduid in toenemende mate geprofessionaliseerd. Er is wet- en regelgeving ontstaan die educatie voor volwassenen vooral in het perspectief van de arbeidsmarkt zet. Dat is op zich niet verwonderlijk in een tijd waarin men met hoge werkloosheid werd geconfronteerd. Buiten de in wet- en regelgeving vervatte VE bestaan lokale organisaties op het gebied van sociaal-cultureel werk en opbouwwerk die educatieve activiteiten voor volwassenen organiseren. Deze kunnen met VE een bijdrage leveren aan thema's als sociale cohesie, die in lokaal sociaal beleid in deze tijd een meer centrale plaats krijgen. Tevens kunnen ze een inbreng hebben in ontwikkelingen op het gebied van bestuurlijke vernieuwing als interactieve beleidsvorming. Binnen deze thema's kan educatie voor volwassenen over natuur en milieu een rol spelen.

Ook NME raakte steeds meer geprofessionaliseerd. De ministeriële meerjarenprogramma's voor NME hebben daar een belangrijk aandeel in gehad. Vanaf 1991 hebben deze

programma's eerst in en daarna ook buiten het (reguliere) onderwijs een belangrijke bijdrage geleverd aan de professionalisering.

Met deze ontwikkelingen in het achterhoofd is het interessant na te gaan of de lokale instellingen en werksoorten op het gebied van NME en informele VE elkaar, beide als professionele gelijkwaardige partners, iets te bieden hebben. Of ze samen voor en met volwassenen kunnen werken aan educatieve activiteiten op het terrein van natuur, milieu en duurzaamheid. Deze activiteiten kunnen daarmee een perspectief bieden voor maatschappelijk georiënteerde educatie naast arbeidsmarktgerichte educatie. De onderhavige publicatie biedt een blik op deze lokale samenwerkingspraktijk in ontwikkeling.

Het project Alledaagse NME voor volwassenen waar dit boek verslag van doet, is uitgevoerd in het kader van het programma van de Extra Impuls NME dat het financierde. Tevens was een financiële bijdrage afkomstig van initiatiefnemer de Beraadsgroep Vorming. De vraag naar de relevantie van een project op het gebied van samenwerking tussen NME en informele VE is eerst bij beide sectoren verkend. De Stuurgroep NME nodigde de Beraadsgroep Vorming uit met een projectvoorstel te komen. De bijzonder hoogleraar NME, prof. dr. Marjan Margadant, eerst verbonden aan Wageningen Universiteit en in de loop van de projectperiode verhuisd naar de Universiteit Utrecht, bood aan het project bij de leerstoel onder te brengen.

Tijdens het project is door velen een bijdrage geleverd: de leden van de contactgroep die tijdens het project als klankbord fungeerden, de leden van de stuurgroep die zich van het begin tot het einde van het project actief hebben ingezet: van het initiatief tot het project tot en met het leveren van commentaar op de concept-hoofdstukken van dit boek (Voor namen van de leden, zie bijlage 1).

De betrokkenen in de lokale praktijk hebben een waardevolle bijdrage geleverd. Hun bereidwillige medewerking op diverse momenten in het proces was onmisbaar, waarvoor mijn hartelijke dank.

Leeswijzer

Voor wie is deze publicatie bestemd?

Ik heb getracht dit boek voor verschillende categorieën lezers te schrijven: voor beroepskrachten die nog niet samenwerken, voor hen die wel al samenwerken en voor geïnteresseerde lezers.

Waarom een zo gevarieerde lezersgroep? Ik wilde niet volstaan met een publicatie die beroepskrachten slechts voor de keuze van samenwerking zou stellen. In de praktijk van samenwerking blijkt namelijk dat het besluit tot samenwerking snel genomen kan worden als men eenmaal op de hoogte is van elkaars bestaan. Men heeft vaak dezelfde intenties. Veelal echter ontstaan tijdens de samenwerking misverstanden door spraakverwarring omdat men geen ervaring met elkaars werkerterrein heeft. Deze spraakverwarring onderkent men pas in de loop van de samenwerking. De spraakverwarring heeft zeker te maken met het feit dat soms woorden voor een begrip worden gebruikt

die in de samenwerkende sectoren een verschillende betekenis hebben. Het is naar mijn mening dan ook zinvol samen in een vroeg stadium aan deze spraakverwarring te werken. Dat kan naar mijn mening door de begrippen van beide werksoorten door te nemen en ter discussie te stellen. Natuurlijk kan men elkaar over en weer van bestaande vakliteratuur voorzien. De moeilijkheid is dat begrippen uit beide sectoren dan nog steeds niet aan elkaar gekoppeld zijn. Aan de oplossing van dit probleem heb ik een bijdrage willen leveren door relevante begrippen in beide werksoorten kort te bespreken. Op die manier is deze publicatie ook bestemd voor beroepskrachten die al samenwerken.

Een beargumenteerde keuze voor samenwerking valt te geven. Maar hoe ziet het proces van lokale samenwerking tussen deze sectoren er nu concreet uit? Ook over dit laatste is geen materiaal voorhanden. Uiteraard is elke lokale situatie anders en gaat het hier om slechts drie praktijkvoorbeelden. Toch denk ik dat ze beroepskrachten elders voldoende houvast en herkenning zullen bieden, juist ook doordat ze een realistisch beeld van de samenwerking laten zien. Daarnaast heb ik de praktijksituaties zó beschreven dat ze ook de betrokkenen van de gevolgde projecten van dienst kunnen zijn.

De *geïnteresseerde lezer* tenslotte kan op de hoogte raken van samenwerking in de vorm van netwerken tussen beroepskrachten van NME en informele VE. Hij of zij kan nagaan waarom voor samenwerking gekozen kan worden, zich verdiepen in processen van samenwerking op dit terrein en een indruk krijgen van verschillen tussen beide sectoren in het bijzonder.

Dit boek kent een beperkte, een uitgebreide en een volledige versie.

- De lezer die zijn of haar keuze wil bepalen voor samenwerking tussen NME en informele VE kan volstaan met de *beperkte versie*: het lezen van hoofdstuk 1, het intermezzo en hoofdstuk 6. Hoofdstuk 6 bevat tevens een puntsgewijze samenvatting van de afzonderlijke samenwerkingspraktijken.
- De *uitgebreide versie* is voor de lezer die zich wil verdiepen in de manier waarop het proces van lokale samenwerking tussen NME en informele VE zich op drie locaties ontwikkelt. Naast de al genoemde hoofdstukken kan deze lezer tevens de hoofdstukken 2 tot en met 5 lezen. De drie hoofdstukken over de lokale samenwerkingspraktijken zijn onafhankelijk van elkaar te lezen, ook al is voor de volgorde in het boek bewust gekozen van meer tot minder ervaring met samenwerking in de praktijk.
- De *volledige versie* is voor de lezer die al samenwerkt. Hij of zij wordt aangeraden tevens de bijlagen 2 en 3 door te nemen. Dit geldt ook voor de lezer die al een besluit tot samenwerking heeft genomen en op het punt staat daadwerkelijk met samenwerking aan de slag te gaan. De samenwerkende partners kunnen misverstanden voorkomen door de bijlagen 2 en 3 samen te bespreken.

Tot slot meen ik dat het boek de geïnteresseerde lezer voldoende biedt om in zijn geheel te lezen.

SAMENVATTING

Achtergrond

In dit boek wordt verslag gedaan van samenwerking tussen de sector NME en de sector van informeel leren (vormingswerk, sociaal-cultureel werk en opbouwwerk). Het betrof samenwerking in drie lokale praktijksituaties tussen beroepskrachten ten behoeve van educatieve activiteiten voor volwassenen op het terrein van natuur en milieu en duurzaamheid.

De beschreven praktijksituaties maakten deel uit van een ontwikkelingsproject met als algemeen doel het stimuleren van samenwerking tussen NME en de sector informeel leren. Meer specifiek ging het in het project om de twee volgende doelen:

1. Het komen tot een beschrijving van de inhoudelijke en methodisch/didactische meerwaarde van samenwerking ten aanzien van (een) educatieve activiteit(en) op het terrein van natuur en milieu, leefbaarheid en duurzaamheid voor volwassenen.
2. Het overdraagbaar maken van ervaringen (resultaten, succes- en faalfactoren in de samenwerking) ten behoeve van andere lokale situaties.

Achtereenvolgens werden daartoe de volgende activiteiten verricht:

1. Het inventariseren van ervaringen op het gebied van samenwerking tussen de NME en informele VE. De inventarisatie vond plaats in de vorm van een startconferentie. Van de startconferentie is een afzonderlijk verslag verschenen.
2. Het stimuleren, volgen en beschrijven van drie lokale praktijksituaties van samenwerking tussen de sectoren NME en informeel leren. Het onderhavige boek bevat een beschrijving van de gevolgde praktijksituaties van samenwerking.
3. Het presenteren van de opgedane ervaringen en verworvenheden van de gevolgde praktijken van samenwerking. Voor deze presentatie is een studieconferentie georganiseerd. Van de studieconferentie is een afzonderlijk verslag gemaakt.

Resultaten

De vraag die in het project aan de orde was, luidde: Welke inhoudelijke en didactische meerwaarde van de educatieve activiteit komen door middel van samenwerking tussen de sectoren informele VE en NME in de gevolgde praktijksituaties tot uitdrukking?

De aangetroffen meerwaarde valt in te delen naar twee niveaus, te weten het *uitvoerende* en het *voorwaardenscheppende* niveau.

Meerwaarde op het niveau van de *uitvoering* van de educatieve activiteit is een in gezamenlijkheid gerealiseerde combinatie van proces en product die niet door een van beide partners afzonderlijk kon worden uitgevoerd. Partners richten zich gewoonlijk op een van beide, de eigen doelgroep (kinderen óf volwassenen). De doelgroep volwassenen van de instelling voor informele VE zou niet op de onbekende educatieve activiteit op het gebied van natuur en milieu zijn afgekomen als deze alleen door deze instelling zou zijn georganiseerd. Voor de uitvoerende educatieve activiteit zijn te benoemen de

meerwaarde in *algemene zin*, te weten inhoudelijke inbreng van NME en didactische inbreng van informele educatie, en de *afzonderlijke inbreng van beide sectoren*. De algemene meerwaarde kwam overeen met de verwachtingen vooraf. Een nader gespecificeerde meerwaarde als optelsom van de delen valt op basis van deze gegevens nog niet te benoemen. Aanbevolen wordt de samenwerking in de praktijk te volgen om de meerwaarde als optelsom van de delen alsnog in kaart te brengen. Op die manier kan nog duidelijker worden dat samenwerking leidt tot nieuwe activiteiten waarbij men elkaar nodig heeft.

Op *voorwaardenscheppend* niveau is de volgende meerwaarde aan te geven:

1. Ervaring met het opstellen van een gezamenlijk plan voor het beleid en een gezamenlijk plan voor een educatieve activiteit; en
2. Ervaring met bijscholing en een plan voor bijscholing voor beroepskrachten van beide sectoren.

De beschreven voorbeelden van samenwerking maken duidelijk dat de tijd *rijp* is voor samenwerking op lokaal niveau tussen de professionele sectoren NME en informele VE. Op lokaal niveau doen zich ontwikkelingen voor die ook elders in het land plaatsvinden en samenwerking in de kaart kunnen spelen, bijvoorbeeld:

- verbreding van doelgroepen: van kinderen tot en met volwassenen (bewoners, bedrijven, recreanten); van mensen in achterstandssituaties tot in principe iedereen (lerende samenleving);
- vernieuwing van aanpak op wijk- en buurtniveau met onder meer thema's op het gebied van leefbaarheid en duurzaamheid; werken aan Lokale Agenda 21.

De praktijkbeschrijvingen laten zien dat er ook zaken *niet* goed gaan. Ook van dergelijke zaken kan men leren. Vooral de complexiteit van het project vormt een risicofactor. Complexiteit op zichzelf is echter onvoldoende reden voor falen in samenwerking. Duidelijke informatie en het tijdig in overleg (bij besluitvorming) betrekken van partners bij zaken die ieder van hen in de kern van samenwerking raken, kunnen voldoende tegenwicht bieden.

De twee specifieke doelen van het project hebben in dit boek geresulteerd in een beschrijving van de meerwaarde van samenwerking, ten eerste per locatie en ten tweede op bovenlokaal niveau:

1. Aan elk van de *lokale situaties* is een hoofdstuk gewijd. De beschrijving is chronologisch, loopt van meer naar minder ervaring met samenwerking op het vlak van de uitvoering en geeft aanbevelingen voor samenwerking per locatie. Het accent van samenwerking lag in de gevolgde periode in elk van de locaties anders. In *Maastricht* is vooral toegewerkt naar het formaliseren van samenwerking na een periode waarin ervaring was opgedaan met samenwerking in de uitvoeringspraktijk en met uitwisseling van expertise tussen de beroepskrachten. Invloed van buiten de samenwerkingspartners op overheidsbeleidsniveau gaf uiteindelijk de doorslag tot formalisering op beleidsniveau. Voor samenwerking op uitvoerend

niveau was van belang dat men op elkaar kon rekenen. Naar de in woorden uitgesproken doelstellingen werd in de praktijk gehandeld. Intussen leverde de uitwisseling van elkaars expertise wederzijdse ervaring en een verbreding van de ervaring op met elkaars beroepspraktijk. Met deze ervaring kregen de gesprekken over formalisering concrete invulling. De periode van de eerste stap van samenwerking tot formalisering duurde relatief lang. Voor samenwerking over de breedte van de instelling zijn belangrijke elementen: geduld en het niet eenzijdig druk uitoefenen.

In *Utrecht* gaf men de samenwerking vorm door elk een educatieve activiteit te organiseren waarbij men over en weer een kijkje in de keuken kon nemen. Beide instellingen vonden voor de proef met samenwerking steun op beleidsniveau. De eerste activiteit bleek complex in te veel opzichten om op educatief vlak voor elkaar van betekenis te kunnen zijn. De tweede activiteit kon, ondanks de tijds- en personele druk, tot een goed resultaat van samenwerking leiden. Verbreding en verdieping kwamen als voor de hand liggende volgende stap uit de samenwerking naar voren. Uitwisseling van expertise tussen beroepskrachten in de vorm van een studiedag lijkt een wenselijke volgende stap. Deze wens werd door beide samenwerkingspartners gedeeld.

In *Zutphen* is men samenwerking gestart met het opstellen van een plan voor bijscholing, om over en weer expertise uit te wisselen, met een gezamenlijke educatieve activiteit als vervolg. Het plan ging vergezeld van een beleidsnotitie op instellingsniveau. Ook hier had men vanuit beide instellingen mandaat voor samenwerking. Men ging alvast voorzichtig van start met samenwerking op uitvoerend niveau in afwachting van politieke en financiële goedkeuring. Voorzichtig informeel samenwerken levert concrete inhouden op voor bijscholing, geeft onderling vertrouwen en biedt de mogelijkheid tot verbreding van steun voor samenwerking op de werkvloer.

2. De ervaringen met samenwerking zijn ten behoeve van andere lokale situaties tevens *bovenlokaal* weergegeven. Voor de weergave is als kapstok een zevental aanbevelingen van Spierts (1994) gebruikt. Ze gaan over de start van samenwerking in de vorm van netwerken.

De ervaring met de gevolgde samenwerking in de praktijk is dat er *geen vast af te leggen traject* is voor succesvolle samenwerking. Uitgangspunt is een *ontwikkelingsgerichte* aanpak waarbij steeds opnieuw wordt nagegaan wat zich in de praktijk aan aanknopingspunten voor samenwerking voordoet. De aanbevolen stapsgewijze aanpak kan worden gebruikt als er in de praktijk niet direct een aanknopingspunt voorhanden is. In het geval samenwerking al van start is gegaan, kan de stapsgewijze aanpak als *checklist* dienen van punten waarmee men in de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE rekening moet houden. Hoe dan ook lijkt het van belang vanaf het begin van samenwerking enige vorm van *beleidsmatige* steun te verwerven voor initiatieven in de praktijk van samenwerking. Een ander belangrijk element vormt *persoonlijke affiniteit met NME* of

met educatieve activiteiten voor *volwassenen*. Persoonlijke affiniteit zorgt er voor dat daadwerkelijk in korte tijd een volgende stap in de samenwerking wordt gezet, maar maakt aan de andere kant samenwerking kwetsbaar. Om die reden is de beschikbaarheid van praktijkvoorbeelden van samenwerking van belang.

In de praktijk van samenwerking is *spraakverwarring* tussen beide sectoren een lastig verschijnsel. De spraakverwarring wordt niet altijd tijdig ontdekt. Dat heeft onder meer te maken met het gebruik van identieke termen waaraan de sectoren verschillende betekenissen hechten. Voor goede samenwerking is het van belang dat men elkaar verstaat. Het heeft dan ook zin in een vroegtijdig stadium van samenwerking met spraakverwarring aan de slag te gaan. Om het niet bij een loze aanbeveling te laten, biedt dit boek in de bijlagen 2 en 3 alvast materiaal voor een aanzet voor uitwisseling en discussie over relevante begrippen en verschillen tussen NME en informele VE.

Aanbevelingen

De aanbevelingen voor samenwerking tussen NME en informele VE zijn in te delen naar I een aanpak van samenwerking en II algemene aanbevelingen voor samenwerking.

I Een aanpak van samenwerking tussen NME en informele VE

1. Informatie en communicatie

Zoek elkaar als instelling voor NME en voor informele VE op. Stel elkaar op de hoogte van doelen en activiteiten van de eigen instelling en sector. Geef aan wat men denkt voor het samenwerkingsproject en voor de ander te kunnen betekenen.

2. Ruimte voor experiment

Begin voorzichtig – met instemming op instellingsniveau – aan een proef tot informeel, tamelijk onbevengend, samenwerken op het niveau van een uitvoerende educatieve activiteit. Deze informele proef van samenwerken biedt de mogelijkheid elkaar en elkaars werk in de uitvoeringspraktijk enigszins te leren kennen, ieders inzet en inbreng voor het geheel af te tasten, en winst voor beide partijen te ontdekken.

3. Beroepsmatige reflectie

Werk op hetzelfde moment op voorwaardenscheppend niveau aan beroepsmatige reflectie tussen direct betrokkenen, mede aan de hand van de thema's en problemen die zich in de praktijk van de uitvoering voordoen en voordeden.

4. Legitimatatie en winst

Legitimeer de winst die beide partijen uit de samenwerking hebben gehaald en die er in de toekomst uit valt te halen. Benoem deze winst. Werk de legitimatie samen en apart uit voor het (eigen) instellingsniveau. Inventariseer daartoe de ervaringen met samenwerking op uitvoerend niveau en maak tevens gebruik van wat in de fase van reflectie tussen direct betrokkenen aan de orde is gekomen.

5. Vaststelling beleid

Laat de legitimatie uitmonden in het vastleggen van de samenwerking in het beleid van beide instellingen (met bijbehorende middelen). Tegelijkertijd kan samenwerking voortgaan en geleidelijk aan worden uitgebreid.

6. Gezamenlijke planontwikkeling

Leg samen een plan vast voor een educatieve activiteit: van programmeren tot uitvoeren, met afspraken. Maak daarbij gebruik van de al opgedane ervaringen. Sta stil bij wat er zoal bij de activiteit komt kijken: aan expertise die men over en weer moet uitwisselen, mogelijk met behulp van andere betrokkenen uit beide instellingen. Ga daarbij na of het nodig is met de direct betrokkenen een gezamenlijk traject aan bijscholing vorm te geven (bijvoorbeeld in de vorm van onderlinge uitwisseling van expertise, dan wel van uitwisseling van expertise met hulp van buitenaf). Het gaat hier om bijscholing ter verdieping en verbetering van de educatieve activiteit.

7. Uitvoering en evaluatie

Werk samen aan de uitvoering van de educatieve activiteit, stuur bij en evalueer.

8. Implementatie

Maak andere beroepskrachten van de instellingen deelgenoot van de ervaring met samenwerking, indien ook zij betrokken zullen worden bij de uitvoering van de samenwerking. Het spreekt vanzelf dat het hier niet gaat om louter 'overdracht' van expertise. Ook de nog niet eerder betrokken beroepskrachten brengen immers hun ervaring mee.

II Algemene aanbevelingen voor samenwerking tussen NME en informele VE

1. Overleg over de regie

In het geval samenwerking plaatsvindt met een van de partijen als regisseur - op organisatieniveau dan wel binnen een organisatie in één persoon verenigd - is van het begin af aan overleg over de regie noodzakelijk. Een regievoerende partij kan zich bijvoorbeeld voordoen als de uitvoerende educatieve activiteit deel uitmaakt van een andere activiteit. Het overleg betreft de diverse rollen (regisseur en mede-uitvoerder zijn al twee rollen), bevoegdheden en gevolgen. Ook tijdens de samenwerking dient de regie regelmatig onderwerp van gesprek te zijn. Samenwerkende partijen hebben immers steeds te maken met de complexe mix van gelijkwaardigheid en waardering van de inbreng van ieder voor de hele activiteit, onvoorziene zaken die op hun weg komen, in combinatie met de ongelijkwaardigheid die een project met regie nu eenmaal met zich meebrengt. Vooral de rol van regisseur en tegelijkertijd mede-uitvoerende is ingewikkeld.

2. Enkelvoudige educatieve activiteit

In de beginfase van samenwerking verdient een educatieve activiteit als onderdeel van een grotere activiteit met meer samenwerkingspartners niet de voorkeur. Aan de andere kant is het niet nodig, als deze situatie zich nu eenmaal voordoet, de kans op samenwerking te laten schieten. Als de partners NME en informele VE in een project samen met nog meer partners werken, moeten ze zich niet beperken tot eventuele aandacht voor de samenwerking met zijn allen. Ze moeten zeker tevens getweeën de onderlinge samenwerking thematiseren.

3. Tijd voor reflectie

In alle gevallen van de samenwerking dient naast de hectiek van alledag tijd ingeruimd te worden voor overdenking van de samenwerking. Reflectie op samenwerking, over elkaar en elkaars werk, kan in de vorm van een pas op de plaats, bijvoorbeeld in de vorm van een studiedag plaatsvinden. Een studiedag is niet per se noodzakelijk als er maar expliciet tijd wordt ingeruimd tijdens een bijeenkomst (waarop men elkaar toch al sprak).

4. Negatieve beeldvorming aanpakken

Het verschijnsel negatieve beeldvorming kleeft aan beide partners. Ze hebben zelf ook een negatief beeld van elkaar. Al doende dienen beide partners het verschijnsel als gemeenschappelijk herkenbaar probleem aan te pakken om duurzaam vertrouwen in elkaar te kunnen stellen. Deze aanpak leidt tot een combinatie van activiteiten 1. die mensen meer centraal stellen, en 2. die zich in principe op iedereen richten.

5. Flexibele tijd

Hoe dan ook zal in de samenwerking tussen NME en informele VE voldoende - flexibel in te zetten - tijd moeten worden ingeruimd. Deze tijdsbesteding moet niet op voorhand ten koste gaan van tijd voor werkzaamheden die planmatiger, gestructureerder, vertrouwder en zichtbaarder zijn, zoals die ten behoeve van het formele onderwijs.

6. Verschillen als gemeenschappelijk thema

Verschillen tussen NME en informele VE vormen een geschikt centraal thema om gemeenschappelijk aan te werken. In bijlage 3 geef ik een overzicht van thema's (in de vorm van verschillen) die handig zijn om in de praktijk gezamenlijk aan te snijden.

7. Verbreding als motief

Maak bij de start van samenwerking gebruik van motieven voor samenwerking in de gevolgde lokale praktijk, zoals verbreding van doelgroepen bij NME en verbreding van thematiek bij informele VE.

8. Standaard hulpmiddelen

Gebruik voor het vastleggen van samenwerking en gebruik tijdens de samenwerking schriftelijke, tot standaard ontwikkelde, hulpmiddelen als kadernotities en formulieren voor projectaanvragen. Ontwikkel andere standaarden van gemeenschappelijk belang. Te denken valt aan standaarden voor het benoemen van werkzaamheden, voor het operationaliseren van educatieve doelen en voor het benoemen van leermomenten (als deel van andere dan educatieve activiteiten).

1 ACHTERGROND VAN HET PROJECT

1.1 Inleiding en aanleiding

'De betrokken departementen zouden om te beginnen die eigen onderdelen die tot nu toe nog niet nauw bij het Kaderplan zijn betrokken, daar wel bij moeten gaan betrekken (Volksgezondheid op VWS, Volwasseneneducatie op OC&W, Waterstaat op V&W), en moeten gaan stimuleren dat in het veld meer samenwerking op gang komt tussen de organisaties die tot nu toe vooral met NME bezig waren, en allerlei sociaal-culturele instellingen en instellingen voor volwasseneneducatie, die wel nauwe contacten met belangrijke doelgroepen onderhouden maar, zo blijkt uit dit onderzoek, nog weinig bij NME zijn betrokken'. Deze zin vormt de eerste aanbeveling van het inventariserende onderzoek op het terrein van buitenschoolse Natuur- en Milieu-Educatie (NME) dat voorafging aan de Extra Impuls NME (Stokking et al. 1995). Ook later onderzoek naar de betekenis van NME voor volwassenen leert dat er weinig afstemming en samenwerking tussen NME-organisaties en instellingen voor volwasseneneducatie is, terwijl de NME-organisaties op zijn minst oog voor de doelgroep volwassenen kregen, ook buiten hun inzet als vrijwillig kader (Broens 1997). Vanuit NME-organisaties worden lang niet alle kansen benut om de bevolking te bereiken en hun te laten (leren) participeren in hun directe fysieke (natuur en milieu) omgeving. Omgekeerd wordt in de instellingen voor volwasseneneducatie, en in het sociaal-cultureel werk en opbouwwerk (sectoren voor formeel, resp. informeel leren voor volwassenen) niet veel gebruik gemaakt van de deskundigheid van NME-organisaties, bijvoorbeeld in de lessen maatschappelijke oriëntatie of in de opzet van lokale projecten over leefbaarheid (Molenaar 1998; Stokking et al. 1995).

Initiatiefnemer Beraadsgroep Vorming

De Beraadsgroep Vorming heeft in het voorjaar van 1997 de uitdaging aangenomen en heeft vertegenwoordigers van sociaal-cultureel werk, volwasseneneducatie en instellingen voor NME bij elkaar gebracht om na te gaan of de 'gemiste kansen' om te zetten zijn in 'benutte mogelijkheden'. In twee bijeenkomsten en een tussentijdse consultatie hebben ongeveer twaalf verschillende vertegenwoordigers van betrokken organisaties vanuit Nederland en Vlaanderen bevestigd en met voorbeelden geïllustreerd dat er te weinig afstemming en samenwerking tussen beide sectoren is. Daardoor blijft het gebruik maken van elkaars expertise uit en meerwaarde die samenwerking oplevert achterwege. Op grond van de aanwezige ervaringen is ook geconstateerd dat de tijd rijp zou zijn om toenadering te bewerkstelligen. Een groep van vier personen bestaande uit vertegenwoordigers van beide sectoren heeft op basis van de resultaten van de verkenning een projectvoorstel (februari 1998) gemaakt dat is teruggekoppeld naar de genoemde vertegenwoordigers.

De bevindingen van de Beraadsgroep Vorming spoorden met de opvatting van prof. dr. M. Margadant van de - bijzondere - leerstoel NME. Zij verwoordde in haar oratie de wens naar meer aandacht voor (onderzoek naar) NME voor volwassenen (Margadant 1998).

Projectaanvraag informeel leren in het kader van de Extra Impuls NME

De resultaten van de verkenning hebben in het voorjaar van 1998 tot de vraag geleid van de Stuurgroep van de Extra Impuls NME aan de Beraadsgroep Vorming een projectvoorstel in te dienen op het snijvlak van de sectoren NME en (informele) volwassenen-educatie. De Stuurgroep was een samenwerkingsverband van zes ministeries dat de krachten op het gebied van NME heeft gebundeld gedurende de periode 1996 tot en met 1999. Marjan Margadant als bijzonder hoogleraar NME heeft vervolgens de Beraadsgroep uitgenodigd het project organisatorisch bij haar leerstoel NME onder te brengen. De Beraadsgroep heeft deze uitnodiging aangenomen.

Bij de start van het project was de leerstoel NME verbonden aan de Landbouwniversiteit Wageningen (nu: Wageningen Universiteit en Research Centrum, WUR). Met ingang van 1 september 1999 is de leerstoel gevestigd aan het Centrum voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen van de Universiteit Utrecht. Daarmee is het project naar de Universiteit van Utrecht overgegaan.

1.2 Doel en fasering

Doel van het project

Algemeen doel van het project Alledaagse NME is het stimuleren van samenwerking tussen NME en de sector van informeel leren (vormingswerk, sociaal-cultureel werk en opbouwwerk) op lokaal niveau. Meer specifiek gaat het in het project om de twee volgende doelen:

- Het komen tot een beschrijving van de inhoudelijke en methodisch/didactische meerwaarde van samenwerking ten aanzien van (een) educatieve activiteit(en) op het terrein van natuur en milieu, leefbaarheid of duurzaamheid voor volwassenen².
- Het overdraagbaar maken van ervaringen (resultaten, succes- en faalfactoren in de samenwerking) ten behoeve van andere lokale situaties.

Uitgangspunt voor het project is dat de volgende gang van zaken zich in de praktijk voordoet. Door samen te werken neemt men in beide sectoren over en weer kennis van elkaars expertise. Vervolgens leidt deze samenbundeling van expertise tot meerwaarde, dat wil zeggen tot meer dan de sectoren afzonderlijk kunnen realiseren. Samenwerking op het terrein van NME en sociaal-cultureel werk en opbouwwerk ten behoeve van educatieve activiteiten voor volwassenen op het gebied van natuur en milieu wordt daarna meer vanzelfsprekend en neemt een meer structurele vorm aan.

Twee opmerkingen zijn in dit verband op zijn plaats:

1. Bij 'structurele vorm' dient niet zozeer te worden gedacht aan formele organisaties en overlegstructuren waarin alles vooraf nauwgezet is geregeld en vastgelegd. Het gaat er veeleer om dat men elkaar weet te vinden en samenwerkt, bijvoorbeeld in de vorm van netwerken. Dat men als vanzelfsprekend contact opneemt met de ander, zodra zich een activiteit voordoet waarbij de expertise van de ander mogelijk relevant is.

² Voor een uitwerking van de begrippen natuur en milieu, en duurzaamheid verwijs ik naar bijlage 2.

2. Samenwerking - tussen beide sectoren - is geen doel op zich. Samenwerking is een middel om het volgende doel te realiseren: komen tot educatieve activiteiten voor volwassenen op het gebied van natuur en milieu, leefbaarheid en duurzaamheid met een inhoudelijke en didactische meerwaarde. De vraag naar meerwaarde maakt samenwerking tussen en voor beide sectoren interessant.

Doel van het project op lange termijn

Het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' dient bij te dragen aan het volgende lange-termijndoel: Het beschikken over voorbeelden van goede educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu, onder de titel leefbaarheid en/of duurzaamheid voor volwassenen in de lokale context. Meer in het algemeen kunnen dergelijke educatieve activiteiten worden gezien in het perspectief van de 'lerende samenleving'. Mensen hebben onvoldoende aan hetgeen ze aan kennis, houding en vaardigheden in hun jeugd hebben opgedaan en dienen in de loop van hun leven, ook als volwassene, voortdurend te leren in en ten behoeve van de contexten waarin ze verkeren.

Fasering van het project

Het project is opgedeeld in een traject met drie te onderscheiden stappen.

Stap 1: De stap naar de startconferentie.

Het project is, zoals gezegd, te karakteriseren als een ontwikkelingsproject, en wel van samenwerking in lokale praktijken. Gezocht is naar aanknopingspunten bij lokale situaties waar al ervaring is met samenwerking of waar op zijn minst de voorwaarden voor samenwerking gunstig zijn. Er zijn voorbeelden van goede samenwerking in lokale praktijken (geweest). Deze voorbeelden zijn opgespoord en in het kader van de huidige (wetenschappelijke) theorievorming en praktijkontwikkelingen gezet.

De eerste ontmoeting van praktijkontwikkelingen in de huidige context vond plaats in de vorm van een startconferentie. Voor de inhoud en gang van zaken verwijst ik naar het verslag van deze conferentie.

Doel van de startconferentie was materiaal verzamelen over en steun te verkrijgen voor samenwerking tussen de beide sectoren. De startconferentie heeft tevens gefungeerd als start voor de tweede stap in het project en is daardoor ook gebruikt om het proces van samenwerken in de concrete lokale situatie positief te beïnvloeden.

Stap 2: De stap van het stimuleren, volgen en beschrijven van lokale projecten in de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE.

Doel is het overdraagbaar maken van ervaringen (resultaten, succes- en faalfactoren in de samenwerking) ten behoeve van andere lokale situaties, opdat een structurele, vanzelfsprekende, samenwerking tussen informele VE en NME aangaande NME voor volwassenen mogelijk wordt gemaakt.

De voorbeelden van 'good practice' (inhoudelijke en methodische meerwaarde) dienen een uitstraling naar andere lokale situaties te krijgen. Om expertise te kunnen traceren en over te dragen is beschrijving van de gang van zaken in de projecten nodig.

Stap 3: De slotconferentie.

De opgedane ervaringen en verworvenheden worden gepresenteerd op een landelijke dag voor uitvoerend werkers van zowel NME-organisaties als van instellingen voor sociaal-cultureel werk/opbouwwerk en voor volwasseneneducatie. Met de conferentie wordt mede beoogd te bevorderen dat ook in andere lokale situaties soortgelijke samenwerking tussen beide typen organisaties tot stand komt.

Verslaglegging

Buiten dit boek zijn er tijdens het project andere rapportages gemaakt. Van de startconferentie is een afzonderlijk verslag verschenen (Verslag startconferentie, februari, 1999), terwijl de slotconferentie een verslag opleverde van de inleidende lezing en de workshops (Verslag van de lezing en de workshops, mei 2000). In een van de lokale projecten is een videoband gemaakt waarop een impressie van de educatieve activiteit is vastgelegd ('Groen als gras...?!', maart 2000).

1.3 Interne structuur

Het project is uitgevoerd door Margreeth Broens op basis van ervaring op het terrein van algemene volwasseneneducatie en volwassenenvorming en van NME.

De begeleiding van het project heeft plaatsgevonden door een kleine stuurgroep waarvan naast de projectuitvoerder de volgende personen deel uit maakten:

- Hillie van Netten van de Beraadsgroep Vorming met kennis van de praktijk van informeel leren van volwassenen. Zij is tevens vanaf het begin bij de verkenning en de eerste planvorming betrokken;
- Dinie Goezinne van het Dagelijks Bestuur van de Beraadsgroep Vorming voor de formele verbinding van de Beraadsgroep Vorming met de organisatie waar het project is ondergebracht;
- Marjan Margadant als hoogleraar NME die de onderzoeksmatige lijn van het project bewaakte.

Naast de stuurgroep van het project is een contactgroep ingesteld. Deze bestond uit personen afkomstig uit de sectoren die bij de voorafgaande verkenning waren betrokken: NME in Nederland en Vlaanderen; opbouwwerk; instellingen voor vorming, training en advies (ook wel bekend onder de vroeger gehanteerde term 'vormingswerk in internaatverband'), in het bijzonder de drie personen die bij het opstellen van het oorspronkelijke projectvoorstel betrokken waren. De inbreng van de leden van de contactgroep bestond uit hun inhoudelijke expertise op het gebied van de praktijk van NME en sociaal-cultureel werk, opbouwwerk en VE. Met de instelling van de contactgroep werd beoogd tussentijds te reflecteren op de voortgang van het project. De namen van de leden van de stuurgroep en de contactgroep en de sectoren waarin zij werkzaam zijn, staan vermeld in bijlage 1.

1.4 Externe structuur

Naast de Beraadsgroep Vorming is ook de Bve-Raad uitgenodigd tot het maken van een voorstel als vervolg op eerder onderzoek naar NME in relatie tot VE (Molenaar 1998). Dit heeft geleid tot een overkoepelende notitie van de Beraadsgroep Vorming en de Bve-Raad waarin NME is gerelateerd aan formeel en informeel leren van volwassenen. Vervolgens zijn beide organisaties met een eigen projectplan gekomen, waarbij de Bve-Raad de invalshoek 'formeel leren' voor haar rekening nam en de Beraadsgroep Vorming een plan ontwikkelde voor NME in relatie tot informeel leren. Het oorspronkelijke projectvoorstel van de Beraadsgroep (gedateerd februari 1998) heeft bij dit laatste als leidraad gediend. Beide projectvoorstellen zijn gehonoreerd. Daarbij werd als voorwaarde gesteld dat er samenwerking tussen beide projecten zou plaatsvinden. Ik sluit dit hoofdstuk af met de verantwoording van deze samenwerking.

Samenwerking tussen de projecten formele en informele NME voor volwassenen

Het project van formele educatie, 'NME in educatie' (NME in educatie, een werkplan 1998-1999) is in opdracht van de Bve Raad en Colo (= vereniging landelijke organen beroepsonderwijs) uitgevoerd door CINOP (Centrum voor Innovatie van Opleidingen). Samenwerking tussen 'NME in educatie' en 'Alledaagse NME voor volwassenen' heeft op de volgende manier gestalte gekregen:

- De projectvoorstellen zijn uitgewisseld, met inbegrip van de namen van de projectuitvoerenden. Ook zijn over en weer uitnodigingen uitgegaan voor het kennismaken van de resultaten van elkaars projecten.
Vanuit het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' is deelgenomen aan de presentatie van de resultaten van het project 'NME in educatie' in Tilburg, op 12 april 2000. Het betrof vier ROC's (= Regionale Opleidingscentra) die lesmaterialen (in drie gevallen in de vorm van een of meer modules) en eindtermen ontwikkelden ten behoeve van NME voor de drie laagste niveaus van de KSE (=Kwalificatie Structuur Educatie). De drie laagste niveaus betreffen het niveau tot de eindtermen voor het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (VAVO). Voor dit laatste zijn de eindtermen van het voortgezet onderwijs van toepassing (Molenaar 1998). Het betrof materiaal voor de doelgroep Nederlandse cursisten dat in één geval ook geschikt werd geacht voor anderstalige volwassenen. Rapportage van 'NME in educatie' door projectuitvoerder Ties Pauwels vindt plaats als onderdeel van het eindrapport 'Vijf jaar projecten beroepsonderwijs en educatie'. Dit is een uitgave van de Bve Raad.
- In juni 2000 heeft een gesprek tussen Bve Raad, de projectuitvoerder van CINOP en die van het project Alledaagse NME voor volwassenen plaatsgevonden. In dit gesprek zijn beide projecten doorgenomen.

De volgende conclusies werden naar aanleiding van 'NME in educatie' getrokken:

1. Het duurde lang voor er op ROC-(lokaal) niveau iets van de grond kwam. Het vinden van docenten in het ROC die iets willen ontwikkelen in het kader van NME in educatie is moeizaam omdat de ROC's groot zijn en het lang duurt eer de projectinformatie, als ze al prioriteit krijgt, bij de juiste docenten komt.

2. Docenten (van de sector educatie) in ROC's zijn nog niet erg gewend aan projectmatig werken. Het duurt lang voor ze met een projectvoorstel komen. Bovendien vervangen ze hun afwezige collega's, terwijl ze een dagdeel per week (financieel) waren vrijgesteld om aan hun project te besteden. De docenten waren niet gewend te werken op het niveau van eindtermen.
3. Wanneer een docent afkomstig is uit een meer vormingsgerichte voorloper van de formele educatie, heeft hij of zij een groot voordeel voor een adequate invulling van NME voor volwassenen omdat hij of zij gemakkelijk weet aan te sluiten bij de leefwereld van mensen.
4. NME is een bij uitstek multidisciplinaire educatie, die niet gemakkelijk is onder te brengen in de structuur van formele volwasseneneducatie: maatschappelijke oriëntatie waarbinnen NME zou passen heeft in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederlands (als tweede taal) geen prioriteit en het materiaal is, hoe goed het ook wordt geacht te zijn, moeilijk inpasbaar binnen bepaalde gebieden. Daardoor staat de geschiktheid van het materiaal voor de eindtermen ter discussie. Wel acht men een voordeel dat vergeleken met de diffuse structuur waarin informele VE zich afspeelt de onderwijsstructuur aan NME voor volwassenen meer houvast biedt.
Evenals bij 'Alledaagse NME voor volwassenen' speelt bij de docenten voor het deelnemen aan 'NME in educatie' persoonlijke affiniteit met NME een belangrijke rol.

Vergelijking tussen 'NME in educatie' en 'Alledaagse NME voor volwassenen' leert dat samenwerking in het project 'NME in educatie' vanuit het perspectief van de sector formele educatie voor volwassenen is belicht, ook al zijn gemeentelijke instellingen - een voorwaarde om als proeflocatie te mogen dienen - op verschillende manieren bij het project betrokken. Professionele NME, als onderdeel van het gemeentelijk apparaat, waarvan verwacht mag worden dat het de samenwerkingspartner voor formele volwasseneneducatie is, speelt in 'NME in educatie' een ondergeschikte rol. In een van de lokale projecten is sprake van een rol van NME als toeleverancier van materialen aan het ROC-project. Bij de andere is niet duidelijk of er sprake is van een functionaris die zich specifiek met NME bezighoudt en of contact met de gemeentelijke instelling meer heeft ingehouden dan het geven van informatie over het schriftelijke gemeentelijke beleidsplan op het gebied van natuur en milieu (met of zonder educatie). De genoemde rapportage over 'NME in educatie' zal daar meer inzicht in bieden.

Op lokaal niveau is er geen dwarsverbinding gelegd tussen de projecten 'NME in educatie' en 'Alledaagse NME voor volwassenen' omdat voor de projecten verschillende locaties waren gekozen.

2 INHOUDELIJKE EN METHODISCHE VERANTWOORDING

2.1 Inhoudelijke verantwoording

Er bestaat wel degelijk belangstelling voor (informele) natuur- en milieu-educatie voor volwassenen. Deze belangstelling valt te illustreren aan de hand van vakliteratuur op dit terrein. Ik geef een globale indruk van hetgeen het afgelopen decennium aan relevante literatuur over de lokale praktijk van NME voor volwassenen is verschenen. Ik vraag me daarbij in het bijzonder af welke betekenis deze literatuur heeft voor de lokale samenwerkingspraktijk op het terrein van NME voor volwassenen.

Overigens is literatuur op dit gebied moeilijk te achterhalen omdat oplage en verspreiding gering zijn geweest, veel in het grijze circuit is verschenen, archieven niet compleet zijn en er geen instelling is die systematisch alle literatuur op het terrein van NME verzamelt en beheert.

In de literatuur op het terrein van NME voor volwassenen wordt de wens tot samenwerking vaak genoemd (Broens et al. 1991; Stokking et al. 1995). Omdat het onderzoek is gericht op samenwerking tussen professionele NME en VE ging ik te rade bij literatuur die de professionele educatie op het terrein van natuur en milieu voor volwassenen thematiseert. Het perspectief van vrijwilligersorganisaties komt daarbij soms ook in beeld, omdat het kader (vrijwillig of professioneel) van vrijwilligersorganisaties tot de potentiële doelgroep behoort en educatief materiaal in dat geval voor vrijwillige én professionele organisaties bestemd kan zijn. Een andere reden waarom ook het perspectief van vrijwilligersorganisaties wordt gebruikt is omdat soms een organisatie een sector vrijwilligerswerk en een professionele sector kent. Te denken valt aan het IVN dat op landelijk, provinciaal en lokaal niveau een sector vrijwilligers kent en op landelijk en provinciaal niveau beroepsmatig werkzaam is.

Projecten waarin samenwerking centraal staat zijn *Wijken voor Milieu* van LAMIGO, LCO en SME (Reeks Wijken voor milieu, 1994-1995 (inmiddels in één gezamenlijke uitgave gebundeld tot *Duurzaam wijken voor milieu 2000*) en *Natuur en milieu in de wijk* van IMCO (Thissen 1996). Als een rode draad loopt samenwerking door de brochures heen. Het betreft vooral een beschrijving van samenwerking vanuit het perspectief van opbouwwerk, de organisatorische kant en de participatie van bewoners met als thema milieu. Voor zover in de brochures van Wijken voor Milieu educatie en leren aan de orde komen, gaat het om een verwijzing naar instellingen en organisaties die educatieve activiteiten kunnen organiseren en om aanbevelingen voor het al doende leren van bewoners en het gebruik maken van kennis van bewoners.

Andere publicaties over samenwerking bestaan uit inventarisaties van werksoorten en/of activiteiten en/of organisaties ter kennisneming en informatie, en van (overheids)beleid dat gebruikt kan worden om samenwerking te legitimeren (Van Puijenbroek 1992;

Looijenga 1992; NME en wijkbeheer 1998). In dit kader noem ik nog het literatuuronderzoek: *Succesindicatoren voor de beïnvloeding van milieu-attitude en -gedrag door overheden en intermediairen* in opdracht van het toenmalige ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). De succesindicatoren blijken niet te verwijzen naar (samenwerking door) instellingen, organisaties, werksoorten of activiteiten. Ze verwijzen naar milieu-attitude en -gedrag van individuen. Ook deze studie geeft daarnaast een inventarisatie, te weten van het al dan niet voorkomen van 'milieu' in de activiteiten en werksoorten op zich (Van Beek et al. 1991). De genoemde publicaties zijn vooral als voorwaardenscheppend voor samenwerking te karakteriseren. Meestal zijn ze geschreven vanuit het perspectief van een van de afzonderlijke werksoorten (opbouwwerk, educatie of NME). Als uitzondering noem ik het 'Werkboek migranten en milieu' (Wilbrink 1998). Dit werkboek is een resultaat van het project 'Migranten en milieu'. Het is expliciet gericht op het thema samenwerking en geeft een model en tips voor samenwerking tussen migranten- en milieu-organisaties. Een bezwaar is dat het samenwerking op het niveau van organisaties aangaande NME beschrijft, waarbij voor ingewijden duidelijk is dat de meeste betrokken organisaties niet aan educatie op lokaal niveau doen, maar hoogstens trainingen voor lokaal werkenden (vrijwilligers of professionele krachten) verzorgen.

De training op zich kan een educatieve activiteit worden genoemd. De lokaal werkenden doen echter niet aan educatie, maar bijvoorbeeld aan voorlichting en worden dus niet op lokale NME voorbereid. Verwarring ontstaat doordat een bijlage van het werkboek een adequate beschrijving geeft van de sector NME (met op professioneel niveau de lokale NME Centra en de provinciale consultantschappen NME), zodat de lezer van het werkboek veronderstelt dat de beschrijving gaat over de werkzaamheden (educatieve activiteiten) van deze NME-instellingen. Daar komt bij dat uit de beschrijving in de bijlage niet duidelijk wordt dat professionele educatie op lokaal niveau meestal (ondersteuning van) voor kinderen (in schoolverband) is en niet volwassenen betreft.

De voorbeelden van cursussen worden meestal ook vanuit het perspectief van de afzonderlijke werksoorten geschreven. In de beschrijving wordt aangegeven dat andere instellingen een rol spelen, bijvoorbeeld dat er een excursie naar een bepaalde instelling plaatsvindt. Voor de specifieke inbreng van de ander en hoe de samenwerking er uitziet worden geen aanwijzingen gegeven (Van Gemert & Van Puijenbroek 1992).

Ook zijn er materialen voor het leren van volwassenen ontwikkeld op het gebied van natuur en milieu, vaak met een expliciete handleiding voor docenten. Het betreft materiaal voor professionals en/of voor (professioneel) kader van vrijwilligersorganisaties. Meestal gaat het dan om (losbladig) materiaal dat bestemd is voor een van de werksoorten (Cursus Natuur en Milieu 1990; Ruimte voor maatschappelijke vorming en debat 1996; Politiek-culturele activiteiten: regio's, federaties en afdelingen 1997; Cursuswerkboek voor de IVN Natuurgidsencursus 1988). Soms is het materiaal sterk gericht op (overheids)beleidsbeïnvloeding (Duurzame dialoog; cursusmateriaal over vrouwen en Lokale Agenda 21 1997; Vrouwen toetsen het leefmilieu 1995 - 1996 (nu: Toets het leefmilieu 1998). Over het gebruik van de materialen is weinig bekend. Op een conferentie van het IVN over NME in jeugd-en jongerenwerk, volwasseneneduca-

tie, sociaal-cultureel werk en opbouwwerk is over het Cursusboek Natuur en Milieu gerapporteerd dat het doel dat docenten direct met het materiaal uit de voeten kunnen in de praktijk nog niet geheel is gerealiseerd (Natuur- en milieueducatie, een zorg meer? een zorg minder! 1992).

Samenvattend kan het volgende worden gesteld:

De informatie over de werksoorten en hun activiteiten is vooral voorwaardenscheppend voor samenwerking. Met name de wens tot en het nut van samenwerking op het terrein van educatie over natuur en milieu voor volwassenen is expliciet en impliciet aan de orde gesteld, in combinatie met informatie over de werksoorten en hun activiteiten. De vertaling in de concrete lokale praktijk van samenwerking is onderbelicht gebleven in de literatuur. Dit laatste doet niets af aan de waarde van de boven beschreven literatuur op zich. Van sommige instellingen is bekend dat ze destijds tegen de heersende trends in aandacht besteedden aan onderwerpen als natuur en milieu, en duurzaamheid voor volwassenen (PRISMA in Noord-Brabant, IMCO in Noord-Holland, STAMM in Drente).

De onderlinge verwevenheid van organisaties en activiteiten, en het impliciet blijven van doelen en activiteiten scheidt verwarring. NME wordt bijvoorbeeld vaak gehanteerd als containerbegrip of subsidieterm. De 'E' van educatie bij het hanteren van het begrip houdt niet altijd in dat de organisatie aan educatie doet. Het kan in plaats daarvan bijvoorbeeld gaan om activiteiten als belangenbehartiging, informatieverstrekking en/of beleidsbeïnvloeding. Het gaat er hierbij niet om de waarde van dergelijke activiteiten op zich in twijfel te trekken. Educatieve werkers zullen het ontbreken van een omschrijving van de activiteiten echter niet problematiseren, omdat ze ervan uitgaan dat wat er aan de orde is educatie is. En dus als er over samenwerking in organisaties wordt geschreven er samenwerking aangaande educatieve activiteiten in het geding is. Daarbij gaat het er dus om dat de educatieve werkers die samenwerken met werkers in het NME-veld ten behoeve van een educatieve activiteit verwachten dat de inbreng van de organisatie die ten behoeve van een *educatieve activiteit* of het *educatieve aspect* van een activiteit is (als educatie onderdeel van een andere activiteit is). Vervolgens raken ze - vaak onbewust - in verwarring omdat het veld als NME-veld wordt gepresenteerd, terwijl sommige organisaties wel en andere geen educatieve activiteit uitvoeren of ondersteunen. Omdat de activiteiten als zodanig niet worden beschreven, blijft dit onduidelijk.

Het is nodig, indien organisaties samenwerken, om van elkaar te weten met welk type organisatie en activiteiten men van doen heeft. Het moet immers duidelijk zijn wat men ten behoeve van het vorm en inhoud geven aan de activiteit aan eigen deskundigheid in huis heeft (wie doet het), wat men de ander te bieden heeft en welke verwachtingen men van elkaar heeft.

In dit project betreft het de beschrijving van de inhoudelijke en methodisch/didactische meerwaarde van samenwerking ten aanzien van (een) educatieve activiteit(en), op het terrein van natuur en milieu, leefbaarheid of duurzaamheid voor volwassenen. De samenwerkende organisaties zijn professionele organisaties op het terrein van NME

en van informele educatie voor volwassenen. Met nadruk stel ik dat samenwerking een meerwaarde vertegenwoordigt door de inbreng van expertise van beide afzonderlijke sectoren en dat samenwerking geen doel op zich is. In de beschrijving wil ik juist deze meerwaarde tot uitdrukking laten komen. Voor een nadere omschrijving van begrippen als educatie en informele educatie, sociaal-cultureel werk, opbouwwerk en NME verwijs ik naar bijlage 2. In hoofdstuk 6 geef ik aan dat wat in deze bijlage aan de orde komt tevens kan dienen als aanzet tot gezamenlijke bespreking, dat wil zeggen tussen NME en informele VE.

2.2 Methodische verantwoording

Het volgen van lokale praktijkprojecten: samenwerking als praktijkontwikkeling

Natuurlijk was het mogelijk geweest praktijkvoorbeelden van goede samenwerking tussen NME en informele VE achteraf in kaart te brengen en te analyseren door betrokken personen er naar te vragen. Ik heb er echter voor gekozen zoveel mogelijk de huidige situatie als uitgangspunt te nemen en lokale samenwerkingspraktijken te volgen zoals die zich nú voordoen.

Deze werkwijze heeft de volgende voor- en nadelen.

Nadelen zijn:

- De interventie van degene die de praktijk volgt kan een nadeel zijn indien het project een wending krijgt die niet past in de context van de samenwerking: gekunsteld of onnatuurlijk is. Te denken valt bijvoorbeeld aan een situatie waarin samenwerking tot doel op zich wordt omdat dit project nu eenmaal wordt gevolgd. En het gevaar dat de samenwerking daarmee loopt niet ingebed te raken in de lokale samenwerkingscultuur. Erger nog is een situatie waarin de interventie leidt tot het ophouden van samenwerking als gevolg van een conflict waarbij de samenwerkingspartners wijzen naar degene die interenieert als veroorzaker van het conflict.
- Het ontwikkelingskarakter van de samenwerkingspraktijk. De voorbeelden ontwikkelen zich in de praktijk en kennen in die zin een open einde. Resultaat en kwaliteit van samenwerking zijn daarmee ongewis. De vraag is daarbij of van de samenwerking een mooi geheel, van het begin tot het eind, valt te schetsen.
- De relevantie van de weergegeven praktijkgegevens. De beschrijving van de samenwerking is momentaan en weergegeven details die nu sterk belicht worden, kunnen na verloop van tijd, op de lange termijn, onbelangrijk blijken te zijn geweest. Dit geldt des te meer omdat elke praktijksituatie als op zichzelf staand wordt beschouwd.

Voordelen zijn:

- Actualiteit. De samenwerking tussen de beide partners is actueel en past in de huidige maatschappelijke ontwikkelingen.
- Praktijknaabij en realistisch. De samenwerking is tamelijk precies en op de voet

te volgen in tegenstelling tot reconstructie achteraf.

- Mogelijkheid tot participerend onderzoek. Er is door de interventie - in de vorm van gesprekken - van degene die het praktijkvoorbeeld volgt een extra mogelijkheid tot reflectie op het verloop van de samenwerking tot nu toe. Deze kan verdiepend en verhelderend werken ten aanzien van doelen, strategieën en methodieken, maar ook preventief werken, bijvoorbeeld zich voordoende valkuilen voorkomen. In de woorden van Van Strien: "(...) omdat (...) praktijk rechtstreeks gericht is op de beantwoording van vragen, is praten óver tegelijk een vorm van praten mét." (Van Strien 1986, p.27) of een stap verder: een 'mogelijkheid actief vorm te geven aan de eigen samenleving' (Van Strien p. 196).

Het is kortom van belang dat degene die de praktijk volgt zich op zijn minst bewust is van het feit dat hij of zij hoe dan ook intervineert in de lokale samenwerkingspraktijk. Het betekent dat hij of zij steeds een afweging dient te maken hoe ver de interventie kan gaan, wil de samenwerking niet te ver af staan van de mogelijkheden van de samenwerkingspraktijk en een natuurlijk verloop houden met daarbij passende leerprocessen.

Kiezen voor het volgen van actuele lokale samenwerkingspraktijken houdt in dat ik aan goed in de betekenis van 'goede' praktijkvoorbeelden een bepaalde betekenis geef. Ik sluit me daarmee aan bij De Zeeuw die goed niet opvat als absoluut goed, ontleend aan een bepaalde autoriteit (van buitenaf), in de betekenis van 'altijd en overal geldig'. Hij omschrijft 'goed' in de betekenis van gebaseerd op ervaringen, met: 'het verleden als autoriteit bij de waardering van wat goed handelen is in de toekomst'. Even verder onderscheidt De Zeeuw de vier volgende ervaringsvormen ten behoeve van goed handelen, in dit geval 'goed samenwerken in de lokale praktijk'.

1. De herhalingservaring, waarbij men probeert te zien wat men deed, toen men iets deed dat succes had. Het gevonden patroon wordt herhaald, zodra men behoefte heeft aan dat effect, en het nogmaals wil realiseren (als vorm van goed handelen). Men denkt dat als men het patroon herhaalt, het succes weer optreedt.
2. De historische ervaring, waarbij men probeert te achterhalen wat geleid heeft tot de huidige - negatief te waarderen - situatie, en tracht die activiteiten ongedaan te maken of te compenseren (goed maken, herstellen).
3. De consensus-ervaring. Men probeert in overleg tot een besluit te komen. Het genomen besluit geeft dan richting aan wat verder als goed handelen wordt beschouwd en legitimeert dat in de toekomst bepaalde dingen wel of niet worden gedaan.
4. De organisatie-ervaring, waarbij men probeert mensen in organisaties, groepen, partijen of samenwerkingsverbanden te verenigen. Daarmee wordt iets mogelijk: wat men goed acht (in het belang van de groep enz.). (De Zeeuw, in De Hoog et al. 1980, pp. 57-59).

Overigens kan nog steeds het goede lokale praktijkvoorbeeld uit het verleden ook samenvallen met dat van het heden (in het geval samenwerking al langdurig is).

Deze (ervarings)vormen van goed handelen spelen alle een rol bij de weergave van voorbeelden van 'good practice'. Ze staan daarbij niet op zichzelf maar zijn gekoppeld aan een inhoudelijke context, de lokale praktijksituatie.

Het bovenstaande betreft goede praktijkvoorbeelden in de betekenis van 'goed voor de - interne - lokale samenwerking'. Vervolgens gaat het om de externe kant, de waarde van goede praktijkvoorbeelden voor situaties elders in het land, de 'transfer'waarde van lokale praktijkvoorbeelden. Goed in deze betekenis houdt in:

- praktijkgericht in tegenstelling tot abstract modelmatig;
- enthousiasmerend in tegenstelling tot droog en saai;
- tot navolging uitdagend (zonder te worden gekopieerd) in tegenstelling tot het gedachtenloos opvolgen van instructies;
- bereikbaar in tegenstelling tot utopistisch; en
- realistisch in tegenstelling tot eenzijdig de succesfactoren benadrukken.

Voorwaarden voor selectie

Uitgangspunt voor het volgen van de lokale praktijk is de volgende vooronderstelling. Samenwerking tussen de sector NME en de sector van informeel leren (sociaal-cultureel werk en opbouwwerk) op lokaal en regionaal niveau is een passend middel om te komen tot goede educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu voor volwassenen. Samenwerking biedt inhoudelijke en methodische meerwaarde die leidt tot goede educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu, leefbaarheid en duurzaamheid voor volwassenen, in het perspectief van 'de lerende samenleving'. Elk van beide sectoren afzonderlijk mist een gedeelte van de expertise om tot dergelijke goede educatieve activiteiten te komen.

Deze vooronderstelling leidt tot de volgende invulling van eigenschappen van of voorwaarden voor goede praktijkvoorbeelden waar ik naar op zoek ben gegaan.

Het gaat bij de zoektocht naar te volgen goede praktijkvoorbeelden om intenties, dat wat de moeite van het nastreven waard is en niet om een al bereikte situatie. Het nastreven van goede samenwerking in de praktijk van het werk kan op zich al onderdeel uitmaken van het leerproces waarin samenwerkingspartners zich bevinden. Een 'goed' praktijkvoorbeeld in deze context houdt in dat er ook andere goede praktijkvoorbeelden (mogelijk) zijn die echter niet behoren tot de selectie die ik volg en beschrijf. Ik beschrijf bijvoorbeeld geen voorlichtingspraktijken op het gebied van natuur en milieu, praktijken van vrijwilligersorganisaties of van eigenstandige ontwikkelings-educatie.

Organisatorische randvoorwaarden

- Professionele organisaties: er moet sprake zijn van een professionele NME- en een professionele informele VE-organisatie die samen een project doen. Ik maak deze afbakening nadrukkelijk om de educatieve activiteit op het gebied van natuur en milieu voor volwassenen duidelijk neer te kunnen zetten. Veel organisaties

noemen zich namelijk NME-organisaties (vrijwilligers of professioneel) terwijl ze geen educatieve activiteiten (voor volwassenen) tot hun takenpakket rekenen. Van professionele organisaties mag verwacht worden dat ze op educatie aanspreekbaar zijn en in staat zijn educatie als zodanig (ook als onderdeel van een andere activiteit) te benoemen. Ik wil er met andere woorden in het onderzoek van verzekerd zijn dat ik daadwerkelijk educatieve activiteiten voor volwassenen in het kader van samenwerking onder de loep neem.

- Professionele werkers: er moet in beide sectoren sprake zijn van een professionele werker of een vervanger van de professionele werker als begeleider/uitvoerder voor het lokaal niveau. Met de keuze voor professionele krachten in plaats van vrijwilligers gaat het er niet om dat vrijwilligers niet deskundig (genoeg) zouden zijn. Het werk van vrijwilligers in (vrijwilligers)organisaties kent echter een eigen dynamiek waarin bijvoorbeeld persoonlijke keuzen een belangrijker rol spelen dan keuzen voor de organisatie (Broens et al. 1991).
- Gelijkaardigheid en wederkerigheid: het praktijkvoorbeeld moet samenwerking op basis van gelijkaardigheid en wederkerigheid mogelijk maken, het liefst in de vorm van gelijke inbreng. Het gaat om het meedenken met elkaar zonder 'kant-en-klaar-plan' van een van beide partijen. Dit houdt niet in dat het initiatief voor de activiteit niet door een van beide partners genomen kan worden. Iedere organisatie moet haar vanzelfsprekendheden overboord (durven) zetten, vaktermen problematiseren en tijd nemen voor het verwerven van respect en vertrouwen. Men dient te kunnen omgaan met verschillen. Het gaat daarbij om het 'op gedeeld begrip' handelen in plaats van het 'op resultaat gericht' handelen. Dit laatste wil niet zeggen dat men niet met de activiteit op resultaten gericht is.

Doelgroepen

- Volwassenen: er moet sprake zijn van volwassenen waarop de activiteit betrekking heeft.
- Visie op volwassenen: volwassenen zijn competente mensen met hun eigen - heterogene - ervaringen, achtergrond en inbreng. Met andere woorden mensen weten al heel veel. Wat ze weten moet in kaart worden gebracht en daar dient wat inhoud en vorm betreft bij te worden aangesloten.
- Verkenning van doelgroepen: volwassenen vormen geen vast omschreven doelgroep. Bij volwassenen kan aangeknoopt worden bij een diversiteit aan contexten waarin ze verkeren (publiek-privé, woon-werk- en leefsituatie). Steeds zal moeten worden nagegaan in welke rol en context ze worden aangesproken.
- Leren is voor iedereen: de activiteiten zijn niet alleen gericht op volwassenen als deel van achterstandsgroepen, -categorieën of probleemgroepen. Natuur en milieu gaan iedereen aan. 'Samen leren' en het ontwikkelen van relaties tussen categorieën burgers is van belang. Ook (professionele) begeleiders van activiteiten zijn lerenden.

Inhoud

- Natuur en milieu in onderlinge samenhang: uitgangspunt voor de activiteit is dat 'natuur en milieu' niet 'los verkrijgbaar' zijn, maar in onderlinge samenhang moeten worden gezien. Dat betekent niet dat 'natuur en milieu' per definitie in de titel van de activiteit tot uitdrukking moeten komen. Het kan bijvoorbeeld gaan om het uitbreiden van de begrippen natuur en milieu tot 'leefbaarheid' en/of 'duurzaamheid'. Abstracte begrippen als milieu en duurzaamheid die niet aansluiten bij de dagelijkse context van mensen dienen inhoudelijk zo te worden vertaald dat ze aansluiten bij de dagelijkse context van mensen.

Activiteit

- Educatie als eigenstandige activiteit of als onderdeel van een activiteit: de activiteit moet een educatieve zijn, de activiteit moet over educatieve doelen beschikken of de educatieve activiteit moet deel uitmaken van een project met andere dan educatieve activiteiten. Het kan dus ook gaan om een project waar educatie een onderdeel van vormt. Te denken valt aan een project in de vorm van een traject op het gebied van reflectie en actie (leren en handelen) of van activeren - organiseren - leren. Met activeren - organiseren - leren bedoel ik een project waarbij mensen warm worden gemaakt voor een activiteit die in een organisatorisch kader wordt uitgevoerd en waar zich al doende leervragen voordoen waarop deelnemers een antwoord trachten te vinden. Het kan gaan om een gezamenlijke activiteit met inbreng van beide kanten of om activiteiten van beide sectoren waar men over en weer van elkaars expertise gebruik maakt.
- Open leerprocessen: het gaat bij educatie om open leerprocessen, dat wil zeggen leerprocessen zonder extern opgelegde doelen. Deze open leerprocessen zijn nodig om keuzen te maken in een complexe samenleving binnen sociale contexten. Het gaat daarbij expliciet ook om vorming: het verwerven van een eigen identiteit door kritische waardering van de eigen persoon, het bijdragen aan de veranderende samenleving, niet alleen door instrumentele kwalificaties, maar ook vanuit kritische reflectie op cultuur in de betekenis van het geheel aan normen en waarden en het leren verantwoordelijkheid te dragen. Het kan daarbij gaan om sociaal leren, het leren van individuen in en door de omgeving, leren in en door reflectie op actie, leren met hoofd, hart en handen.
- De uitkomst van het geleerde laat de keuze van handelingsperspectieven open. Het gaat niet om het bewerkstelligen van gedragsverandering waarbij het gewenste gedrag op voorhand vastligt, en waarbij een oorzakelijk verband tussen kennis en gedrag bij mensen wordt verondersteld. Op zichzelf staande voorlichtingsactiviteiten in het kader van de uitvoering van overheidsbeleidsmaatregelen blijven buiten beschouwing.
- De belevingswereld van volwassenen als aanknopingspunt: aanknopingspunt voor de manier waarop met volwassenen vorm en inhoud aan de activiteit wordt gegeven is de belevingswereld van volwassenen in sociale contexten.

Diversiteit

Om de kans op herkenbaarheid en daarmee navolgbaarheid voor andere lokale situaties in Nederland te vergroten heb ik diversiteit binnen de praktijkvoorbeelden nagestreefd. Het gaat er immers om beschrijvingen van de gang van zaken op het gebied van samenwerking op lokaal niveau te krijgen waarbij niet de onderlinge vergelijking centraal staat, maar de (diversiteit aan) inbreng van elk van de organisaties in de samenwerking in de lokale context.

Gekeken is naar de volgende verschillen:

- nadruk op milieu of natuur of leefbaarheid en/of duurzaamheid
- nadruk op eigenstandige educatie of educatie als onderdeel van een activiteit
- onderdeel van een gemeentelijke organisatie of stichting
- nadruk op stedelijke of plattelandsomgeving.

Selectie van de lokale projecten

Al tijdens de startconferentie boden zich deelnemers aan als potentiële kandidaat voor een samenwerkingsproject. Uit de startconferentie is het volgen van twee lokale projecten voortgekomen. Toevallige contacten met beide typen organisaties in dezelfde plaats leidden tot het derde samenwerkingsproject.

Andere projecten die zich aanboden voor beschrijving vielen af omdat hun werk in de praktijk al op een andere manier werd gevolgd, hun lokale situatie te veel leek op andere praktijksituaties of omdat ze hun samenwerkingsproject niet rond kregen.

Gekozen is voor de locaties Maastricht, Utrecht en Zutphen om de volgende redenen: Het CNME in Maastricht heeft als invalshoek de natuur. Maastricht is een middelgrote stad. Daar komt bij dat het CNME een stichting is en geen onderdeel van de gemeentelijke organisatie, een zogenaamde PPS-onderneming (PPS: publiek-private samenwerking). De samenwerkingspartner, Trajekt, is een brede welzijnsorganisatie met onder meer een sector opbouwwerk.

De afdeling NMC van de gemeente Utrecht heeft een milieu-invalshoek en Utrecht is een grote stad in de randstad. Het stedelijk centrum Trijn van Leemput is een stichting voor plaatselijk vormingswerk.

Zutphen heeft een brede Stichting Welzijnswerk die buurtgericht werkt en een gemeentelijke afdeling milieu met NME als nieuw aandachtsgebied, dat wil zeggen sinds begin 1999.

Er zijn uiteindelijk geen vier maar drie projecten gevolgd omdat het gezien de beschikbare tijd in de praktijk ondoenlijk bleek er meer te volgen. Voor de samenwerkingsrelatie moesten steeds twee instellingen worden gevolgd. Dit kwam in de praktijk neer op het onderhouden van contacten met medewerkers van zes instellingen.

Het volgen van de lokale projecten

Ten behoeve van het volgen en beschrijven van de projecten op lokaal niveau is gekozen voor de volgende drie invalshoeken:

1. Specifiek contextueel in plaats van generalistisch: Het gaat er niet om een generalistisch beeld van de praktijksituaties te schetsen en een standaardmodel te ontwikkelen, maar om praktijksituaties in hun specifieke concrete lokale context weer te geven. Niet hoe vaak iets voorkomt op lokaal niveau is in eerste instantie interessant maar wat er zich voordoet.
2. Ontwikkeling in plaats van afgerond voorbeeld: De projecten worden gevolgd vanuit een ontwikkelingsperspectief. Ze zijn onderdeel van een proces en bevinden zich in een lokale context met sectoren (NME en informele educatie) die voortdurend veranderen. De beschreven praktijksituatie is dus niet af of statisch. Ergens in de tijd wordt hij opgepakt en na een bepaalde tijd weer losgelaten.
3. Nastrevenswaardige intenties in plaats van toetsing aan een ideaalbeeld: De projecten en samenwerking op lokaal niveau zijn in ontwikkeling. Dit houdt in dat noch selectie noch beoordeling van de samenwerking plaatsvindt op basis van een al ideale, bereikte, situatie. Het betekent aan de andere kant niet dat alles wat er in de projecten aan samenwerking plaatsvindt per definitie de moeite (van navolging) waard is.

Verzamelen van gegevens

1. Er is schriftelijk materiaal verzameld zoals een beleidsplan, jaarverslagen, nieuwsbrieven, een situatieschets, activiteiten aanbod en achtergrondinformatie over (de reguliere activiteiten van) de instelling. Op deze manier kon een beeld worden verkregen van beide organisaties op lokaal niveau. De literatuurgegevens staan vermeld na hoofdstuk 6.
2. Er zijn gesprekken met betrokkenen bij de samenwerking op locatie gevoerd. Het betrof een gesprek op locatie met afzonderlijke personen (op beleids- en of uitvoerend niveau) of een gesprek met de partners samen. Voor de eerste gespreksronde werd een aandachtspuntenlijst ontwikkeld voor de drie lokale situaties samen. Daarna werden aandachtspunten per locatie geformuleerd en toegespitst op de gang en stand van zaken. De verslagen van de gesprekken werden uitgewerkt en door de gesprekspartners op correcte weergave gecontroleerd. Op een van de locaties werden op verzoek van de partners een overleg tijdens de voorbereiding van de educatieve activiteit en een evaluatiegesprek bijgewoond.
3. Tussen de afspraken door is er telefonisch en per e-mail contact onderhouden. Ook deden zich informele ontmoetingen voor met samenwerkingspartners op bijeenkomsten met een ander doel. De lokale partners hebben allen als achtergrondinformatie de projectbeschrijving en het verslag van de startconferentie ontvangen. Daarnaast is andere informatie over NME in relatie tot volwassenen aan partners gegeven op het moment dat daar vraag naar was. Verder stond er voor ondersteuning van de lokale samenwerking een bescheiden

bedrag op de begroting waar de locaties in de loop van het project een beroep op konden doen door een schriftelijk voorstel voor besteding te maken. Dit bedrag moest direct ten goede komen aan het lokale project en besteed worden vóór het plaatsvinden van de slotconferentie. Voorwaarde was verder dat de producten overdraagbaar waren en beschikbaar kwamen voor toepassing in praktijksituaties elders in het land. Van deze financiële bijdrage heeft een van de locaties gebruik kunnen maken.

Reflectie op het volgen van de lokale projecten

Het volgen van de projecten in de lokale praktijk was een boeiende aangelegenheid. Dit had te maken met de weerbaarheid van de praktijk en het tegelijkertijd beschrijven en ontwikkelen. De samenwerkingsprocessen verliepen in verhouding tot de looptijd van het project langzamer dan voor het verkrijgen van de relevante gegevens wenselijk was. Het spanningsveld waarin de onderzoeker verkeert is de gang van zaken in de praktijk al dan niet op zijn beloop te laten. Al ontwikkelend moeten vaak snel keuzen worden gemaakt die soms onomkeerbaar zijn. Het feit op zich dat een project door een derde gevolgd wordt, beïnvloedt samenwerking al. Vraag daarbij is of de samenwerking daarvoor een eerlijke kans krijgt, dan wel doel op zichzelf wordt. De indruk bestaat dat de interventie van de onderzoeker niet storend op de samenwerking heeft gewerkt.

Een van de doelen van de startconferentie was het gebruiken van de inbreng voor de lokale praktijkvoorbeelden. Dit doel is op twee manieren gerealiseerd: de conferentie heeft inhoudelijke informatie (ervaring met samenwerking) en lokale projecten opgeleverd.

INTERMEZZO

Inleiding op de beschrijving van de lokale praktijken van samenwerking

0 Inleiding

Voordat ik de samenwerking per locatie beschrijf, geef ik eerst een korte oriëntatie op de samenwerkende werksoorten. Ik veronderstel dat daardoor lezers als beroepskrachten vooraf een globaal beeld kunnen krijgen van de organisaties die vergelijkbaar zijn met de eigen situatie. Dit is nodig, omdat beide werksoorten in verschillende instellingen en organisaties, en onder verschillende benamingen voorkomen. Beroepskrachten moeten immers bewust op zoek gaan naar de andere partij, omdat men elkaar niet altijd vanzelfsprekend tegenkomt.

Na deze algemene typering volgt een aantal onderscheidingen. Deze onderscheidingen dienen om de lezer inzicht te bieden in de ervaring met samenwerking die in de specifieke lokale situatie aan de orde wordt gesteld.

Ik sluit deze inleiding af met een aantal opmerkingen over de opzet van de praktijkbeschrijvingen. Ik laat deze inleiding op de drie praktijkbeschrijvingen voorafgaan om het de lezer mogelijk te maken de praktijkbeschrijvingen in een andere dan de gegeven volgorde te lezen. De volgorde in deze publicatie is niet willekeurig. Ze loopt van ervaring met samenwerking vóór de start van de beschrijving tot en met een plan voor samenwerking.

1 Korte oriëntatie op de werksoorten NME en informele VE

Professionele NME² op lokaal niveau vindt plaats door instellingen of afdelingen NME (Natuur- en/of Milieu-Educatie) en NMC (Natuur- en Milieu Communicatie).

De locaties met voorzieningen worden NME- of NMC-centrum genoemd. Ook de naam MEC (Milieu-Educatie Centrum) komt voor. Soms is een aansprekender naam toegevoegd aan NME-centrum of MEC, zoals in Zutphen 'De Kaardebol'. Het gebouw kan een centrum met voorzieningen zijn (met daarbij bijvoorbeeld een kinderboerderij, school- of heemtuinen en een windmolenpark). Soms wordt professionele NME in een kantoor vericht en wordt elders gebruik gemaakt van eigen voorzieningen (heemtuinen, kassen, kinderboerderij, wandelpaden). Soms zijn de voorzieningen (gedeeltelijk) van een andere instelling of organisatie. Het betreft afdelingen van de gemeentelijke overheid of instellingen met een stichtingsvorm die voor hun financiering veelal een beroep doen op de lokale overheid. Indien een NME-centrum een gemeentelijke instelling is, vormt deze vaak een relatief autonome afdeling binnen het lokale overheidsapparaat. Binnen de lokale overheidsstructuur valt NME onder een afdeling milieu, onderwijs, of groen(beheer).

² In de praktijk werden 'duurzaamheid', 'milieu', 'natuur' in relatie tot educatie door elkaar gehanteerd, dat wil zeggen zonder dat er sprake was van duidelijk van elkaar verschillende opvattingen. Wel blijkt de term NME in de praktijk van het werken met volwassenen weinig bekend te zijn. Veelal wordt natuur- of milieu-educatie als term gebruikt en de laatste tijd komt ook duurzaamheid in relatie tot educatie met volwassenen voor. In Maastricht echter werd 'duurzaamheid', zoals ook uit de praktijkbeschrijving duidelijk wordt, gerelateerd aan 'Derde Wereld' of 'mondiale vorming'. Op die manier wordt daar het verschil met 'natuur (en milieu) in de eigen (leef)omgeving' tot uitdrukking gebracht.

De beroepskrachten hebben veelal een pedagogisch-didactische (PABO-opleiding of universitaire of hbo-lerarenopleiding biologie, aardrijkskunde) of milieukundige achtergrond. Soms hebben ze daarnaast een specialisatie gevolgd op het gebied van NME en/of Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding (GVO). Soms ook is er sprake van een afwijkende opleiding. In de praktijksituatie in Maastricht betreft het bijvoorbeeld beroepskrachten die oorspronkelijk als socioloog en als historicus waren gevormd met vanzelfsprekend een sterke belangstelling voor 'natuur en milieu'. Zij specialiseerden zich verder op dit terrein.

De omvang en de taken van de organisatie variëren sterk. Het kan gaan om organisaties die zich alleen met het basisonderwijs bezighouden, dan wel zich tevens op het voortgezet onderwijs richten. De organisatie kan een taak vervullen voor na- en buitenschoolse activiteiten in het kader van de verlengde schooldag en/of kinderdagverblijven. Tevens kunnen instellingen zich, zoals ook uit deze praktijksituaties duidelijk wordt, richten op 'plaatselijke of gemeentelijke bewoners'. 'Bewoners' wordt dan vervolgens nader ingeperkt tot bijvoorbeeld 'onderwijs', 'recreatie', 'bedrijven' (milieuzorg), buurtbewoners (volwassenen en kinderen).

De instelling kan sterke banden onderhouden met vrijwilligersorganisaties op het gebied van natuur en milieu, zoals het IVN (Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie), die soms ook de accommodatie gebruiken. De vrijwilligers kunnen ook taken vervullen, bijvoorbeeld op het gebied van onderhoud en beheer of rondleidingen verzorgen. Doelgroepen kunnen zowel kinderen als volwassenen zijn en activiteiten zowel ondersteunend (docenten leren hoe ze met NME bij kinderen om moeten gaan) als uitvoerend (leerkrachtvervangend les geven).

De instelling/afdeling kan in omvang variëren van een of enkele NME-ers die alles (moeten) kunnen tot afdelingen met meer - gespecialiseerde - NME-ers.

Professionele informele volwasseneneducatie (VE) op lokaal niveau wordt verricht door beroepskrachten van instellingen voor sociaal-cultureel en/of opbouwwerk en/of vormingswerk. Door schaalvergroting zijn de laatste jaren veel brede instellingen voor welzijnswerk ontstaan, zoals in Maastricht, met naast sociaal-cultureel werk en opbouwwerk sectoren als kinderopvang, maatschappelijk werk, sociaal raadslieden en ouderenzorg. Het betreft instellingen met de stichtingsvorm die voor hun financiering grotendeels afhankelijk zijn van de lokale overheid. Ook bij dit type instellingen is niet altijd in eerste instantie uit de naam op te maken dat het welzijnsinstellingen of instellingen voor sociaal-cultureel werk betreft. In Maastricht bijvoorbeeld heet de instelling 'Trajekt'. Veelal hebben ze op overheidsniveau te maken met een gemeentelijke afdeling welzijn of maatschappelijke zorg, soms ook met een afdeling onderwijs. Schaalvergroting betekent niet dat het uitvoerende werk gecentraliseerd is. Beleids- en staffuncties worden vaak op een centrale plaats verricht, terwijl activiteiten worden uitgevoerd in buurthuizen of wijkcentra. Soms, zoals in Zutphen, vinden cursussen op stedelijk niveau plaats.

Doelgroepen zijn volwassenen en vaak ook kinderen. Veelal betreft het mensen die in achterstandssituaties verkeren (qua opleiding, werk, inkomen en woon- en leefomgeving). In de beschreven lokale situaties geeft men aan niet alleen gericht te zijn op

mensen in achterstandssituaties. Zelfstandige instellingen voor plaatselijk vormingswerk, zoals die in Utrecht, komen weinig meer voor. Vormingswerk vormt veelal een afzonderlijk onderdeel of een geheel met andere onderdelen van VE in ROC-verband (Regionale Opleidingencentra). De ROC's zijn ontstaan uit een schaalvergroting waarbij middelbaar beroepsonderwijs en VE zijn samengevoegd.

Professionele werkers op het terrein van informele VE zijn veelal mensen met een hbo-opleiding op het gebied van CMV (Culturele en Maatschappelijke Vorming) of met een sociaal-wetenschappelijke achtergrond. Het is echter voor de sector niet ongebruikelijk dat beroepskrachten een specifieke vakopleiding als een bosbouw- of tuinbouwopleiding hebben gevolgd of milieukunde hebben gestudeerd. Ook bij deze beroepskrachten heeft een verschuiving van uitvoerend naar steeds meer coördinerend werken plaatsgevonden. Evenals NME-instellingen maken instellingen voor sociaal-cultureel werk en opbouwwerk gebruik van vrijwilligers voor uitvoerende activiteiten.

2 Ervaring met samenwerking: een aantal onderscheidingen

Samenwerking is een proces, met uiteindelijk als - voorlopig - resultaat een educatieve activiteit waaraan meerwaarde valt te onderkennen. Samenwerking is in dit project, zoals gezegd, geen doel op zich. Het draait uiteindelijk om 'inhoudelijke en didactische meerwaarde van een educatieve activiteit'. Deze meerwaarde maakt dat instellingen voor NME en informele VE kiezen voor samenwerking.

In het jaar dat de lokale praktijk is gevolgd, heeft samenwerking tot één educatieve activiteit kunnen leiden. Een jaar is te kort gebleken om altijd tot het stadium van een educatieve activiteit te komen. Dat wat er aan de educatieve activiteit voorafging, is echter ook de moeite van het vermelden waard. Aan dit voorafgaande valt eveneens meerwaarde te onderkennen. Ik noem dat voorafgaande 'voorwaarden' om samenwerking op het gebied van de educatieve activiteit mogelijk te maken. Om toch de gerealiseerde meerwaarde op het gebied van de educatieve activiteit te kunnen afbakenen van de 'voorwaarden' die nog niet - bewust en formeel geregeld - leidden tot een educatieve activiteit, maak ik een aantal onderscheidingen. Deze onderscheidingen zijn bedoeld om de lezer steeds inzicht te bieden in het type 'ervaring met samenwerking' dat in het proces van samenwerking in de drie beschreven praktijkvoorbeelden aan de orde is.

Het gaat om drie typen onderscheidingen op het gebied van 'ervaring met samenwerking':

1. Onderscheid naar *voorwaarden* voor de educatieve activiteit.
'Voorwaarden' zijn nader onder te verdelen in 'voorwaarden op instellingsniveau' en 'voorwaarden op het niveau van het beroep'. Onder 'beroep' versta ik de in opleiding en praktijk verworven vakkenis van de betrokken beroepskrachten. Deze voorwaarden hangen samen met de educatieve activiteit. Instelling en beroep maken uiteindelijk de educatieve activiteit mogelijk. Dat houdt niet in dat er ook formeel iets op het terrein van de voorwaarden vastgesteld of vastgelegd moet worden alvorens tot uitvoering van een gezamenlijke educatieve activiteit over te gaan. Informele samenwerking in de praktijk kan ook bewust worden

ingezet om alvast een begin te maken. Vastleggen van samenwerking op instellingsniveau neemt namelijk lange tijd in beslag. Beweegredenen om alvast informeel van start te gaan met samenwerking in de vorm van een educatieve activiteit zijn de volgende:

- nagaan wat er ten aanzien van samenwerking tussen deze lokale instellingen voor de educatieve activiteit als experiment (proef of pilot) formeel geregeld en/of verbeterd moet worden;
 - door middel van informele samenwerking komen tot een uitgebreidere vorm van samenwerking in de vorm van netwerken (meer en ook andersoortige partners tot het eigen netwerk laten behoren).
2. Onderscheid naar *stadia van ervaring*: van het uitgesproken voornemen tot en met de concrete uitvoering van het plan.

De stadia zijn:

- voornemen tot het maken van een plan
- voorbereiden van een plan
- het plan zelf
- concrete uitvoering

Ik maak dit onderscheid omdat verwachtingen ten aanzien van een gezamenlijk uit te voeren plan niet altijd samenvallen met ervaring met een gezamenlijk uitgevoerd plan. In elk van de eerdere stadia kan de concrete uitvoering bijvoorbeeld (voorlopig) worden opgehouden of helemaal ophouden. Uitspraken over 'verwachtingen ten aanzien van een concreet uitgevoerd educatieve activiteit' (bijvoorbeeld over de ingebrachte expertise) in het stadium van 'ervaring hebben met het gezamenlijk hebben ontwikkeld van een plan' hebben een andere betekenis dan 'ervaring met de concrete uitvoering'. Toch zijn ook de ervaringen met samenwerking opgedaan met bijvoorbeeld het ontwikkelen van een plan relevant voor het proces van samenwerking als geheel, waar de inhoudelijke en didactische meerwaarde deel van uitmaakt.

3. Daarnaast valt er nog een onderscheid te maken naar ervaring met samenwerking ten aanzien van 1. *het geheel* en 2. *de delen*, dat wil zeggen van de afzonderlijke instellingen en werksoorten, in dit geval NME en informele VE.

In dit project gaat het uiteindelijk om het overzicht van de 'inhoudelijke en didactische meerwaarde' op het niveau van de gezamenlijk uitgevoerde - educatieve - activiteit (het geheel is meer dan de som van de delen) en niet om de meerwaarde op het niveau van de afzonderlijke instellingen. Voor het vaststellen van de meerwaarde is echter ook inzicht nodig in de inbreng van de afzonderlijke delen in de samenwerking.

Het heeft geen zin om van de ervaring met samenwerking alleen de succeskant in beeld te brengen. Dat schept valse verwachtingen en maakt de lezer achterdochtig. Immers niet alles kan eenvoudigweg in een keer goed gaan. Ik besteed dan ook aandacht aan aspecten van samenwerking die wel en niet goed gaan. Ook uit zaken die niet goed gaan valt lering te trekken.

3 Opzet van de beschrijvingen

De beschrijvingen gaan in op lokale samenwerking op het gebied van informele NME voor volwassenen in Maastricht, Utrecht en Zutphen. In elk van de locaties blijkt samenwerking een eigen accent te hebben. In Utrecht ligt het accent op het niveau van de *educatieve activiteit*. In Maastricht en Zutphen ligt het accent op de voorwaarden. In Maastricht gaat het om het *instellingsniveau* en in Zutphen speelt de samenwerking op *beroepsniveau*. In het schema 'ervaring met samenwerking' worden de onderscheidingen naar 'stadia' en 'educatieve activiteit en voorwaarden' gecombineerd. Het betreft de weergave van de samenwerking die in elk van de plaatsen na de gevolgde periode, dat wil zeggen tot en met maart 2000, op het gebied van de educatieve activiteit en/of de instelling en/of het beroep is bereikt.

Schema: ervaring met samenwerking

ervaring met samenwerking	educatieve activiteit	voorwaarden	
		instelling	beroep
geuit voornemen			
voorbereiding plan			
plan		M	Z
uitvoering	M, U		M

M = Maastricht U = Utrecht Z = Zutphen

Elk van de lokale praktijken heeft een eigen hoofdstuk. Het betreft de hoofdstukken 3 tot en met 5. De opzet is dat in ieder van deze hoofdstukken eerst de organisatorische context wordt geschetst en vervolgens de samenwerking aan de orde komt. De hoofdstukken worden per locatie afgesloten met conclusies en aanbevelingen die betrekking hebben op de specifieke locatie. Elk van de partners heeft de beschrijving van de eigen praktijk van samenwerking op feitelijke onjuistheden gecontroleerd.

De lezer die alleen wil weten of samenwerking met een lokale instelling voor NME dan wel informele VE loont, kan zoals gezegd volstaan met het lezen van hoofdstuk 6. In hoofdstuk 6 zijn algemene conclusies en aanbevelingen vermeld over de gevolgde samenwerking op het gebied van NME en informele VE. In dit hoofdstuk is ook een beknopte samenvatting van de samenwerking per locatie opgenomen.

3 SAMENWERKING IN MAASTRICHT: FORMALISEREN OP INSTELLINGSNIVEAU

3.1 Organisatorische context

Samenwerking in Maastricht vindt plaats tussen de Stichting Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie (CNME) Maastricht en Mergelland, en Stichting Trajekt, instelling voor welzijnswerk in Maastricht.

Stichting Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie Maastricht en Mergelland

Stichting CNME Maastricht en Mergelland (de omliggende regio) is een Publiek Privaat Samenwerkingsverband (PPS). De stichting is medio 1995 opgericht door een krachtenbundeling van een groot aantal particuliere natuur- en milieu-organisaties en de gemeente Maastricht. Een van de voorlopers van het CNME was de onderwijswerkplaats NME. De gesprekspartner-beleidsmedewerker van Trajekt is mee betrokken geweest bij de oprichting van de Stichting CNME. Hij kenschetst het CNME als volgt:

“Het CNME is een nog jonge club in ontwikkeling. Het kent geen oude historie. Nog steeds moet aan mensen worden uitgelegd wat het CNME is. Het is een nog kleine club die geen centrale rol speelt in het Maastrichtse politieke en maatschappelijke klimaat. Het is wel een actieve club. Je komt medewerkers voortdurend tegen. Men is aanwezig bij het politieke debat voor zover dat wordt gevoerd.”

In 1999 had het CNME zestien mensen in dienst met daarnaast nog vijf via een maatregel op het gebied van het creëren van werk. Voor projectmatig werk is na verloop van tijd een aparte Stichting CNME-projecten in het leven geroepen om de mogelijkheid te hebben mensen in tijdelijke dienst te nemen. Voorbeelden van projecten zijn ROM-Mergellandprojecten (ROM= Ruimtelijke Ordening en Milieu) en een project ‘Tuinieren voor (migranten)vrouwen’ (met gelden van het Europees fonds en de gemeente Maastricht).

De educatieve medewerkers van het CNME vervullen steeds meer ondersteunende in plaats van uitvoerende werkzaamheden. Ze worden dan ook vanaf 1999 NME-consulenten genoemd. Bij het CNME werken ook nog ongeveer 25 mensen als vrijwilliger, ten behoeve van administratieve ondersteuning en ecologisch beheer.

Doelstelling

De doelstelling die het CNME met NME beoogt is: “Het bewerkstelligen van milieubewust gedrag door middel van een ruim geschakeerde aanpak.” Fundamenteel daarbij is het in contact brengen van mensen met waarden op het gebied van natuur en milieu, zodat zij zich verantwoordelijk voelen voor het in stand houden van hun leefomgeving. Het mooie dat de natuur hun biedt, vormt daarbij een positieve ingang om te komen tot het meewerken aan de opbouw van een duurzame leefomgeving.

Specifiek voor het CNME in Maastricht - in vergelijking met andere professionele NME-organisaties in Nederland - is de combinatie van NME en ecologisch beheer. Educatie en beheer staan ten dienste van elkaar. De combinatie van educatie en beheer valt op te maken uit de omschrijving van de beleidsdoelen voor 1999:

- “1. Het ontwikkelen van ecologische kwaliteiten in het verstedelijkte gebied in samenwerking met zoveel mogelijk partners. Scholing in ecologisch beheer is daarbij wezenlijk.
2. Mensen bekend en vertrouwd maken met de ontwikkelde ecologische kwaliteiten.
3. Ecologische basisvorming. Educatie en voorlichting over de basiselementen van een ecologische/duurzame omgeving” (Jaarverslag 1999).”

De combinatie van educatie en beheer komt tot uitdrukking in de manier waarop het CNME haar missie, te weten ‘het vergroten van het draagvlak voor natuur en milieu in Maastricht en Mergelland’ invulling geeft:

- De nadruk ligt op de plaatsen waar de mensen wonen, werken en recreëren (het verstedelijkte gebied). De Stichting CNME werkt niet alleen voor de stad Maastricht maar ook voor de aangesloten gemeenten van de regio Mergelland.
- Voorlichting en educatie over ecologische processen zijn uitgangspunt. Het actief betrekken van mensen bij natuurlijk beheer van de leefomgeving is een belangrijk aandachtspunt.

Doelgroepen

Doelgroepen van de Stichting CNME vormen het onderwijs en ‘volwassenen’ van Maastricht en Mergelland. ‘Volwassenen’ onderscheidt het CNME in ‘breed publiek’, ‘kaders’, ‘de toeristische recreatieve sector’ en ‘het bedrijfsleven’. Het binnenkomen bij de toeristische sector en het bedrijfsleven blijft, aldus de directeur, nog een moeizame zaak.

Voordat het CNME een stichting werd, hield de voorloper (de onderwijswerkplaats NME) zich alleen met het onderwijs bezig. Het betrof bijvoorbeeld lessen voor het basisonderwijs en de PABO.

Ook na het aannemen van de stichtingsvorm blijft het onderwijs voor het CNME een belangrijke doelgroep. De beleidsmedewerker van Trajekt bevestigt dit en is van mening dat het CNME de band met het onderwijs ook goed moet houden:

“Het CNME leunt grotendeels op de historische relatie met het onderwijs. De ondersteuning van scholen is nog steeds een belangrijke poot van het werk. Het CNME moet aan het onderwijs gekoppeld blijven, omdat in Maastricht onderwijs een belangrijke machtsfactor is. Het heeft te maken met de traditionele insteek van het sociaal-culturele klimaat in Maastricht. In vergelijking met welzijnswerk heeft onderwijs status.”

De vorming en begeleiding van kaders is uitgangspunt, omdat via deze kaders de doelgroepen op grotere schaal bereikt kunnen worden. Kadervorming is gericht op de doelgroepen onderwijs, op vrijwilligers in het algemeen en op vrijwilligers van natuur- en milieu (educatieve) organisaties, met inbegrip van die van het CNME zelf.

De ervaring leert dat in kadervorming, het werken met intermediairs, veel tijd gaat zitten. Minder dan voorheen worden er door de medewerkers van het CNME op scholen lessen gegeven. In plaats daarvan kunnen leerkrachten geschoold en begeleid worden om zelf de lessen uit te voeren. Voor de meeste lessen die door het CNME worden gegeven, wordt de kinderboerderij als locatie gebruikt.

Typen activiteiten

In het navolgende beperken we ons tot de typen activiteiten voor volwassenen. Op dit gebied zijn bij het CNME de volgende typen activiteiten te onderscheiden:

1. Kadervorming voor volwassenen: kadercursussen als onderdeel van de IVN-natuur-gidsencursus, in samenwerking met vrijwilligers van de IVN-afdeling van Maastricht.
2. Excursies en wandelingen.
3. Buurtgerichte NME voor volwassenen.
4. Een cursus voor vrijwilligers op het gebied van natuur en milieu:
 - a. voor volwassenen die vrijwilliger op de kinderboerderij willen worden;
 - b. voor natuurtuinen: het ontwerpen van tuinen en het werken als vrijwilliger in de tuinen.

De bij de punten 1 en 2 genoemde activiteiten voor volwassenen behoren al langer tot het activiteitenpakket van het CNME. De onderhavige beschrijving van lokale samenwerking betreft de bij punt 3 genoemde 'Buurtgerichte NME voor volwassenen'. Dit is het type activiteiten waarin samenwerking tussen het CNME en Trajekt op het gebied van NME voor volwassenen daadwerkelijk gestalte heeft gekregen.

Stichting Trajekt

Stichting Trajekt is de brede instelling voor welzijnswerk in Maastricht. De instelling bestaat sinds 1987. Het betreft een particuliere stichting waarin de volgende instellingen zijn samengevoegd:

- het Stedelijke Instituut voor Sociaal Werk met het club- en buurthuiswerk in de buurten;
- de Stichting Citycentrum met het club- en buurthuiswerk in het centrum van de stad;
- de Stichting Kombi voor het open jongerenwerk;
- de Stichting Peuterspeelzaalwerk Maastricht ter ondersteuning van peuterspeelzalen;
- de Stichting Ontmoetingscentrum.

Voor het grootste deel wordt Trajekt gesubsidieerd door de gemeente die haar opdrachtgever is voor het werken aan welzijn. Doel van Trajekt is het leveren van een bijdrage aan maatschappelijke ontwikkelingen van Maastricht, dat wil zeggen aan de sociale infrastructuur in buurten, aan sociale cohesie.

Er zijn ongeveer 230 mensen in dienst voor werksoorten die zijn ondergebracht in zogenaamde units.

Het betreft:

- Algemeen maatschappelijk werk.
- (Sociale) Activering en Informatie. Activiteiten op het gebied van informatie, voorlichting en advies, met buurtinformatiecentra in verschillende buurthuizen. Mensen activeren tot het vinden van een baan, een werkpleerplaats, werkervaringsplaats, vrijwilligerswerk. Dit kan eventueel samen worden gedaan met buurtbeheerbedrijven waar mensen werk kunnen vinden of werkervaring kunnen opdoen (klussen in de buurt).
- Opvoeding en ontwikkeling. Activiteiten voor kinderen vanaf de peuterleeftijd tot en met jongeren van 25 jaar. Voorbeelden: projecten voor peuters (en hun ouders) in zogenaamde voorrangszalen; ondersteuning voor projecten op school als de Verlengde Schooldag en clubwerk; bijdrage aan de Verlengde Schooldag en huiswerkclasses voor tieners; jongerencentra voor ontmoeting, cursussen of andere activiteiten en individuele ondersteuning aan jongeren.
- Sociaal beheer. Buurtbeheer met de diensten: leefbaarheid (buurtwerkers ondersteunen buurtbewoners bij het leefbaar maken en houden van de buurt); wijkzorg (voor ouderen); servicepunt vrijwilligers (voor het bevorderen van deskundigheid en uitleen van materialen); en vrijwilligerscentrale (als knooppunt voor vraag en aanbod).

Daarnaast zijn bij Trajekt wekelijks ongeveer 700 vrijwilligers actief onder meer als begeleider van activiteiten.

De organisatie van het welzijnswerk staat in Maastricht niet stil. In 2001 zal via een beperkte reorganisatie het aantal units met één verminderen, terwijl voor 2002 een volgende fusie op stapel staat.

Doelgroepen

Doelgroepen van Trajekt zijn mensen van alle leeftijden, afkomst en gezindten. De groepen worden op verschillende manieren benoemd:

- naar leeftijd: peuters, kinderen, tieners, jongeren, volwassenen en ouderen (onderverdeeld naar 55+ en 75+);
- naar bijzondere kenmerken: woonwagenbewoners, migranten (allochtonen), werklozen;
- een brede groep met alle categorieën, bijvoorbeeld vrouwen en buurtkaders.

Ankerpunt zijn achterstandssituaties, hoewel Trajekt niet alleen werkt voor achterstandsgroepen. Uitgangspunt voor het handelen is dat in het kader van de sociale infrastructuur ook andere dan achterstandsgroepen worden betrokken bij de werkzaamheden van Trajekt. Dit doet men om te voorkomen dat er stigmatisering van bepaalde groepen optreedt. Het gaat bijvoorbeeld om het betrekken van alle kinderen in de buurt. Daarbij is Trajekt er alert op dat in ieder geval ook achterstandskinderen worden bereikt. Buurten met weinig achterstand beschikken over minder middelen; in deze buurten volstaat Trajekt veelal met het verstrekken van informatie.

Expliciet wordt vermeld dat Trajekt niet alleen, maar samen met veel andere organisaties en personen, aan welzijn werkt.

3.2 De samenwerking

In het navolgende schets ik het proces van samenwerking tussen de Stichting Trajekt en de Stichting CNME op het gebied van NME voor volwassenen. De samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen vindt plaats in een ruimere context:

- Beide instellingen werken ook samen ten behoeve van NME voor kinderen. Deze samenwerking komt waar relevant, zijdelings, aan de orde.
- Beide instellingen werken ook met andere organisaties in projecten: samen of afzonderlijk.
- Bij NME voor volwassenen stond de wieg voor samenwerking in een project in de buurt Nazareth. Dat is het project dat hier wordt beschreven. Het wordt lokaal door de participanten beschouwd als de aanzet voor andere samenwerkingsprojecten en voor meer structurele samenwerking op het gebied van informele NME voor volwassenen. Daarnaast zijn er in de loop van de tijd nog andere projecten van samenwerking met volwassenen geweest. Deze laatste worden wel aangestipt maar niet beschreven.

Het proces van samenwerking tussen het CNME en Trajekt kent een bepaald verloop. Dit is chronologisch te beschrijven aan de hand van een aantal markeringspunten, te weten:

- I Het niveau van de educatieve activiteit: in de buurt Nazareth.
- II Het beroepsniveau: de studiedag voor medewerkers.
- III Het instellingsniveau: de kadernotitie.

Samenwerking tussen de Stichting CNME en de Stichting Trajekt met als doelgroep 'volwassenen in de buurt' is begonnen op uitvoerend niveau, in de concrete praktijk van het werk. Met de voorloper van het CNME, de onderwijswerkplaats NME, werkte Trajekt al eerder op buurtniveau samen ten behoeve van kinderen (scholen) op het gebied van NME in onderwijsvoorrangsgebieden. De beleidsmedewerker van Trajekt was van mening dat de buurt het niveau was waarop samenwerking moest leiden tot het gestalte geven aan 'NME in de buurt' (samenwerking van onderop). Hij zag niets in het op voorhand van bovenaf in de organisatie opleggen van samenwerking op het gebied van NME en volwassenen.

I Samenwerking op het niveau van de educatieve activiteit in Nazareth

In de buurt Nazareth was en is sprake van een specifieke situatie. De buurt is omsloten door verkeersaders als de autoweg A2 en de grote spoorverbinding naar het noorden. Aan de Zuidkant bevindt zich de Noorderbrug die de ontsluiting naar het centrum van Maastricht vormt. De vraag was hoe er voor te zorgen dat onder meer de geluidsoverlast voor de buurt kon worden beperkt.

De positieve kant van de ligging van Nazareth is dat de noordelijke zijde van de buurt wordt begrensd door een landgoederenzone. Deze landgoederenzone is ontstaan in de Victoriaanse tijd (19e eeuw), toen rijke industriëlen als de Regoûts, aan de rand van de

stad gingen wonen. Daar zijn landhuizen met parken door ontstaan als de Kanjel, Bethlehem enzovoorts. De begrenzing van de buurt door de landgoederenzone kon worden gebruikt om de woon- en leefkwaliteit van Nazareth te verhogen. De vraag was dan hoe buurtbewoners en landgoederenzone over en weer meer bij elkaar betrokken konden raken. Het gebied heeft ecologische waarde. Het - zeldzame - ijsvogeltje komt er bijvoorbeeld voor. Het is een kwelgebied. Met die ecologische waarde moest rekening worden gehouden.

Al pratende raakte men in de buurt enthousiast en vroeg men zich af wat, zoals de buurt-opbouwwerker zegt: "helemaal te gek voor de buurt zou zijn." Men kwam op het idee het landbouwgebied in de landgoederenzone zo in te richten dat de inrichting de buurt ten goede zou komen.

Nazareth is een vergrijsde buurt met veel bewoners die er al jaren wonen. Deze bewoners zijn nu ongeveer 70 tot 75 jaar oud. Op dit moment is er een snelle wisseling van bewoners. Soms staan er in een bepaalde straat ineens vijf woningen tegelijk leeg. De huurwoningen worden toegewezen volgens een urgentiesysteem in combinatie met een passende huur voor de bewoners. Gevolg is een economisch gezien eenzijdige samenstelling van de bevolking in een eenzijdig samengesteld woningbestand.

Aanleiding voor het buurtopbouwwerk om juist op dat moment, in 1991, met de buurt Nazareth aan de slag te gaan was het gegeven dat de gemeente aan een nota over de landgoederenzone en aan de 'Structuurvisie Maastricht' werkte. Deze structuurvisie omvat een visie voor minimaal een termijn van tien tot vijftien jaar. Als de gemeente het landbouwgebied in de landgoederenzone op een andere manier wenste in te richten, moest er op dat moment aan worden gewerkt anders bleef het bij een idee, zo veronderstelden de buurtopbouwwerker en de Vereniging Buurtbelangen van Nazareth. Nu was het geschikte moment waarop het idee tot een andere inrichting van het landbouwgebied in de landgoederenzone te komen nog kon worden ingepast in de langlopende gemeentelijke nota's. Men werd al bevestigd in dat standpunt toen men van een medewerker van de gemeente hoorde dat er plannen waren om aan de grens met de buurt flats te bouwen. Het bouwen van flats in deze buurt werd door de buurt en de opbouwwerker als onverstandig gezien. Men zou huizen moeten bouwen die een toegevoegde waarde vormen op de daar al bestaande woningvoorraad. Flats vormden die toegevoegde waarde niet.

Er werd toen een brief naar het College van B&W gestuurd, met de vraag of het college de Vereniging Buurtbelangen kon uitnodigen om mee te werken aan de structuurvisie. De buurtopbouwwerker vroeg een kennis, landschapsarchitect van beroep, een plan te maken voor een van de drie aan de buurt grenzende gebieden (het totaal van de drie gebieden besloeg 14,5 ha en wordt Natuurpark Nazareth genoemd). Dit heeft een plan opgeleverd met een park, een waterpartij en bomen aan de A2 die deze weg aan het zicht onttrekken. Het was de eerste keer in Maastricht dat een bewonersgroep buiten de grenzen van de eigen wijk keek. Meestal bemoeien bewoners zich namelijk niet met een buitengebied. Het IVN heeft overigens volgens de opbouwwerker met het project

'Natuur in de buurt' een katalyserende rol gespeeld in het proces de buurtbewoners van Nazareth bij hun leefomgeving te betrekken.

Het plan is aangeboden aan de wethouder. Deze was onder de indruk van het feit dat bewoners een plan voor het buitengebied hadden gemaakt en dat er door Trajekt en de Vereniging Buurtbelangen prioriteit werd gegeven aan het ontwikkelen van een dergelijk plan. Uitgangspunten voor het plan waren onder meer de algemene toegankelijkheid van het terrein en een natuurlijke overgang van de woonbuurt naar de aangrenzende landgoederen. Na ambtelijk commentaar op het plan volgde een gecorrigeerde versie waarin de uitgangspunten van de buurt overeind bleven. Het plan kwam echter, vooral om financiële redenen, niet van de grond. Totdat de gemeente Maastricht het aanmeldde als natuurontwikkelingsproject in het kader van ROM-Mergelland. Daardoor kwamen ook middelen van de provincie en het rijk beschikbaar. Noodzakelijke werkzaamheden aan het riool werden gekoppeld aan het graven van een nevengeul voor het riviertje de Kanjel die door het gebied stroomt. Ook het waterschap 'Roer en Overmaas' werd daardoor als beheerder van het riviertje partner in het proces. Dat gebeurde medio 1995 ten tijde van de oprichting van de stichting CNME.

Aanleiding voor de samenwerking in en ten behoeve van deze buurt was het volgende. Toen bekend werd dat de stichting CNME was opgericht, nam de Vereniging Buurtbelangen het initiatief het CNME in te schakelen bij het proces rond het park bij de buurt Nazareth. De buurtopbouwwerker van Trajekt legde contact met de (nieuwe) directeur van het CNME. Hij deed dat omdat in de buurt het al in 1991 begonnen proces rond het natuurpark in een impasse was geraakt. De directeur kwam op kennismakingsbezoek bij de opbouwwerker van het buurtbeheerbedrijf in Nazareth en de Vereniging Buurtbelangen. De buurtopbouwwerker laat deze gebeurtenis nog eens de revue passeren:

"De directeur werd direct bij de hand genomen en het gebied werd aan hem getoond. Hij zei meteen 'ja' op een vraag over het landschappelijk beheer te willen praten en over het houden van beesten. Hij werd onmiddellijk enthousiast."

Het CNME adviseerde bij het maken van het inrichtingsplan en kreeg de opdracht om het toekomstige beheer van het natuurgebied en de begrazing met grote grazers te organiseren. De concrete uitwerking vond plaats door het CNME en de gemeente. Uitgangspunt was dat beheer en educatie en voorlichting zoveel mogelijk gekoppeld zouden worden. Het terrein is voor de mensen in de buurt. Zij moeten zich er thuis voelen. De Vereniging Buurtbelangen keurde het plan goed. Er verschenen artikelen in de buurtkrant en een voorlichtingsavond over het natuurontwikkelingsterrein werd bezocht door 80 mensen.

Het beheer is als volgt geregeld: Stichting CNME coördineert het beheer, de voorlichting en de educatie. Het buurtbeheerbedrijf Nazareth heeft het dagelijks toezicht op de kudde en op de mensen die zich met het beheer bezighouden. Stichting Het Limburgs Landschap stelt de kudde ter beschikking en ziet toe op de gezondheid van de dieren. Over het algemeen geeft het CNME er de voorkeur aan dat buurtbewoners en niet

beroepskrachten de verantwoordelijkheid nemen voor de dagelijkse gang van zaken en de uitvoering ter hand nemen. Op het moment dat beroepskrachten worden ingeschakeld voor bijvoorbeeld het dagelijks toezicht op de kudde, houdt de inzet van buurtbewoners snel op. De vraag blijft relevant hoe de aanpak van het CNME rond het beheren van natuurterreinen er uitziet en hoe de continuïteit gewaarborgd kan worden. Op informele wijze mensen laten weten dat je ze nodig hebt is daarbij - aldus de directeur - van belang, waardoor bijvoorbeeld het vangen van de runderen als ze van hun graasgebied zijn afgedwaald, door de mensen uit de buurt zelf kan gebeuren.

Uiteindelijk is er een samenwerkingsverband rond het natuurpark ontstaan, met veel partijen, waaronder de gemeente. Eind 1997 is gestart met de aanleg van het Natuurpark Nazareth. In juni 1998 is het eerste deel van het park geopend. Er is openbaar groen als overgangsgebied. Daarna wordt de natuur ruiger en vervolgens komt het gebied dat begraasd wordt door Koniks en Galloways.

De samenwerking van Trajekt met het CNME betreft de begeleiding door het CNME van het buurtbeheerbedrijf op het terrein van natuurbeheer met behulp van de methodiek van Trajekt. Verder worden er stukjes van het CNME in de wijkkrant geplaatst, waarin wordt uitgelegd wat er de afgelopen tijd is gebeurd. Deze stukjes worden geschreven vanuit een orgaan als de wijkraad.

Het CNME is als coördinator beheer bij alle gesprekken van buurtbeheer met de gemeente over de inrichting van het gebied aanwezig geweest. Aan de discussie heeft het CNME, aldus de buurtopbouwwerker, steeds een goede bijdrage geleverd:

“Het knappe van de directeur van het CNME is dat hij oog heeft voor het feit dat het buurtopbouwwerk of welzijnswerk en Trajekt natuur ziet als middel om de leefbaarheid te verhogen en niet als doel op zich. Op een gegeven moment moest hij een keuze maken uit twee helemaal uitgewerkte varianten. Een variant gericht op echte natuurontwikkeling die de leefbaarheid van de buurt negatief zou beïnvloeden en een variant waarbij de leefbaarheid van de buurt voorop stond. Inhoudelijk ging het om het volgende: oorspronkelijk stonden er slechts aan een kant van het water knotwilgen. Het idee was de rij knotwilgen aan te vullen met een tweede rij waardoor aan beide kanten van het water knotwilgen zouden staan. Daardoor zou een begin ontstaan van een natuurpark als natuurontwikkeling. Maar bij echte natuurontwikkeling mag niets worden geplant, wordt alles aan de natuur zelf overgelaten. Dat zou geen - extra rij - knotwilgen opleveren. Uiteindelijk heeft het plan met minder echte natuurontwikkeling, met knotwilgen aan beide kanten van het water, het gehaald. Bij de afweging die hij heeft gemaakt, heeft de directeur voor de buurt gekozen. Dat wordt door het buurtwerk zeer in hem gewaardeerd.”

Op het moment dat het park werd geopend, in juni 1998, werd bekend dat er plannen bestonden om dwars door het zojuist geopende park een ontsluitingsweg aan te leggen. Het betrof een aanpassing van de A2 ten behoeve van het ontsluiten van een bedrijven-

terrein en de aanleg van een verbinding met een eventuele nieuwe brug over de Maas. Voor de verbinding was het nodig dwars door het nieuwe natuurgebied te gaan. Dit zou insluiting betekenen van de buurt door vier in plaats van de al bestaande drie wegen. Van dit besluit raakte de voorzitter van de Vereniging Buurtbelangen op de hoogte tijdens een voorlichtingsbijeenkomst van de provincie. Rijkswaterstaat liet daar bekend maken dat de ontsluitingsweg dwars door het natuurpark zou komen, op advies van de gemeente Maastricht. Het was wat de buurtopbouwwerker een 'pijnlijke situatie' noemde, omdat de voorzitter van de Vereniging Buurtbelangen al drie jaar deelnam aan een overleg met de overheid over de aansluiting van de A2 op de A79 en niet op de hoogte was van het advies van de gemeente. Buurtbelangen was betrokken bij de planvorming, omdat het ministerie van VROM bij grote infrastructurele projecten als deze inspraak verplicht stelt.

Dit alles vond plaats rond de tijd van de gemeenteraadsverkiezingen in mei 1998. De Maastrichtse wethouder die het proces van planvorming rond het natuurpark had begeleid ging weg en de nieuwe wist van niets. In de pers is dit toen breed uitgemeten: het natuurpark dat al zeven jaar, vanaf 1991, iets unieks is en de voorzitter van Buurtbelangen die al drie jaar bij het proces rond de ontsluitingsweg is betrokken en niets wist van de ambtelijke plannen voor het tracé op deze plaats.

Dat er ooit eventueel een weg door het nieuwe natuurpark zou worden aangelegd was bekend. Verwacht werd echter dat de weg pas over tien jaar ter discussie zou worden gesteld. Dan zou het park er al zijn en kon de buurt zich wellicht sterker verzetten tegen een weg dwars door het park. Onverwacht was dat het nieuws over de weg nu al naar buiten kwam en dat de gemeente de weg als beleidsvoornemen presenteerde, nog wel op het moment van opening van het park.

Onder voorzitterschap van de nieuwe wethouder is toen een drietal bijeenkomsten door de gemeente belegd. Er is serieus gezocht naar een iets noordelijker gelegen oplossing voor het traject van de weg. Nu is de beslissing aan de politiek: kiest men voor een gemakkelijker in te plannen en goedkopere aansluiting of voor het alternatief dat technisch haalbaar is en waarbij meer natuur behouden blijft. Gevolg van de bijeenkomsten met de gemeente is wel geweest dat het geheel op de lange baan is geschoven. In het nieuwe natuurplan is de weg weer als reservering opgenomen en niet als tracé.

De directeur van het CNME gaf naar aanleiding van het plan rond de nieuwe weg aan dat een mobiliteitsdebat, met de vraag of tot de nieuwe brug besloten moet worden of dat ervan kan worden afgezien, in Maastricht niet is te voeren. Hij stelde verschillende keren aan de gemeente voor een dergelijk debat te organiseren, maar er kwam geen reactie op zijn schriftelijke voorstel.

Bij Nazareth gaat het volgens de buurtopbouwwerker niet alleen om het natuurpark, maar ook om groen in de buurt zelf. Hoe zou bijvoorbeeld de buurt die op een vrij uniforme manier van groen is voorzien, op een andere manier ingericht kunnen worden? Hij noemt als voorbeeld dat er een plein is, met een rand van heesters, bodembedekkers en anjers als standaard. Waarom zouden bij de bodembedekkers geen wilde planten als toortsen en stokrozen kunnen worden gezet? Het beeld bestaat dat mensen zeggen dat toortsen en stokrozen onkruid zijn. Maar als zogenaamd onkruid wat meer bij elkaar

staat, maakt het, naar zijn zeggen, een heel andere indruk.

Daarnaast is er in Nazareth gedacht over boomspiegels³. In sommige straten zijn de volgende elementen aanwezig: een huis, een voortuintje, een trottoir en een boomspiegel.

De buurtopbouwwerker:

“Als je ziet hoe leuk het is als je iets met boomspiegels doet, als je dat over de hele straat bekijkt, dan ziet dat er prachtig uit.”

Inmiddels is de buurt nu ongeveer in het derde jaar waarin bewoners worden opgeroepen een boomspiegel te adopteren. Er is veel energie gestoken in het adopteren van deze boomspiegels. Daar zijn ongeveer 30 tot 35 mensen op afgekomen. Dit is in verhouding weinig ten opzichte van de hoeveelheid energie die er in is gestoken.

Ook is er een wedstrijd gehouden voor de mooiste tuin. Met veel inzet van de beroepskracht doen er ongeveer 40 tot 50 tuinen mee. In sommige straten moest meedoen extra worden gestimuleerd.

De buurtopbouwwerker formuleert het als volgt:

“Als je ziet wat er uiteindelijk van de (gevel)tuinen en boomspiegels en het gratis compost meenemen terecht is gekomen, dan schiet het niet op.”

Als oorzaak voor de geringe belangstelling voor groen ter verhoging van de leefbaarheid in de buurt noemt de buurtopbouwwerker dat bewoners in achterstandsbuurten groen niet als prioriteit zien. Interessant is wel dat de voorzitter van de Vereniging Buurtbelangen een van de meest enthousiaste voortrekkers is. Hij hecht er veel waarde aan, omdat het groen indirect ook weer werkgelegenheid voor het buurtbeheerbedrijf in Nazareth oplevert. De buurtopbouwwerker:

“Je moet een paar gekken hebben die het zien zitten. Nazareth is een perfect gebied voor kinderen om te spelen. Je hoeft niet ver van huis voor een aansprekende omgeving. Je kunt er de seizoenen ervaren, kijken hoe beesten leven die in de natuur wonen. Je kunt proeven doen, je kunt er fijn vertoeven. Er is bewust een verhard pad aangelegd. Er is openbaar groen waardoor er een keurig uitzicht is. Daarna wordt de natuur ruiger en pas dan komt het terrein met de beesten. Beesten direct in de buurt van woningen werkt namelijk niet. Het is een fijn wandel- en verblijfsgebied waar het prettig wonen is. Het verhoogt het leefgenot van de buurt. Je woont als je in Nazareth woont eigenlijk in een park. Dat is net zoals in Sint Pieter, een dure buurt in Maastricht. Een park is op deze manier ook weggelegd voor mensen die in een woningwetwoning wonen.”

Door de jaren heen kan worden gesteld dat in Maastricht groen is ingezet om de leefbaarheid in de buurt te vergroten. Het kan daarbij gaan om geveltuinen, boomspiegels, wilde planten in plaats van gecultiveerde planten. Deze vormen van groen worden in diverse buurten van Maastricht ingezet. Het betreft:

- buurten waarin het buurtopbouwwerk actief is;
- buurten zonder buurtopbouwwerk in samenwerking met buurtinformatiecentra (BIC's) van Trajekt;

³ Boomspiegels zijn de plekken met aarde rondom op de stoep of in de straat staande bomen, voorzien van planten die doordat ze niet diep wortelen geen schade aan de boom aanrichten. Geveltuinen zijn kleine tuintjes tegen de gevel (voormuur) van woningen. Ze zijn maximaal 45 cm (anderhalve stoeptegel) diep. Dit in tegenstelling tot tuinen dieper dan 45 cm die 'voortuin' heten. Geveltuinen en boomspiegels geven beide de stenige buurt een groener aanzien en zorgen voor meer natuur in de buurt (trekken afhankelijk van de soort planten ook bijvoorbeeld vogels en vlinders aan).

- bewonersgroepen voor 'groen in de buurt' in buurten waarbij voor Trajekt geen rol is weggelegd.

Het CNME kan in principe voor elke buurt op dit terrein een rol spelen, al dan niet in samenwerking met Trajekt. Het CNME neemt echter niet zelf het initiatief. Dit houdt in dat in een buurt waar Trajekt geen rol speelt op het gebied van 'natuur in de buurt' het initiatief voor contact met het CNME door bewonersgroepen moet worden genomen.

Nazareth is volgens de buurtopbouwwerker een buurt die qua ligging - met veel groen - geschikt is voor NME voor volwassenen. Dat geldt volgens hem niet voor alle buurten. Zijn conclusie is dat weliswaar in theorie thema's als verkeer, groen en sociale (on)veiligheid voor het vergroten van de leefbaarheid overal zijn op te pakken, maar dat zich in de praktijk een gelegenheid moet voordoen om concreet aan NME in de buurt te werken. Hij noemt als voorbeelden van 'natuur in de buurt':

- Hoe kun je wilde planten op een natuurvriendelijke manier houden?
- Hoe kun je aan het bestaande groen iets doen waardoor het minder saai is?
- Wat kun je doen om de buurt een groener aanzien te geven (bijvoorbeeld met behulp van geveltuinen en boomspiegels)?

Een aantal belemmeringen staat het werken aan ('natuurlijk') groen ter verhoging van de leefbaarheid echter volgens hem in de weg:

"Wat geveltuinen betreft klagen veel mensen over de rotzooi. Het zaad verspreidt zich door de tuin van andere 'keurige' buurbewoners. Geveltuinen vergen wel ook onderhoud. In speelvoorzieningen met veel groen en speels ingericht kwam geen kind meer omdat mensen de voorzieningen op die manier sociaal onveilig vonden. Er werd daarnaast een relatie van dit groen met inbraken gelegd."

Een groen onderwerp is een middel om bepaalde processen in gang te zetten. Bij het opbouwwerk gaat het om: "De vertaalslag van leefwereld naar systeemwereld": de alledaagse leefwereld van mensen, waar de manier waarop ze met elkaar omgaan bepalend is, om te buigen in de wereld van het economische en politieke systeem waar strategisch handelen domineert.

II Samenwerking op beroepsniveau: de studiedag voor medewerkers

In september 1996 vond op initiatief van het CNME een studiedag plaats voor medewerkers van Trajekt en het CNME. Deze dag wordt gezien als de (formele) start van de samenwerking tussen de beide beroepsgroepen, in het bijzonder voor het werken met volwassenen op het terrein van NME in de buurt. De al in de praktijk voorkomende (informele) samenwerking in Nazareth vormt de reden de beschrijving van de samenwerking te beginnen met die in Nazareth en niet met de studiedag.

Doel van de dag was kennismaken met elkaar, komen tot uitwisseling en tot meer samenwerking, en elkaar informeren over de huidige werkwijze en werkzaamheden. Trajekt heeft bijvoorbeeld verteld wat men in buurten doet. De deelnemers aan de studiedag zijn ook buiten geweest en hebben een project bezocht waar het CNME mee

bezig is. Een medewerker van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek - Dienst Landbouwkundig-onderzoek (IBN-DLO) heeft een presentatie over stadsnatuur gegeven. De buurtopbouwwerker heeft het verhaal over de samenwerking van Trajekt met het CNME in Nazareth gehouden.

De dag was bedoeld voor medewerkers die zich bezighouden met educatie/leren en werd goed bezocht. Alle opbouwwerkers en de beleidsmedewerker 'wonen en woonomgeving' hebben eraan deelgenomen. "Veel verschillende mensen met een diversiteit aan achtergronden", zoals de volwassenenconsulent van het CNME opmerkte.

Voor het CNME heeft de studiedag met Trajekt professionalisering opgeleverd. Het betrof bijvoorbeeld de volgende onderwerpen:

- Het geven van feedback. Bij het werken met vrijwilligers vormt dit een belangrijk punt van aandacht.
- Het inzicht dat de netwerken van Trajekt de kracht van de werkwijze van Trajekt vormen.

Vervolgens heeft er nog een externe studiedag plaatsgevonden voor het CNME en haar Maastrichtse samenwerkingspartners van Trajekt en de gemeente. Het betrof een studiedag in Amersfoort over het project 'Wijken voor milieu', georganiseerd door het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO) en de Landelijke Adviesgroep voor Milieu Gericht Opbouwwerk (LAMIGO). De deelnemers waren vooraf redelijk enthousiast. De dag bood echter - voor de Maastrichtse situatie - weinig nieuws en had gemist kunnen worden.

Wat samenwerking op beroepsmatig niveau, ten behoeve van (vernieuwing op het gebied van) NME voor volwassenen betreft, bleef het daar verder bij. Samenwerking zette met andere woorden niet echt door. De beleidsmedewerker van Trajekt denkt dat het te maken heeft met het feit dat 'natuur en milieu' geen echt thema binnen Trajekt is en het CNME dit feit te weinig als kwestie (inhoudelijk) ter discussie stelt. Ook de buurtopbouwwerker geeft aan dat hij niet heeft gemerkt dat er veel is gebeurd naar aanleiding van zijn verhaal over samenwerking in Nazareth.

De studiedag met Trajekt had, zoals Trajekt en het CNME zeggen, resultaat op netwerk-niveau. Men weet elkaar te vinden en doet praktische projectjes samen. De volwassenenconsulent heeft nu de mogelijkheid Trajekt regelmatig 'voeding' te geven in de vorm van bijvoorbeeld het wijzen op studiedagen, artikelen toesturen, telefonisch contact opnemen.

III Samenwerking op instellingsniveau: de kadernotitie

In december 1998 vroeg de directeur van het CNME om een overleg met de directeur van Trajekt om 'meer handen en voeten' te kunnen geven aan de samenwerking tussen beide organisaties. In dit overleg wilde de directeur van het CNME aan Trajekt de vraag centraal stellen of er in de beleidsplannen van het CNME en Trajekt een passage over samenwerking kon worden opgenomen en zo ja wat er dan opgenomen moest worden.

Men bevond zich op dat moment op een bepaald niveau van samenwerking of zoals de directeur van het CNME het verwoordt:

“Wat de samenwerking op uitvoeringsniveau betreft, is de hele cyclus doorlopen. Op programma-/instellingsniveau heeft samenwerking tussen het CNME en Trajekt inmiddels (maart 1999) het niveau van oriëntatie bereikt.”

De directeur van het CNME stelde het prettig te vinden als samenwerking met Trajekt op diverse manieren gestalte zou kunnen krijgen. Trajekt zou bijvoorbeeld op beleidsniveau over Lokale Agenda 21 mee kunnen denken. Op het gebied van NME in de buurt zou samenwerking op een iets informelere manier kunnen verlopen. Het CNME zou daaraan kunnen werken vanuit beleidsdoelen als het opzetten van samenwerking in de buurt en daarbij de NME-kant kunnen verbinden aan de andere buurtactiviteiten.

Het CNME stelde dat de doelstelling van Trajekt, de gerichtheid op sociale problematiek en vergroting van leefbaarheid met natuur en milieu als middel om aan deze problematiek te werken, het mogelijk maakte een gezamenlijke zoektocht te ondernemen naar het realiseren van het inbedden van het onderwerp ‘natuur en milieu’ in het werk van Trajekt. Bij het formaliseren van de samenwerking met Trajekt gaat het volgens de volwassenenconsulent van het CNME om een algemene beleidsformulering waarin globaal de lijn is uitgezet hoe op instellingsniveau en vervolgens op uitvoeringsniveau aandacht voor natuur en milieu gerealiseerd kan worden. Dit betekent dat de aandacht voor natuur en milieu verschuift van persoonlijke betrokkenheid - waarmee de aandacht staat of valt - naar structurele aandacht op organisatieniveau, waarmee continuïteit wordt gewaarborgd.

Het CNME wilde graag zaken op instellingsniveau vastleggen op het terrein van (en voorwaarden voor) kadervorming. Een punt waar helderheid over zou moeten komen was het feit dat het CNME een consulentenrol in tegenstelling tot een uitvoerende rol speelde bij het opzetten van activiteiten in wijken. Voor de uitvoering ligt de verantwoordelijkheid bij de wijk zelf, tenzij er additionele financiering is.

Het CNME plaatste als kanttekening bij de samenwerking het gevaar van bureaucratisering van de samenwerking, waardoor kansen door traagheid niet kunnen worden benut. Er hebben zich bij Trajekt de afgelopen jaren veel functiewisselingen en fusies voorgedaan, waardoor contacten verloren gingen en opnieuw moesten worden opgebouwd.

De wens tot structurele samenwerking van de kant van Trajekt met het CNME werd als volgt door de beleidsmedewerker toegelicht:

”In buurtwerk is nieuw gedachtegoed ingezet om met nieuwe handvatten werk op te pakken. Dit is onvoldoende structureel geworden. Dit laatste komt bij de twee volgende gebieden naar voren:

1. Er is bij Trajekt niet inhoudelijk structureel genoeg gewerkt aan ecologisch bewustzijn, aan allerlei voorzieningen rondom milieu, duurzaam wonen, leven

en samenleven. Het [natuur, milieu en duurzaamheid, MLB] is geen echt thema, tenzij het door groepen zelf wordt opgepikt. Het CNME is nodig om zaken structureel te maken en om er verder vorm aan te geven, bijvoorbeeld door van een onderwerp het aspect op het gebied van 'natuur en milieu' beter in beeld te brengen. Er zijn thema's te over zoals bijvoorbeeld ecologisch en duurzaam wonen. Het moet echter allemaal meer in beeld worden gebracht en structureel worden gemaakt. Het CNME kan de inhoudelijke deskundigheid bieden in het kader van integraal werken⁴.

2. De versterkte behoefte aan structurele samenwerking rond onderwijs en het Verlengde Schooldag-project (VSD). VSD is in Maastricht een enorm succes geworden en dreigde aan het eigen succes ten onder te gaan. Iedere school wil tegenwoordig wel een VSD-project hebben en van natuur en milieu een belangrijk thema maken. Het is begonnen als een kleinschalig project met jaarlijks een school extra, maar het worden nu per jaar twee of drie erbij. Tien weken achtereen wordt een programma van vier dagen per week georganiseerd, met iedere dag een ander onderdeel: natuur en milieu; techniek; sport; cultuur. Tot nu toe is de helft van het VSD-project door vrijwilligers georganiseerd. Het CNME kan daar als professionele organisatie weliswaar niet professioneel in meedraaien, maar kan er wel een rol in worden gegeven."

Meer in het algemeen ging het de beleidsmedewerker om betere projecten te kunnen maken. Beter in de betekenis van 'intensiever' en 'verdiepend'.

Het vastleggen van samenwerking op instellingsniveau levert Trajekt ook netwerken op. De beleidsmedewerker verwoordde dit als volgt:

"Het CNME heeft een schitterend netwerk rond specifieke kennis. Het heeft ook een netwerk van vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties. De (kader)cursussen voor volwassenen leveren in principe mensen op die weer op andere plekken mensen inzetten."

Trajekt inventariseerde in welke projecten Trajekt en het CNME al samenwerken. Voor deze projecten zouden de partners zeker tot structurele afspraken moeten komen. Het leverde de volgende acht projecten op. Het gaat daarbij zowel om projecten voor de doelgroep volwassenen als voor het onderwijs:

- 'Natuur in de buurt' (gevel- en buurtnatuurtuinen)
- het project Nazareth
- kleinere voorlichtingsprojecten in Buurtinformatiecentra
- 'Tuinieren voor vrouwen', voorheen: 'Tuinieren voor migrantenvrouwen'
- toeleiding⁵ vrijwilligers /werkervaringsplaatsen
- project Verlengde Schooldag, cursusprogramma natuur en milieu
- kinderland De Heeg
- kindervakantiewerk

⁴ *Integraal werken houdt in een werkwijze waarbij een complex onderwerp wordt benaderd in onderlinge samenhang vanuit diverse invalshoeken, met inbreng van diverse deskundigheden.*

⁵ *Toeleiding is een poging, enerzijds om het aanbod en de relevantie voor de sociale situatie duidelijker te maken en anderzijds meer informatie te verkrijgen over de eigen interpretatie van de situatie door potentiële deelnemers. Het betreft methoden van activering die gebaseerd zijn op de directe benadering van individuen die niet uit zichzelf op aanbod afkomen. Dit vindt plaats door middel van persoonlijk contact of persoonlijke benadering van individuen door een sleutelfiguur. Deze is op de hoogte van hun sociale situatie en belemmeringen om tot participatie te komen. Toeleiding heeft alleen betrekking op educatief aanbod. In dit geval betreft het toeleiding tot werk(ervaringsplaatsen) (Vgl. Doerbecker & Hake, 1979, p. 202).*

Begin 1999 ontstond bij Trajekt een klimaat waardoor om de volgende redenen ruimte ontstond voor structurele samenwerking:

1. In het kader van het nieuwe gemeentelijke Natuur- en Milieuplan vond een aantal studiebijeenkomsten van werkgroepen plaats. Een van de werkgroepen, 'Duurzame buurten', stond onder technisch voorzitterschap van de directeur van Trajekt. De directeur moest zich verdiepen in de materie. Hij gebruikte daarvoor materiaal over LA 21 dat de beleidsmedewerker van Trajekt al eens had aangedragen. Inhoudelijk ging de werkgroep over hetzelfde als wat het materiaal over LA 21 te bieden had. Het betrof bijvoorbeeld voorwaarden voor het aan de slag gaan met milieubewustzijn in onze samenleving. Van belang daarbij is, zo stelde de beleidsmedewerker: "... het publiek debat, ook voor rijke mensen, maar tevens voor medewerkers van instellingen. Hoe gevoelig zijn deze voor een ecologisch duurzame samenleving? Hebben ze bijvoorbeeld een consumentistische instelling?"
2. Voor de Verlengde Schooldag (VSD) wilde Trajekt tot structurele afspraken met het CNME komen. Het ging bijvoorbeeld om de inbedding van voorzorg en nazorg in NME-activiteiten en hoe de voor- en nazorg moest worden uitgevoerd, bijvoorbeeld in de vorm van nascholingsdagen.

De directeur van Trajekt gaf vervolgens de beleidsmedewerker mandaat de samenwerking met het CNME op instellingsniveau gestalte te geven. Begin april 1999 benaderde Trajekt het CNME voor een afspraak. Bij de afspraak waren betrokken: de beleidsmedewerker en de coördinator van de VSD van Trajekt en de directeur en de volwassenenconsulent van het CNME.

In het navolgende wordt in *chronologische* volgorde aangegeven hoe de invulling van samenwerking op instellingsniveau tussen Trajekt en het CNME gestalte kreeg.

Start met discussiestuk

Omstreeks het moment waarop de reeks gesprekken tussen Trajekt en het CNME over formalisering van samenwerking van start ging, stelde de beleidsmedewerker van Trajekt het voornemen van samenwerking met het CNME aan de orde aan de hand van een discussiestuk. De beleidsmedewerker zocht verbindingen van het werk van het CNME met dat van de desbetreffende units van Trajekt en voerde daarover een gesprek met de unitmanagers. In principe waren alle units betrokken bij samenwerking, maar in ieder geval de units 'opvoeding en ontwikkeling', 'sociaal beheer' en '(sociale) activering en informatie'.

Zoektocht naar overeenkomsten en verschillen in de organisatie

In april 1999 vond een gesprek plaats tussen Trajekt en het CNME waarin centraal stond: het zoeken naar overeenkomsten tussen de werksoorten om daar meerwaarde uit te halen. Dit leidde tot de volgende wensen:

- Meer structuur ten aanzien van samenwerking;
- Plekken vinden voor het bespreken van verschillen. Bij de invulling van - gezamenlijke - projecten komen verschillen automatisch naar voren. Afspraken over dergelijke zaken worden op projectniveau gemaakt.

Als voorbeelden van verschillen tussen de - professionele - organisaties zijn de volgende genoemd:

- Het belang dat een beroepskracht hecht aan bijvoorbeeld het feit dat een bewonersgroep die geveltuinen beheert er 'niet meer aan trekt'.
- Het verschil in opvatting van ondersteunend werken dat manifest wordt nu er vanuit het CNME minder budget dan voorheen voor de VSD beschikbaar is. Het CNME kan nu alleen nog ondersteunend in tegenstelling tot uitvoerend werken. Bij Trajekt is ondersteuning inclusief de begeleiding van de ondersteunden na afloop van de ondersteuningsactiviteit (bijvoorbeeld een cursus), hetgeen bij het CNME niet het geval is. Ondersteuning met begeleiding na afloop kost meer tijd (en dus geld) dan het CNME normaal aan ondersteuning biedt.

Gesprek over verschillen op professioneel niveau

In juni 1999 werd een gesprek gevoerd naar aanleiding van een tekst van de volwassenenconsulent van het CNME over professionele verschillen tussen de beroepskrachten van Trajekt en het CNME. De ene beroepskracht is meer gericht op het proces, de andere meer op de inhoud en het product van de educatieve activiteit. Als winst wordt gezien het gezamenlijk realiseren van de combinatie van proces en product (inhoud). Elke keer opnieuw zal deze gezamenlijke combinatie vorm moeten krijgen.

Voorbeeld: het samen aanpakken van de proceskant van bijvoorbeeld de geveltuinen, waardoor stapje voor stapje de ecologische kwaliteit toeneemt, van geen groen naar groen in de vorm van een gecultiveerde plant (door de volwassenenconsulent uitgedrukt in het woord 'geranium'), naar groen in de vorm van wilde planten.

Een aanpak van samenwerking

In juli 1999 kwam de aanpak van de samenwerking aan de orde. Men koos ervoor eerst samenwerking op instellingsniveau uit te zetten en vervolgens praktisch te werk te gaan. Het ging bij de invulling op instellingsniveau om de volgende punten:

- Wat investeren we in samenwerking?
- Hoe maken we gebruik van elkaars deskundigheid?
- Hoe krijgt samenwerking in concrete projecten vorm en hoe wordt deze bewaakt?
- Hoe worden de gezamenlijke projecten gefinancierd?
- Hoe evalueren we?
- Hoe presenteren we de samenwerking?

Stand van zaken september 1999

In september 1999 was de stand van zaken voor de samenwerking als volgt:

- Tussen eind september en december 1999 zouden gesprekken plaatsvinden over de terreinen waarop samenwerkingsprojecten zullen liggen. Het gaat daarbij om nieuw te ontwikkelen activiteiten en om het verder komen met bestaande activiteiten, de bestaande verdiepen en daardoor tot een hogere kwaliteit komen.
- Ten behoeve van het kalenderjaar 2000 zouden afspraken op projectniveau per unit van Trajekt worden geconcretiseerd. De units zouden elk apart een samen-

werkingsovereenkomst sluiten met het CNME. Ze zouden daarbij een aparte beschrijving opnemen met punten over wie verantwoordelijk is en wie uitvoert, bijvoorbeeld de unit 'sociaal beheer' over geveltuinen.

- Afspraken maken op projectniveau voor 2000 hield in dat vóór het eind van het jaar 1999 de samenwerking voor de langere termijn geformaliseerd moest zijn.

De tekst van de kadernotitie is in het stadium dat het Managementteam van Trajekt^f en het bestuur van het CNME akkoord zijn, en dat het samenwerkingsverband kan worden getekend (zie bijlage 4 voor de concept-kadernotitie). Gesteld wordt dat de samenwerking zoals die nu op instellingsniveau is vastgelegd realiteit is. "Deze kaart moet worden uitgespeeld," aldus de gesprekspartners van Trajekt en het CNME.

Het proces rond de kadernotitie is dynamisch. Dit houdt in:

- Wat er al aan samenwerking bestaat en niet naar voren is gehaald, wordt niet stopgezet of opgeschort.
- Kansen die zich voordoen laat men niet liggen maar worden opgepakt: "Als iets anders leuks op het gebied van 'natuur en milieu' of duurzaamheid langskomt, doen we dat. Dat kan ook zijn op het gebied van LA 21 of mobiliteit."

De beleidsmedewerker van Trajekt stelt dat het toeval is dat het eerste convenant met kadernotitie is afgesloten met het CNME. Trajekt wil dit model gebruiken om ook met andere organisaties samenwerkingsovereenkomsten te sluiten.

3.3 Ervaring met de samenwerking nader beschouwd

In Maastricht is al - langere tijd - ervaring met samenwerking tussen het CNME en Trajekt op het gebied van NME voor volwassenen opgedaan voordat het project Alledaagse NME voor volwassenen van start ging. Daar komt bij dat het CNME iemand in dienst heeft die zich bezighoudt met de doelgroep 'volwassenen' en Trajekt al ervaring had met samenwerking voor de doelgroep 'onderwijs' met een van de voorlopers van het CNME, de onderwijswerkplaats NME. Dit maakt dat men goed op de hoogte is van het gebied 'NME voor volwassenen' en van wat men elkaar op dit terrein te bieden heeft.

In het navolgende zet ik een aantal ervaringsgegevens van de gesprekspartners ten aanzien van samenwerking thematisch bijeen. Het gaat daarbij om een weergave van hun uitspraken.

Motieven voor samenwerking

Het CNME noemt voor samenwerking met Trajekt voor 'NME in de buurt' op *vernieuwing* van de activiteit gerichte motieven: op het gebied van doelgroep, inhoud en werkwijze. "Excursies (en voorlichting) lopen wel", aldus de consultant voor volwassenen van het CNME. Zij stelt dat in een gemeente als Maastricht met 110.000 tot 120.000 inwoners de NME-activiteiten voor volwassenen erg zijn gericht op de toplaag, qua opleiding en inkomen, van de bevolking. Activiteiten voor die categorie moeten worden georganiseerd,

^f Het bestuur - op afstand - van Trajekt hoeft over dergelijke zaken geen besluiten te nemen.

maar voor andere (groepen) mensen moeten ze er ook zijn. "Het CNME is er voor iedereen in Maastricht", is het uitgangspunt.

Educatie is niet alleen bedoeld voor kader. Voorheen werd het werken met buurtbewoners niet als prioriteit gezien; het kon er wel even bij worden gedaan. De realiteit is echter dat het een nieuwe doelgroep betreft, die een andere benadering vergt dan de gebruikelijke doelgroepen van NME. De volwassenenconsulent:

"Als je het hebt over NME in de buurt, weet je pas aan de hand van de vragen die in de buurt worden gesteld, hoe je de buurt binnenkomt. Het gaat er niet om een boodschap te willen brengen, want er leeft al veel."

Het betreft - zoals ze zegt - educatie aan buurten en buurtbewoners geschied op ervaringsleren:

"Werken met buurtbewoners houdt in dat als er een vraag wordt gesteld, deze wordt beantwoord door het CNME. Dat is heel wat anders dan kennisoverdracht als onderdeel van bijvoorbeeld een natuurgidsencursus. Door ervaringsleren kom je automatisch op een procesmatige benadering. Dit is essentieel in wat het CNME nu doet."

Met het resultaat van vernieuwing voor 'NME in de buurt' hoopt zij een strategisch motief te realiseren: erkenning van deze - tamelijk procesmatige - activiteit en daarmee van haar werk binnen de eigen instelling.

Voor de buurtopbouwwerker gold vooral de *inhoudelijke invulling* van het thema 'natuur en milieu' binnen het overkoepelende thema 'leefbaarheid in de buurt' als motief voor samenwerking. Op een gegeven moment heeft het buurtopbouwwerk van Trajekt gezocht naar een aantal thema's op het gebied van leefbaarheid, om de leefbaarheid in de buurt te vergroten. Het ging tenslotte om de thema's verkeersveiligheid en sociale (on)veiligheid. Dat kwam neer op zaken als speciale voorzieningen en of de openbare ruimte goed werd onderhouden, 'schoon en heel' is. Dat zijn de thema's waarop de buurtopbouwwerker inzet, omdat daar mensen op te mobiliseren zijn. Hij is van mening dat - weliswaar in specifieke situaties - 'natuur en milieu' aan dat rijtje is toe te voegen, omdat hij denkt dat ook 'natuur en milieu' een bijdrage kan leveren aan het vergroten van leefbaarheid in de buurt.

Daarnaast speelde bij hem een strategisch motief een rol: het proces rond natuurontwikkeling was in een impasse geraakt. Door het CNME bij dit proces te betrekken hoopte hij de kansen voor het realiseren van het natuurpark te vergroten. Tijdens het proces van samenwerking werden aan het strategisch motief een persoonlijk, inhoudelijk en ideëel motief toegevoegd. Wat daarbij vooral van belang was, was het volgende:

- Het feit dat natuur(ontwikkeling) voor de samenwerkingspartner geen doel op zich was.
- De betrouwbaarheid van de partner.

De beleidsmedewerker van Trajekt was als vrijwilliger betrokken bij activiteiten van het IVN en kende de volwassenenconsulent van het CNME vanuit de plaatselijke politiek.

Hij wilde zijn persoonlijke motief echter niet voor de samenwerking inzetten, maar pas op het moment dat die een feit was:

- 'Voor de troepen uitlopen', als een onderwerp aan de basis niet leeft, werkt volgens hem niet.
- Beeldvorming rond de opbouwwerker. Het zijn volgens de beleidsmedewerker vooral 'goed opgeleide, financieel draagkrachtige mensen' die zich met 'natuur en milieu' bezighouden. Deze hebben volgens hem weinig op met opbouwwerkers.

Deskundigheid door en voor de samenwerking

In Maastricht heeft men al ervaring met samenwerking opgedaan. De partners hebben over en weer van elkaar geleerd (1). Daarnaast hebben ze verwachtingen ten aanzien van:

- wat ze over en weer nog zullen leren van elkaar en wat ze met andere woorden toevoegen aan de eigen deskundigheid (2);
- wat ieders inbreng in de samenwerking zal zijn. De inbreng is te onderscheiden in wat men zelf denkt in te brengen (3) en het beeld dat men heeft van wat de ander zal inbrengen(4).

ad 1. Wat heeft samenwerking de eigen organisatie al geleerd?

Beide partners waren van oordeel dat de samenwerking die had plaatsgevonden waarde aan hun organisatie en werkwijze had toegevoegd.

Het CNME gaf aan dat samenwerking met Trajekt voor het CNME het volgende opleverde:

- Verdieping van kennis over volwassenen, doelgroepen van volwassenen en volwassen deelnemers aan educatieve activiteiten.
- De bevestiging van de werkwijze die behoeften van de deelnemers/bewoners als uitgangspunt neemt. Niet trekken en duwen, maar signaleren en stimuleren. "Als je geluk hebt, kun je soms een boodschap brengen."
- De bevestiging van flexibel werken: "Steeds nieuwe dingen verzinnen en maatwerk leveren omdat het altijd weer om groepen en mensen gaat die telkens opnieuw van elkaar verschillen."
- Een betere bekendheid van het CNME in Maastricht door de samenwerking met Trajekt. Er zijn zichtbare resultaten, waardoor er: "vertrouwen in de haarvaten van de maatschappij terechtkomt", aldus de directeur van het CNME. Trajekt heeft daarbij de expertise op het gebied van activering en netwerken geleverd.

Voor Trajekt leverde de samenwerking op het terrein van NME voor volwassenen een verbreding van het aanbod op. Voor het project in Nazareth was de inzet mogelijk van de buurtopbouwwerker voor de volledige werkweek, samen met de Vereniging Buurtbelangen. Op die manier is er meer geleverd dan 'de slagroom op het toetje' en kan er daardoor nu meer systematisch te werk gegaan worden.

ad 2. Wat verwacht men nog van de ander te leren?

Het CNME denkt in de samenwerking het volgende van Trajekt te zullen leren:

- Het snel leren kennen van doelgroepen.
- Het in overeenstemming brengen van wat het CNME te bieden heeft met een werkwijze die de vraag van de (potentiële) deelnemer als uitgangspunt neemt.

Het CNME verwacht dat Trajekt expertise inzet op het gebied van activering en werving, met inbegrip van intermediairen.

ad 3. Te verwachten eigen inbreng in de samenwerking

Trajekt brengt volgens de beleidsmedewerker de volgende expertise van het sociaal-cultureel werk in de samenwerking in:

- Organisatievermogen.
- Kennis van doelgroepen.
- Kennis van de leefomgeving van doelgroepen: sociale infrastructuur, verenigingen, organisaties enzovoorts.
- Educatie/educatief vermogen/methodiek om sociale vaardigheden te versterken.
- Informele kennisoverdracht.
- Kerndeskundigheid: taxeren van kansen en mogelijkheden vanuit politiek, bestuurlijk en ambtelijk perspectief.
- Relaties van Trajekt, als grotere organisatie dan het CNME, met veel verbindingen die productief zijn te maken.
- Expertise ten aanzien van taalgebruik: Trajekt hanteert andere begrippen dan bijvoorbeeld het CNME. De beleidsmedewerker doelt op de ervaring van Trajekt met bijvoorbeeld het communiceren met een Turkse organisatie. In zo'n situatie gaat het om wat hij noemt: "Puur basaal communiceren. Ieder woord dat je gebruikt dien je te wegen. Dit werkt op dezelfde manier tussen Trajekt en het CNME."

De directeur van het CNME stelt dat het CNME de volgende expertise te bieden heeft:

- Het in staat zijn tot het koppelen van buurt en buurtbelang op het vlak van kennis op het gebied van natuur en milieu. De expertise van Trajekt daarbij is: het begeleiden van de buurtgroep en het buurtbeheerbedrijf.
- Het sturen van de inhoudelijke en procesmatige kant. Trajekt moet dan inzicht hebben in de mogelijkheden van het CNME en in het moment waarop het CNME dient te worden ingeschakeld. Op elkaar kunnen vertrouwen is daarbij belangrijk.

ad 4. Beeld van de inbreng van de ander in de samenwerking

Trajekt verwacht inbreng in de samenwerking van de volgende expertise van het CNME:

- Inhoudelijke expertise: alles wat met natuur en milieu in de brede betekenis van het woord te maken heeft, met inbegrip van duurzaamheid.
- Educatieve werkwijzen: methodieken en didactieken voor informeel leren en communicatie voor de doelgroep kinderen. Onder informeel leren verstaat de beleidsmedewerker: "Langdurige processen aangaan met mensen en daaruit leer- vermogen van mensen vergroten, met inbegrip van het zich daar bewust van zijn."

Trajekt verwacht dat het CNME netwerken inbrengt:

- rond specifieke kennis op het gebied van natuur en milieu
- van vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties op het gebied van natuur en milieu(educatie). De cursussen voor vrijwilligers waaraan het CNME een bijdrage levert, leveren ook weer deelnemers op die na afloop als vrijwilliger inzetbaar zijn.

Kansen voor typen educatieve activiteiten

De samenwerkingspartners zagen op korte termijn kansen om in de praktijk vorm te kunnen geven aan activiteiten op het gebied van 'NME in de buurt':

- Wat de termijn betreft: Er zijn lokale beleidsontwikkelingen gaande op het gebied van het NMP. Dit plan is ontwikkeld met Maastrichtse burgers, bedrijven en andere belanghebbenden.
- Wat de buurt betreft: De werkgroep 'Groen' van het NMP zou met een notitie over met name achterstandsbuurten komen. Er zouden allerlei projecten uit kunnen voortkomen van bijvoorbeeld groepen in de buurt en op het gebied van 'milieu en groen'. Daarbij komt dat de buurt in Maastricht het meest geliefde schaalniveau is waarop men activiteiten organiseert.

Typen activiteiten op het terrein van Lokale Agenda 21 acht men daarentegen weinig kansrijk:

- Er is geen centrale groep rond LA 21. Het Mondiaal Centrum heeft een discussie aangezwengeld over LA 21, maar LA 21 komt niet van de grond. De combinatie gemeente, particulier initiatief en Derde Wereld werkt niet voor LA21 in Maastricht.
- Het verbinden van 'natuur en milieu' met de Derde Wereld acht het CNME interessant. Samenwerking op dit gebied met het Mondiaal Centrum is echter niet mogelijk door gebrek aan capaciteit bij het Mondiaal Centrum.
- Bedrijven in Maastricht als de ENCI nemen wel hun verantwoordelijkheid voor 'leuke culturele activiteiten' in de stad, maar blijven in gebreke op het gebied van wat men noemt 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'.
- Een start op uitvoerend niveau - in tegenstelling tot een van bovenaf door het lokale beleid opgelegde activiteit - en van daaruit doorgaan, werkt vaak goed in Maastricht. Het CNME zou bijvoorbeeld - op initiatief van derden - een autoloze zondag kunnen organiseren.

Voorwaarden voor samenwerking

Financiële randvoorwaarden

Voor beide organisaties zijn voorwaarden op het gebied van 'financiën' van belang. De een stelt dat het geld 'moet meekomen', terwijl de ander van mening is dat samenwerking 'betaalbaar' moet zijn. Een voorbeeld van een terrein van samenwerking waarbij financiën een punt van discussie vormen, betreft de VSD. De uren die men verricht ten behoeve van de VSD wil men kunnen doorberekenen aan de samenwerkingspartner. Als de ander niet betaalt voor deze uren, komt de samenwerking behoorlijk onder druk te staan.

De noodzaak van een studiedag

Voor een volgende stap in de samenwerking acht men een studiedag niet echt nodig. Toch zou de directeur van het CNME een studiedag een goed idee vinden. Hij weet er zo een te vullen:

“Je zou kunnen nagaan wat er van beide kanten aan elkaar gekoppeld zou kunnen worden. Je zou je kunnen afvragen, als volgende fase in de samenwerking, hoe je helderder vorm zou kunnen geven aan informeel leren. Daarnaast zou je kunnen nagaan hoe bijscholingscursussen van de kaders, natuurtuinvoorlichters eruit zouden kunnen zien.”

De beleidsmedewerker van Trajekt bespreekt het idee met de buurtopbouwwerkers, maar veronderstelt dat ze te weinig tijd zullen hebben, onder meer wegens een relatief hoog ziekteverzuim.

Trajekt stelt in het algemeen als voorwaarde dat samenwerking iets moet opleveren voor Trajekt, dan wel voor de doelgroepen van Trajekt.

Het CNME noemt specifieke voorwaarden voor de manier van samenwerken:

- Beschikken over kennis van elkaar.
- Te vertrouwen zijn: “Vertrouwen verwerf je door zorgvuldigheid te betrachten en je netwerken goed te onderhouden.”
- In staat zijn om organisaties en werksoorten van elkaar te onderscheiden. Een voorbeeld: “De volwassenenconsulent van het CNME lijkt soms een opbouwwerker, maar gaat wel met gedegen kennis uit de groene invalshoek op pad.”
- Als sociaal-cultureel medewerker open staan voor de behoeften van de groep, met - indien er behoefte aan bestaat - aanvullende expertise van het CNME.
- Respect krijgen van de ander, ook binnen de eigen organisatie. Zonder dat daarbij de noodzaak van de werkzaamheden in twijfel wordt getrokken.
- Inzicht hebben in de mogelijkheden en beperkingen van de ander en deze accepteren.
- Beschikken over algemene kwaliteiten identiek aan die van de eigen beroeps-groep: professionaliteit, enthousiasme, nieuwsgierigheid (naar de invalshoek en het terrein van de ander).

Gemeenschappelijke uitgangspunten

In Maastricht blijkt uit de uitspraken van beide partners dat men goed op de hoogte is van wat de ander te bieden heeft voor wat men aan meerwaarde wil bereiken met samenwerking ten behoeve van NME voor volwassenen. Deze geïnformeerde houding komt naar voren uit de gemeenschappelijke uitgangspunten die men meer en minder expliciet tot uitdrukking brengt en de kanttekeningen die men er bij plaatst.

Visie op deelnemers

Beide instellingen gaan ervan uit dat NME in principe op iedereen gericht is. De volwassenenconsulent gaf dat hiervoor al aan:

“NME is niet alleen bedoeld voor kaders, maar voor iedereen. Daarom is NME in de buurt en dus samenwerking met Trajekt zo belangrijk. Voorheen werden bewoners in de buurt door het CNME niet als prioriteit gezien. Het kon erbij worden

gedaan. Het kiezen voor bewoners in de buurt, betekent een andere invalshoek, aansluiten bij de vraag die er leeft, waar andere methodieken voor nodig zijn. Het al bereikte en bestaande kader is namelijk hoog opgeleid en gemotiveerd.”

‘NME is gericht op iedereen’ komt ook tot uitdrukking in de uitspraak van de kant van de volwassenenconsulent dat er een ‘balans’ gevonden moet worden tussen het werken met groepen, bijvoorbeeld in het kader van het Grotestedenbeleid, en kadervorming. Interessant daarbij is de vraag of ‘balans’ ook betrekking heeft op een evenwicht in uitvoerend en ondersteunend werken: wordt het werken met groepen in de buurt uitsluitend ondersteund en daarmee beperkt tot begeleiding door intermediairen of wordt het werken met groepen ook op uitvoerend niveau begeleid door beroepskrachten? Of anders geformuleerd: Zijn de beroepskrachten (van het CNME dan wel Trajekt) er voor iedereen?

De beleidsmedewerker van Trajekt op zijn beurt stelt dat er ‘naar een vorm voor milieubewustzijn voor iedereen moet worden gezocht’. Hij plaatst daarbij de kanttekening dat het ‘wel zelf moet groeien’ en niet opgelegd moet worden. Hij zegt niet te geloven in opbouwwerkers die op grond van de keuze voor aandacht voor het thema natuur en milieu binnen hun organisatie ‘naar rijkelui moeten gaan’.

De buurtopbouwwerker gaf, zoals eerder in de tekst vermeld, aan dat bewoners van achterstandssituaties ‘natuur en milieu’ niet als prioriteit zien. Hij stelt dat het zich bezighouden met ‘natuur en milieu’ voor deze categorie niet zonder meer mogelijk is:

“Volwassenen in achterstandswijken hebben wel wat anders aan het hoofd dan geveltuintjes, onkruid, milieuvriendelijkheid, een hamster en of een bepaald kruid wel of niet op een bepaalde plaats groeit. Het gaat bij hen om het direct in leven blijven. Het is bijna een contradictie. Met name mensen die voorzien hebben in hun primaire levensbehoeften kunnen zich voor natuur en milieu inzetten. Natuur en milieu in (achterstands)buurten toch tot een voor bewoners aansprekend item maken, houdt in dat je moet aansluiten bij hun leefsituatie, waar ze direct hun voordeel mee kunnen doen.”

Visie op informeel leren

De directeur van het CNME laat weten dat de concrete uitvoering, methoden van werken van het CNME en Trajekt, erg op elkaar aansluiten, vooral waar het werken met volwassenen en informeel leren betreft.

Het betreft informeel leren in twee betekenissen:

- niet-intentioneel leren in situaties in het dagelijks leven waar leren geen hoofdmotief is, zoals bij bijvoorbeeld ecologisch natuurbeheer het geval is;
- informeel leren opgevat als intentioneel leren buiten reguliere onderwijsinstellingen, ook wel nonformeel leren genoemd. Een voorbeeld van dit laatste is de kaderopleiding van volwassenen waaraan het CNME een bijdrage levert.

De activiteiten voor volwassenen van het CNME bestonden voorheen alleen uit cursussen kadervorming, waarbij dat wat er aan educatie plaatsvond bepaald werd door en in principe gericht was op de instelling. Met 'NME in de buurt' is de gerichtheid volgens de volwassenenconsulent anders:

"Het is nog maar de vraag of volwassenen met dezelfde zaken op het gebied van natuur en milieu op de proppen komen. Als mensen zelf met iets komen, is dat het waar met NME een antwoord op is te geven. Ook in dat geval geldt dat natuur- en milieu-organisaties hun eigen keuzen moeten volgen en hun doelstellingen niet moeten verloochenen. Ze moeten echter geen zendeling zijn."

Met de gerichtheid op de lerende wordt niet gekozen voor het principe 'u vraagt wij draaien', zo wordt ook uit de voorgaande uitspraak duidelijk. Als voorbeeld van informeel leren passend binnen de doelstelling van de organisatie noemt de volwassenenconsulent het volgende:

"Een gedeelte van de volwassenen in de buurt is toe aan wilde planten. Een ander deel is nog niet zo ver en begint bijvoorbeeld met een geranium. In beide gevallen wordt gewerkt aan groen in tuinen (in de leefomgeving) dat er voorheen helemaal niet was. Als het begin is dat iemand een geranium in de tuin wil, dan moet dat de start vormen."

Het als uitgangspunt nemen van en aansluiten bij ervaringen van deelnemers vergt een meer procesmatige aanpak dan bij een kadercursus. Daarom is voor het CNME samenwerking met Trajekt voor NME in de buurt belangrijk.

Dat een aanpak overeenkomstig methoden van informeel werken ook zo zijn schaduwkanten heeft voor samenwerking, maakt de volgende uitspraak van de volwassenenconsulent duidelijk:

"Sociaal-cultureel werkers hebben veel vrijheid om projecten op te pakken in het hele informele werk. Als de werkers er iets in zien, doen ze het. Daar ligt tegelijkertijd de sterke en zwakke kant van het werk. Het moet op een gegeven moment ook geformaliseerd kunnen worden. Dat de sociaal-cultureel werkster in staat is antwoord te geven op de vraag: "Hoe moet dat nou worden aangepakt?"

Door 'Natuur in de buurt' is samenwerking met Trajekt goed van de grond gekomen. De gevolgde, meer procesmatige, aanpak is zichtbaar geworden in wat er aan wilde planten in de buurt staat en heeft daarmee de status van het volwassenenwerk binnen het CNME doen toenemen. Veel informeel werken biedt namelijk geen direct zichtbaar resultaat op korte termijn. Dat stuit bij de collega's op onbegrip. De volwassenenconsulent noemt een voorbeeld van werkzaamheden als onderdeel van het proces die wel tijd kosten, maar zonder zichtbaar resultaat op de korte termijn:

"Je moet er voor zorgen dat als zich een probleem voordoet, er iets aan wordt gedaan. Dat het niet versloft en dat je aandacht op het langetermijnperspectief blijft gevestigd. De uitvoering van het ecologisch beheer van boomgaard AMBY

vindt plaats door de gemeente. De gemeente verwaarloost het beheer. Het CNME draagt niet de verantwoordelijkheid voor het beheer, maar zorgt er wel voor - door het contact dat het met de buurtgroep heeft - dat er aan het probleem wordt gewerkt, dat de discussie gaat lopen.”

Daarnaast noemt ze voorbeelden van onzichtbare werkzaamheden als onderdeel van het proces:

- Een buurtopbouwwerker opbellen maar niets terug horen omdat de buurtopbouwwerker wel iets wil maar niet weet wat.
- Een bepaalde buurt is door de opbouwwerker in overleg met de gemeente voorgedragen om er een activiteit uit te gaan voeren. De opbouwwerker is vertrokken. Er heeft zich al veel aan onzichtbaar werk voorgedaan, bijvoorbeeld het opbouwen van netwerken in de buurt en het als procesbegeleider stimuleren van het maken van keuzen voor nieuwe thema's.

De beleidsmedewerker van Trajekt stelt de reikwijdte van informeel leren in het kader van NME aan de orde. Hij vraagt zich af of het CNME zich realiseert dat het begeleiden van werkgroepen rond ecologisch beheer ook een vorm is waarbij sprake is van informeel leren.

Hij geeft tevens aan dat informeel leren ook kan worden georganiseerd zonder het direct aan handelen te koppelen:

“Wordt informeel leren bewust als vorm gehanteerd, dan is het belangrijk dat je bijeenkomsten belegt waarin informeel leren kan plaatsvinden ook zonder dat er bijvoorbeeld concrete afspraken voor actie worden gemaakt.”

De volwassenenconsulent geeft blijk van het inzicht dat begeleiding en advisering tot activiteiten voor informeel leren van volwassenen behoren, ook als het een cursus kadervorming betreft:

“De cursus kadervorming voor volwassenen staat nogal op zichzelf. De prioriteit ligt bij het opleiden van vrijwilligers en niet bij adviseren en begeleiden. Ervaring leert dat het opgeleide kader moeilijk komt tot het zelf weer uitvoeren van educatieve en voorlichtingsactiviteiten voor volwassenen. Er is schroom bij ex-kadercursusdeelnemers om als vrijwilliger voor (educatieve) activiteiten voor volwassenen aan de slag te gaan. Ex-deelnemers zouden begeleid moeten worden in het ontwikkelen van activiteiten die ze van plan zijn uit te voeren. Terugvallen op beroepskrachten is niet mogelijk in de huidige structuur van de organisatie. Daarvoor zou veel inzet aan informeel werken en maatwerk, kortom een meer procesmatige en tijdrovende aanpak, nodig zijn.”

Zij laat weten op de hoogte te zijn van het gegeven dat bij Trajekt nascholing en begeleiding als vanzelfsprekend deel uitmaken van de educatieve activiteit:

“Ook voor de Verlengde Schooldag geldt dat nascholing en maatwerk nodig zijn. Dit leidt tot spraakverwarring omdat Trajekt denkt dat het CNME dat ook vanzelf-

sprekend doet. Bij Trajekt weet men dat, wil je vrijwilligers vasthouden, je dan aan nascholing en begeleiding moet doen.”

Informeel leren doe je ook als organisatie, zo stelt de beleidsmedewerker:

“Op het moment dat de tijd er niet rijp voor is, kun je niks met natuur en milieu, loop je voor de troepen uit en ben je een roepende in de woestijn.”

3.4 Samenvatting

In Maastricht heeft samenwerking ten behoeve van NME voor volwassenen plaatsgevonden op drie verschillende niveaus: op het niveau van de uitvoerende activiteit, op het niveau van beroepskrachten en op instellingsniveau. Samenwerking op het niveau van de uitvoerende activiteit en dat van de beroepskrachten heeft daadwerkelijk tot activiteiten geleid: in de buurt Nazareth en in de vorm van een studiedag voor medewerkers. De samenwerking op instellingsniveau heeft het concept-plan-stadium bereikt. In feite gaat het er om de gegroeide al bestaande samenwerking, op het gebied van de doelgroep ‘volwassenen’ evenals voor de doelgroep ‘onderwijs’ een structureel karakter te geven met rechten en verplichtingen voor beide organisaties.

De eerste twee niveaus van samenwerking zijn snel bereikt:

- 1 Het CNME - met als opdracht te werken voor de doelgroep ‘volwassenen’ (naast onderwijs) - is medio 1995 opgericht en raakte al binnen enkele maanden op uitvoerend niveau betrokken bij het project rond het natuurpark in Nazareth dat op dat moment in een impasse verkeerde.

Aan deze samenwerking zijn vier onderdelen te onderscheiden:

- De start met een advies over de inrichting en organisatie van het natuurpark als hulp aan Trajekt in overleg met de gemeente.
- Coördinatie van het ecologisch beheer, en voorlichting en educatie op dat gebied - in Nazareth voor het natuurpark - door het CNME en ondersteuning van de Vereniging Buurtbelangen op dit terrein met behulp van de methodiek van Trajekt. Van het samenwerkingsverband maken ook nog andere partners deel uit: de gemeente en Het Limburgs Landschap.
- Doortrekken van de lijn van samenwerking rond het natuurpark tot samenwerking op het gebied van groen ter verhoging van de leefbaarheid in de buurt Nazareth, waarbij Trajekt ervoor heeft gezorgd dat ‘natuur en milieu’ als onderdeel van leefbaarheid onder de aandacht kwam bij de buurtbewoners. Het betreft samenwerking rond geveltuinen, boomspiegels, openbaar groen en wilde planten. Daarbij neemt de buurtopbouwwerker van Trajekt voor zijn rekening het leggen van contacten met en het betrekken van bewoners en basisscholen bij activiteiten, terwijl het CNME de inhoudelijke deskundigheid levert, met de wilde planten uit de kwekerij die ook valt onder het CNME. Met een voorloper van het CNME, de onderwijswerkplaats NME, bestond toen al ervaring met samenwerking voor activiteiten in onderwijsvoorrangsgebieden.

- Ongeveer tezelfdertijd is samenwerking op het gebied van groen ter verhoging van de leefbaarheid tot stand gekomen voor andere buurten, zij het dat deze door de minder intensieve werkwijze van Trajekt voor het onderwerp groen in deze buurten een minder diepgaand karakter draagt.
- 2 In januari 1996 werd bij het CNME een medewerkster aangesteld voor NME voor volwassenen die mede stimuleerde dat de studiedag, samenwerking op beroepskrachtniveau, in september 1996 werd uitgevoerd. Deze dag was expliciet gericht op samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen in de buurt, met onder meer een presentatie van het project in Nazareth. Daarnaast had de dag kennismaking en uitwisseling van informatie tot doel. De doelen van de dag zijn bereikt: men wist elkaar nadien te vinden en werkte samen op praktisch niveau. Tot verbreding, intensivering en verdieping van activiteiten in de vorm van samenwerking leidde de studiedag niet.
 - 3 Voor het derde niveau van samenwerking, formalisering op instellingsniveau, lag het moment van start eind 1998 toen de directeur van het CNME om een overleg met de directeur van Trajekt vroeg om 'meer handen en voeten' aan de samenwerking tussen beide organisaties te geven. In april 1999 werd het eerste oriënterende gesprek op dit niveau gevoerd. Eind september was de concepttekst van de kadernotitie, de voorwaarde om tot formalisering over te gaan, gereed. De volgende stap zou het tekenen van het samenwerkingsverband door de twee partijen zijn, gevolgd door concrete afspraken op projectniveau van de afzonderlijke units van Trajekt met het CNME: voor bestaande en nieuw te ontwikkelen activiteiten. De eerste twee niveaus van samenwerking hebben daarbij de grondslag gevormd voor de vastgelegde samenwerking op instellingsniveau. Richtinggevend voor de stap tot structurele samenwerking waren:
 - Het technisch voorzitterschap van de werkgroep 'Duurzame buurten' in het kader van het gemeentelijke Natuur- en Milieubeleidsplan (NMP) door de directeur van Trajekt. Dit voorzitterschap zette de directeur op het inhoudelijke spoor en deed hem het nut van samenwerking met het CNME op dit terrein inzien. Het NMP levert daarbij ook zelf aanknopingspunten tot samenwerking (op het gebied van 'milieu en groen', in het bijzonder in de buurt).
 - De wens van Trajekt om samenwerking rond het project VSD structureel te maken, met afspraken met het CNME over de werkwijze. Dit betrof een project voor de doelgroep 'onderwijs' .

Begin 2000 bleek uit mondelinge informatie dat de uitvoering van de formalisering van de samenwerking was vertraagd, omdat de vraag nog niet was beantwoord wie van de partners welke kosten voor zijn rekening zou nemen.

Inmiddels is de beleidsnotitie van kracht geworden. Daarmee is de samenwerking structureel.

3.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

In Maastricht is duidelijk geworden dat elk van de *drie niveaus* van samenwerking meerwaarde heeft opgeleverd:

- De omgeving vormt een goede voorwaarde voor de betrokkenheid van buurtbewoners bij 'natuur en milieu'. De samenwerking in Nazareth heeft een voorbeeld opgeleverd waaruit blijkt dat langdurige aandacht voor 'natuur en milieu' als deel van leefbaarheid in en rond de buurt mogelijk is. Deze langdurige aandacht is bereikt door het samengaan van activiteiten voor bewoners van jong - mede via de scholen - tot oud door Trajekt, het CNME en de Vereniging Buurtbelangen als onderdeel van een groter samenwerkingsverband in een fysiek voorlopig steeds aantrekkelijker wordende omgeving.
- De studiedag van de beroepskrachten heeft opgeleverd: onderlinge bekendheid met elkaar, praktische uitwisseling en contacten, en bevestiging bij het CNME dat men met het werken met volwassenen in de buurt op de goede weg is.
- De samenwerking op instellingsniveau heeft een notitie opgeleverd die de voorwaarde vormt voor samenwerkingsprojecten op uitvoerend niveau. De notitie vormt de voorwaarde voor meerwaarde in de vorm van intensivering, verdieping, vernieuwing van samenwerking op uitvoerend niveau: op het gebied van vorm en inhoud van activiteiten met als onderwerp 'natuur en milieu' en op het gebied van kennis over (nieuwe) deelnemers aan activiteiten.

Het structureel maken van samenwerking kan pas plaatsvinden indien door beide partners op het hoogste niveau - directie en bestuur - *het nut van samenwerking* wordt ingezien, beide organisaties achter de samenwerking staan en beide er belang bij hebben. Op dat moment kan men gelijkwaardig en open met elkaar omgaan en elkaar aanspreken op rechten, plichten en verantwoordelijkheden. Dat vraagt geduld van de samenwerkingspartner die wel al eerder van het nut doordrongen is en zoeken naar mogelijkheden voor samenwerking op uitvoerend niveau om voordelen van samenwerking al aantoonbaar te laten zijn, op het moment dat structurele verankering aan de orde is.

Belangrijk voor de praktijk van samenwerking is *vertrouwen* in elkaar kunnen stellen, in de betekenis dat men in het proces van samenwerking niet alleen zegt hetzelfde doel na te streven maar ook overeenkomstig dat gezegde handelt. Voor de buurtopbouw- werker was cruciaal het punt dat natuurontwikkeling in de praktijk (met knotwilgen aan weerszijden van het water in plaats van aan een kant) ondergeschikt werd gemaakt aan de leefbaarheid van de buurt.

Het vastleggen van samenwerking op instellingsniveau is een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde om het doel van samenwerking in de praktijk - te komen tot meerwaarde, in de vorm van intensivering, verdieping en vernieuwing van activiteiten -

tot uitdrukking te laten komen. Daar zal samen en afzonderlijk in de eigen organisatie door de samenwerkende beroepskrachten over moeten worden nagedacht. Dit vergt gezamenlijke momenten van *reflectie, tijd en geld*.

Het houdt in:

- Aandacht voor samenwerking bij de beroepskrachten (intern en extern) die daadwerkelijk gestalte moeten geven aan de uitvoering, door ook hun de kans te geven het belang van samenwerking te ontdekken, te ervaren en zich eigen te maken, aansluitend bij de eigen werkpraktijk.
- Het niet volstaan met het benoemen van verschillen in werkwijzen en het op elkaar aanpassen in bestaande activiteiten om tot verbetering van activiteiten te komen. Het gaat om meer, namelijk om het bij elkaar brengen van deskundigheden die samen tot nieuwe en betere activiteiten leiden.

De persoonlijke motivatie voor samenwerking die bij Trajekt aanwezig was, leidde tot terughoudendheid en een afwachtende houding ten aanzien van samenwerking met het CNME. Voor deze optie werd gekozen om te voorkomen dat deze door de medewerkers van Trajekt als van buitenaf en opgelegd werd beschouwd, waardoor, als samenwerking al tot stand zou komen, deze geen blijvend karakter zou dragen. Deze optie spoorde met de om dezelfde reden afwachtende opstelling van het CNME. Toen de tijd er eenmaal rijp voor was, droeg de persoonlijke motivatie bij tot het snel en deskundig tot afspraken komen in de vorm van een kadernotitie waarin samenwerking structureel werd.

Aan het structureel maken van samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen heeft zeker een rol gespeeld dat beide instellingen ook kinderen als doelgroep hebben, door de ervaring met samenwerking op het gebied van de VSD en andere activiteiten voor kinderen (bijvoorbeeld kinder-vakantieweken).

Aanbevelingen

Afsluitend volgen aanbevelingen die voortvloeien uit wat zich in Maastricht op het gebied van samenwerking tussen het CNME en Trajekt voordoet. Ze zouden door de instellingen ter harte kunnen worden genomen.

- 1 Verduidelijk het nut van samenwerking aan de hand van de visie dat beide organisaties belangrijke uitgangspunten gemeenschappelijk hebben. Bespreek en benoem deze gemeenschappelijkheden, ga op zoek naar nieuwe gemeenschappelijkheden en besteed vanuit die invalshoek aandacht aan verschillen, in het bijzonder aan het taalgebruik (spraakverwarring) waarin de verschillen bedekt blijven.

Toelichting:

Het betreft gemeenschappelijke zaken als de volgende:

- de visie dat NME in principe op iedereen is gericht;
- visie op informeel leren, met inbegrip van informeel leren in de organisatie;

- uitgangspunten voor werkwijzen voor NME in de buurt;
- intern waardering zoeken voor NME voor volwassenen;
- onafhankelijk van de gemeentelijke overheid staande organisaties.

Het gaat om bijvoorbeeld de volgende verschillen:

- tussen culturen van de instellingen;
- tussen werksoorten (vrij en flexibel versus vast omschreven inhouden bepaald door de instelling, gestructureerd);
- tussen deelnemers.

- 2 Werk samen gemeenschappelijke en aanvullende uitgangspunten uit onder de noemers 'NME is voor iedereen' en 'NME in de buurt'. Combineer deze ook. Deze typen activiteiten en doelgroepen leiden tot de beoogde intensivering, verdieping en vernieuwing.

Toelichting:

Beide organisaties richten zich in principe op iedereen in Maastricht. Hun inbreng is globaal gezien aanvullend: Het CNME bereikt hoger opgeleiden met de kaderopleiding en brengt inhoudelijke deskundigheid in. Trajekt bereikt minder welgestelde en lager opgeleide volwassenen in activiteiten waar educatie (als onderdeel van een andere activiteit) een minder formeel karakter draagt en brengt deskundigheid op het gebied van werkwijzen en kennis van doelgroepen in. Het CNME werkt met bestaande structuren, terwijl Trajekt ook zelf structuren creëert.

(Genoemde) voorbeelden van en aanknopingspunten voor dergelijke mogelijke, concrete typen activiteiten voor samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen in de Maastrichtse situatie zijn:

- Educatieve activiteiten op het gebied van natuur en milieu op buurtniveau.
- Vertaling van wat er op stedelijk niveau al aan educatieve activiteiten is ontwikkeld naar buurtniveau.
- De mogelijkheid tot vertaling van de werkwijze van de ene naar de andere buurt afhankelijk van de behoefte in de buurt. Voorbeeld: de werkwijze van de milieugroep in de buurt Sint Pieter:
 - het in eigen beheer nemen van een stukje groen;
 - werken aan een milieuvriendelijke manier van onkruidbestrijding;
 - bewerken van boomspiegels.
- Projecten voor kadervorming op buurtniveau.
Ook op buurtniveau moeten activiteiten worden georganiseerd die niet alleen gericht zijn op mensen in achterstandssituaties.
- Uitbouwen en verdiepen van activiteiten met de buurt en buurtbelangen:
 - in Nazareth waar al goede ervaringen zijn opgedaan met door beroepskrachten begeleide activiteiten.
 - 'Geveltuinen in buurten' als aangrijpingspunt voor het werken aan buurtzorg en het werken aan het thema 'mobiliteit' en als opstap voor groenbeheer,

vijvers en waterbeheer door de buurt. De directeur van het CNME:

“In dat kader zou een natuur- en milieuplan in de buurt kunnen worden gemaakt. Een dergelijk project zou van onderop moeten komen. Het gaat dan om zorg voor de buurt, in de betekenis van mobiliteit; scholen en buurt; zwerfvuil; plantsoen en schooltuinen; gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Trajekt zou voor dit project de expertise kunnen leveren voor activering, kennis van de buurt, zoeken naar beginpunten voor dit soort processen.”

Het opstellen van een natuur- en milieuplan in de buurt is ook bij uitstek een gelegenheid om iedere buurtbewoner bij te kunnen betrekken: rijk, arm, hoog en laag opgeleid, allochtoon en autochtoon.

- Een publiek debat als activiteit (stedelijk én op wijk- en buurtniveau, in onderlinge wisselwerking), met een rolverdeling tussen het CNME en Trajekt op het gebied van inhoudelijke inbreng, respectievelijk procesbegeleiding. Met flankerende educatie (aan de hand van vraagontwikkeling) voor deelnemers.
- Verder komen met de activiteit qua inhoud, werkwijzen en doelgroepen/deelnemers:
 - Ondersteuning na afloop van een (cursorische, kader-, buurt-) activiteit. Voorbeeld: een - cursorische - activiteit op het gebied van tuinbeheer of natuur-tuinvoorlichting, waarbij na afloop ondersteuning op maat mogelijk is. Om de werkwijze van de groep te ondersteunen, dan wel om de groepsleden te ondersteunen in het zelf ontwikkelen van (educatieve) activiteiten voor nieuwe deelnemers.
 - Aandacht besteden aan het inbouwen van leren als reflectie (op inhoud) zonder dat dit direct tot actie (handelen) hoeft te leiden. Dit geldt ook voor leren in de organisatie ('de lerende organisatie').
 - Uitwerken van 'NME is voor iedereen' in de vorm van samenbindende thema's (ook mensen met een hogere opleiding kunnen hun kennis opfrissen en hebben gemeenschappelijke belangen als een leefbare omgeving waartoe onderlinge uitwisseling tussen mensen met diverse achtergronden nodig is).

3 Werk gezamenlijk aan beeldvorming van de beroepskrachten en hun instellingen.

Toelichting:

Hoger opgeleiden hebben weinig op met opbouwwerkers en hun expertise. Door samen met het CNME in activiteiten te werken worden de kwaliteiten van opbouwwerkers duidelijk. Door met Trajekt samen te werken in de buurt kan het CNME inzichtelijk maken dat 'natuur en milieu' geen (opgelegd) doel op zich is, dat men met het thema in staat is aan te sluiten bij de leefwereld van mensen (door duidelijk te maken dat aandacht voor 'natuur en milieu' geen luxe-onderwerp is dat alleen is weggelegd voor welgestelde, hoogopgeleide mensen en dat het thema 'te moeilijk' zou zijn voor 'gewone' mensen).

4 Vindt samen een balans tussen het werken met groepen en kadervorming.

Toelichting:

Het betreft het zoeken naar een 'evenwicht' in de hoeveelheid tijd die wordt besteed aan het werken met groepen en aan kadervorming. Deze opvatting van 'evenwicht' kan inhouden een meer gelijke verdeling, waardoor meer mensen aan hun trekken kunnen komen, maar ook evenwicht in aanwezigheid van expertise onder de beroepskrachten. Projecten in het kader van het Grotestedenbeleid zoals die al in Maastricht plaatsvinden, kunnen een financiële stimulans bieden voor het werken met groepen.

Daarnaast kan evenwicht betrekking hebben op de begeleiding van beroepskrachten dan wel intermediairen (soms vrijwilligers). Vragen die dan aan de orde kunnen komen, zijn:

- Werken beroepskrachten uitsluitend ondersteunend of ook uitvoerend?
- Is het werken met groepen voorbehouden aan intermediairen omdat beroepskrachten alleen ondersteunend werken en wordt in activiteiten op het gebied van kadervorming alleen ondersteuning verricht door beroepskrachten?

5 Maak in de samenwerking gebruik van (de ervaring met) de koppeling van natuurbeheer en educatie bij het CNME en de koppeling van sociaal beheer en educatie bij Trajekt.

Toelichting:

Bij beide instellingen is educatie niet de enige werksoort, maar staan beheer en educatie ten dienste van elkaar. Vragen die aan de orde kunnen komen zijn:

- Zijn er verschillen tussen sociaal beheer en natuurbeheer?
- Kan de verbinding in de samenwerking tussen sociaal beheer en natuurbeheer productief worden gemaakt?
- Welke verhoudingen bestaan er tussen doel en instrument van sociaal beheer, respectievelijk van natuurbeheer?

Naschrift

De beleidsnotitie is in Maastricht inmiddels van kracht geworden. Structurele samenwerking is daarmee een feit.

4 SAMENWERKING IN UTRECHT: EEN EDUCatieve ACTIVITEIT

In het Utrechtse is tussentijds uitgebreid en open door de partners gereflecteerd op de samenwerking ten behoeve van (de ontwikkeling van) de educatieve activiteiten. De reflectie liep synchroon met de voortgang van samenwerking ten behoeve van de educatieve activiteiten en was daarom moeilijk te scheiden van de gebeurtenissen. Om die reden zijn deze met elkaar verweven in de tekst weergegeven. Om herhaling te voorkomen is er vervolgens geen aparte paragraaf gewijd aan een nabeschuiving.

4.1 Organisatorische context

Groep Natuur- en Milieucommunicatie van de gemeente Utrecht

Sinds 1996 bestaat de Groep Natuur- en Milieucommunicatie (NMC) als onderdeel van de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Utrecht. Vóór die tijd, vanaf het begin van de jaren '70, was er de 'Schoolbiologische Eenheid'; met een aanbod op het gebied van NME variërend van naschoolse kinderactiviteiten tot activiteiten voor kinderen onder schooltijd. De ontwikkeling van activiteiten leidde tot een longitudinale lijn. Voor deze lijn werd gebruik gemaakt van de uitgangspunten van de SLO (Instituut voor Leerplanontwikkeling). Tot 1996 ressorteerde de Schoolbiologische Eenheid onder de Dienst Onderwijs, met als locaties de Schoolbiologische Centra. Deze bestonden uit een kantoor, vier centra en vier schooltuincomplexen. Typerend voor NME in Utrecht ten opzichte van NME in de drie andere grote steden was dat de Schoolbiologische Eenheid altijd uit een klein team heeft bestaan. Om die reden heeft zich vanaf het begin de noodzaak tot samenwerking voorgedaan (bijvoorbeeld in het kader van de Verlengde Schooldag, met de buurthuisjeugdclubs, het voortgezet onderwijs en het energiebedrijf). In grote steden als Rotterdam, Den Haag en Amsterdam was het team van professionele NME-medewerkers altijd omvangrijker.

De Groep NMC is ontstaan uit een fusie tussen de Schoolbiologische Eenheid en de Groep Natuur en Milieu (GNM). De onderdelen hebben gemeenschappelijk het zich bezighouden met voorlichting en educatie. Het betreft:

- Het ontwikkelen van programma's en activiteiten, en zorg dragen voor de uitvoering door consultants. Bij dit onderdeel worden educatie (doorlopend) en projecten (afgebakend in de tijd) door twee verschillende personen gecoördineerd. Tot nu toe is men voornamelijk gericht op het (basis)onderwijs;
- Het beheer van voorzieningen en faciliteiten in de stad: stadsboerderijen, dierenweides, NME-centra, schooltuinen en bezoekerscentra;
- Het geven van (natuur)voorlichting en het zorg dragen voor toezicht in de parken;
- Het project 'hondenpoepbestrijding', in 1993 toegevoegd aan het pakket van de GNM.

Sinds medio 1997 is de Groep NMC in één gebouw gehuisvest en heeft de groep een hoofd, waardoor een begin kon worden gemaakt met integratie van de onderdelen. De doelgroep van het NMC bestaat uit de van oudsher al met NME ondersteunde scholen maar ook uit bij natuur en milieu te betrekken burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven. De gemeente speelt daarbij in op nieuwe ontwikkelingen en inzichten op het gebied van beleidsvoorbereiding en -uitvoering, en draagvlakvorming. Technische, financiële en juridische beleidsinstrumenten worden aangevuld met communicatie, ook wel sociaal beleidsinstrument genoemd, om hun effectiviteit te vergroten.

Missie

In het beleidsplan van de Groep NMC staat de volgende missie vermeld: "Mensen stimuleren, ondersteunen en in staat stellen bewuster om te gaan met natuur en milieu, door hen de benodigde faciliteiten aan te bieden, aansluitend op hun belevingswereld en leefomgeving." Gekoppeld aan het programma-akkoord van het College van B&W, waarin wijkgericht werken, participatie van burgers en instellingen bij beleidsbepaling én -uitvoering en het streven naar een duurzaam beheer en ontwikkeling van de stad hoge prioriteit hebben, zijn er twee rode draden voor de Groep NMC: 'participatie' en 'kringlopen'. De belangrijkste ontwikkelingen waarmee de Groep NMC rekening houdt, vormen:

1. De lokale Utrechtse beleidsontwikkelingen: duurzame ontwikkeling, Lokale Agenda 21; wijkgericht werken en participatie; lokaal onderwijsbeleid en jeugd- en jongerenbeleid; natuur en groen.
2. Landelijke beleidsontwikkelingen: milieubeleid (Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) en NMP 3); natuurbeleid; Grote-Stedenbeleid; specifiek NME-beleid: NME 21.
3. Inhoudelijke ontwikkelingen op het gebied van NMC en NME: van milieu en natuur naar duurzame ontwikkeling; verbreding en vernieuwing van doelgroepen en activiteiten; van uitvoering naar begeleiding en coördinatie; professionalisering. Het gaat - naast de doelgroep onderwijs - om verbreding van doelgroepen met burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven.

Doelgroepen

Voor de beleidsperiode 1999 - 2003 heeft de Groep NMC prioriteit gelegd bij de volgende doelgroepen:

- het primair onderwijs
- jeugd en jongeren buitenschools
- burgers: wijkgericht via intermediairen, het wijkbureau, bewonersgroepen, de wijkmilieupunten en de welzijnsstichtingen, en rechtstreeks via de stadsboerderijen en bezoekerscentra (individueel of in groepsverband)
- natuur- en milieu-organisaties
- gemeentelijke organisatie: zowel politiek als ambtelijk.

Trijn van Leemput, Centrum voor vorming, training en scholing

Centrum Trijn van Leemput is een klein stedelijk vormingscentrum, gesubsidieerd door de afdeling Onderwijs van de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling van de gemeente

Utrecht. Het Centrum vierde in 2000 zijn dertigjarig bestaan. De instelling is in 1970 als politiek centrum van start gegaan. De wortels liggen in de politieke tak van het universitaire vormingswerk, in het Studium Generale-programma en het sociale zekerheidsbeleid van de Universiteit van Utrecht en bevatte in de begintijd ook een ondersteunende, facilitaire poot. Deze facilitaire poot is overgegaan naar een andere zelfstandige Utrechtse organisatie, Kargadoor.

De staf van Trijn van Leemput bestaat uit vier personen; daarnaast zijn er een projectleider voor project 'Anders Actief' en een administratieve kracht. Trijn van Leemput doet waar nodig een beroep op freelance medewerkers. De organisatie heeft geen aparte financieel-administratieve staf.

De instelling werkt projectmatig. Een project als 'Anders Actief' heeft als opdrachtgever de afdeling Sociale Zaken van de Dienst Welzijn. Ook bestaan er contracten met Wijkwelzijnsorganisaties voor bijvoorbeeld thema's als 'arbeid en inkomen'.

Begin 1998 is voor het eerst tussen de gemeente Utrecht als subsidiegever en subsidieontvanger Trijn van Leemput een contractuele relatie tot stand gekomen met wederzijdse rechten en plichten. Er is toen overeenstemming bereikt over de thema's, doelgroepen en het gebruik van subsidiegelden. Dit contract betekent voor Trijn van Leemput dat aan de instelling tot 2002 een vaste subsidie is toegekend. Deze vaste financiële basis voor een aantal jaren biedt als voordeel dat de instelling zich meer kan richten op het levend houden en innoveren van vormingswerk.

Het vormingswerk van Trijn van Leemput vervult een functie in het tussengebied van welzijn en educatie. Het betreft leerbehoeften die voortkomen uit de woon- en leefsituatie van personen en groepen, die niet altijd gerelateerd zijn aan arbeid of toekomstige arbeid. Trijn van Leemput heeft geen directe relaties met de arbeidsmarkt en deelt cursisten niet in naar hun mate van afstand tot de arbeidsmarkt. Voor Trijn is het aangrijpingspunt de bereidheid bij cursisten om na te denken over de eigen levensloop en de bereidheid tot (her)oriëntatie op nieuwe mogelijkheden, ook als dat niet direct tot betaald werk leidt. Daarmee zegt Trijn van Leemput met het vormingswerk bij te dragen aan 'sociaal leren' en is het vormingswerk een onontbeerlijke schakel in samenlevingsopbouw. Daarnaast zet Trijn met haar cursussen in op het begeleiden van mensen naar de arbeidsmarkt. Het betreft cursussen voor mensen met een WAO-achtergrond, voor ex-psychiatrische cliënten, voor langdurig werkzoekenden, maar ook voor werkenden met loopbaanvragen.

Doelgroepen

Als belangrijkste doelgroep heeft Trijn van Leemput begin jaren tachtig gekozen voor uitkeringsgerechtigden, omdat hun aantal in die tijd zeer sterk steeg en de getalsmatige verhouding tussen betaald werkenden en uitkeringsgerechtigden erg scheef werd. In die tijd werd veel gewerkt aan wetswijzigingen en stelselherzieningen op het terrein van de sociale zekerheid. Deze waren eerst gericht op bezuinigingen en later op activering. Het vormingswerk ging zich bezighouden met de onderwerpen wet- en regelgeving op het gebied van sociale zekerheid en effecten die wet- en regelgeving op de levens van

mensen hebben. Daarbij gaat het niet alleen om rechten en plichten, maar ook om hoe mensen omgaan met verlies aan zekerheid. Te denken valt daarbij aan de Ziektewet en aan de WAO. Trijns keuze voor uitkeringsgerechtigden, als belangrijkste doelgroep, meer in het bijzonder de meest kansarmen en de mensen die psychisch in de knel zitten, is door de instelling nooit opgevat als exclusieve keus voor deze doelgroep. Een plaatselijk vormingscentrum mag volgens de opvatting van Trijn van Leemput 'op straffe van etikettering en segregatie' de aansluiting bij 'de modale man of vrouw' niet uit het oog verliezen. Het vormingswerk moet voor een breed publiek interessant zijn. Dit houdt bijvoorbeeld in dat ook de redelijk geschoolde en betaalde werknemer die vastloopt en wordt bedreigd met werkloosheid of arbeidsongeschiktheid behoort tot de doelgroep van Trijn.

Thema's

Trijn van Leemput heeft een programma-aanbod voor het voorjaar en voor het najaar. Het programma kent drie overkoepelende thema's waarop het cursusaanbod zich concentreert:

- loopbaan en inkomenspositie;
- maatschappelijke participatie en zelfontplooiing;
- informatie en scholing, deskundigheidsbevordering.

Trijn van Leemput werkt steeds aan thema's die maatschappelijk van belang zijn en haakt in op maatschappelijke ontwikkelingen. In het cursusaanbod zijn cursussen te vinden voor mensen met en zonder betaald werk.

De instelling wil als stedelijk centrum aansluiten bij gemeentelijke beleidsprioriteiten. De keuze van thema's en doelgroepen past bij prioriteiten van de gemeente Utrecht op het gebied van 'werk en inkomen' en 'welzijnsbeleid'.

Leerprocessen

De leerprocessen die binnen de thema's worden aangeboden zijn gericht op:

- versterking van zelfbewustzijn en zelfrespect;
- leren van en met elkaar;
- het aanleren van competenties en vaardigheden voor een kritische waardering van de eigen positie in relatie tot de sociale omgeving.

4.2 De samenwerking

Begin september 1998 presenteerde ik het project Alledaagse NME voor volwassenen voor het gezelschap van de NME-centra van de vier grote steden. Een van de daar aanwezigen was het hoofd van de Groep NMC. Zij bleek vanuit een vorige functie Trijn van Leemput te kennen als een goede organisatie. Anderen van de Groep NMC kenden Trijn van Leemput niet.

Samenwerking met NMC is voor Trijn van Leemput begonnen via de Beraadsgroep Vorming, een van de initiatiefnemers van het project Alledaagse NME. In oktober 1998 nam ik contact op met de directeur van Trijn van Leemput, met de vraag of zij

belangstelling had voor het project Alledaagse NME. Zij bleek als lid van de Beraadsgroep Vorming op de hoogte te zijn van het project en persoonlijk belangstelling te hebben voor het thema om het domein 'maatschappelijke participatie', waar NME/NMC bij Trijn van Leemput onder valt, meer vorm en inhoud te kunnen geven. Ze gaf aan het onderwerp op de stafagenda te zetten, om na te gaan of de staf iets in het onderwerp zag. Het thema kwam namelijk bovenop het bestaande werk. Tevens bleek ze bereid te zijn tot een gesprek met de Groep NMC. Trijn van Leemput bleek niet op de hoogte te zijn van het bestaan van de Groep NMC; wel kende de directeur het hoofd van de Groep NMC vanuit haar vorige functie.

In november 1998 vond een verkennend gesprek plaats tussen het hoofd van de Groep NMC en de directeur van Trijn van Leemput. In dit gesprek zijn de volgende vragen aan de orde gekomen:

- Wie zijn we?
- Wat hebben we in huis?
- Wat willen we?
- Kunnen we wat met elkaar?

De voordelen en het belang van samenwerking werden duidelijk. De directeur van Trijn van Leemput meldde te zullen deelnemen aan de startconferentie van het project Alledaagse NME. Bespreking van het thema in haar staf leidde tot de uitspraak dat men een nadere verkenning van de lokale Utrechtse situatie wilde, mede aan de hand van een aantal artikelen over het onderwerp NME. Op die manier zouden kansen en belemmeringen, mogelijke participanten en thema's in kaart gebracht kunnen worden. Na de startconferentie zou men willen nadenken over inbedding van inhoud en methodiek in het domein 'maatschappelijke participatie'. Ook vanuit NMC had men zich voor de startconferentie aangemeld. Vanuit het Utrechtse namen aan de conferentie deel de directeur van Trijn van Leemput en het hoofd en de coördinator NME van de Groep NMC.

Na de startconferentie hebben de Groep NMC en Trijn van Leemput zelf het initiatief tot een gesprek genomen over de vorm waarin ze een samenwerkingsproject wilden gieten. Het gesprek vond plaats tussen de drie Utrechtse deelnemers aan de startconferentie plus nog een staflid van Trijn van Leemput. De keuze werd gemaakt voor het principe van het uitvoeren van twee projecten. In elk van de twee stond de werkwijze van een van beide samenwerkingspartners centraal. Op die manier, zo is het idee, leert men over en weer van elkaars deskundigheid. NMC stelde in dat gesprek van haar kant het zogenaamde regenwaterproject voor. Het project zou, zo stelt een van de gesprekspartners van Trijn van Leemput: "... gemakkelijk kunnen worden ingezet voor de beoogde samenwerking." Met een dergelijke - optimistische - kijk op een probleem zegt men bij Trijn van Leemput wel meer ervaring te hebben, bijvoorbeeld met de sociale dienst. Trijn van Leemput had op dat moment nog geen concreet project.

Motieven voor samenwerking

Bij de motieven voor samenwerking van de kant van Trijn van Leemput spelen zowel algemene als specifieke motieven voor samenwerking met NMC een rol.

De algemene motieven zijn de volgende:

1. Het vorm en inhoud geven aan het thema 'maatschappelijke participatie' (en sociale activering) voor een belangrijke doelgroep van Trijn van Leemput. Er is een veelheid aan arbeidsmarktinstrumenten ten tijde van een aantrekkende economie en een bijna sluitende aanpak van de kant van de overheid. Het thema 'werk en inkomen' neemt voor Trijn van Leemput aan belang toe, omdat de categorie voor wie het moeilijker is een baan te vinden overblijft. Hoe moeilijker de categorie des te minder interessant is deze namelijk voor commerciële bureaus. De lokale overheid stelt sociale activering en maatschappelijke participatie - voor deze moeilijke groep - als alternatief doel, naast het participeren op de arbeidsmarkt. Het houdt in dat de tijd rijp is voor het binnenhalen van projectsubsidies en opdrachtgevers in het kader van 'werk en inkomen'.
2. De gesprekspartners van Trijn van Leemput vinden het huidige activiteitsaanbod binnen het domein 'maatschappelijke participatie' te mager. Men is op zoek naar nieuwe uitdagingen om aan thema's en methoden in het vormingswerk te werken.
3. In samenwerking met het NIVON (Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuurvriendenwerk, een vereniging met als invalshoek mens, natuur en milieu met activiteiten op het terrein van actieve recreatie en cultuur, met wortels in de socialistische arbeidersbeweging) is een activiteit 'ongehoorde verhalen' opgezet en aangeboden. Deze activiteit bood perspectieven voor het thema 'duurzaamheid'. Uitgebreide werving via diverse kanalen, ook via intermediaire organisaties, leverde echter te weinig deelnemers op om de activiteit door te laten gaan. Concrete samenwerking met het NIVON kon daardoor niet worden gerealiseerd.

De wil tot het maken van nieuw beleid bij Trijn van Leemput, in het bijzonder vernieuwing van het vormingswerk binnen het domein 'maatschappelijke participatie', met als wenkend perspectief de invulling van het thema 'duurzaamheid', maakt NMC tot een interessante samenwerkingspartner. Een van de gesprekspartners vat haar eerste positieve indrukken van samenwerkingspartner NMC als volgt samen:

"NMC is een duidelijke bedrijfstak met duidelijke werkzaamheden, met als doelgroepen 'scholen' en 'ouders van kinderen'. NMC is gericht op de wijken en heeft te maken met wijkmilieupunten. Het is een goede club met bevlogen mensen."

Als punt van aandacht ziet de hiervoor geciteerde gesprekspartner dat NMC gemakkelijk verzeild kan raken in een instrumentele rol, dat wil zeggen de rol van educatie als instrument voor - gemeentelijk - overheidsbeleid in tegenstelling tot een kritische opstelling ten opzichte van overheidsbeleid.

Belangrijk voor Trijn van Leemput is dat NMC bereid is tot samenwerking en vrij snel zelf initiatief nam. "Ondanks cultuurverschillen," zo stelde een van de gesprekspartners, "wist men elkaar snel te vinden."

Een belangrijk bijkomend criterium om 'ja' te zeggen tegen het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' was dat het een begeleid project is, dat is ingebed in onderzoek. Trijn kan haar voordeel met de uitkomsten van het project doen, ook indien de uitkomsten niet overeenstemmen met de verwachtingen, zo redeneert men.

Ook al is bij de gesprekspartners van Trijn van Leemput het enthousiasme voor samenwerking met NMC groot, toch heeft men enkele bedenkingen:

1. Beleidsmatig heeft het domein 'maatschappelijke participatie' in relatie tot vorming meer met 'leefbaarheid' en 'burgerschapsvorming' dan met 'natuur en milieu' te maken.
2. Op instellingsniveau wordt uitwerking van het domein 'maatschappelijke participatie' met het thema 'milieu' met enige scepsis tegemoet getreden. "Wat moeten we met milieu?", zo stellen sommigen. Het domein 'maatschappelijke participatie' neemt binnen de instelling een bescheiden plaats in. 'Werk en inkomen', onder het motto van staatssecretaris Adelmund: 'wonen, werken en liefhebben' wordt belangrijker geacht. Dit motto is minder gericht op het thema 'milieu'.

Motieven van NMC hebben te maken met een inhoudelijke verschuiving van 'milieu' en 'duurzame ontwikkeling' op het terrein van NMC en NME. Deze verschuiving vereist een verbreding van doelgroepen, vernieuwing van inhoud van activiteiten en van andere methodieken. Een van de doelgroepen waaraan in de beleidsperiode 1999 - 2003 prioriteit wordt gegeven is 'burgers': wijkgericht via intermediären als het wijkbureau, bewonersgroepen, de wijkmilieupunten en de welzijnsstichtingen, en rechtstreeks -individueel of in groepsverband - via de voorzieningen van NMC. Samenwerking in de vorm van netwerken, met Trijn van Leemput als deskundige instelling op het terrein van - moeilijk te bereiken - volwassenen, past in het streven om de verbreding van doelgroepen en vernieuwing van de inhoud en van andere methodieken van activiteiten mogelijk te maken. Voor NMC was de belangrijkste reden voor samenwerking met Trijn van Leemput dat Trijn wellicht voor NMC nieuwe methoden in huis had om de mensen waar de activiteit voor bedoeld was erbij te betrekken en er enthousiast voor te maken. Dit was vooral belangrijk omdat het een onderwerp betrof waar mensen moeilijk voor warm lopen omdat het niet hun eerste prioriteit heeft. Daar komt bij de positieve ervaring met Trijn van Leemput van het hoofd van de Groep NMC vanuit een vorige functie. Samenwerking met Trijn van Leemput in de vorm van het project Alledaagse NME voor volwassenen - waarbij een rol speelde dat men mij bij de Groep NMC al kende - leek een goede manier om deskundigheid bij Trijn van Leemput op te doen ten aanzien van het omgaan met de doelgroep volwassenen.

Het samenwerkingsproject

Samenwerking tussen Centrum Trijn van Leemput en de Groep NMC vindt plaats in de vorm van twee deelprojecten. De vraagstelling voor de twee afzonderlijke projecten is tweeledig:

1. Hoe wordt de werkwijze van NMC met vormingswerk versterkt?
2. Hoe kan Trijn van Leemput duurzame ontwikkeling tot thema verheffen?

Het regenwaterproject van de Groep NMC

Begin april 1999 vond het eerste gesprek plaats tussen mij en de drie betrokkenen van de Groep NMC over het samenwerkingsproject van de twee instellingen.

In dit gesprek stond het regenwaterproject van NMC centraal. Het regenwaterproject is geen op zichzelf staande activiteit van de Groep NMC. Er is op abstracter niveau gezocht naar samenhang van het project met andere onderdelen van NMC. Het betreft: Duurzaam waterbeheer in de stad: hoe ga je duurzaam om met water, in de bestaande stad met al haar beperkingen?

De landelijke overheid heeft nieuwe regels gesteld ten aanzien van de basisinspanning die de gemeenten moeten leveren op het gebied van hun waterhuishouding. De gemeenten hebben de opdracht gekregen het overstorten te verminderen. Overstorten wil zeggen: het te veel aan regenwater dat bij hevige regenval in het riool terecht komt en daardoor 'overgestort' dient te worden op oppervlaktewater. Dit overstorten gaat gepaard met verontreiniging (van afvalwater) uit het riool.

In een paar wijken in Utrecht is al een gescheiden stelsel van riolering voor afvalwater en regenwater als uitwerking van duurzaam waterbeheer aangebracht. De locatie Leidsche Rijn is in dit verband een verhaal apart omdat dit een Vinexlocatie is waar op het moment van aanleg al rekening kon worden gehouden met een gescheiden stelsel van riolering. Het aanleggen van een dergelijk stelsel is lonend wanneer een groot oppervlak aan rioolvernieuwing nodig is.

Door de nieuwe inspanningsverplichtingen van gemeenten is samenhang van het regenwaterproject met andere onderdelen van NMC in een stroomversnelling geraakt.

De discussie rond regenwater is oorspronkelijk afkomstig van Bureau Duurzaam van de gemeente Utrecht. De vraag die daar werd geformuleerd is populair gesteld: "Wat kun je nog anders met regenwater doen dan het naar beneden te laten verdwijnen?"

In de nota 'Utrecht waterdicht?' (1998) staat het volgende vermeld: "In het stedelijk waterbeheer is op dit moment een aantal knelpunten aanwezig: verspilling van schone en relatief schone waterstromen (leiding- en regenwater) en een verontreiniging van waterstromen tijdens het verblijf in de stad. Een deel van de problemen die in de stad zijn veroorzaakt, wordt afgewenteld op gebieden buiten de stad. Te denken valt bijvoorbeeld aan verdroging in de waterwingebieden en verontreinigingen door het effluent (= de afvoervloeistof) van de zuiveringsinstallaties. Andere problemen worden in de stad zelf zichtbaar: verontreiniging van oppervlaktewater door overstortingen uit het riool, en uitloging en afspoeling van verontreinigingen uit bouwmaterialen en/of wegen met afstromend regenwater."

Als uitgangspunt voor mogelijk te nemen maatregelen zijn de volgende drie duurzaamheidsprincipes geformuleerd:

- beperken van de instroom;
- verlengen van het verblijf van water in het stedelijk systeem;
- schoon afvoeren van water uit het systeem.

Daarna worden de te nemen maatregelen opgesomd. Gesteld wordt vervolgens dat veel waterprojecten pas kans van slagen hebben als ze op steun kunnen rekenen van belanghebbenden: bewoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties. In de nota wordt gewezen op het belang de mogelijke participanten actief in deze projecten te betrekken,

vanaf de ontwerpfase tot de uitvoering en het onderhoud. De bestaande communicatieplannen kunnen daarbij het uitgangspunt zijn, aldus de genoemde nota.

Het regenwaterproject is een proefproject dat voortkomt uit het strategisch plan voor het omgaan met regenwater in het stedelijk waterbeheer van de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Utrecht. Het proefproject wordt uitgevoerd in de vorm van opdrachtgever- en opdrachtnemerschap, voor een aanneemsom. Opdrachtgever van het regenwaterproject is de procesmanager riolering van de gemeente Utrecht, Dienst Stadsbeheer, afdeling Wijk Beleid Sturing. Het project wordt voor de helft door de provincie gesubsidieerd, een partner die aan het voortraject van het proefproject heeft deelgenomen. De andere helft wordt gefinancierd door de gemeente Utrecht.

De verantwoordelijkheid voor het procesgedeelte, de uitwerking van de zogenaamde sociale paragraaf van het project, ligt bij de Groep NMC. In totaal is er 350 uur beschikbaar voor NMC-medewerkers. De projectcoördinator van NMC heeft 300 van de 350 uur ter beschikking. Hij werkt binnen de Dienst Stadsbeheer en is door NMC ingehuurd voor de coördinatie van het procesgedeelte van het regenwaterproject. NMC kwam voor het coördinatorschap in beeld doordat het hoofd van de Groep NMC al vanuit haar vorige functie bij Bureau Duurzaam zitting had in de projectgroep rond het regenwater en dus bekend was bij de andere partijen. Daarnaast speelde een rol dat de Groep NMC nu ressorteert onder de Dienst Stadsbeheer.

De Stichting Ecologisch Advies (STEA) is door het regenwaterproject ingehuurd om bewoners op technische - regenwater - ideeën te brengen en deze ideeën vorm te geven. Het betreft technisch begeleiden en adviseren aan bewoners om ideeën om te zetten in uitvoering.

De inbreng van de Groep NMC in het regenwaterproject is de vertaalslag naar NME, de educatieve kant. Voor de andere onderdelen, dus het niet-procesgedeelte, zijn andere betrokkenen verantwoordelijk. Een van deze betrokkenen, het waterleidingbedrijf, heeft ook voorlichting(sgroepen) in het takenpakket. Dat bedrijf beschikt dus ook over expertise die is in te zetten voor het project. Het resultaat van wat zich op de proeflocaties voordoet zou moeten zijn het verduidelijken van wat men noemt 'de participatie in het regenwaterproject'. Onder participatie wordt door de Groep NMC verstaan: "Het deelnemen van organisaties, groepen en individuen aan (het proces van) het project, met inbegrip van educatie." Daartoe zou participatie op een drietal proeflocaties moeten worden uitgevoerd. Het participatietraject vormt een essentieel onderdeel van het totale project. Het gaat NMC om: mensen enthousiasmeren, betrokkenheid verwerven en in dit geval mensen bijvoorbeeld bewust maken van het feit dat met water interessante zaken te doen zijn.

Voor NMC is het regenwaterproject ook een experiment. Met dergelijke - in samenwerking met andere partners te coördineren en uit te voeren - activiteiten heeft NMC geen ervaring. Dit komt naar voren in wat door een van de gesprekspartners als volgt wordt verwoord:

“Afgezien van de ervaring met samenwerking die je opdoet, moet de samenwerking ook iets opleveren. Anders zegt de opdrachtgever: “Kunnen jullie je eigen proeven niet financieren?”

NMC onderscheidt een tweeledig belang aan het project:

- Het in de hoedanigheid van opdrachtnemer - temidden van sterk technisch georiënteerde partners - tevreden stellen van de opdrachtgever.
- Het adequaat vormgeven aan professionaliteit ten aanzien van zaken als uitbestede taken en uitgebrachte offertes.

De verantwoordelijkheid voor het procesgedeelte houdt in dat NMC ten opzichte van de partijen die voor dit deel worden ingehuurd de positie van opdrachtgever inneemt. Deze verantwoordelijkheid houdt in dat NMC uitmaakt wie of welke instelling en met welke deskundigheid wordt aangetrokken voor het procesgedeelte. De andere betrokken partijen: woningbouwvereniging, de hoogheemraadschappen, het waterleidingbedrijf, stadsbeheer en -ontwikkeling en STEA bekijken hoe de activiteiten passen in het kader van het regenwaterproject. Wat de activiteiten van het regenwaterproject op de locaties betreft is voor evenementen een bedrag begroot. Evenementen worden ingezet om met tromgeroffel aandacht voor het regenwaterproject te trekken.

De projectcoördinator stelt dat daarbij het volgende van belang is:

“Je moet weten hoe techneuten denken. De activiteiten moeten niet bij de andere partijen een sfeer creëren van: NMC is iets schimmigs in de marge. ‘Concreet’ is voor de opdrachtgever van het hele project, de procesmanager riolering, iets anders dan voor NMC. NMC is een wazige club is het idee. Wij moeten bewijzen dat met de vaagheden die in het plan staan, dat dat goed gaat. Je wordt alleen afgerekend op het eindproduct. In het proefproject doen zich boeiende cultuurverschillen voor: tussen NMC en vormingswerk, maar ook zijn er groepen die vanuit het puur technische vertrekken. De vraag is hoe je vanuit die aanpak met het thema aan de slag kunt gaan.”

In het plan van de Dienst Stadsbeheer werd voor het omgaan met regenwater aanbevolen om proefprojecten vorm te geven. Een criterium dat bij de selectie van locaties voor de proefprojecten wordt gehanteerd is de combinatie met riolerings- en watergangwerkzaamheden. Anders gezegd: waar de schop toch al de grond ingaat, bestaat de mogelijkheid iets met een proef op het gebied van regenwater te doen. Op die manier wordt voorkomen dat de straat twee keer moet worden opengebroken. De projectgroep van het regenwaterproject was betrokken bij de selectie van de locaties en keek ook naar de aanwezige randvoorwaarden met betrekking tot milieu en vegetatie. Voor de proefprojecten zijn vanuit dit principe de volgende drie locaties geselecteerd:

1. Ankaradreef in de wijk Overvecht.
2. Griftkade in de wijk Witte Vrouwen.
3. Het Lodewijk Napoleonplantsoen in de Sterrewijk.

Elk van de locaties heeft een eigen invulling nodig. In Griftkade weten de bewoners bijvoorbeeld al veel meer van het onderwerp af dan aan de Ankaradreef. Het gaat ook om verschillen in type bebouwing, samenstelling van de bevolking, infrastructuur (watergangen, parkjes en groen).

Per locatie wordt een bijeenkomst met partijen en bewonersorganisaties georganiseerd. De projecten moeten binnen een jaar worden afgerond. In de planning is er rekening mee gehouden dat alle betrokkenen eind mei 1999 aanwezig zijn bij de inventarisatie van wat er gaat gebeuren. Centrum Trijn van Leemput maakte geen deel uit van de projectgroep regenwater, maar kwam pas voor het project in beeld sinds het plan werd opgevat samen te werken tussen de Groep NMC en Centrum Trijn van Leemput.

In februari 1999 vond een gesprek plaats tussen de samenwerkingspartners, met inbegrip van de projectcoördinator van het regenwaterproject. De projectcoördinator stelde dat het gesprek 'aftastend' van aard was. De bedoeling van het regenwaterproject werd uitgelegd en samenwerking in dit kader werd besproken. Daarbij kwam de vraag aan de orde - aldus de projectcoördinator - in hoeverre Trijn van Leemput iets voor het regenwaterproject kon betekenen. NMC zou van Trijn kunnen leren hoe mensen waar het regenwaterproject voor bedoeld was erbij te betrekken en er enthousiast voor te maken. Een alternatief zou kunnen zijn dat Trijn, als de methoden effectief zouden zijn, deze expertise voor NMC in meer en andere projecten zou verzorgen. De projectcoördinator sprak af relevante stukken over het regenwaterproject naar Trijn op te sturen. Trijn kon zich op die manier inlezen in de materie en zich een voorstelling vormen van het regenwaterproject. Een nieuwe afspraak tussen Trijn van Leemput en de projectcoördinator werd tijdens deze bespreking niet gemaakt.

Met Trijn van Leemput werd afgesproken dat de samenwerking in het regenwaterproject zich zou toespitsen op de locatie Ankaradreef. Om die reden heeft de beschrijving van het regenwaterproject betrekking op die locatie. De vormingswerkers van Trijn van Leemput spraken hun voorkeur uit voor de locatie Ankaradreef boven de twee andere locaties waar het regenwaterproject zou worden uitgevoerd, omdat de werkzaamheden voor de twee andere locaties het begeleiden van een inspraakavond betroffen. Het begeleiden van inspraakavonden impliceert dat er veel tijd in overleg moet worden geïnvesteerd. Een dergelijke activiteit levert voor Trijn relatief weinig op. Trijn van Leemput wist dat de locatie Ankaradreef een problematisch gebied in een lastige wijk is.

Voor NMC vormde de communicatie met bewoners een belangrijk onderdeel van het regenwaterproject. NMC dacht voor inbreng van Trijn van Leemput aan de volgende zaken:

- Hoe vind je de bewoners(groepen)?
- Hoe benader je de bewoners?

De gesprekspartner van de kant van Trijn van Leemput bracht naar voren dat NMC dacht aan inbreng van Trijn die antwoord moest geven op de volgende vragen:

- Hoe kan communiceren op een andere dan de gebruikelijke manier, zó dat er sprake is van verbetering van de communicatie met de betrokken bewoners?
- Op welke manier kan bij de leefwereld van de bewoners worden aangesloten?

De projectgroep regenwater plande voor de herinrichting van de Klopvaart bij de Ankaradreef portiekgesprekken en huis-aan-huisenquêtes in de flat aan de Ankaradreef. Deze gesprekken en enquêtes vormden het begin van de communicatie met bewoners. In de loop van het gesprek tussen de samenwerkingspartners werd duidelijk hoe problematisch de buurt Ankaradreef was. Het hoofd van de afdeling NMC vroeg zich zelfs af of het project wel voortgezet moest worden. De projectcoördinator leek het meest gemotiveerd om het proces van communicatie door te zetten, al wist hij niet precies hoe. Het volgende deed zich op de locatie Ankaradreef voor:

De enquête onder de flatbewoners was bedoeld om informatie te verkrijgen over het gebruik van water door de bewoners. In de oorspronkelijke planning zou de enquête als middel worden gebruikt om in een experiment vorm te geven aan het regenwaterproject. Een gedeelte van de enquêtes werd daadwerkelijk gehouden. De mensen die werden ingehuurd om de enquêtes af te nemen, stopten er echter voortijdig mee. De enquêtes die zijn gehouden zijn wel uitgewerkt. Redenen om op te houden met enquêteren zijn de volgende geweest:

1. Met de enquête werd beoogd na te gaan hoe mensen met (afval)water omgaan. De geformuleerde vragen zijn niet toegesneden op de situatie zoals die zich in de praktijk voordoet. Het balkon heeft bijvoorbeeld alleen gaten en geen afvoerpijpen.
2. Het onderwerp 'regenwater' is te abstract voor de ondervraagden. Ze geven om die reden sociaal wenselijke antwoorden. Het onderwerp speelt niet in de belevingswereld van mensen.
3. De enquêteurs voelden zich niet meer veilig in de flat. Ze wilden geen risico lopen. De entourage was naar. Het stonk er en het was er smerig.

In het gesprek kwam het verschil in benaderingswijze tussen NMC en Trijn van Leemput aan de orde. Bij NMC was men gebonden aan het regenwaterproject. Men had een duidelijk doel voor ogen wat men met het regenwaterproject wilde bereiken. NMC schetste een bepaald beeld van de situatie, met als centrale vraag voor Trijn: "Hoe zou je de bewoners in het regenwaterproject mee kunnen krijgen?" Trijn van Leemput zou de vraag anders formuleren: "Waar zitten mensen werkelijk mee, wat zijn hun belangen, wat valt er te halen en wat is hun financiële voordeel?" De insteek van vormingswerkers is: "Begin bij de leefwereld van bewoners." De vraag is volgens Trijn van Leemput hoe dit uitgangspunt, als de start ligt bij de leefwereld van bewoners, gecombineerd kan worden met het doel dat NMC met het project wil bereiken en dat vooraf al is vastgesteld. De situatie is echter nog complexer, omdat ook NMC de door Trijn van Leemput geformuleerde vraag onderschrijft. De vraag hoe in het project de start bij de leefwereld van bewoners kan worden gecombineerd met het vooraf vastgestelde doel van het project werd tot een gezamenlijk streven.

Een van de gesprekspartners van Trijn van Leemput stelt dat, vanuit dit perspectief gezien, NMC een voorbeeld is van een overheidsorganisatie:

- Er is geld voor een - in dit geval regenwater - project.
- Er wordt een begroting opgesteld.

- Er wordt een coördinator aangesteld.
- Opties worden doorberekend.
- Vervolgens wordt gekeken hoe het project moet worden vormgegeven.

Ze vergelijkt deze manier van werken met die van ambtenaren bij de Dienst Welzijn met hun opvatting over hoe beleid praktisch kan worden uitgewerkt. Een overheidsdienst neemt volgens haar een lastige positie in.

Door Trijn van Leemput werd de vraag ingebracht welke mogelijkheden er zijn om het project gestalte te geven wanneer:

- Een diversiteit aan nationaliteiten een gegeven is;
- In de activiteit minder taal kan worden gebruikt dan gewoonlijk.

Na het stoppen met het enquêteren nam NMC contact op met het wijkbureau van Overvecht, de wijk waarin de Ankaradreef ligt. Een wijkbureau - waarvan er in Utrecht acht bestaan - staat voor het 'bestuur' van de wijk. Het is te vergelijken met het bestuur van stadsdelen en deelgemeenten in respectievelijk Amsterdam en Rotterdam. Verschil is dat in Utrecht het bestuur uit ambtenaren bestaat, terwijl het in Rotterdam en Amsterdam gekozen vertegenwoordigers met ambtelijke ondersteuning betreft.

De vraag die NMC aan het wijkbureau Overvecht voorlegde was hoe men daar dacht bewoners van de Ankaradreef bij het regenwaterproject te betrekken. Tijdens dat gesprek kwam NMC er achter dat er een groot project in de wijk werd uitgevoerd onder de titel 'Opstapel'. Voor de uitvoering van 'Opstapel' heeft het wijkbureau iemand ingehuurd. In 'Opstapel' worden mensen benaderd voor projecten in de buurt, zoals herinrichtingsprojecten, projecten op het gebied van vandalisme enzovoorts. De woningbouwvereniging participeert in het project 'Opstapel' en weet niet wat ze met de flats moet beginnen. De sfeer aan de Ankaradreef is negatief. In de Ankaradreef heeft men te maken met veel doorstroom in de flats, veel allochtonen en een diversiteit aan nationaliteiten. Het is een ingewikkelde groep om mee te werken.

Een van de doelen van 'Opstapel' was om binnen een jaar mensen meer bij de openbare ruimte te betrekken. Het idee ontstond toen het regenwaterproject aan de Ankaradreef bij het Opstapelproject onder te brengen.

Bewoners van de Ankaradreef zijn geïnteresseerd in 'schoon en veilig' en niet in het gescheiden opvangen van regenwater. Regenwater is te abstract om los van 'schoon en veilig' aan de orde te stellen, aldus NMC. Om die reden moet het thema via een omweg worden aangepakt. 'Opstapel' zou mensen gaan recrutereren voor werkgroepjes. De werkgroepjes zijn themagericht. Gedacht werd aan 'leuke dingen met water', naast discussiegroepjes over vandalisme. De bewoners zouden een doorslaggevende stem hebben in de manier waarop het regenwater wordt verwerkt.

Toen het regenwaterproject bij 'Opstapel' werd ondergebracht, hoefde de vraag aan Trijn van Leemput niet meer te zijn hoe de flatbewoners bij het project betrokken kunnen worden. Die vraag werd nu overgelaten aan 'Opstapel'. De inzet van Trijn van Leemput kon om die reden op een ander vlak komen te liggen.

De projectcoördinator van NMC formuleerde de volgende suggestie:

“Trijn van Leemput zou met ‘Opstapel’ kunnen gaan overleggen en een projectvoorstel aan NMC uit kunnen brengen over de uit te voeren werkzaamheden. In het voorstel zou Trijn van Leemput kunnen verwoorden wat men van plan is te gaan doen, aan de hand van de ontwikkelingen aan de Ankaradreef. Het plan zou antwoord moeten geven op de volgende vraag: “Hoe denkt Trijn van Leemput met de mensen om te gaan, met behulp van welke specifieke aanpak van het vormingswerk weet Trijn mensen bij het onderwerp te betrekken?”

Verskil tussen NMC en Trijn van Leemput is volgens de projectcoördinator dat NMC aan educatie doet en Trijn van Leemput aan welzijn. Welzijn brengt mensen bij elkaar. De volgorde is nu dat de projectcoördinator informatie, dat wil zeggen de enquêtegegevens en informatie over ‘Opstapel’, aan Trijn van Leemput zal verstrekken op basis waarvan men kan nadenken over een projectvoorstel. Trijn kan dan onderaannemer worden en een soort werkomschrijving indienen, in de trant van ‘het verrichten van werkzaamheden voor een bepaald bedrag’. Daarnaast moeten Trijn van Leemput en de betrokken medewerker van ‘Opstapel’ met elkaar in contact worden gebracht. Concreter is het beeld dat de projectcoördinator zich van het werk van Trijn van Leemput kan vormen op dat moment, half april 1999, niet. Trijn van Leemput zou vrij spel krijgen bij het invullen van de toegekende uren.

De projectcoördinator gaf blijk van zijn ambivalentie ten opzichte van Trijn van Leemput. Aan de ene kant was hij nieuwsgierig naar de plaats die Trijn van Leemput in het project kan innemen. Aan de andere kant vond hij het moeilijk 200 uur van zijn project weg te geven aan iets waarvan hij niet wist wat het inhoudt:

“Het is aardig om te spreken in termen van ‘doelstellingen’, ‘betrokkenheid’, ‘bewust worden’ en ‘keuzes maken’. Dit zegt echter nog niets over de betekenis van Trijn van Leemput in het geheel. Het is me niet duidelijk genoeg wat Trijn van Leemput kan en wil. Dat moet ik helder hebben. Het is nu zaak Trijn te laten verwoorden waar men goed in is en waar men een plek voor zichzelf ziet. Het is de verantwoordelijkheid van NMC wie met welke deskundigheid in het project komt.”

Voor samenwerking in het regenwaterproject zijn volgens de projectcoördinator van de kant van Trijn van Leemput de volgende zaken nodig:

- Een taakafbakening, met een invulling van activiteiten voor de deelnemende bewoners.
- De rol van Trijn van Leemput als partij in het project die vanuit een andere optiek aan het project mee ging doen.
- Afspraken, duidelijkheid en gelijkwaardigheid.
- Het op zich nemen van taken die worden uitgevoerd binnen de gestelde voorwaarden als tijd, kostenraming, inachtneming van verantwoordelijkheden van de ander.

Van beide samenwerkingspartners, Groep NMC en Trijn van Leemput, is volgens de projectcoördinator het volgende nodig:

- Mensen, bewoners, kunnen enthousiasmeren, het liefst tot meedenken. Dit houdt onder meer in: achtergrondinformatie geven over het waarom van het project (door hem 'educatie' genoemd) en het probleem in een groter kader plaatsen, zodat het voor mensen 'voelbaar' wordt (door hem 'voorlichting' genoemd).
- Technische, milieukundige expertise, in de zin van: weten wat mogelijk en wat niet mogelijk is en wat daarbij de randvoorwaarden zijn.
- Het kunnen afwegen van belangen, waarbij participatie en budget tot het doel leiden. Dit geldt in het bijzonder omdat het regenwaterproject een proefproject is, een voorbeeld dat mogelijk een precedent is en structureel wordt.

Het draaiboek van het regenwaterproject gaf aan dat er half augustus 1999 een voorlichtingsavond voor de buurtbewoners zou plaatsvinden. De bedoeling was dat op die avond Trijn van Leemput aan zou schuiven. Trijn had een duidelijke plaats in het geheel: de instelling was daar voor het communiceren met de buurtbewoners. Trijn van Leemput nam kortom maar een fragmentje in het geheel van het project voor haar rekening. De communicatie zou beginnen met de reeds genoemde enquête en de daaruit voortgekomen beperkte gegevens. Deze kon Trijn van Leemput gebruiken om zich in te lezen, om na te kunnen gaan wat Trijn van Leemput kon betekenen in dit project. De volgende vragen konden daarbij worden beantwoord:

- Welke factoren zijn er ten aanzien van de flat?
- Welke mensen wonen er precies in de flat?

Beantwoording van deze vragen kon leiden tot inzicht in de doelgroep waarvoor het project bestemd is. Dit inzicht is nodig om vertrouwen van bewoners te kunnen winnen om een alternatieve leefomgeving te creëren.

De verwachtingen van de kant van NMC ten aanzien van de aanpak van het vormingswerk leken hooggespannen, zo veronderstelden de gesprekspartners van Trijn van Leemput. Aan een aantal randvoorwaarden voor het uitvoeren van goed vormingswerk leek echter niet te zijn voldaan. Een terechte vraag van de gesprekspartners van NMC aan Trijn van Leemput achtte men: "Het leveren van ideeën over het werken met groepen in de wijk." Probleem is echter naar de mening van de vormingswerkers dat niet willekeurig welk thema en onder willekeurig welke omstandigheden gecombineerd kunnen worden met manieren van werken met groepen. Bij de vormingswerkers bestond tevens de indruk dat de projectcoördinator van het regenwaterproject de opdracht kreeg samen te werken met het vormingswerk voor het communicatieplan met de buurtbewoners, zonder dat hij een beeld had van het vormingswerk en van de bijdrage die het vormingswerk in het project kon leveren.

Trijn van Leemput dacht de volgende expertise te kunnen inbrengen:

- Weten hoe volwassenen in leerprocessen kunnen worden aangesproken en hoe ze kunnen leren.

- Kunnen afstemmen op een diversiteit aan mensen.
- Inzicht hebben in wat er is bereikt voor de doelgroep, ook voor mensen die niet meedoen aan de activiteit.
- Aanpak en ingrediënten van de procesmatige kant, ook in communicatie met de overheid. Te denken valt aan een verslag van de activiteiten, van inhoudelijke vergaderingen, foto's, een artikel in de krant, iemand met verstand van zaken uitnodigen.
- Bijdragen aan het product, bijvoorbeeld bewustwording of een schonere wijk.

De vormingswerkers van Trijn van Leemput stond niet voor ogen waaruit de bijdrage bestond die NMC zelf aan het regenwaterproject kon leveren. Ze weten dit aan het feit dat tot dan toe slechts twee gesprekken over het project waren gevoerd.

De projectcoördinator zou contact opnemen met de uitvoerend vormingswerker van Trijn van Leemput. Trijn van Leemput had de enquête-uitslagen zes weken na de afspraak nog niet binnen. Daardoor kon men zich over het project nog steeds geen compleet beeld vormen. De vormingswerkers voelden zich ongemakkelijk bij de stagnatie, juist omdat er in het gesprek allerlei lastige zaken werden aangeroerd die om nadere invulling vroegen. De uitvoerend vormingswerker wilde graag samen oplopen in het traject. Zij zou samen met de consultant van NME het traject vormgeven. De indruk bestond dat de samenwerkingspartners van NMC het alledrie erg druk hadden. Ook onder de consultants was de werkdruk hoog. De oorzaak was een aantal vacatures voor consultants bij NMC. Het ter hand nemen van de uitvoering van de projecten leek erg onder druk te staan. NMC gaf aan dat ook nog onzeker was wie vanuit NMC zou gaan samenwerken voor het project van Trijn van Leemput.

De gesprekspartners van Trijn van Leemput hadden de indruk dat het project tussen de afspraken door stil lag. "Het lijkt wel alsof de projectcoördinator andere dingen aan het hoofd heeft", aldus een van hen.

Eind april 1999 vond een gesprek plaats tussen de projectcoördinator van het regenwaterproject van NMC en de betrokkenen van Trijn van Leemput. Op dat moment waren de toegezegde stukken nog niet door Trijn van Leemput ontvangen. In dit gesprek introduceerde de projectcoördinator het wijkgerichte welzijnsproject 'Opstapel'. Inzet van het gesprek was dat Trijn van Leemput als onderdeel van het project 'Opstapel' een educatief project zou doen als deel van het grotere geheel. De coördinator zou ervoor zorgen dat de organisatie van 'Opstapel' en Trijn van Leemput op dezelfde leest geschoeid zouden gaan werken. Trijn van Leemput leek dat een goed idee. De coördinator zou contact opnemen met 'Opstapel' om Trijn van Leemput bij het project te introduceren. Hij zou Trijn van Leemput laten weten hoe de welzijnsprojectgroep van 'Opstapel' aan het werk is.

Begin juni was de situatie nog steeds onduidelijk. Een van de betrokkenen van de Groep NMC stelde dat de bedoeling Trijn van Leemput uit te nodigen bij het overleg van

'Opstapel' nog steeds niet was gerealiseerd. Zowel de betrokkenen van de Groep NMC als van Trijn van Leemput probeerden in contact te komen met de projectcoördinator, maar slaagden er niet in. Bij Trijn van Leemput bestond de indruk dat de projectcoördinator geen zicht had op wat communicatie aan het project kan toevoegen. De motivatie bij de betrokkenen van Trijn van Leemput om in het regenwaterproject aan de slag te gaan was ver gedaald. Men had het gevoel als sluitpost te worden behandeld en niet serieus te worden genomen door de projectcoördinator. Trijn zou op korte termijn voor de keus staan: doorgaan of stoppen, en wel om de volgende redenen:

- Men investeerde uren in het regenwaterproject waarvan het nog maar de vraag is of de investering iets zou opleveren.
- Tegelijkertijd brak de zomer aan. Die tijd is men bij Trijn van Leemput gewend te gebruiken om het najaarsprogramma vorm te geven en een urenbegroting te maken. Nu moest duidelijk worden hoeveel tijd er in het samenwerkingsproject zou gaan zitten.
- De geruchten gingen dat het regenwaterproject op de voor Trijn van Leemput interessantste locatie, Ankaradreef, wegens technische problemen niet door kan gaan.

Half juni stelde Trijn van Leemput dat nogmaals geprobeerd zou worden met de projectcoördinator, na zijn vakantie, telefonisch in contact te komen. Men zag de situatie somber in. De vraag was op dat moment of de inzet van het staflid voor het project voor het tweede halfjaar nog wel vrijgehouden kon worden. Inmiddels was er wel met de andere betrokkenen van de Groep NMC een afspraak voor eind juni gemaakt om de uitwerking ter hand te nemen van het tweede deel van de samenwerking waarin de werkwijze van Trijn van Leemput centraal zou staan.

Er werden in het kader van het regenwaterproject twee bijeenkomsten voor bewoners van de Ankaradreef georganiseerd. Hoe de opkomst van de eerste was, is onbekend. Op de tweede informatie-avond kwam niemand. De locatie - voor de tweede bijeenkomst - was een ruimte in het pand van de Dienst Stadsbeheer. Dit pand ligt buiten de wijk van de bewoners waarvoor de bijeenkomst bedoeld was.

Half juni trad de nieuwe coördinator projecten bij de Groep NMC in dienst. Hij werd op zijn eerste werkdag voorgesteld aan de projectcoördinator van het regenwaterproject. Op dat moment kreeg hij te horen dat de coördinator van het regenwaterproject met onmiddellijke ingang zijn werkzaamheden voor het project zou stoppen. In het overdrachtsgesprek over het regenwaterproject tussen beide coördinatoren werd niet gerept over een mogelijke bijdrage van de kant van Trijn van Leemput.

In september 1999 gaven de betrokkenen van de Groep NMC en Trijn van Leemput samen rekenschap van de gang en stand van zaken rond het regenwaterproject:

- Gedwongen samenwerking.
De coördinator van het regenwaterproject heeft zich tot samenwerking met Trijn van Leemput gedwongen gevoeld. Hij zag geen plaats voor Trijn van Leemput in het project.

- Technisch perspectief op het project.
De coördinator van het regenwaterproject heeft vanuit het perspectief van 'technenuten' naar het project gekeken. De communicatie naar de burgers is slecht verzorgd.
- Te gering intern draagvlak voor samenwerking.
De Groep NMC heeft als geheel een verantwoordelijkheid voor samenwerking in het regenwaterproject. Dit project werd heel geschikt bevonden voor samenwerking met Trijn van Leemput. Intern had de projectcoördinator meer overtuigd moeten worden van het nut van samenwerking. Daardoor zou de samenwerking meer gedragen zijn door de Groep NMC als geheel.
- De planfase voorbij.
Inmiddels is men sinds de ideeënvorming en honorering van het regenwaterproject al anderhalf jaar verder. Het is de vraag hoe het met het regenwaterproject zal gaan als nu niet de rest van het jaar concrete activiteiten worden ondernomen. Als er geen concrete activiteiten op touw worden gezet, is het risico groot dat de geldkraan van het project wordt dichtgedraaid na alle forse investeringen in de plannen. Er dient nog zoveel te gebeuren in het project, dat het beter is de tijd daar in te steken dan lang stil te staan bij wat er mis is gegaan.
- Betrokkenheid bewoners bij het project.
Als een groep actieve bewoners bij de realisering van de regenwatervoorzieningen kan worden betrokken, bestaat kans op voortgang van het project. Het is een illusie te denken dat mensen met de haren bij het project gesleept kunnen worden. Ze hebben het recht zelf af te wegen waar ze hun energie in willen steken. Ze hebben andere zaken aan het hoofd dan afkoppelen van regenwater of regenwater heeft - gerelateerd aan hun leefsituatie - geen prioriteit. Daar komt bij dat bewoners te maken hebben met een gemeentelijke organisatie die het project in uitvoering heeft. Bewoners zoals die aan de Ankaradreef hebben over het algemeen weinig op met de overheid.
- De mogelijkheid werkzaamheden te koppelen als selectiecriteria voor de locatie.
De oorspronkelijk bedachte koppeling van het regenwaterproject aan rioolwerkzaamheden gaat niet meer op nu de rioolwerkzaamheden al van start zijn gegaan.
- Binnenhalen als voorwaarde voor de slaagkans van een project.
Het met enthousiasme binnenhalen van een project houdt nog niet in dat aan de voorwaarden om het te doen slagen in voldoende mate is voldaan.
- Technische complexiteit.
Er is nog een technisch onderzoek door STEA op de locatie gaande. De vraag is of het plan aan de Ankaradreef doorgaat omdat de benodigde hoeveelheid technische constructies het plan tot een erg dure onderneming maken.
- Het tijdig informeren over problemen in het project.
Bij de afdeling van de gemeente die over de buitenruimte gaat zijn bij de Groep NMC de technische moeilijkheden bij de locatie Ankaradreef aangekaart. Trijn van Leemput is er niet over geïnformeerd.
- Een coördinator projecten bij NMC als aanspreekpunt.

Het regenwaterproject heeft een coördinator projecten van de Groep NMC ontbeerd. In deze vacature is pas sinds half juni 1999 voorzien. Deze coördinator projecten had intern de zaak op orde kunnen brengen, juist ook omdat door de Groep NMC de bijdrage van Trijn van Leemput aan het project als erg belangrijk werd beschouwd.

- Langdurig stil liggen van het project.
Sinds half augustus heeft het regenwaterproject een nieuwe coördinator. In de twee maanden tussen het vertrek van de vorige en de start van de werkzaamheden door de nieuwe coördinator is er niets wezenlijks aan het project gebeurd.
- Mee kunnen denken in plaats van mee kunnen werken in 1999.
Samenwerking in het kader van het regenwaterproject is door Trijn van Leemput in 1999 niet meer in te plannen. De Groep NMC verklaart zijn rechten voor de samenwerking van Trijn van Leemput voor dit project te hebben verspeeld. Trijn van Leemput stelt dit jaar bereid te zijn mee te denken, in plaats van mee te doen, over de aanpak van het project door NMC.
- Bereidheid tot samenwerking in een dichtgetimmerd project.
Op de vraag van NMC of Trijn van Leemput bereid is het volgende jaar, 2000, deel te nemen aan het regenwaterproject, is het antwoord van Trijn van Leemput: "Niet onder de nu geldende voorwaarden."

Het project zat al helemaal 'dichtgetimmerd', dat wil zeggen:

- Er bestond al een draaiboek van het project.
- Er was al een advies van STEA.
- Communicatie moest nog ergens in het project worden ingeschoven. Daarbij is het de vraag of bewoners zitten te wachten op een dergelijk project en of er wel sprake is van latente betrokkenheid in het communicatie- en participatietraject.
- Een dergelijk doorgaans van bovenaf opgelegd traject is tegengesteld aan wat vormingswerk beoogt: beginnen bij de bewoners zelf. De vraag is welke spanningen en dilemma's deze werkwijze oproept.

De vraag is hoe anders met doelgroepen omgegaan kan worden als de mogelijkheid om een open traject aan te gaan er niet is. De betrokkene van Trijn van Leemput verwoordt dit laatste als volgt:

"De gemeentelijke organisatie en het beleid hebben gekozen voor afkoppeling van regenwater. Deze keuze staat op zich niet ter discussie, terwijl de bewoners wel gevraagd wordt hun medewerking te verlenen om deze gemeentelijke keuze gestalte te geven. De realisering van het beleid wordt nog eens bemoeilijkt omdat er in een buurt als de Ankaradreef geen voorhoede bestaat die eventueel een uitstraling naar andere bewoners kan hebben. Op andere locaties zou de situatie gunstiger kunnen zijn als er een voorhoede is waarop gemikt kan worden die vervolgens instemt met het beleid omdat: "Het goed is voor de mensch". Maar ook in dat geval betreft het bewustwording van bovenaf gedropt."

Iemand van de Groep NMC stelt daar tegenover dat het gaat om schoon water, wat de mens ten goede komt. Indirect gaat het om waterscheiding:

“Het mee invullen van het beleid betreft in dit geval niet het wat, maar het hoe. De ruimte voor participatie van bewoners zit in het hoe.”

- Bereidheid tot samenwerking in het regenwaterproject in 2000. Voorwaarde voor Trijn van Leemput om samen te werken in het regenwaterproject is het vanaf het begin gezamenlijk aan het traject werken.
“Vanuit de manier van werken met volwassenen zoals Trijn van Leemput dat doet, met voorwaarden op het gebied van de manier van uitnodigen en het effenen van het pad. In het hele vraagstuk rond het regenwater moet je je ook kwetsbaar kunnen tonen. Dit betekent aan de andere kant dat je op die manier ook bewoners serieus neemt.”

De mogelijkheid te beginnen bij de ervaringen van mensen zelf is nog niet uitgetest. De Groep NMC heeft bij het regenwaterproject gezegd: “Wij accepteren de opdracht.”

- Nagaan van voorwaarden voorafgaand aan samenwerking. De Groep NMC had een proefproject over regenwater. Gunstig voor samenwerking leek dat er een groot budget aan het project was gekoppeld en dat het project was voorzien van een participatietraject. Vanuit de organisatie is echter niet gekeken of er voldoende voorwaarden waren om aan samenwerking gestalte te geven. De contacten met Trijn van Leemput over het regenwaterproject verliepen via een projectcoördinator die onvoldoende intern werd begeleid.

Het ouders-en-kinderenproject van Centrum Trijn van Leemput

In het gesprek met mij begin april 1999 gingen de betrokkenen van Trijn van Leemput kort in op het samenwerkingsproject waarin de werkwijze van Trijn van Leemput centraal stond. Het thema kreeg toen de globale omschrijving: ‘milieu en huishouden’. De uitvoerend vormingswerkster had een algemene indruk van wat de Groep NMC in de cursus kon betekenen. In gesprekken met Trijn van Leemput was door een van de betrokkenen uit de Groep NMC al naar voren gebracht dat wegens drukte en vacatures nog onzeker was wie van NMC de activiteit voor zijn of haar rekening zou nemen.

Begin juni werd duidelijk dat ‘milieu en huishouden’ als thema was verlaten. De betrokkenen van Trijn van Leemput vonden het thema bij nader inzien niet geschikt omdat het niet kon leiden tot een aanpak met nieuwe werkvormen:

- De activiteit ‘ecoteams’ van GAP (Global Action Plan) zit al in de richting van het thema ‘milieu en huishouden’, is buurtgericht en betreft het begeleiden van groepen.
- Materiaal voor de activiteit ‘milieu en huishouden’ was met uitzondering van dat voor ecoteams erg gericht op het aspect ‘consumenten met respect voor de Derde Wereld’.

Als mogelijke doelgroep zijn ouderen (55+) in beeld geweest. Ouderen beschikken over voldoende tijd. Ze doen bovendien veel aan vrijwilligerswerk. Voordeel van de doelgroep ouderen is bovendien dat men bij Trijn van Leemput beschikt over expertise met ouderen - weliswaar beperkt tot oudere vrouwen - op het gebied van het schrijven van levensverhalen.

Reden waarom men toch afzag van deze doelgroep is dat men beducht was voor het fungeren als kweekvijver van ouderen voor vrijwilligersorganisaties.

Als alternatief voor 'milieu en huishouden' heeft men bij Trijn van Leemput twee nieuwe voorstellen ontwikkeld.

Voorstel 1: Een activiteit op het gebied van activering in de richting van (vrijwilligers)werk op het gebied van 'groen'.

Doelgroep: langdurig werkzoekenden, in het bijzonder bewogen mensen, met affiniteit voor milieu. Er zijn allerlei sociale actiegroepen. Vooral op het gebied van milieu zijn nog veel mensen actief in organisaties als Greenpeace en Milieudefensie. De milieubeweging wordt door de overheid nog steeds gezien als partner in onderhandelingen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de kraakbeweging.

Voordeel van samenwerking in deze activiteit zou zijn dat Trijn van Leemput goed in het netwerk van de (intermediaire) organisaties van de doelgroep thuis raakt. Nadeel zou zijn een te sterke gelijkenis met een andere activiteit van Trijn van Leemput: 'Anders Actief' (activering tot vrijwilligerswerk). Activering op het gebied van natuur en milieu zou dan kunnen inhouden activering tot een onderwerp op het gebied van leefbaarheid. Het nadeel vormde voor Trijn van Leemput de doorslaggevende reden om de activiteit niet verder uit te werken.

Voorstel 2: Een activiteit voor ouders en kinderen op het gebied van natuur en milieu.

Trijn van Leemput heeft expertise opgebouwd rondom het thema 'Kind en baan' (voor vrouwen die betaald werk en ouderschap combineren). Daarnaast hebben medewerkers van Trijn van Leemput een bijscholing gevolgd rond waarden- en normenoverdracht met morele dilemma's. Met het resultaat van de bijscholing heeft men bij Trijn van Leemput tot nu toe nog niets gedaan.

Bij de Groep NMC heeft men expertise op het gebied van kinderen. Een samenwerkingsactiviteit waarin de expertise op het gebied van doelgroepen van beide instellingen gecombineerd kan worden, wordt als zeer positief ervaren. 'Milieuprojecten met consumenten die in hun rol van ouder of opvoeder vertrouwd zijn met kinderen' zou een goed aanknopingspunt kunnen zijn waarin beide organisaties zich kunnen vinden en waarbij ze een meerwaarde aan elkaar kunnen verlenen. Het gaat in het project om waardenoverdracht, morele dilemma's en de rol van opvoeder.

De vraag die bij 'natuur en milieu' en 'duurzaamheid' aan de orde is, luidt: "Wie voelt zich aangesproken om rekening te houden met 'natuur en milieu' in het dagelijks handelen?" Er wordt hierbij een dubbele aanspraak op ouders gedaan, want ouders willen ook zelf waarden overdragen. Het idee is nu een parallel programma voor ouders en kinderen op te zetten. Op een van de dagen zouden ouders en kinderen de confrontatie met elkaar kunnen aangaan, bijvoorbeeld over het kritisch consumptief gebruik van de auto.

Kinderen worden uitgedaagd door de tijd waarin ze groot worden. Veel van wat ze doen is afhankelijk van de waarden en normen die ze oppikken. Een afweging die bij het vorm geven aan een dergelijke activiteit een rol speelt is over welke contacten Trijn van Leemput beschikt en met welke mensen de Groep NMC vertrouwd is. De Groep NMC kent de basisschool.

Van de kant van Trijn van Leemput wordt gezocht naar begeleiding van de activiteit door iemand uit het bestand van ervaren freelance medewerkers waaruit Trijn kan putten. Er wordt gezocht naar externe begeleiding omdat de betrokkene van de staf bij het regenwaterproject van NMC en bij het thema 'milieu en huishouden' minder affiniteit heeft met de doelgroep 'ouders en kinderen'.

In een telefonisch contact begin juni stelde een van de betrokkenen van de Groep NMC dat Trijn van Leemput twee voorstellen had voor de invulling van de activiteit waarin de werkwijze van Trijn van Leemput centraal zou staan. In dit gesprek schetste zij globaal de opzet van een van de twee: de activiteit voor ouders en kinderen, met als thema de vertaling van duurzaamheid naar ouders en naar kinderen. De doelgroep zou alleenstaande ouders tijdens de herfstvakantie in een NIVON-huis betreffen. Achterliggende idee is dat bij deze doelgroep veel belangstelling voor het thema bestaat. Alleenstaande ouders hebben behoefte aan samenwerking. Het thema wordt ingebracht in het programma van de alleenstaande ouders van het NIVON.

Intern is bij NMC nagegaan hoeveel tijd de activiteit moet kosten en hoe de concrete samenwerking met de consultants van de Groep NMC er uit zou kunnen zien.

Half juni 1999 kwam in een gesprek tussen de betrokkenen het volgende naar voren:

- De Groep NMC was enthousiast voor de activiteit 'ouders en kinderen'.
- Een van de consultants was bereid gevonden om de activiteit vanuit de Groep NMC uit te voeren.
- De coördinator NME van de Groep NMC stelde de activiteit vanuit haar organisatie te zullen begeleiden.
- Trijn van Leemput had twee freelance medewerkers bereid gevonden deze mogelijke activiteit uit te voeren.
- De directeur van Trijn van Leemput zou het samenwerkingsproject op de achtergrond begeleiden. Zij zou ook de aanpak op het gebied van werving van de doelgroep voor haar rekening nemen.

Omstreeks die tijd is de doelgroep 'ouders en kinderen' van het NIVON veranderd in 'ouders en kinderen in de wijk Utrecht Noord-Oost (UNO)'.

Er is bij Trijn van Leemput gekozen voor twee medewerksters omdat er veel aan de NME-activiteit voor ouders en kinderen moest worden ontwikkeld. Ze beschikken over de volgende expertise:

- Op het gebied van participatie met bewoners, onder wie kinderen, in de wijk UNO.
- Betrokkenheid van binnenuit bij 'natuur en milieu', met inbegrip van NIVON-activiteiten, en ervaring met opvoedingscursussen op het gebied van het 'Gordon ouderprogramma'.

Inmiddels heeft de directeur van Trijn van Leemput twee bijeenkomsten met deze medewerksters besteed aan het verduidelijken van wat er van hen wordt verwacht. Intern heeft men ook discussie gevoerd over hoe mensen zo ver zijn te krijgen dat ze gaan deelnemen. Daarbij heeft men zich de vraag gesteld waar men zelf de deur voor uit zou gaan. De verwachting is dat als mensen eenmaal binnen zijn als deelnemer, het wel zal lukken ze vast te houden. Waar het om draait echter is ze binnen te krijgen. De directeur van Trijn van Leemput stelt het volgende spanningsveld educatief interessant te vinden: "De vraag is waar opvoeding kruist: daar waar de een doet wat de ander ondergaat."

Begin september 1999 vond de afspraak plaats tussen de coördinerend consulent educatie van de Groep NMC, de - nieuwe - coördinator projecten van NMC en de directeur van Trijn van Leemput. De samenwerking is op dat moment ongewis, omdat zich op dat moment bij NMC een probleem voordoet met de personele bezetting.

De scholen vormen de ingang om via de kinderen de ouders in de wijk te bereiken. Er is voor gekozen de activiteit te laten plaatsvinden in de wijk waarin Griftsteede is gesitueerd, omdat de consulent van NMC die oorspronkelijk mee zou doen beschikte over de deskundigheid met kinderen in de desbetreffende wijk en daar contacten met de scholen had.

Bij Trijn van Leemput wil men nu zo spoedig mogelijk de wervingsmogelijkheden benutten om deelnemers voor de activiteit te kunnen krijgen. De opening van het Griftpark op 19 september en een milieumarkt op 25 september zijn daarvoor passende gelegenheden. Het programma 'ouders en kinderen' staat gepland voor drie zondagmiddagen in oktober. Dit houdt in dat de activiteiten nu moeten worden beschreven. Materiaal moet worden ontwikkeld, een mooie folder ontworpen en er moeten teksten worden geschreven. Er is echter op dat moment geen consulent bij NMC beschikbaar. Trijn stelt in samenwerking met NMC en niet alleen met de eigen mensen een programma te willen en kunnen maken. NMC beschikt over de benodigde netwerken en contacten met scholen en kan goed met kinderen werken. Bij Trijn van Leemput ziet men de situatie somber in. De vraag is hoe levensvatbaar de activiteit nu is, ook al is het project inhoudelijk niet van tafel verdwenen. Beide partijen signaleerden bovendien een financieel knelpunt.

Begin november is de samenwerking in volle gang:

- Er ligt een subsidie-aanvraag voor een project van Trijn van Leemput dat in samenwerking met de Groep NMC wordt uitgevoerd. De subsidie-aanvraag wordt ingediend door Trijn van Leemput omdat gemeentelijke diensten geen aanvragen bij de eigen organisatie kunnen indienen. Voor de project-aanvraag, zie bijlage 5.
- Een consultant van de Groep NMC is bereid gevonden samen te werken aan het programma voor ouders en kinderen. Op dat moment is het programma, onder de titel 'Groen als gras ... ??!!', in beginsel ontwikkeld en zijn locatie en periode bekend. De locatie is en blijft Griftpark. De drie zondagmiddagbijeenkomsten staan gepland voor februari 2000. Voor deze periode is gekozen omdat vlak daarna het voorjaar begint en mensen dan weer buiten actief met het thema natuur bezig willen zijn.

Half december vindt een gesprek plaats over een aantal knelpunten in de samenwerking. De samenwerkingspartners vragen me daarbij de rol van observator en verslaglegger op me te nemen. Als positief punt valt te melden dat op dat moment de financiën rond zijn.

De genoemde knelpunten en bijbehorende afspraken zijn:

- Geen gegarandeerde continuïteit in inzet van projectmedewerkers. De Groep NMC stelt zich garant voor de continuïteit van de activiteit door hoe dan ook personele inzet te zullen leveren.
- Onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en bevoegdheden. De eindverantwoordelijkheid voor het 'ouders-en-kinderenproject' berust bij Trijn van Leemput.

De verantwoordelijkheid voor het project ligt, daar zijn beide partners het over eens, niet helemaal alleen bij Trijn van Leemput. De verantwoordelijkheid voor de inzet van de uitvoerend consultant van NMC ligt bij de Groep NMC. Trijn van Leemput is verantwoordelijk voor de volgende zaken:

- Voor personeel van Trijn van Leemput en voor de middelen.
- Voor de inhoudelijke en vakmatige coaching van het eigen personeel, met veel speelruimte voor de uitvoerenden.
- Voor de communicatie met de Groep NMC, te weten: het hoofd, de coördinerend consultant en eventueel de uitvoerend betrokkene.

Voor de inhoudelijke coaching waarbij de vraag centraal staat of de werkwijze voor volwassenen in een integratieproject van ouders en kinderen ook aansluit bij kinderen, is Trijn niet verantwoordelijk. Trijn kan de werkwijze namelijk niet relateren aan bestaande vakkennis, omdat de vakkennis voor het omgaan met kinderen bij Trijn ontbreekt.

Trijn neemt de inhoudelijke coaching van de uitvoerend consultant van NMC voor haar rekening op projectniveau en niet op de individuele inzet. Het betekent dat de consultant wordt gecoached op het punt of het project voldoet aan criteria voor goed vormingswerk.

Voor de randvoorwaardelijke coaching en het beheer van het aantal uren is elk van de partners afzonderlijk verantwoordelijk.

- Verschil in verwachtingen ten aanzien van de manier van samenwerken, verschil in werkculturen en taalgebruik (een andere taal spreken en hetzelfde bedoelen maar daar pas later achter komen). Kern van het knelpunt vormt het verschil van mening over de mate van openheid van het proces en het beeld dat men over en weer heeft van de mate van openheid die de ander betracht: bij Trijn van Leemput ligt alles open; bij de Groep NMC is alles dichtgetimmerd en is weinig flexibiliteit. Tijdens het gesprek blijkt dat het knelpunt van ontbrekende expertise te maken heeft met verschillende verwachtingen ten aanzien van de manier van samenwerken. Gaat het 1. om de inbreng van te verwachten en uitgesproken expertise waar de ander vervolgens onmiddellijk van kan leren? Of is het uitgangspunt 2. dat beide partners deskundig zijn op hun terrein en hun expertise samenbrengen waarbij aan het eind van het samenwerkingsproject wordt bekeken wat samenwerken heeft opgeleverd?

In het eerste geval verwacht men direct te leren van de ander omdat van te voren bekend is wat de ander aan expertise inbrengt en ontstaat teleurstelling tijdens het proces indien onduidelijk is of niet wordt geëxpliciteerd wat de ander inbrengt. De wens om de zorg voor kwaliteit tijdens het proces van samenwerking al te willen aanpakken, wordt opgevat als een voorbeeld van het onmiddellijk van elkaar willen leren.

In het tweede geval gaat het om het bijeen brengen van veronderstelde expertise van beide kanten ten behoeve van de gemeenschappelijke activiteit. Het gaat in dit geval uitdrukkelijk niet om een taakafbakening vooraf:

- Met van te voren gemaakte afspraken over wie wat precies doet;
- Waarbij al op voorhand vastligt wie wat van de ander kan leren;
- Waarbij de optelsom van taken leidt tot een samenwerkingsactiviteit.

De expertise van beide partners wordt in dat geval achteraf benoemd en wordt pas dan ook duidelijk. Ook kan op dat moment pas benoemd worden, aan de hand van de al dan niet geslaagde samenwerkingsactiviteit, wat de samenwerkingspartners van elkaar hebben geleerd. In dit geval betekent het dat men tijdens het proces onzekerheid accepteert over de uitkomsten van de activiteit, met als risico dat het een flop wordt. De vraag hoe men aan het eind elkaars expertise boven water kan halen, is daarmee nog niet beantwoord maar acht men 'boeiend'.

De door Trijn van Leemput voorgestane werkwijze is een voorbeeld van deze tweede opvatting:

Trijn van Leemput zoekt voor een activiteit op buurtniveau aanknopingspunten voor werving in de buurt waarvan de doelgroep 'bewoners' deel uitmaakt. Omdat het bewoners in hun rol van ouders betreft en kinderen van 8 tot 10 jaar mee de doelgroep vormen, is het voor Trijn van Leemput vanzelfsprekend de doelgroep ouders via de kinderen te willen bereiken. De Groep NMC heeft contacten met de basisscholen in de buurt en de werving voor de activiteit kan dan ook door de Groep NMC worden uitgevoerd. Immers, de ouders worden via de kinderen

aangesproken. Deze gaan op die leeftijd over het algemeen nog in de buurt naar school.

Bij de uitvoerend consulent van de Groep NMC wekt deze werkwijze de indruk dat hij niet alleen niets leert, maar ook dat hij taken moet uitvoeren (werving) waarvan hij had verwacht dat die door de ander op zich zouden worden genomen. Daar komt bij, dat de consulent het niet eens is met het feit dat werving zich beperkt tot slechts twee schoolklassen.

De gesprekspartner van Trijn van Leemput stelt dat Trijn weliswaar werft via haar bestaande netwerken, maar het mensen zal verbazen dat Trijn zich met 'milieu' bezighoudt. Tevens heeft Trijn nog nooit een activiteit met ouders en kinderen samen gedaan en nog nooit iets met scholen ondernomen.

- **Smalle werving.**

Het knelpunt van de smalle werving heeft te maken met het voorgaande. Vanuit de expertise op het gebied van werving acht Trijn van Leemput smalle werving, dat wil zeggen werving via de kinderen van slechts één school en pas na de kerstvakantie, het meest effectief. NMC daarentegen verwachtte meer en andere wervingstactieken en -strategieën te leren kennen. Uiteindelijk deed de uitvoerend consulent van NMC dit werk in zijn eentje en op de manier waarop hij het altijd al deed. Hij zegt weinig zicht op de wervingsexpertise van Trijn van Leemput te krijgen. Hij maakt zich zorgen om het aantal deelnemers en vindt dat de planning onder druk komt te staan. Bij de Groep NMC leeft het idee dat er breder moet worden geworven om aan voldoende deelnemers te komen.

Ook Trijn van Leemput dient volgens de uitvoerend consulent van NMC op werving in te zetten en heeft de expertise in huis om dat te doen. Genoemd worden contacten in de wijk en met het wijkwelzijnswerk. De Groep NMC is tevens van mening dat er folders in de wijk kunnen worden verspreid.
- **Onduidelijke en ineffektieve communicatie.**

Het knelpunt ten aanzien van onduidelijke en ineffektieve communicatie blijkt tijdens het hele samenwerkingsproject al een rol te spelen. Het betrof bijvoorbeeld:

 - Het niet nakomen van afspraken als het sturen van stukken. Dit werkte vertragend op de voortgang van de samenwerking.
 - Het niet maken van afspraken over de inzet en bevoegdheden van medewerkers.

Resultaat van dit gesprek is dat besloten wordt om door te gaan met de activiteit. Uitstel van de activiteit is geen optie. De tijdsdruk is voor beide partijen een lastig gegeven. Voor de uitvoerend consulent van NMC betekent het dat hij op dit moment accepteert op een andere dan de voor hem gebruikelijke manier te moeten werken, omdat er geen tijd is om de discussie te voeren over de voor deze activiteit meest ideale werkwijze. Het was immers ook juist een van de doelen van samenwerking om inzicht te krijgen in andere werkwijzen die ook werken. Het gaat er daarbij om deze andere manier te 'ervaren' en achteraf na te gaan of het afstand nemen van de eigen werkwijze een positief effect heeft op de eigen werkwijze. Relevante, na afloop van de activiteit te stellen, vraag is dan of de andere manier van werken wel zo verschillend is. Is het proces echt zo open en

flexibel dat er geen enkele planning en structuur aan ten grondslag ligt?
Beschrijving van de educatieve activiteit voor ouders-en-kinderen
'Groen als gras...?!'

In het navolgende staan de concrete gegevens rond de activiteit op een rij. De beschrijving is gebaseerd op:

- De projectsubsidie-aanvraag aan de gemeente Utrecht;
 - Het verslag van de activiteit;
 - Tijdens en na afloop van het project schriftelijk en mondeling verkregen informatie.
- Een aantal onderdelen van het verslag is als bijlage 6 in dit rapport opgenomen.

Doelstelling

De activiteit heeft als doel ouders en kinderen in de beleving en waardering van de natuur- en milieu-aspecten in hun directe leefomgeving tot bewustwording en gedragsverandering te laten komen. De eigen verantwoordelijkheid van ouders en kinderen in relatie tot duurzame ontwikkeling staat daarbij centraal. Het gaat om een educatieve activiteit voor ouders en hun kinderen waarin zij samen ontdekken wat de natuur in hun directe leefomgeving voor hen betekent op het vlak van zorg, plezier en verantwoordelijkheid.

Te verwachten effecten

De effecten van het programma voor de deelnemers zullen naar verwachting bestaan uit bewustwording van de eigen mogelijkheden tot positieve beïnvloeding van het natuurlijke milieu in de eigen leefomgeving. De dialoog die door het programma tussen ouders en kinderen in en buiten opvoedingssituaties op gang komt, zal waarschijnlijk leiden tot een heroverweging van de waarden die men nastreeft in relatie tot een duurzame samenleving en de rol die opvoeding daarbij speelt.

Keuze doelgroep

De doelgroep betreft ouders en hun kinderen in groep 5 of 6 van basisscholen in de buurt van het Griftpark en actieve buurtbewoners en hun kinderen in de leeftijd van acht tot tien jaar.

Om de volgende redenen is gekozen voor de doelgroep 'ouders en kinderen':

1. De kinderen van nu zijn de volwassenen van morgen. Door het opvoeden van en het omgaan met kinderen zijn ouders belangrijke personen voor de waardenontwikkeling bij kinderen. Door als ouder te praten met je kind over wat bijvoorbeeld duurzaamheid in het dagelijks leven betekent, kan er bewustwording en gedragsverandering over en weer plaatsvinden.
2. Veel thema's die te maken hebben met een meer duurzame leefstijl zijn te vinden in de directe leef- en ervaringswereld van ouders en kinderen. Voorbeelden zijn:
 - Gebruik van energie en water in huis: vroeger (ouders als kind), nu en in de toekomst;
 - Waar en waarmee spelen kinderen het liefst: vroeger (ouders als kind), nu en in de toekomst?

3. Gekozen is voor acht- tot en met tienjarigen omdat kinderen van die leeftijd veel belangstelling hebben voor hun leefomgeving en ze al over een kritisch bewustzijn beschikken om de wereld om hen heen te beschouwen.

Werving en publiciteit

Voor de werving zijn de volgende concrete activiteiten ondernomen:

- Er heeft op twee scholen in de wijk voorlichting over de activiteit plaatsgevonden. In een van de scholen is een uitvoerend werker van Trijn van Leemput met de uitvoerend consulent van de Groep NMC meegegaan. De consulent heeft een klassengesprek gevoerd met de kinderen uit de doelgroep, de groepen 5 en 6. De kinderen hebben allemaal de folder van de activiteit meegekregen, zijn gemotiveerd geraakt om mee te doen en om hun ouders mee te nemen. Voor de folder, zie bijlage 6.

Het oorspronkelijke idee was ouders en kinderen van één basisschool te werven, samen met actieve buurtbewoners en hun kinderen in de leeftijd van acht tot en met tien jaar. Tijdens de periode voorafgaand aan de activiteit is besloten de werving met een school uit te breiden om te voorkomen dat de activiteit wegens een tekort aan deelnemers niet door zou gaan.

- Posters en folders zijn opgehangen en gelegd in onder andere reformwinkels, kinderboekwinkels, spel-o-theek, bibliotheek en scholen - ook bij de Werkplaats Kindergemeenschap Kees Boeke in Bilthoven - en op locaties in de wijk rond het Griftpark.
- In het stadsblad heeft de columnist over natuur en milieu aandacht besteed aan de activiteit.
- De activiteit is opgenomen in het programmaboekje van Centrum Trijn van Leemput met het cursusaanbod voor het voorjaar van 2000.

Daarnaast is het programma bij collega-instellingen onder de aandacht gebracht, bijvoorbeeld tijdens de conferentie over opleiding en beroep van CMVer (CMV = Culturele en Maatschappelijke Vorming) in november 1999.

Een grote boekhandel in het centrum van de stad heeft een boekenlijstje gemaakt met literatuursuggesties over het thema (fictie en non-fictie).

Begin februari blijken er voldoende deelnemers te zijn om de activiteit door te laten gaan. Hij vindt plaats op de drie zondagmiddagen 6, 13 en 20 februari 2000.

Deelnemers

Het minimum aantal deelnemers is vastgesteld op zes. Daarnaast is er een maximum aantal deelnemers vastgesteld op zestien ouders en twintig kinderen, omdat het gebouw in het Griftpark niet meer deelnemers toelaat. Tevens wordt een voorrangsregel gehanteerd voor buurtbewoners van Utrecht Noord-Oost.

Er hebben zich zeventien ouders en achttien kinderen aangemeld, waarna een stop is ingevoerd.

Uiteindelijk hebben er tien ouders en twaalf kinderen deelgenomen. De kinderen waren op drie na afkomstig uit de wijk rond het Griftpark. Deze drie kwamen uit Bilthoven en

Maarsssen. Ze zijn op de hoogte geraakt via de posters, folders (via de kinderen op de scholen) en de column in de krant. Van de meeste kinderen hebben ook de ouders aan de activiteit deelgenomen. Twee kinderen zijn van allochtone herkomst. Hun ouders hebben niet deelgenomen, maar aan de laatste bijeenkomst heeft ter vervanging een oudere zus meegedaan.

Programma

Het thema van het programma luidt: 'De waarde van natuur in je eigen leefomgeving'. De deelthema's die elk in een bijeenkomst aan de orde zijn gekomen, luiden achtereenvolgens:

1. Verkenning van het thema 'duurzaamheid en energieverbruik thuis'.
2. Spel, spelen en vrije tijd.
3. Ouders en kinderen geven gezamenlijk een eigen vorm aan hun ervaringen gedurende het project en presenteren deze aan de anderen.

De deelthema's zijn aangeboden in een educatief, vormend, programma in de buurt, in gebouw de Griftsteede, op drie zondagmiddagen van 13.30 tot 15.30 uur.

Redenen voor het centraal staan van het thema 'duurzaamheid'

1. Het thema sluit aan bij de actualiteit en bij de leefwereld van ouders en kinderen.
2. Het wordt noodzakelijk geacht om op macro-, meso- en microniveau duurzaam bezig te zijn.
3. Er kan een vruchtbare samenwerking tot stand komen tussen NME en VE rondom het thema 'duurzaamheid'.

Uitvoerende beroepskrachten

Het programma wordt uitgevoerd door freelance beroepskrachten vanuit Centrum Trijn van Leemput en van de Groep NMC. De medewerkers ontwikkelen het programma samen op hoofdlijnen. Gedurende de voorbereiding vindt regelmatig afstemming plaats. De uitvoerenden nemen (de ontwikkeling van) dat deelprogramma voor hun rekening waar ze deskundig in zijn. Voor het begeleiden van het leerproces van de volwassenen worden twee uitvoerenden door Trijn ingehuurd, terwijl voor de kinderen een consultant van NMC en de NME-medewerker van Griftsteede de activiteit uitvoeren. De directeur van Centrum Trijn van Leemput neemt als verantwoordelijke voor het proefprogramma de inhoudelijke coaching voor haar rekening.

Methodische uitgangspunten

- De onderwerpen zijn actueel en sluiten aan bij de leefwereld van ouders en kinderen.
- De ervaring van deelnemers staat centraal.
- Het programma en de uitvoering richten zich op het verkrijgen van inzicht in eigen handelen en stellen de deelnemers in staat vanuit zichzelf handelingsalternatieven te ontwikkelen.
- Gedurende het programma wordt aan alle zintuigen geappelleerd.

Aan het kinderdeel wordt de volgende randvoorwaarde gesteld:

- Het programma moet zo leuk zijn dat kinderen er met plezier hun vrije zondagmiddag aan besteden.

Uitvoering

Ouders en kinderen doorlopen een parallel programma dat toewerkt naar een dialoog tussen ouders en kinderen, gericht op de versterking van de eigen verantwoordelijkheid in de buurt en het stimuleren van duurzame ontwikkeling.

Tijdens elke bijeenkomst worden gezamenlijke activiteiten ingebouwd, zodat ouders en kinderen van elkaars ervaringen en standpunten kennis kunnen nemen en van elkaar kunnen leren. Deze gezamenlijkheid komt op de volgende manier tot uitdrukking:

- Aan het eind van de eerste bijeenkomst richten ouders en kinderen gezamenlijk een vitrinekast in met meegebracht en zelfgemaakt materiaal.
- Aan het eind van de tweede bijeenkomst luisteren ouders en kinderen naar een verhalenverteller.
- In de derde bijeenkomst werken ouders en kinderen gezamenlijk aan de presentatie van hun ervaringen.
- Ouders en kinderen voeren samen thuisopdrachten uit.

In bijlage 6 zijn de draaiboeken van de beide deelprogramma's te vinden.

Verloop van de activiteit

De beschrijving van het kinderdeel van het programma geeft een goed beeld van wat zich heeft voorgedaan. Om die reden geven we het hierna in zijn geheel weer:

“Uit het rondje tijdens de eerste bijeenkomst bleek dat kinderen goed hadden nagedacht over wat duurzaamheid voor hen betekent: een verhaal in een boek, een idee, vriendschap vastgelegd op een foto, de ongerepte natuur op de foto in een ver land, wat aarde meegenomen in een plastic zakje, de wereldbol (aarde), een goudkleurige stevige steen, een foto van het buurtfeest waren hun voorbeelden van duurzaamheid. In deze voorbeelden waren veel aspecten van het containerbegrip duurzaamheid te zien. Alle kinderen krijgen een klein vitrinekastje. Hierin kunnen ze hun voorwerp stoppen. Verder dient dit kistje als reiskoffer waarin de kinderen souvenirs kunnen stoppen die ze op deze “zoektocht” naar duurzaamheid tegenkomen. Vervolgens zijn de kinderen enthousiast aan de slag gegaan met de proeven over energie zoals waterkracht, lichtenergie en spierkracht. Dit onderdeel werd door twee kinderen in de evaluatie aangemerkt als het leukste onderdeel van het project. De tijd was jammer genoeg te snel voorbij om alle kinderen de mogelijkheid te bieden om alle proeven uit te voeren. De kinderen hadden graag nog langer doorgewerkt en alle proeven zelf uitgevoerd. Maar de ouders kwamen het lokaal binnen, benieuwd naar de bevindingen van hun kinderen. Een aantal kinderen demonstreerde proefjes aan de ouders. Tot slot vergeleken ouders en kinderen samen de tekeningen waarop ze aangegeven hadden waar energie werd verbruikt in huis.

In het begin van de tweede bijeenkomst bleek dat er thuis soms verhitte discussies hadden plaatsgevonden over het energieverbruik van de gezinsleden. Een meisje verweet haar moeder te vaak de auto te gebruiken, terwijl haar moeder vond dat elke avond in bad toch wel erg vaak is en veel energie verbruikt, maar voor de dochter was het dagelijks badden absoluut noodzakelijk.

Veel kinderen blijken hun vrije tijd door te brengen met computeren, tv-kijken of buiten spelen. Het Griftpark met de speeltuin valt goed in de smaak. Tot onze grote verrassing blijken niet alle kinderen de speeltuin te kiezen als hun favoriete speelplek. De groepjes verdelen zich over de speeltuin, de knuffelweide van de stadsboerderij en de natuurtuin waar een berg zand is met bouwmaterialen zoals stenen en planken. De polaroidfoto's die gemaakt zijn van de kinderen op "hun" speelplek verwerken ze in een poster, waarin ze duidelijk maken wat er zo speciaal is aan hun plek. Het aaien en het knuffelen is belangrijk voor de kinderen in de knuffelweide; de spannende speeltoestellen waarderen de kinderen in de speeltuin en het bouwen met zand en stenen vinden de kinderen in de natuurtuin erg fijn. Tot slot van deze bijeenkomst luisteren de kinderen ademloos naar een verhaal waarin de hoofdpersoon te hebberig werd, zijn harmonische relatie met de omgeving verliest en dit moet bekopen met een leven als dwerg.

Ter voorbereiding op de presentatie aan het einde van de derde bijeenkomst gaan de kinderen bedenken wat ze zouden doen als ze de baas van Nederland zouden zijn. Een meisje zou alle auto's verbieden en een ander zou zorgen dat er op de hoek van elke straat een groot speelterrein is. Vervolgens gaan de kinderen met hun ouders koortsachtig aan de slag met het vitrinekastje, oude tijdschriften, lijm, scharen en papier om een mooie presentatie te maken. Op originele wijze presenteren ouders en kinderen hun bevindingen. Een meisje interviewt haar zusje over poezen aan de hand van de gemaakte collage. Een jongen vertelt over een uil die hij uit een vogelblad heeft geknipt. Twee meisjes verbeelden samen met hun moeder het groeien, oogsten en opeten van groente.

De presentaties vinden plaats op een geïmproviseerd podium waarop ieder groepje twee minuten de tijd krijgt om de overige deelnemers het een en ander te vertellen."

Resultaten bij ouders en kinderen

De beoogde resultaten van het programma zijn voornamelijk gericht op de bewustwording en het stimuleren van de dialoog tussen ouders en hun kinderen in wat zij van waarde vinden in hun eigen directe natuurlijke omgeving en waar zij zich concreet verantwoordelijk voor weten. Beoogd worden kleine veranderingen in gedrag en houding vanuit de eigen ervaring. Op die manier worden natuur en milieu weer een onderwerp in de opvoeding en in de relatie die ouders en kinderen met elkaar hebben op weg naar een duurzame samenleving, te beginnen in de eigen buurt.

Na afloop van het programma is aan de ouders en kinderen een enquête uitgereikt

(zie bijlage 6). Uit de enquête komt naar voren dat de meerderheid van de ouders en kinderen een 'nieuwe impuls' heeft gekregen. De kinderen vinden het programma zo leuk dat ze het jammer vinden als ze een keer moeten missen in verband met andere verplichtingen. De opdrachten thuis worden door hen trouw uitgevoerd. Sommige kinderen vinden alles leuk en niks niet leuk.

Inhoudelijk worden de volgende resultaten naar voren gebracht:

- Ouders en kinderen hebben met elkaar geëxperimenteerd over hoe je je vrije tijd duurzaam kunt doorbrengen (met de trein een middag naar het strand).
- Ouders en kinderen zijn gedurende drie weken intensief met thema's bezig geweest.
- Ouders en kinderen hebben thuis gediscussieerd over het energiegebruik door de gezinsleden.

De ouders zijn hoog opgeleiden, vooral afkomstig uit de buurt. Ze behoren tot de doelgroep die toch al bereikt wordt.

Er doen - zoals gezegd - ook twee allochtone kinderen mee.

Ter illustratie geven we de volgende citaten uit het verslag weer:

"We gaan door op de ingeslagen weg, wat milieu en degelijke betreft en we gaan vaker de natuur in."

"We zijn weer bewuster geworden van deze onderwerpen en gaan er weer zorgvuldiger mee om. Een soort opfriscursus."

"Ik heb de indruk, dat door het project mijn dochter wat beter aanspreekbaar is op haar energieverbruik en dat vind ik positief."

Conclusies

Ten aanzien van het programma hebben de samenwerkingspartners gezamenlijk de volgende conclusies geformuleerd:

- 'Groen als gras' is een effectieve manier om ouders en kinderen met elkaar in gesprek te laten komen over 'duurzaamheid'.
- Het onderwerp 'duurzaamheid' past bij de beleving van de groep hoog opgeleide ouders die op het programma is afgekomen.
- Het onderwerp 'duurzaamheid' sluit aan bij het kennis- en ervaringsniveau van deze ouders. Om die reden had het eerder een bevestigende werking en was het minder innovatief. NME trekt mensen die al milieubewust zijn.
- Ouders en kinderen hebben meer inzicht gekregen in het omgaan met de natuur, waardoor hun handelingsalternatieven zijn uitgebreid.

Werving

Op een onderwerp wil ik kort dieper ingaan. Het is voor beide partners een belangrijk onderwerp en het vormt een illustratie van de misverstanden die konden ontstaan door de tijdsdruk en (daardoor) te geringe communicatie binnen het samenwerkingsproject.

Het betreft de *werving* voor de activiteit. Trijn van Leemput beschouwt de werving als geslaagd, terwijl Groep NMC de werving als mislukt ziet.

Om twee redenen beschouwde de Groep NMC de werving als mislukt:

1. NMC had het werk (de werving) gedaan, terwijl men nu juist in de veronderstelling leefde dat Trijn van Leemput de werving voor haar rekening zou nemen en NMC van de wervingsmethodiek van Trijn zou leren. Het werk was door NMC gedaan én men had niets geleerd omdat men het zelf had opgeknapt.
2. Trijn van Leemput had niet via de eigen kanalen geworven. Dit leverde dus geen deelnemers voor de activiteit en geen nieuwe netwerken voor NMC op.

Trijn van Leemput daarentegen geeft als belangrijk resultaat van de samenwerking als inzicht aan dat de werving via de eigen - stedelijke - netwerken niets heeft opgeleverd. Deze bevinding strookt met het inzicht dat werving dient aan te sluiten bij de situatie waarin mensen, in dit geval ouders en kinderen, verkeren. Voor de activiteit in Griftsteede betekent dat de buurt. Via de scholen kunnen kinderen (een bepaalde leeftijdsgroep acht- tot tienjarigen) en hun ouders effectief worden bereikt. De werving vond dan ook plaats met het netwerk en met behulp van de professionele inzet van de Groep NMC. Trijn heeft ook binnen het eigen stedelijke netwerk geworven, maar NMC is daarvan niet op de hoogte. Via dit stedelijke netwerk kwamen geen deelnemers binnen. Groep NMC had, zoals gezegd, geconstateerd dat er geen deelnemers via de netwerken van Trijn van Leemput waren binnengekomen. NMC verbond daaraan de conclusie dat Trijn niets aan werving had gedaan en al het werk voor werving had overgelaten aan NMC. Dit laatste nu berustte op een misverstand door gebrekkige communicatie. De wervingsactiviteiten van Trijn van Leemput waren onzichtbaar gebleven omdat ze geen deelnemers hadden opgeleverd.

Op zich is de wervingsmethodiek geslaagd geweest. Er kwamen voldoende deelnemers op de activiteit af. Deze werden bereikt met behulp van het netwerk en de professionele inzet van de Groep NMC. De keus van Trijn van Leemput om met de werving aan te sluiten bij de buurt en om daartoe het netwerk en de professionaliteit van NMC in te schakelen is dus een terechte geweest. Dit inzicht vormt de ingebrachte en getoetste expertise van Trijn. Algemeen gesteld: werving dient aan te sluiten bij de situatie waarin mensen zich bevinden en met behulp van in die situatie aanwezige netwerken (inclusief beroepskrachten).

Financiering

Financiën voor het programma waren afkomstig uit drie bronnen:

1. De gemeente Utrecht, Dienst Stadsontwikkeling, afdeling Milieu en Duurzaamheid, in het kader van NMP-gelden.
2. De gemeente Utrecht, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling voor de uitvoering, voorbereiding en ontwikkeling vanuit de reguliere subsidie van Centrum Trijn van Leemput.
3. Het landelijke project 'Alledaagse NME voor volwassenen' voor een bijdrage in de materiaalkosten en ontwikkeling van programma-materiaal.

4.3 Samenvatting

In Utrecht hebben de beoogde partners snel een besluit tot samenwerking kunnen nemen. Men is op instellingsniveau overeengekomen samen te werken ten behoeve van een educatieve activiteit. De samenwerking werkte men als volgt uit: beide partners organiseren een educatieve activiteit waarvoor men over en weer expertise bijeenbrengt en van elkaar leert. De twee activiteiten zouden min of meer na elkaar in de tijd worden uitgewerkt.

Beide instellingen gaven vooraf motieven voor samenwerking aan op het niveau van de instelling:

- NMC wilde inzetten op een in het beleid al vastgelegde verbreding van doelgroepen en vernieuwing van inhoud en methodieken vooral ten behoeve van de uitwerking van 'duurzame ontwikkeling' en zag daarvoor als mogelijkheid samenwerking in de vorm van netwerken met Trijn van Leemput. Het betrof deskundigheid op het gebied van volwassenen en werving van mensen en het betrekken van bewoners bij een voor hen in eerste instantie geen interessant onderwerp.
- Trijn van Leemput gaf te kennen het overkoepelende thema 'maatschappelijke participatie' meer vorm en inhoud te willen geven en zocht naar nieuwe passende uitdagingen voor thema's en methodes, met als wenkend perspectief het thema 'duurzaamheid'. NMC werd een interessante samenwerkingspartner geacht om mee invulling te geven aan dit thema.

Persoonlijke goede ervaring met elkaars werk van het hoofd van de Groep NMC (vanuit haar vorige functie) en de directeur van Trijn van Leemput heeft er zeker toe bijgedragen dat het besluit over samenwerking snel viel.

Beide instellingen wilden gebruik maken van het feit dat de samenwerking werd gevolgd vanuit het project Alledaagse NME voor volwassenen. Het volgen van het project kon maximaal het jaar 1999 in beslag nemen. Om die reden probeerde men vlot tot educatieve activiteiten te komen die deel konden uitmaken van de proef.

De Groep NMC had al kort na het besluit tot samenwerking een activiteit waarvoor een bijdrage van Trijn van Leemput waardevol leek: het regenwaterproject. De bijdrage van Trijn van Leemput zou bestaan uit het werven van en het werken met bewoners in een educatieve activiteit als onderdeel van het regenwaterproject.

Bij Trijn van Leemput werd binnen het overkoepelende thema 'maatschappelijke participatie' een onderwerp en doelgroep voor de activiteit uitgewerkt. Met instemming van de Groep NMC werd gekozen voor de activiteit 'natuur en milieu voor ouders en kinderen'. De bijdrage van de Groep NMC zou bestaan uit het ontwikkelen van het deel van de activiteit voor kinderen.

Uiteindelijk heeft samenwerking ten behoeve van het regenwaterproject op het niveau van meedoen aan de uitvoering niet plaatsgevonden, omdat Trijn van Leemput op een gegeven moment het besluit nam samenwerking ten behoeve van de uitvoering op te

zeggen. Trijn gaf daarbij aan wel te willen blijven meedenken. Trijn van Leemput zag geen kans de invulling van het aantal personele uren voor de tweede helft van het jaar vrij te houden voor een project waarvan de te leveren bijdrage voor Trijn onduidelijk bleef.

Complicerende aspecten voor de uitvoering van het regenwaterproject waren:

- De educatieve activiteit als onderdeel van een groter geheel: het regenwaterproject waarvan de regie niet in handen lag van de samenwerkingspartner Groep NMC.
- Onduidelijkheid over de uitwerking van de zogenaamde 'sociale paragraaf' in het project. In het regenwaterproject werkten veel partners samen die overwegend zelf niet over educatieve, maar vooral technische expertise beschikten. De Groep NMC raakte bovendien pas in de uitvoeringsfase bij het project betrokken.
- Het regenwaterproject was voor alle betrokken partijen een proefproject. De Groep NMC was er veel aan gelegen het tot een goed eind te brengen om:
 - De beeldvorming van NMC en de werksoort als iets vaags, op het gebied van educatie en communicatie, te kunnen bijstellen.
 - Professionele ervaring op te kunnen doen met de relatie van opdrachtgever tot opdrachtnemer in een groot project.
- Gebrekkige communicatie tussen Trijn van Leemput en de Groep NMC waardoor bij ieder en vooral bij de projectcoördinator blijvende onduidelijkheid was over de expertise en te verwachten inbreng van Trijn van Leemput. De onduidelijkheid werd versterkt toen nog een nieuwe samenwerkingspartner, Opstapel, werd toegevoegd.
- Onduidelijkheid over de taken, bevoegdheden en continuïteit binnen het regenwaterproject. De projectcoördinator opereerde tamelijk solitair binnen de Groep NMC in een hectische personele situatie: met veel vacatures en een hoge werkdruk voor de personeelsleden.
- De gekozen werkwijze: omgaan met doelgroepen aan het eind van de planvorming van het project waardoor sprake is van een niet meer open traject. In het regenwaterproject komt de spanning tot uitdrukking tussen de werkwijze van NMC voor dit type werk en die van Trijn van Leemput. In dit geval gaat het om het spanningsveld tussen de van bovenaf aan de bewoners opgelegde gemeentelijke beleidskeuze voor afkoppeling van het regenwater en het van onderop beginnen bij de leefwereld van bewoners en vandaaruit nagaan hoe mensen met regenwater (kunnen) omgaan.

De educatieve activiteit, natuur en milieu voor ouders en kinderen, 'Groen als gras...?!' is ontwikkeld en heeft daadwerkelijk plaatsgevonden. Na de fase van ideevorming en overleg met de twee beoogde freelance medewerkers van Trijn van Leemput is uiteindelijk in november de concrete samenwerking voor de activiteit tussen de uitvoerend consulent van NMC en de freelance medewerkers van Trijn van Leemput van start gegaan.

Samenwerking in en ten behoeve van de educatieve activiteit op het niveau van ontwikkeling en uitvoering gaat een stap verder dan die op het terrein van het regenwaterproject. Om die reden en omdat samenwerking in de tijd inmiddels een langere termijn besloeg, valt er inhoudelijk meer over te zeggen, zij het dat daarbij als kantekening kan worden geplaatst - wat de samenwerkingspartners ook zelf benadrukten - dat het nog slechts ervaring met samenwerking ten behoeve van één educatieve activiteit betreft.

- De ervaren meerwaarde van samenwerking met de educatieve activiteit als product in de vorm van daadwerkelijke samenwerking en kennismaking met elkaars werkwijze. Het product van samenwerking mag er zijn, al valt er nog veel aan te verbeteren. Van beide kanten is expertise aanwezig om gezamenlijk een dergelijke activiteit te ontwikkelen en uit te voeren.

Beide instellingen zeggen overtuigd te zijn van het nut van samenwerking:

- Samenwerking tussen de beide instellingen moet volgens Trijn van Leemput meerwaarde kunnen opleveren. Trijn geeft daarbij tevens aan dat leren van volwassenen op het gebied van NME en duurzaamheid slechts mogelijk is door de combinatie van Trijn van Leemput en Groep NMC.
- NMC stelt overtuigd te zijn van het gegeven dat instellingen voor VE en NME samen een beter product kunnen leveren op het gebied van duurzaamheid dan ieder afzonderlijk.

Als gevolg van de samenwerking heeft NMC 'ouders en kinderen' als nieuwe doelgroep in het beleid opgenomen.

- De complexiteit en rijkdom aan mogelijkheden die de activiteit te bieden had, maakten aan de ene kant dat er veel expertise te halen en uit te wisselen viel. Aan de andere kant zorgden deze er voor dat juist, mede door de tijdsdruk, gescheiden programma's voor de eigen doelgroep werden ontwikkeld. Daardoor bleef uitwisseling van expertise uit, vooral op het gebied van methodiek en didactiek voor nieuwe doelgroepen. Het feit dat de programma's gescheiden moesten worden ontwikkeld maakte wellicht dat gelijkwaardigheid in (verantwoordelijkheid voor de eigen) bijdrage voor het gehele samenwerkingsproject mogelijk werd.

Het betrof de volgende complexiteit en rijkdom aan mogelijkheden:

- een activiteit bestaande uit twee onderdelen;
 - met per onderdeel een doelgroep;
 - gemeenschappelijke onderdelen voor de twee doelgroepen samen;
 - een diversiteit aan werkvormen;
 - in een relatief klein aantal bijeenkomsten (3).
- Er is onvoldoende vooraf gewerkt aan het vaststellen van kaders, doelstellingen en afstemming. Dit maakte dat een wezenlijk verschil in opvatting over hoe ten behoeve van de uitvoering wordt samengewerkt pas in de loop van de tijd manifest werd en daardoor tot problemen leidde. Het betreft vooral een verschil in opvatting over hoe men van en met elkaar leert in een samenwerkingsproces en hoe een dergelijk proces moet worden gepland.

- Tijdsdruk en ontbreken van continuïteit als gevolg van de kloof tussen initiatiefnemers en uitvoerders, en de personele bezetting en wisseling. De initiatiefnemers van de activiteit waren niet dezelfde personen als de uitvoerders. Dat betekende dat er overleg moest plaatsvinden binnen en tussen de samenwerkende instellingen. Daar kwam bij de personele bezetting van NMC: veel vacatures, een hoge werkdruk bij het zittende personeel en wisseling van personeel. Dit samen maakte dat er opnieuw ingewerkt moest worden, terwijl de tijd voortschreed.
- Onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en bevoegdheden noopte tot het maken van afspraken. Tijdens de ontwikkelings- en uitvoeringsfase ontstond onduidelijkheid over wie binnen de samenwerking waarop aanspreekbaar is. Uiteindelijk leidde een onderscheid naar verantwoordelijkheid voor beheer en voor coaching, via een nadere onderverdeling van coaching op projectniveau en op individuele inzet, tot duidelijke afspraken bij wie welke verantwoordelijkheid kwam te liggen.

4.4 Conclusies en aanbevelingen

Bij de conclusies en aanbevelingen zijn tevens de uitspraken van de samenwerkingspartners betrokken die zij hebben gedaan tijdens het evaluatiegesprek in april 2000 naar aanleiding van met name de educatieve activiteit 'Groen als gras...?'

Conclusies

Allereerst kan gesteld worden dat de meerwaarde van samenwerking is gelegen in het feit dat er een educatieve activiteit heeft plaatsgevonden die er niet was geweest zonder de samenwerking. De meerwaarde van samenwerking is voor beide instellingen vooral tot uitdrukking gekomen in de ontwikkeling en uitvoering van de educatieve activiteit 'Groen als gras...?!' Beide instellingen geven in dat kader aan dat de meerwaarde bestaat uit de ervaring met daadwerkelijke samenwerking in de educatieve activiteit als product en de kennismaking met elkaars werkwijze. Deze ervaring met samenwerking in de praktijk gaat verder dan intentieverklaringen over samenwerking, hoe sterk de wens tot samenwerking ook wordt geuit. Van een belangrijk punt als uiteenlopende visies op werkwijzen van samenwerken worden dan in de praktijk de gevolgen duidelijk. Meerwaarde van samenwerking komt daarbij tot uitdrukking in positieve én negatieve resultaten.

Er is in de relatief korte tijd van ruim een jaar een samenwerkingsrelatie opgebouwd vanaf het nulpunt tot en met de gezamenlijke uitvoering van een educatieve activiteit. Ondanks het feit dat het eerste samenwerkingsproject mislukte en ondanks alle personele perikelen (vacatures, hoge werkdruk, wisselingen), heeft men de moed opgebracht het proces van samenwerking voort te zetten. Uiteindelijk is dit uitgemond in de gezamenlijke uitvoering van de tweede activiteit, over het resultaat waarvan de partners redelijk tevreden zijn.

De ervaring met de gezamenlijke uitvoering heeft bij beide instellingen geleid tot uitspraken waarbij men stelt elkaars expertise voor (het ontwikkelen en uitvoeren van) NME en duurzaamheid voor volwassenen nodig te hebben.

Persoonlijke motivatie en de motivatie het instellingsbeleid uit te voeren (verbreding van doelgroepen bij NMC) dan wel een nieuwe invulling te geven ('maatschappelijke participatie' bij Trijn van Leemput) en bij beide partners de wens netwerken uit te breiden hebben er zeker toe bijgedragen dat men is gaan samenwerken.

Het lijkt er op dat de samenwerking voortgezet wordt. Er ligt in ieder geval een gezamenlijke educatieve activiteit die elders in Utrecht herhaald kan worden. De activiteit zal echter niet zonder meer worden herhaald:

- De samenwerkingspartners hebben gezegd dat de activiteit verbetering behoeft. Ze zullen er zeker hun kritische blik over laten gaan. De overdraagbaarheid op andere situaties heeft hun aandacht. Ze hebben aangegeven dat er voorafgaand aan de herhaling afspraken over de activiteit vastgelegd moeten worden.
- Geopperd is de activiteit voor volwassenen uit te breiden en intensiever te maken opdat volwassenen meer tijd hebben om zich de thematiek eigen te maken.
- Beide instellingen zullen zich tevens intern bezinnen op de samenwerking en hoe deze beter kan. Suggesties voor verbetering zijn al tijdens het evaluatiegesprek naar voren gebracht.

Aanbevelingen

- 1 Breng in kaart hoe men met elkaar kan en wil samenwerken; welke doelstellingen men met samenwerken voorstaat en welke criteria gelden. Dit resultaat benoemen en vastleggen.

Toelichting:

Ontwikkel een gemeenschappelijke visie op samenwerken en leidt daar werkwijzen van samenwerking uit af. Daarmee wordt voorkomen dat er tijdens de samenwerking onverenigbare verschillen ontstaan die gepaard gaan met wantrouwen, teleurstellingen enzovoorts. Voorbeeld: Houdt samenwerking in vooraf vaststellen wie welke expertise inbrengt ten behoeve van de samenwerkingsactiviteit of wordt expertise bij ieder voorondersteld, waar nodig ingezet en achteraf vastgesteld wie welke expertise heeft ingebracht?

- 2 Werk aan kaders, doelstellingen en afstemming van samenwerking ten behoeve van een concrete activiteit.

Toelichting:

Ga na of en waarvoor je de ander nodig hebt. Stel de vraag aan de orde wat samenwerking in de toekomst moet opleveren. Op die manier kan worden nagegaan of de doelstellingen zijn gehaald.

- 3 Organiseer een bijeenkomst voor de medewerkers van beide instellingen samen, bijvoorbeeld een studiedag, met aandacht voor (de opgedane ervaring met) samenwerking, uitwisseling van expertise en gezamenlijk te ontwikkelen expertise. Veel van wat in de aanbevelingen staat genoemd, leent zich voor gezamenlijke bespreking. Beleg bijvoorbeeld een bijeenkomst tussen medewerkers van beide instellingen over 'duurzaamheid'. Ga na welke thema's voor activiteiten op het gebied van duurzaamheid/NME geschikt zijn om in samenwerking aan bod te laten komen. Neem daarbij de tijd om elkaar te leren kennen.

Toelichting:

De noodzaak van een studiedag werd onderstreept. Deze uitspraak moet worden gezien in het licht van de jarenlange ervaring die beide instellingen met samenwerking (met anderen) hebben. Op grond van deze jarenlange ervaring, is men van oordeel dat een studiedag niet per definitie nodig is voor partners die met elkaar samenwerken. Voor samenwerking tussen de Groep NMC en Trijn van Leemput acht men een studiedag wél noodzakelijk.

Duurzaamheid wordt door beide instellingen genoemd. Dit onderwerp dient als aangrijpingspunt voor samenwerking. Voor de Groep NMC is 'duurzaamheid' gerelateerd aan verbreding van doelgroepen; bij Trijn van Leemput gaat het om inhoudelijke invulling in het kader van het overkoepelende thema 'maatschappelijke participatie'.

- 4 Besteed aandacht aan methodiek/didactiek en werving. Thematiseer in het bijzonder het contrast in werkwijze dat wordt ervaren als van bovenaf opgelegd (door de instelling) tegenover van onderop beginnen (en aansluiten bij de leefwereld van bewoners). Deze werkwijze komt tot uitdrukking in de twee spanningsvelden waarin men met de educatieve activiteit verkeert:

1. tussen de van bovenaf opgelegde (overheids)beleidskeuze die bepaalt dat en wat bewoners moeten leren om de door de overheid bepaalde oplossing over te nemen en leren als bijdrage om een keuze uit alternatieven te kunnen bepalen; en
2. tussen de door de instelling bepaalde activiteit (aanbodgestuurd) en met behulp van verkenning van de vraag tot stand gekomen activiteit (vraaggericht).

Betrek daarbij ook de plaats van educatie of van een educatieve activiteit als onderdeel van een grotere activiteit vanaf het moment van de planvorming. Maak gebruik van elkaars expertise en het feit dat de instellingen van elkaar verschillen: onderdeel van de overheid of onafhankelijke stichting.

Toelichting:

Ten aanzien van beide activiteiten zijn de twee spanningsvelden aan de orde geweest:

De educatieve activiteit 'Groen als gras..?' is bedacht door de instellingen en komt niet voort uit een vraag van (potentiële) deelnemers, waardoor er geen aanknopingspunten voor werving bij deelnemers lagen.

Ten aanzien van het regenwaterproject zijn opmerkingen gemaakt over het educatie- en communicatietraject dat pas na de planvorming werd ingevuld.

Daarnaast is door NMC aangegeven dat men graag antwoord wilde op de volgende vragen: "Hoe bereik je mensen?"; "Hoe kom je te weten wat er leeft en waar je iets mee kunt doen zonder aanleiding van buitenaf?" en "Hoe kom je wensen van bewoners te weten?"

- 5 Besteed aandacht aan de verschillende organisatiestructuren waarin de medewerkers opereren.

Toelichting:

De Groep NMC vormt onderdeel van een overheidsorganisatie, terwijl Trijn van Leemput een onafhankelijke stichting is. Het gaat daarbij niet alleen om organisatiestructuren en (interne) communicatie(lijnen). Ook zijn relevant thema's als de positie van de Groep NMC (beleidsuitvoering en educatieve organisatie) en verantwoording van ambtenaren aan gekozen politici.

- 6 Zorg er voor dat de spraakverwarring tussen de beide werksoorten wordt opgeheven.

Toelichting:

Het gezamenlijk bespreken en verhelderen van niet eenduidige begrippen werd noodzakelijk geacht. Als voorbeelden van dergelijke begrippen noemde men: 'proces', 'product' en 'duurzaamheid'.

- 7 Leer van negatieve ervaringen in de samenwerking door ze aan de orde te stellen en om te buigen naar een perspectief op de toekomst.

Toelichting:

Het gaat hierbij zowel om de ervaringen opgedaan met het regenwaterproject als die tijdens de ontwikkeling en uitvoering van de educatieve activiteit. Thema's zijn bijvoorbeeld: beeldvorming; verwachtingen ten opzichte van elkaar; grenzen en mogelijkheden. In de vorm van zich bij elkaar oriënteren en bij elkaar 'in de keuken kijken'. Met aandacht voor voorwaarden als: vertrouwen in elkaar en elkaars expertise; open staan voor elkaar gedurende de samenwerking; respect hebben voor elkaar.

- 8 Bouw de ontwikkelde educatieve activiteit 'Groen als gras...?!' uit.

Toelichting:

Een voorbeeld: Voor een leerproces met volwassenen is meer tijd nodig en dus een langduriger en/of intensievere (educatieve) activiteit dan wat er in de activiteit 'Groen als gras...?!' aan de orde kon komen.

5 SAMENWERKING IN ZUTPHEN: EEN PLAN VOOR DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING

5.1 Organisatorische context

Stichting Welzijnswerk Zutphen

Welzijnswerk houdt in dit verband in sociaal-cultureel werk, met de werksoorten peuterwerk, kinderwerk, jongerenwerk, opbouwwerk, opvoedingsondersteuning, projectontwikkeling en een service-bureau. De instelling is een stichting met een bestuur 'op afstand'. Met 'besturen op afstand' wordt bedoeld dat het bestuur zich niet bemoeit met de dagelijkse gang van zaken.

Doelstelling en beleidstaken

SWZ stelt zich ten doel: "... het bevorderen van welzijn van inwoners van Zutphen, met aandacht voor individuen, het functioneren van groepen en het oplossen van sociale vraagstukken" (Beleidsplan, 1998). De instelling tracht het doel te realiseren vanuit de visie dat iedereen recht heeft op een volwaardige plaats in de samenleving. De visie dat SWZ alleen voor achterstandsgroepen werkt, heeft de instelling inmiddels losgelaten. SWZ heeft de volgende vier beleidstaken:

1. Basisaanbod voor contact, vorming, creativiteits- en culturele ontwikkeling;
2. Het bevorderen van leefbaarheid in buurten;
3. Het aanboren en tot ontwikkeling brengen van nog onbenutte talenten en capaciteiten;
4. Het verbeteren van de positie van kwetsbaren.

SWZ tracht het doel te bereiken door intensief samen te werken met andere organisaties en met de gemeente Zutphen.

Op het peuterwerk na zijn alle activiteiten van SWZ op projectbasis en tijdelijk.

Beleidsstaken van SWZ liggen op drie niveaus: individu, netwerk en samenleving.

Uitdrukkelijk stelt men als beleidsprioriteit te zien de bevordering van maatschappelijke participatie en integratie als middelen tegen marginaliseringsprocessen. Daarbij zet men zich af tegen de gedachte het begrip 'participatie' met werkgelegenheid te vereenzelvigen. "Het zich inzetten voor de eigen leefomgeving en voor de gemeenschap in groter verband, is ook een belangrijke vorm van maatschappelijke participatie."

Doelgroepen en activiteiten

SWZ omschrijft de groep waarop ze zich vooral - maar niet exclusief - richt als mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie die wel de maatschappelijke waarden en normen onderschrijven en met moeite, soms alleen met overheidssteuning, het hoofd boven water kunnen houden. Het welzijnswerk richt zich op deze groep om te voorkomen dat deze mensen gaan horen tot de groep maatschappelijke uitvallers. Als meerwaarde van het welzijnswerk (in Zutphen) wordt gezien dat het werk in de

directe leefwereld van gewone mensen wordt verricht.

Het gaat om de volgende typen doelgroepen en activiteiten:

- voor kinderen, tieners, jongeren, volwassenen: cursorische, ontmoetings-, recreatieve, culturele en informatie- en service-activiteiten;
- voor bewoners, zelforganisaties en vrouwenorganisaties: kadervorming, ondersteuning, begeleiding en advisering van groepen, in het bijzonder in de wijk;
- voor specifieke doelgroepen als ouders, allochtone vrouwen, meisjes en kinderen in achterstandssituaties: (preventieve en inhaal-) activiteiten als opvoedingsondersteuning, techniekactiviteiten, zelfverdediging, Verlengde Schooldagactiviteiten en speelleergroepen;
- voor kwetsbare deelnemers aan de activiteiten die het welzijnswerk verricht: signalering en verwijzing, coördinatie en afstemming.

Cursorische activiteiten van het sociaal-cultureel werk vinden centraal plaats en niet meer zoals voorheen in de buurthuizen.

Het project Wijkaanpak

Het project Wijkaanpak vormt aanknopingspunten voor Alledaagse NME voor volwassenen. Om die reden ga ik hier kort op de opzet en werkwijze van het project in. 'Wijkaanpak' beoogt invulling te geven aan de tweede beleidstaak: "Het bevorderen van leefbaarheid in buurten."

Het project Wijkaanpak kent een *wijkteam en taakgroepen*. Het *wijkteam* bestaat voor het grootste deel uit ongeveer tien tot vijftien bewoners, aangevuld met beroepskrachten. De beroepskrachten zijn de wijkagent; de wijkambtenaar, dat wil zeggen een medewerker van de afdeling Stadsbeheer; een medewerker van de woningstichting en de wijkopbouwwerker. De *wijkambtenaar* zit het wijkteam voor. Het wijkteam is gesprekspartner voor de gemeente en andere organisaties over bepaalde wijkaangelegenheden. Het wijkteam stelt een wijkplan vast voor een periode van twee jaar en is verantwoordelijk voor de verdeling van het wijkbudget. De wijkaanpak kent ook *wijkwethouders*. Elk van de vier Zutphense wethouders is tevens wethouder voor een bepaalde wijk. Dat betekent dat hij of zij politiek aanspreekpunt is voor, in de wijkaanpak actieve bewoners van de wijk en samenwerkende instellingen. De wijkwethouder kan samen met collega-wethouders bemiddelen en adviseren over de gang van zaken in de wijk. Echter de uitvoering van de wijkaanpak laat hij over aan wijkambtenaar, bewoners en samenwerkende instellingen.

Taakgroepen zijn groepen bewoners die aan één van de maatregelen uit het wijkplan werken. Dat kan bijvoorbeeld zijn het opknappen van een speelplek, het vinden van een oplossing voor een onveilige verkeerssituatie, het organiseren van schoonmaakdagen of het realiseren van achterpadverlichting. Zij worden begeleid door de wijkopbouwwerker, houden contact met het wijkteam en beschikken over een bescheiden budget om zelf initiatieven te kunnen nemen zoals bijvoorbeeld iemand voor begeleiding inschakelen.

De motor van de wijkaanpak vormt het *wijkkoppel*. Het wijkkoppel bestaat uit de wijkambtenaar en de wijkopbouwwerker. De wijkambtenaar is in dienst van de gemeente en werkzaam bij bureau Wijkaanpak. Hij of zij is de schakel tussen de wijk en de gemeente. De wijkopbouwwerker is in dienst van SWZ en houdt zich vooral bezig met

de ondersteuning en begeleiding van bewoners die zich actief inzetten voor zaken in hun buurt of wijk. De wijkambtenaar en wijkopbouwwerker vormen samen het aanspreekpunt voor allerlei zaken die bewoners in de wijk signaleren.

NME als functie in het gemeentelijk apparaat van Zutphen

Professionele NME als onderdeel van gemeentelijk milieubeleid is in Zutphen van recente datum. De professionalisering van NME in Zutphen vormt de uitwerking van bewust ingezet gemeentelijk beleid, waarin maatschappelijke initiatieven worden meegenomen. Dat betekent niet dat er voordien in Zutphen geen belangstelling voor NME bestond. Gesteld kan worden dat er al verschillende elementen in Zutphen voorkwamen die met NME in verband gebracht kunnen worden. Het betreft bijvoorbeeld 'natuureducatieve activiteiten' op de kinderboerderij voor de jeugd van vier tot twaalf jaar buiten schoolverband. Verder waren er activiteiten op het gebied van natuur en milieu (-educatie) georganiseerd door een scala aan maatschappelijke, extern ten opzichte van de gemeente staande, organisaties als een lokale afdeling van Milieudefensie, een wereldwinkel, een lokale IVN-afdeling, een afdeling van de fietsersbond ENFB. Er was echter noch NME voor het onderwijs en noch NME expliciet ingezet als instrument in het kader van gemeentelijk milieubeleid.

In de 'Inventarisatie NME' wordt NME genoemd als: "beleidsinstrument binnen het duurzaamheidsbeleid" (Inventarisatie NME gemeente Zutphen, 1997). In deze inventarisatie wordt gesteld dat ook 'bewustwordings-NME' en 'onderwijskundige NME' een rol spelen binnen NME als instrument van overheidsbeleid.

Voorlopers van professionele NME op gemeentelijk niveau

In 1923 werd in Zutphen de eerste schooltuin aangelegd. Vanaf 1975 was er een jeugdtuinencomplex, De Kaardebol, met onder meer voorzieningen als jeugdtuinen en heemtuinen en een instructielokaal dat tevens als kantoor, vergader- en opslagruimte dient. Met deze voorzieningen beoogt men mensen respect en liefde voor planten en dieren bij te brengen.

De kinderboerderij dateert van 1983. Men tracht er belangstelling van de jeugd voor natuur en milieu mee te bevorderen.

Uit de regio en van het IVN komen leskisten naar de scholen en de scholen voeren ook zelf activiteiten op het gebied van NME uit.

Sinds 1992 bestaat binnen de Afdeling Milieu van de gemeente de functie van NME-contactambtenaar. De taken van de contactambtenaar waren vooral voorwaardenschepend, en gericht op afstemming en samenwerking tussen gemeente en organisaties.

Beleidsmatige belangstelling voor NME was gebundeld in de 'Initiatiefgroep NME'. Deze nam in 1995 contact op met het provinciaal consulentenschap NME, om te bewerkstelligen dat NME minder een ad-hoc karakter zou dragen en meer een gericht professioneel en planmatig aanbod voor doelgroepen in Zutphen zou verzorgen.

Professionele NME ingebed in gemeentelijk milieubeleid

De professionele aandacht voor NME bij de gemeente is sinds 1999 gebed in het lokale gemeentelijke milieubeleid. De gemeente Zutphen heeft in het kader van de Vervolg-bijdrageregeling Ontwikkeling Gemeentelijk Milieubeleid (VOGM)⁷ uit negen milieutaken gekozen voor het onderwerp Lokale Agenda 21. De bedoeling van Lokale Agenda 21 is om samen met lokale maatschappelijke organisaties een Lokale Agenda te ontwikkelen. De gemeente heeft CEA, Bureau voor communicatie en advies over energie en milieu, een onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden voor een Lokale Agenda in Zutphen. CEA heeft tevens het gemeentelijk beleid gericht op duurzaamheid in kaart gebracht.

In het kader van het onderzoek zijn verschillende organisaties geïnterviewd om hun wensen en mogelijkheden te inventariseren voor onderwerpen waaraan zij in het kader van Lokale Agenda 21 een bijdrage wilden leveren. Overigens maakte SWZ geen deel uit van de geïnterviewde of anderszins bij het onderzoek betrokken maatschappelijke organisaties.

Het voorstel voor een plan van aanpak voor de Lokale Agenda 21 dat de Initiatiefgroep NME indiende, kreeg de hoogste prioriteit bij de bespreking van de voorstellen met de maatschappelijke organisaties. De maatschappelijke organisaties spraken hun voorkeur uit voor de volgende thema's ten behoeve van de ontwikkeling van de Lokale Agenda: 'natuur- en milieucommunicatie', 'verkeer en vervoer' en 'natuur en landschap'. Voor deze thema's bleek samenwerking van de organisaties met de gemeente goede mogelijkheden te bieden. Ze sloten namelijk aan bij beleid en initiatieven van de gemeente. De organisaties bleken vooral behoefte te hebben aan structurering en coördinatie door de gemeente van activiteiten op het gebied van de genoemde thema's. Beschikbaarheid van ambtelijke capaciteit en een NME-centrum werden als wensen naar voren gebracht. CEA bracht het eindrapport met een plan van aanpak voor een Lokale Agenda 21 uit in september 1997. De gemeente koos voor een integrale aanpak van deze Lokale Agenda 21. Integrale aanpak houdt in dit verband in dat Lokale Agenda 21 niet los wordt gezien van milieubeleid, milieuvorlichting en NME. Om die reden is er door de Afdeling Milieu van de gemeente en CEA samen, tegelijk met het plan van aanpak voor Lokale Agenda 21, een beleidsvisie voor NME ontwikkeld als instrument binnen het milieubeleid en gericht op duurzaamheid.

De structuur van NME in de gemeentelijke organisatie

Het onderzoek in het kader van het gemeentelijk ontwikkelde milieubeleid heeft ertoe geleid dat er sinds februari 1999 binnen de afdeling Milieu van de gemeente Zutphen voor zowel Lokale Agenda 21 als voor NME een medewerker is. NME is een van de activiteiten die onderdeel van Lokale Agenda 21 vormen. De NME-medewerkster omschrijft NME voor volwassenen als volgt:

"NME in Zutphen inspireert mensen om duurzaam te leven en geeft ze daarbij handvatten en mogelijkheden. Wat je organiseert zijn producten en activiteiten. In die context past bijvoorbeeld een cursus milieuvriendelijk klussen waarmee wordt beoogd dat de cursist weet welke verf milieuvriendelijk is."

⁷ De VOGM-bijdrageregeling is een rijksbijdrageregeling uit de jaren negentig die beoogt lokaal milieubeleid te stimuleren.

Duurzame ontwikkeling is de overkoepelende term voor Lokale Agenda 21 en NME samen, waarbij Lokale Agenda 21 als proces en NME als product wordt opgevat. De organisatiestructuur van Lokale Agenda 21 bestaat in Zutphen uit drie lagen, te weten:

1. Een visiegroep die een visie ontwikkelt op het gebied van 'Duurzaam Zutphen'. De leden van de visiegroep zijn afkomstig uit een grote groep van organisaties;
2. Een stuurgroep met de medewerkster LA 21, de wethouder, de directeur van de Dienst Stadswerk en een lid van de visiegroep;
3. Werkgroepen aansluitend bij de prioritaire thema's die naar voren kwamen uit het CEA-onderzoek, waaronder de werkgroep NME. De werkgroep NME denkt mee over het centrum voor duurzaamheid. Een van de eerste taken is gestalte geven aan het Centrum voor duurzaamheid als uitvalsbasis voor LA 21, NME, jeugd- en schooltuinen, en de dagbesteding van stichting Festog. In het gebouw zouden een voorlichtingscentrum en tentoonstellingsruimte moeten worden ondergebracht. Er zouden bijeenkomsten in het kader van Lokale Agenda 21 moeten kunnen plaatsvinden.

Voor de beleidstaken NME en LA 21 is elk 0,75 formatieplaats beschikbaar. Beide medewerkers zijn actief op het snijvlak van elkaars functies. Ze werken samen, houden elkaar op de hoogte en gebruiken elkaar als klankbord. De medewerkster NME stelt het vanzelfsprekend te vinden dat wanneer je je bezighoudt met NME, je aan duurzaamheid werkt en dat je er ook voor volwassenen bent. Zij heeft er bij de start van haar functie voor gezorgd dat ook het werken voor volwassenen, naast NME voor kinderen (in het onderwijs), in haar functie-omschrijving werd opgenomen. De functie van NME-medewerker houdt in het coördineren van de NME-activiteiten en het NME-netwerk.

5.2 De samenwerking

Eind februari 1999 vond in Utrecht een bijeenkomst over sociaal leren plaats, georganiseerd door het NIZW (Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn). Deze woonde ik bij. Ik raakte daar in gesprek met de directeur van de Stichting Welzijnswerk Zutphen over het project Alledaagse NME. Zij toonde belangstelling voor het project vanuit haar vernieuwende buurtgerichte aanpak. Inhoudelijk sprak samenwerking op het gebied van natuur en milieu haar aan. Afgesproken werd het projectvoorstel en stukken van de startconferentie als achtergrondinformatie op te sturen.

Intussen kreeg ik een aanvraag van de NME-medewerkster van de gemeente Zutphen voor mijn rapport 'Naar een NME Centrum van de toekomst'. Dit rapport zou worden gebruikt bij de uitwerking van het beleid van Lokale Agenda 21 in Zutphen om een duurzaamheidscentrum gestalte te geven. Uit het telefonisch gesprek met haar kwam naar voren dat de NME-medewerkster uitdrukkelijk voornemens was in Zutphen met NME voor volwassenen aan de slag te gaan. Ze had ook al voor een ander project contact met SWZ. Dit feit maakte het voor haar gemakkelijk het project Alledaagse NME voor volwassenen bij de directeur van SWZ ter sprake te brengen.

Het contact met de NME-medewerkster, gecombineerd met het enthousiasme voor innovatie op het gebied van NME (op buurtniveau) van SWZ, maakte dat in Zutphen geschikte

samenwerkingspartners voorhanden leken om samen informele NME voor volwassenen vorm te geven. Zutphen bleek om die reden een geschikte locatie om deze samenwerking te volgen en te beschrijven.

De NME-medewerkster die sinds februari 1999 in de nieuwe functie werkzaam is, is niet nieuw in het werkveld. Zij heeft als milieukundige ambtelijke werkervaring opgedaan in de stedendriehoek Deventer, Apeldoorn en Zutphen en in de regio Noord-West-Veluwe. Ze heeft bijvoorbeeld lesmateriaal ontwikkeld op het gebied van duurzaam bouwen, wonen en klussen, praktische ervaring opgedaan op het vlak van het organiseren van open dagen en op het gebied van milieuzorg op scholen. Met NME voor volwassenen zegt ze tot nu toe niets te hebben gedaan.

Begin april 1999 nam een beleidsmedewerkster van SWZ contact met mij op over het project Alledaagse NME. Zij nam een aantal taken van de directeur waar en had de stukken over het project van de directeur gekregen. Ze bleek een waardevolle persoon voor het project, omdat ze van professioneel ondersteuner op het gebied van de volwasseneneducatie is. Ze heeft jarenlange ervaring op dit terrein. Bovendien heeft ze veel affiniteit en ervaring met educatieve activiteiten op het gebied van natuur en milieu voor volwassenen. Ze heeft bijvoorbeeld een leertheoretisch kader ontwikkeld voor de 'Cursus natuur en milieu voor volwassenen' van IVN en SME. Daarnaast heeft ze cursussen gegeven over biologisch tuinieren en het bereiden van biologisch voedsel. Later in haar huidige woonplaats Zutphen heeft ze zich vanuit de invalshoek natuur en milieu met het gemeentelijk beleid bemoeid.

Het was mogelijk een oriënterend gesprek met beide partners tegelijk te houden. De partners waren al enigszins bekend met elkaar: de NME-medewerkster van de gemeente had al contact met medewerkers voor andere projecten van SWZ en de beleidsmedewerkster van SWZ was als (vrijwillig) lid van de Natuur- en Milieuraad van de gemeente nauw betrokken geweest bij het initiatief NME bij de gemeente professioneel gestalte te geven. Op die manier kon het gesprek tegelijkertijd als bouwsteen in het proces van samenwerking dienen.

De NME-medewerkster gaf aan dat het project Alledaagse NME een nieuw idee was waarvan ze wilde nagaan hoe het zou kunnen passen binnen haar activiteiten voor de doelgroep volwassenen.

De beleidsmedewerkster van SWZ bracht naar voren dat in het nieuwe beleidsplan van de Stichting het begrip LA 21 een plaats heeft gekregen. Het bestuur heeft gekozen voor het begrip LA 21 en niet voor de term 'milieu', omdat 'milieu' te beladen wordt geacht. Vanuit het beleid van de instelling is kortom aan de voorwaarden voldaan om zich met natuur en milieu bezig te kunnen houden. De bereidheid was er bij de directie en het kernteam van medewerkers om aan het onderwerp milieu te werken en er uren in te investeren.

Voor de beleidsmedewerkster van SWZ is een belangrijk aandachtspunt in het kader van samenwerking tussen NME en VE het leren omgaan met verschillen tussen de beide sectoren.

De NME-medewerkster zegt nog onbekend te zijn met wat er al op het terrein van NME voor volwassenen in Zutphen plaatsvindt. De beleidsmedewerkster van SWZ stelt dat in de praktijk van het werk van haar instelling, binnen het project Wijkaanpak, wel al aan milieu wordt gedaan. Dit houdt echter niet in dat er op het gebied van informele educatie en in beschrijvende zin veel ervaring is op het terrein van volwassenen in relatie met natuur en milieu.

De NME-medewerkster is in gesprek met de opbouwwerker 'Wijkaanpak' over het opzetten van een ecologische groencursus. Bij de betrokken buurtbewoners leven vragen over het op een milieuvriendelijke manier beheren van het groen. De opbouwwerkers voorzien zelf hun relevante activiteiten van het etiket 'milieu'. Milieu is expliciet aan de orde gesteld in het kernteam van medewerkers van SWZ die organiserend werkzaam zijn. Opbouwwerkers en jongerenwerkers hebben echter niet via een formeel leertraject expertise op dit terrein verworven. Die doen ze in de dagelijkse praktijk op.

Als voorbeeld van een activiteit voor jongeren wordt genoemd de natuurclub in het kader van het project Verlengde Schooldag. De Verlengde Schooldag is een vorm van naschoolse opvang voor kinderen en jongeren uit het primair en voortgezet onderwijs, met activiteiten onder meer op het gebied van natuur en milieu. Voor de invulling van de Verlengde Schooldag nemen de opbouwwerkers contact op met de NME-medewerkster. De opbouwwerkers wijzen bij het werken met milieu op het problematische karakter van het onderwerp. Ze stellen dat hun doelgroep, dat wil zeggen 80% van de bevolking, werken aan milieuthema's 'elitair' - dat wil zeggen voor een voorhoede - vindt. Wat mensen bezighoudt zijn praktische, concrete zaken zonder het etiket milieu. Dat is wat de opbouwwerker als gegeven moet accepteren. Als voorbeeld van dergelijke zaken haalt de beleidsmedewerkster van SWZ het volgende aan:

"Het gesprek gaat over het paaltje in de woonwijk dat middenin de straat van het woongebied staat en of dat paaltje vast moet staan of flexibel moet zijn."

Het onderwerp 'milieu' moet volgens haar kortom direct naar de praktijk kunnen worden vertaald. De beleidsmedewerkster van SWZ ervaart persoonlijk dat in vergelijking met ongeveer twintig jaar geleden 'milieu' niet meer zwaar, problematisch, maar leuk en concreet is. Als voorbeeld van leuke onderwerpen op het gebied van milieu noemt ze 'voeding'. Haar ervaring van werken met volwassenen aan het thema 'milieu' is dat dit hoe dan ook niet gemakkelijk is te realiseren. Zelfs het welzijnswerk met zijn specifieke deskundigheid op het kunnen bereiken van doelgroepen die niemand anders bereikt is daar niet zonder meer toe in staat. De beleidsmedewerkster van SWZ verwoordt dit punt als volgt:

"Wat informeel leren betreft: je zult al je methodiek die je in de kast hebt, los moeten laten op de mensen. Het gaat er om milieu dichterbij mensen te brengen."

Als voorwaarde om tot goede samenwerking te komen wordt genoemd het kunnen denken zonder op voorhand met organisatorische beperkingen rekening te houden, in de trant van: "Er zijn geen uren en er is geen geld voor." Laat eerst de ideeën maar komen.

In eerste instantie komen de gesprekspartners tot de volgende globale ideeën:

- Het werken met bewoners in de sfeer van milieuvriendelijke praktijken;
- Een goede inhoudelijke discussie over wat het welzijnswerk aan activiteiten op het terrein van natuur en milieu dient uit te voeren en wat er zoal mogelijk is;
- Het ombuigen van als voor een voorhoede beschouwde activiteiten tot activiteiten voor 'gewone' mensen;
- Waar mogelijk inbedden van natuur en milieu in bestaande activiteiten om vandaaruit specifiekere cursussen en andere activiteiten op te zetten. Het verkennen van de vraag naar specifiekere cursussen en activiteiten in bestaande activiteiten is dan een voor de hand liggende begeleidende activiteit;
- Ook wordt geopperd bij samenwerking in activiteiten andere partners op onderdelen te betrekken. Genoemd worden de Florawerkgroep en vaklieden op het gebied van milieuvriendelijk klussen;
- De volgende thema's worden genoemd: biologisch tuinieren en eten; biologisch tuinonderhoud; het leren kennen van het groen in de wijk; klussen voor senioren; klussen met een onderdeel milieuvriendelijk klussen; knutselen met afval.

Het is mogelijk cursussen op het gebied van natuur en milieu op te nemen in het totale cursusaanbod van SWZ. Dit aanbod varieert van naaien tot yoga. Cursussen van SWZ kunnen het hele jaar door van start gaan en dus niet slechts een of twee keer per jaar. De cursusprijs wordt laag gehouden waardoor de cursussen ook betaalbaar worden geacht voor mensen met een smalle beurs.

Om het een en ander op een goede manier te kunnen uitvoeren is het nodig het reeds beschikbare en bruikbare materiaal te inventariseren. De vragen die daarbij aan de orde zijn, luiden:

- "Wat gebeurt er al en wat kan men er in de Zutphense situatie nog meer mee doen?"
- "Wat is er nog niet maar wat zou kunnen?"
- "Welke deelnemers willen we in de cursussen krijgen?"

en als afgeleide vraag:

- "Is bijscholing of training nodig?"

De eerste ideeënvorming heeft tot gevolg dat de gesprekspartners een afspraak maken om tot een gezamenlijk plan te komen. In een tussenstap komen ze tot een afbakening van de ideeën en formuleren ze activiteiten die integratie van NME in het werk van SWZ in vier domeinen mogelijk moet maken. Deze vier domeinen zijn: bestaand cursuswerk, nieuw cursuswerk, opbouwwerk en - van een ander niveau - de medewerkers van SWZ.

Uitgangspunt voor de samenwerking vormen twee onderdelen. Dit krijgt gestalte in:

1. een beleidsnotitie;
2. een plan van aanpak op het gebied van 'milieu en duurzaamheid', gericht op de medewerkers ter bevordering van milieuvriendelijk denken in het cursus/wijkwerk van SWZ.

De twee onderdelen vormen samen één geheel. De - korte - beleidsnotitie en het plan van aanpak worden in de eigen organisatie teruggekoppeld; met het hoofd van de afdeling milieu van de gemeente, respectievelijk met het bestuur van SWZ. De intentie van aandacht voor het thema 'milieu en duurzaamheid' is reeds vastgelegd in het beleidsplan van SWZ. Toch moet het bestuur op de hoogte zijn van concrete plannen en er akkoord mee gaan. De gemeentelijke organisatie dient het plan in als raadsvoorstel. Het plan is voorwaardenscheppend voor inbedding van NME in het gemeentelijk beleid. De resultaten worden verwerkt in het Meerjarenbeleidsplan NME van de gemeente.

Het plan voorziet in twee stappen:

Stap 1 Een plan om milieuvriendelijk denken in het cursuswerk/wijkwerk voor volwassenen van SWZ te bevorderen.

Doelgroep vormen de medewerkers van SWZ. Nader gespecificeerd betreft het:

- de agogisch medewerkers en vrijwilligers van SWZ die werken met volwassenen;
- de begeleiders van cursussen in het SWZ-aanbod, in samenwerking met de Werkgroep NME van de gemeente.

Stap 2 Een concreet project voor de bevolking van Zutphen, bijvoorbeeld als opbouwproject of binnen de wijkaanpak.

De uitwerking van het plan omvat voorlopig alleen de eerste stap: het bevorderen van milieuvriendelijk denken in het cursuswerk/wijkwerk van SWZ. Deze stap van deskundigheidsbevordering bij de betrokkenen gaat vooraf aan de concrete uitvoering van educatieve activiteiten. De stap is opgebouwd uit vier activiteiten:

1. Het uitwisselen van ervaringen en het opdoen van ideeën over milieugericht werken (vorm en inhoud) in de praktijk, met duurzaamheid als uitgangspunt. Thema: 'SWZ en NME/LA21 in de praktijk'. Dit vindt plaats in de vorm van een workshop/brainstorm voor de leden van het kernteam van SWZ, samen met de Visiegroep LA21. Nevendoel van de brainstorm vormt het elkaar beter leren kennen.
2. Het analyseren van het bestaande cursusaanbod op het punt van milieu, met duurzaamheid als uitgangspunt.
3. Het opstellen en uitvoeren van bijscholingsaanbod voor huidige cursusleiders, met als thema: Hoe verwerk ik elementen van duurzaamheid in mijn cursus? Hoe maak ik mijn cursus 'groener' of 'milieuvriendelijker'?
4. Het ontwikkelen of aantrekken van concrete milieuvriendelijke cursussen en deze vervolgens opnemen in het cursusaanbod.

Bijlage 7 geeft de versie van het concept-projectplan per oktober 1999.

Ten tijde van de ontwikkeling van het projectplan heeft de NME-medewerkster gesprekken gevoerd over 'Samen doen in het groen', in het bijzonder het plan 'groenadoptie' (de mogelijkheid voor bewoners gemeentelijk groen in beheer te nemen) en een cursus 'ecologisch groenbeheer'. De gesprekken vonden plaats met de betrokkenen bij het project Wijkaanpak, te weten de opbouwwerker en binnen de gemeente de coördinerend ambtenaar die met het onderwerp belast is. Het idee van de samenwerkingspartners is LAMIGO bij deze ontwikkeling te betrekken.

Daarnaast heeft de NME-medewerkster contact opgenomen met een vrijwilligster die onderzoek doet naar hoe duurzaamheid een plaats kan krijgen in cursussen. Dergelijke cursussen worden uitgevoerd als de beleidsnotitie wordt goedgekeurd. In geval van goedkeuring zullen de cursussen via de kanalen van SWZ worden aangeboden en op korte termijn kunnen worden georganiseerd.

Pogingen om de workshop voor SWZ-medewerkers en de Visiegroep LA21 nog voor de eindconferentie in maart 2000 te laten plaatsvinden strandden, aldus de directeur van SWZ, op de vraag die eind januari 2000 actueel werd: "Uit wiens budget moet het geld voor de workshop gefinancierd worden?"

Binnen de gemeente was men van mening dat de workshop door SWZ bekostigd moest worden omdat het werk tot de reguliere taken van SWZ behoort. SWZ was op dat moment bezig met de productbegroting en had al een vastgelegd activiteitenbudget. Dit financiële knelpunt werd onderwerp van onderhandeling met de wethouder over de productbegroting van SWZ. Voordeel van de onderhandeling op dit niveau was dat het onderwerp op beleidsniveau in beeld kwam. Het werd nu onderwerp van bespreking binnen het College van B&W. Van een dergelijke wijze van financiering van het projectplan kan een voorbeeldwerking uitgaan: flexibele financiering van projecten in de loop van het begrotingsjaar, buiten de vastgelegde posten om.

Intussen, februari-maart 2000, ging het proces door:

- Het project zou, exclusief het budget voor activiteiten van een workshop, onderdeel van het productenpakket van SWZ worden. Ook de wijkaanpak zou bij het project worden betrokken. De directeur van SWZ en de medewerkster NME zouden proberen het financiële probleem pragmatisch op te lossen in overleg met de wethouder.
- Op de werkvloer was directe samenwerking tot stand gekomen tussen De Kaardebol en het project Verlengde Schooldag.
- Door de komst van een nieuwe opbouwwerker met affiniteit voor NME was binnen SWZ het draagvlak voor samenwerking groter geworden.
- De betrokkenheid van SWZ bij LA 21 begon te groeien. De al genoemde wethouder had er ook bemoeienis mee. Destijds in het onderzoek in 1997 naar de plaats van LA 21 in Zutphen, speelde SWZ nog geen rol.
- De volgende stap was volgens de directeur van SWZ dat de workshop zou worden georganiseerd en tegelijkertijd dat de ontwikkeling op beleidsniveau, op het niveau van de directie, goed moest worden vastgehouden en aangestuurd.

5.3 Ervaring met de samenwerking nader beschouwd

In Zutphen kan nog niet worden teruggekeken op een uitgevoerd project of op de uitvoering van de workshop als eerste onderdeel van het project. De directeur van SWZ stelt dat het proces van samenwerking zich niet heeft laten versnellen. Desondanks is ze van mening dat het resultaat niet onaanzienlijk is:

- NME is én bij SWZ én bij de gemeente op de agenda gekomen;
- NME is beleidsmatig in beeld;
- Op de werkvloer is samenwerking informeel tot stand gekomen;
- De informeel gegroeide samenwerking kan worden geformaliseerd doordat deze in het beleid wordt ingebed.

Al in oktober 1999, een eerder stadium van de samenwerking NME en informele VE, heeft de beleidsmedewerkster van SWZ aangegeven dat het goed werkt nu iemand binnen het gemeentelijk apparaat zich specifiek met het onderwerp NME (en informele VE) bezighoudt. De beleidsmedewerkster van SWZ geeft aan:

“Deze functionaris is in staat om andere ambtenaren op het spoor van NME (en informele VE) te zetten en een directe lijn van SWZ met NME (van de gemeente) te onderhouden. Ze heeft er voor gezorgd dat de samenwerking in een goede sfeer plaatsvindt. Kortom: dat er binnen en via de gemeente invloed wordt uitgeoefend. Deze belangstelling van de gemeente kan een impuls geven voor nieuwe ontwikkelingen.”

Met het oppakken van thema's op het gebied van milieu die ineens sterk in de belangstelling staan, kan volgens de beleidsmedewerkster door middel van bewustwording veel worden bereikt.

De NME-medewerkster stelt meer zicht te hebben gekregen op de mogelijkheden van NME voor volwassenen, op wat er nog meer zou kunnen en waar de beide samenwerkingspartners in Zutphen 'op uit kunnen komen'. Ze geeft daarbij aan dat de geboden openheid en het niet volgens formele procedures te werk hoeven gaan voor haar belangrijk zijn. Tot haar verrassing bleek samenwerking gemakkelijker te gaan dan ze oorspronkelijk had verwacht. Daarmee is voor haar een belangrijke stap genomen waarbij de gemeente Zutphen laat zien dat:

1. NME meer inhoudt dan activiteiten voor het onderwijs.
2. De gemeente, afdeling NME, in staat is gebleken andere partijen buiten de gemeentelijke organisatie bij NME te betrekken.

De NME-medewerkster vindt het moeilijk nu al iets te zeggen over uitdagingen, kansen en bedreigingen van het traject zoals dat nu is uitgestippeld. “Het geplande traject moet nu eerst maar eens worden waargemaakt”, zo stelt ze.

De beleidsmedewerkster van SWZ ziet het als een uitdaging het gezamenlijk bedachte

plan nu ook binnen het geplande tijdsbestek voor elkaar te krijgen. Ze zou graag zien dat het proces wat minder traag verloopt. Tegelijkertijd erkent ze dat de mensen van het kernteam van SWZ, die zich bezighouden met nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van milieu, ook de tijd en ruimte in hun werk moeten hebben om zich er open voor te kunnen stellen. Er is momenteel een hoog ziekteverzuim en veel mensen moeten werk van anderen overnemen.

In het verlengde van het voorgaande ziet zij als een uitdaging het onderwerp 'milieu' op een goede manier in het werk te integreren. Nu zien medewerkers 'milieu' nog te veel als iets wat van buitenaf komt, wat van beleidswege wordt ingebracht. Dit laatste geldt overigens niet alleen voor het onderwerp 'milieu', maar speelt altijd wanneer initiatief tot vernieuwing van de kant van het beleid komt:

"Milieu is niet een probleem dat zich in de directe praktijk van het werk aan den lijve voordoet. Het is geen noodzakelijke voorwaarde. Het werk wordt toch wel gedaan. Er moet een reden zijn om milieu gewoon te integreren in het werk. 'Milieu' is te weinig vanzelfsprekend ingebed in de activiteiten van de beroepskrachten. Het komt er bij. De vraag is hoe je het gewoon en dagelijks maakt."

De samenwerking tussen de beroepskrachten kan worden getypeerd als constructief, tamelijk informeel, soepel verlopend en open. In die zin lijkt voldaan te zijn aan de voorwaarde voor samenwerking die de beleidsmedewerkster van SWZ formuleerde: "Kunnen denken zonder op voorhand rekening te houden met organisatorische beperkingen van uren en geld." Dat was mogelijk omdat:

- Er geen verleden is met negatieve ervaringen en beeldvorming die uit de weg moeten worden geruimd.
- Van beide kanten de deskundigheid aanwezig is om snel een gezamenlijk plan te kunnen maken.

Als opstap voor de samenwerking met SWZ op het gebied van 'NME en volwassenen' fungeerde NME voor jongeren in het kader van de Verlengde Schooldag (VSD). De medewerkers van SWZ die zich met de VSD bezighielden, hebben allemaal kennis gemaakt met de NME-medewerkster en haar werkterrein. Daardoor waren de SWZ en een deel van de medewerkers al bekend bij de NME-medewerkster op het moment dat ze zich wilde bezighouden met NME voor volwassenen.

De samenwerking op instellingsniveau ten aanzien van NME voor volwassenen ligt ingewikkelder. Complicerende aspecten zijn:

- De financiële afhankelijkheidsrelatie. SWZ is voor bijna al haar activiteiten financieel afhankelijk van de gemeente. Op de peuterspeelzalen na is de gehele financiering van de instelling op projectbasis. Dit geldt dus ook voor financiering van het project op het terrein van NME voor volwassenen.
- De dubbelrol van de gemeente: als mede-ontwikkelaar van NME voor volwassenen en opdrachtgever van SWZ maakt het moeilijk deze twee rollen los van elkaar te zien.

Begin 1999 was in beide organisaties een gunstig klimaat aanwezig voor samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen. De schaal van Zutphen levert er een positieve bijdrage aan: de gemeente en SWZ zijn beide relatief klein. De lijnen zijn kort, geografische afstanden gering en partijen lopen gemakkelijk bij elkaar binnen.

5.4 Samenvatting

In Zutphen zeggen de samenwerkingspartners, SWZ en de gemeente Zutphen, ten behoeve van 'NME voor volwassenen' te hebben gekozen voor een plan in twee onderdelen. Deze krijgen gestalte in een beleidsnotitie en in een plan van aanpak op het gebied van 'milieu en duurzaamheid', gericht op de medewerkers ter bevordering van milieuvriendelijk denken in het cursus- en wijkwerk van SWZ. Uitgangspunten zijn daarbij de volgende:

- Verankering in het beleid creëert voorwaarden voor uitvoering.
- Bijgeschoolde medewerkers zijn beter in staat bewust en op een goede manier aandacht in hun activiteiten te besteden aan natuur, milieu en duurzaamheid.

Eerst wordt aan verankering en vervolgens aan bijscholing gedaan om uiteindelijk concrete uitvoerende activiteiten te gaan ontwikkelen.

Daarnaast is men concreet in de praktijk samen aan de slag gegaan. Er werden gesprekken gevoerd over een cursus in het kader van een groenadoptieplan en met een vrijwilligster die ging uitzoeken hoe duurzaamheid een plaats zou kunnen krijgen in haar cursussen. In feite is er sprake van samenwerking op meer fronten tegelijk.

De partijen in Zutphen hebben samenwerking ten behoeve van NME voor volwassenen grondig aangepakt door er vanaf het begin van de samenwerking voor te kiezen samenwerking op beleidsmatig niveau vast te leggen. Nadat men snel - van mei tot oktober 1999 - samen een projectplan had ontwikkeld waarin de beleidsmatige inbedding gestalte kreeg, is de voorgenomen uitvoering vertraagd. Vertraging had te maken met:

- Ziekte en vakantie van de planontwikkelaars.
- De keuze voor de wijze van besluitvorming: het bestempelen van het plan tot raadsvoorstel. Het plan wint daardoor echter aan gewicht, omdat het brede bestuurlijke aandacht krijgt.
- De voorbeeldwerking die men uit wil laten gaan van de wijze van flexibele financiering van projecten in de loop van het begrotingsjaar, met daaraan gekoppeld het knelpunt dat opgelost moest worden: financiering uit het lopende budget van SWZ dan wel uit de gemeentelijke pot.

Uiteindelijk heeft deze vertraging er toe geleid dat de workshop in het kader van de deskundigheidsbevordering niet voorafgaand aan de studieconferentie eind maart 2000 kon worden gehouden. De resultaten van de workshop konden dus niet meer worden meegenomen in de praktijkbeschrijving. De verwachting was overigens dat het feit dat om die reden geen aanspraak meer kon worden gemaakt op de financiële bijdrage van het project Alledaagse NME geen struikelblok zou vormen. Wel lijkt financiering van het gezamenlijk vormgegeven projectplan buiten het reguliere budget om een belangrijke

voorwaarde te zijn voor het al dan niet doorgaan van het project.

De meerwaarde van samenwerking in Zutphen bevindt zich in dit stadium op voorwaardenscheppend niveau, voorafgaand aan de uitvoering van concrete educatieve activiteiten. Tot nu toe heeft samenwerking het volgende opgeleverd:

- Inzicht van de organisaties, dat NME een onderwerp is met mogelijkheden voor het voeren van gemeentelijk beleid.
- Informele samenwerking op de werkvloer.
- De formalisering van de informele samenwerking op het terrein van NME en volwassenen op gemeentelijk beleidsniveau, bij beide organisaties.
- Een project NME voor volwassenen dat op de agenda staat bij beide samenwerkende organisaties.
- Het zich profileren als gemeente Zutphen met NME voor volwassenen door samen met SWZ een project op dit terrein te hebben vormgegeven:
 - dat NME meer inhoudt dan alleen educatie voor het onderwijs.
 - dat NME ook aandacht heeft van andere dan gemeentelijke organisaties.
- Zicht bij de afdeling NME op informele VE en de mogelijkheden van NME voor volwassenen.

Daarnaast zijn zaken genoemd die de voortgang van samenwerking negatief kunnen beïnvloeden. De gesprekspartners hebben kanttekeningen gemaakt in het kader van het projectplan. Bij de NME-medewerkster betreft het de angst dat het bij een plan blijft en dat daarmee de uiteindelijke concretisering van activiteiten niet van de grond komt. De beleidsmedewerkster van SWZ noemt het trage verloop van het proces als een belemmering voor uitvoering van het plan. Tegelijkertijd erkent de beleidsmedewerkster van SWZ dat de betrokkenen over tijd en ruimte moeten beschikken om zich voor vernieuwing, in dit geval NME, open te kunnen stellen.

Het lijkt er op dat met de samenwerking zoals die vanaf omstreeks april 1999 van start ging, met daarna een gezamenlijk projectplan, een ontwikkeling in gang is gezet die een aanzet zou kunnen zijn tot meer structurele samenwerking. Ik illustreer dit aan de hand van een voorbeeld waaruit duidelijk wordt dat samenwerking nog steeds plaatsvindt.

In oktober 2000 vond in Zutphen een veldwerkexcursiedag plaats. Deze werd georganiseerd door de volgende drie partijen:

- de NME-medewerkster;
- een nieuw aangestelde opbouwwerker van SWZ - met affiniteit op het gebied van natuur en milieu; en
- LAMIGO, het landelijk platform milieugericht opbouwwerk (ondersteund door het Landelijk Centrum Opbouwwerk, LCO). Degene die vanuit LCO-LAMIGO bij de organisatie van de dag betrokken was, was tevens lid van de Contactgroep van het project Alledaagse NME.

De dag had als programma het in Zutphen bezoeken van een groenadoptieproject en een duurzaam project in een wijk. Milieuvriendelijke en energievriendelijke aspecten van wonen speelden daarbij een rol naast sociale aspecten. Ook uitwisseling van ervaringen tussen NME-medewerkers en opbouwwerkers stond op het

programma. (Achtergrondinformatie en uitnodiging van LCO-LAMIGO voor de veldwerkexcursiedag in Zutphen, augustus 2000).

5.5 Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

De volgende elementen hebben een positieve invloed op samenwerking in de NME-organisatie:

- De wens tot professionele NME, met inbegrip van NME voor volwassenen. NME uitgeoefend door beroepskrachten is in Zutphen voortgekomen uit onderzoek onder maatschappelijke organisaties, met de gemeente Zutphen als opdrachtgever. Uit dit onderzoek kwam naar voren een breed gedragen belangstelling voor de onderwerpen 'NME en duurzaamheid'; 'verkeer en vervoer' en 'natuur en landschap'.
- Het bestaan van een initiatiefgroep NME van vrijwilligers. Deze had al contact opgenomen met het Provinciaal Consulentenschap NME om aan NME in Zutphen gestalte te geven.
- De aanwezigheid van voorzieningen als een kinderboerderij en jeugdtuinen, primair voor de doelgroep 'jeugd buiten schoolverband'. De gemeente - in beperkte mate - en vooral vrijwilligers verrichten daar NME-activiteiten (Inventarisatie NME Gemeente Zutphen, 1997).

Op het niveau van de NME-medewerkster is het volgende van positieve invloed geweest: per 1 februari 1999 is daadwerkelijk beroepsmatige NME (en LA21) van start gegaan. Per die datum zijn voor NME (en LA21) bij de gemeente medewerkers aangesteld. De NME-medewerkster heeft direct bij aanvang van haar functie aangegeven zowel kinderen als volwassenen tot haar doelgroep te rekenen.

Elementen met een positieve invloed op samenwerking in de SWZ-organisatie zijn de volgende:

- In het beleidsplan was de mogelijkheid vastgelegd activiteiten uit te voeren op het gebied van duurzaamheid en milieu.
- Activiteiten worden uitgevoerd met het oog op maatschappelijke participatie voor leefbaarheid in de buurt. Uitdrukkelijk wordt participatie breder gezien dan alleen ten behoeve van de arbeidsmarkt. De organisatie staat open voor innovatie van activiteiten op buurtniveau en neemt ook daadwerkelijk initiatieven in die richting.
- De gerichtheid van SWZ op in principe iedereen van de bevolking maakt het mogelijk met natuur en milieu bij doelgroepen een andersoortig appel te doen en mensen op een andere manier in te delen dan louter een verbinding te leggen met achterstandssituaties. Ook is het daardoor mogelijk verbindingen tussen doelgroepen (en hun activiteiten) te leggen. Als voorbeeld wordt genoemd eco-teams - die over het algemeen een voorhoede bereiken - ontwikkelen tot activiteiten voor 'gewone' mensen. Dit maakt het tevens mogelijk gestalte te geven aan de vernieuwingsgezindheid van SWZ.
- De bereidheid binnen het kernteam van medewerkers en de directie om op een goede manier aandacht aan milieu te besteden en er uren voor te reserveren.

- Vragen van bewoners (in de activiteit Wijkaanpak) over milieuvriendelijk beheren van groen leiden tot cursorische activiteiten waarin deskundigheid op het gebied van 'milieu' een plaats moet krijgen.

Op het niveau van de medewerker van SWZ gaat het om de volgende positieve invloed:

- De beleidsmedewerkster die het mandaat van de directie kreeg NME voor volwassenen op te pakken was al persoonlijk betrokken bij NME. Ze is deskundig op dit terrein en had tevens als vrijwilliger op gemeentelijk niveau bemoediging met het opzetten van professionele NME.
- Er is nu een opbouwwerker aangesteld met affiniteit voor natuur en milieu.

De meerwaarde van samenwerking tussen de medewerker NME van de gemeente Zutphen en SWZ op het gebied van NME voor volwassenen is dat samenwerking ten behoeve van NME voor volwassenen tot stand is gekomen, deze op beleidsmatig niveau is vastgelegd en er informeel op de werkvloer op dat terrein wordt samengewerkt. Er is gezamenlijk een projectplan ontwikkeld voor het leren integreren van natuur en milieu in bestaande en nieuwe (educatieve) activiteiten voor volwassenen door medewerkers van SWZ, met als volgende stap het uitvoeren van een concrete educatieve activiteit. De meerwaarde ligt kortom op het voorwaardenscheppende niveau ten behoeve van de uitvoerende educatieve activiteit. Over de meerwaarde van samenwerking en inbreng van beide organisaties op het niveau van de educatieve activiteit is nog niets te zeggen. De voorwaarden voor het realiseren van samenwerking op het niveau van de uitvoering lijken tamelijk gunstig.

In Zutphen is in korte tijd op het gebied van samenwerking tussen NME, de gemeente Zutphen, en informele VE, SWZ, veel bereikt. Medewerkers van beide instellingen hebben samen een plan ontwikkeld en er wordt inmiddels informeel op de werkvloer samengewerkt. De Verlengde Schooldag als type activiteit bood een uitstekende opstap om samenwerking op het terrein van NME en informele VE te bewerkstelligen. Dit was mogelijk, omdat in beide instellingen volwassenen en kinderen en jongeren tot de doelgroep behoren.

De deskundige inzet van beide kanten leidde snel tot samenwerking in de vorm van een gezamenlijk vormgegeven projectplan. Persoonlijke motivatie en betrokkenheid van de beroepskrachten van beide organisaties speelden, naast hun deskundigheid, zeker een belangrijke rol bij het vlot gezamenlijk tot een projectplan komen. Bij beide organisaties was op het terrein van NME en (informele) VE de tijd rijp voor samenwerking.

Samenwerking op het gebied van NME voor volwassenen tussen SWZ en de gemeentelijke afdeling NME voor het projectplan voor deskundigheidsbevordering - en in een latere fase een uitvoerende activiteit in de buurt - zal in Zutphen haast als vanzelfsprekend leiden tot uitbreiding van het netwerk van samenwerking. Voor het traject van deskundigheidsbevordering gaat dit in ieder geval al op omdat vrijwilligers van de

NME-groep en personen van LA21 er bij worden betrokken.

De instellingen lijken er door de samenwerking op het gebied van NME beleidsmatig in te willen bedden uitdrukkelijk op uit te zijn samenwerking op dit terrein op te vatten als structureel en verplichtend in tegenstelling tot incidenteel en vrijblijvend.

Aanbevelingen

Afsluitend volgen enkele aanbevelingen voor samenwerking op basis van aanknopingspunten die zich in de specifieke Zutphense lokale praktijk voordoen.

- 1 Gebruik het onderscheid tussen proces en product als verbindende schakel in de beroepspraktijk van NME en (informele) VE.

Toelichting: Binnen de gemeente wordt onderscheid gemaakt tussen 'proces' en 'product'. Duurzame ontwikkeling wordt gezien als de overkoepelende term voor Lokale Agenda 21 en NME. Daarbij wordt LA21 opgevat als proces en NME (cursorische activiteiten) als product. Bij - de activiteiten van - SWZ is dit onderscheid een gegeven. Het komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in een project als de Wijkaanpak van het opbouwwerk (proces) en het cursusaanbod op stedelijk niveau (het product).

Er valt op dit terrein tussen de samenwerkingspartners een vergelijking te maken en verbinding te leggen tussen aan de ene kant activiteiten (ook op procesgebied) op het terrein van LA21 en NME en aan de andere kant die van SWZ. Er kunnen kruisbestuivingen plaatsvinden waarbij de sectoren gebruik kunnen maken van elkaars expertise en elkaars netwerken. LA21 kan bijvoorbeeld naast op stedelijk ook op buurtniveau plaatsvinden. NME-cursussen voor buurtbewoners (van taakgroepen) kunnen op stedelijk niveau worden georganiseerd, bijvoorbeeld omdat de educatieve vraag buurtoverstijgend is of omdat in een bepaalde buurt te weinig animo onder de bewoners bestaat. De NME-medewerkster en de opbouwwerker kunnen gezamenlijk hun expertise inzetten om te bepalen:

- of er een activiteit op het gebied van natuur en milieu wordt ontwikkeld,
 - waar (in de buurt of op stedelijk niveau),
 - in welk kader (bijvoorbeeld LA21, Wijkaanpak)
 - voor wie
 - welke leervragen als onderdeel van de (educatieve) activiteit in het proces van de activiteit, bijvoorbeeld in een (cursus)bijeenkomst kunnen worden benoemd en aanknopingspunten kunnen vormen voor nieuwe (educatieve) activiteiten (producten).
- 2 Werk integratie van (aspecten van) thema's van natuur en milieu door medewerkers in het cursuswerk en wijkwerk uit aan de hand van 'leren omgaan met verschillen' tussen de sectoren NME en (informele) VE.

Toelichting: Integratie in cursus- en wijkwerk kan worden bevorderd door wederzijdse uitwisseling van expertise: op het gebied van inhoud, vorm en doelgroep. Voor de uit-

wisseling aan de hand van 'leren omgaan met verschillen' zullen allereerst verschillen zelf - gekoppeld aan de beide vakgebieden - benoemd moeten worden.

Voorbeeld: Alleen al de term 'integratie' zelf roept een spanningsveld op tussen integratie van thema's van natuur en milieu als vanzelfsprekend en aansluitend bij de vraag van deelnemers (op buurt- of wijkniveau) aan de ene kant en als van buitenaf opgelegd en toegevoegd aan de andere kant.

3 Maak gebruik van wat beide instellingen gemeenschappelijk hebben: kennis en ervaring op het gebied van coördinerend werken en het werken met vrijwilligers.

Toelichting: Zowel door de medewerker NME als SWZ wordt gewerkt met coördinerende taken en vrijwilligers. De kennis en ervaring op dit terrein kan worden uitgewisseld en tot nieuwe inzichten leiden. Samenwerking kan tevens leiden tot uitwisseling van vrijwillig kader tussen de organisaties en tot het actief worden van vrijwilligers uit beide organisaties voor de gemeenschappelijk uit te voeren activiteiten.

4 Maak gebruik van (de kennis over) en wissel uit met elkaars netwerken.

Toelichting: Beide instellingen beschikken over eigen netwerken die elkaar aanvullen en waarvan de kennis nodig voor de praktijk van samenwerking niet in voldoende mate kon worden benut. SWZ behoorde voor de professionalisering van NME in Zutphen een feit werd niet tot het netwerk van de medewerker NME van de gemeente. In het inventariserend onderzoek onder maatschappelijke organisaties op het gebied van NME kwam SWZ niet voor.

SWZ heeft bijvoorbeeld bewonersorganisaties in haar netwerk waar NME gebruik van kan maken, ook als groep om samen educatieve activiteiten mee uit te voeren, in de vorm van 'sociaal leren'.

Bij netwerken dient ook gedacht te worden aan interne netwerken, bijvoorbeeld:

- de ambtenaar groenbeheer kan in samenspraak met de opbouwwerker en de NME-medewerkster komen tot een educatieve activiteit.
- VSD voor jongeren bleek een goede opstap voor opbouwwerkers om samen te werken op het terrein van NME voor volwassenen.

5 Ontwikkel samen een bestaande activiteit tot een educatieve activiteit voor nieuwe doelgroepen.

Toelichting: Door de gesprekspartners is als voorbeeld 'ecoteams voor gewone mensen' aangedragen. De uitdaging is daarbij milieuthema's die als voor een voorhoede worden gezien zo vorm en inhoud te geven dat er ook door anderen, die niet tot een voorhoede behoren, wordt deelgenomen. Of zoals in het gesprek in Zutphen aan de orde kwam: 'milieu' - opgevat als zwaar en problematisch - tot een aansprekende educatieve activiteit weten te vertalen.

- 6 Maak gebruik van het gegeven dat beide instellingen in principe voor iedereen in Zutphen werken en dus over kennis moeten beschikken om in principe iedereen warm te maken voor NME. Kijk daarbij verder dan activiteiten voor, wat zich nu als voor de hand liggende mogelijkheid voordoet, buurtbewoners in het project Wijkaanpak.

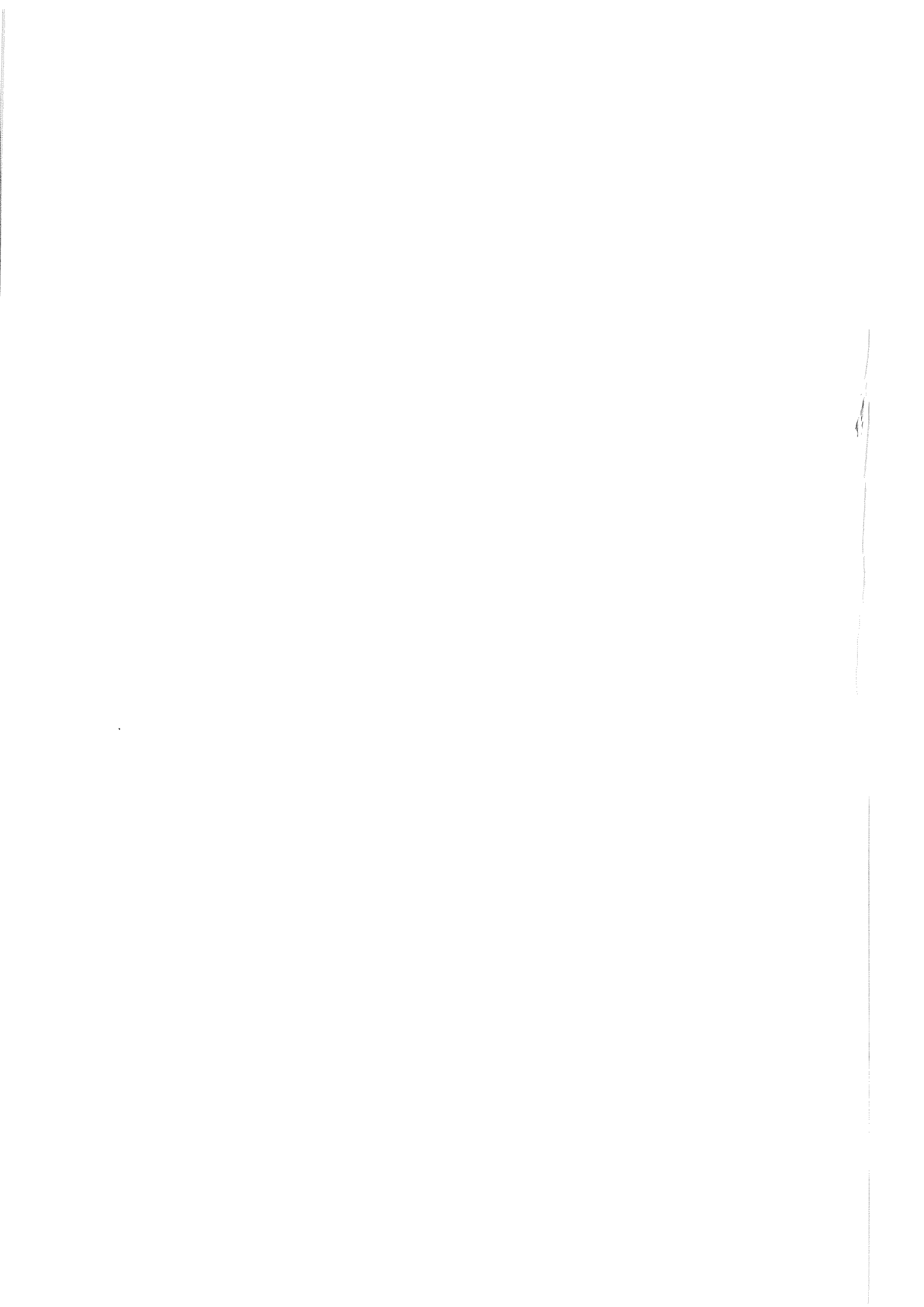
Toelichting: De kennis over aan de ene kant bewoners van buurten die tot de Wijkaanpak behoren en die over het algemeen nog niet tot de deelnemers aan NME-activiteiten behoren en aan de andere kant kennis over betrokkenen als bijvoorbeeld de lokale vrijwilligers op het gebied van natuur en milieu(-educatie) kan worden uitgewisseld, gebundeld en uitgewerkt tot gezamenlijke nieuwe NME-activiteiten voor de eigen achterban en voor nieuwe doelgroepen en deelnemers, op buurtniveau. Ook het feit dat SWZ cursorische activiteiten op stedelijk niveau aanbiedt en ontwikkelt biedt de mogelijkheid om nieuwe deelnemers te bereiken. 'Iedereen' houdt ook in combinaties van categorieën deelnemers. Er zijn immers thema's op het gebied van natuur en milieu die iedereen aangaan, zoals de veiligheid van voedsel. In dergelijke (educatieve) activiteiten - te denken valt ook aan een activiteit als een debat - kan 'leren omgaan met verschillen' centraal staan: het vermogen zich te verplaatsen in het standpunt van de ander, het leren hanteren van conflicten en het leren respecteren van beslissingen, ook al staat men niet achter het standpunt van de meerderheid.

Naschrift

Dat ontwikkelingen op het gebied van samenwerking tussen NME en informele VE in deze tijd ineens heel snel kunnen gaan en daarbij een eigen wending kunnen nemen, bewijst de Zutphense situatie. Van geen ervaring met samenwerking eind 1998, alleen al omdat er bij de gemeente geen professionele beleidsmatige aandacht voor NME bestond, tot veelvormige samenwerking nu, in oktober 2001.

De feiten:

Sinds 1999 is de professionele aandacht voor NME in de gemeente gebied in het lokale gemeentelijke milieubeleid. Vanaf februari 1999 zijn er bij de afdeling Milieu van de gemeente medewerkers aangesteld voor LA21 en NME. In april 1999 ging de samenwerking tussen NME en informele VE in Zutphen van start. Een jaar later, eind maart 2000, lag er een gezamenlijk plan dat op goedkeuring wachtte en waarvoor het tij gunstig leek. Eind 2000 vond de workshop plaats voor opbouwwerkers, wijkambtenaren en de visiegroep LA21. Inmiddels ging de tijd door en hebben zich - naast de genoemde en deels als gevolg van de workshop - allerlei nieuwe ontwikkelingen op het gebied van samenwerking voorgedaan. Een van de ontwikkelingen heeft geresulteerd in een groot gemeentebreed project rondom samenleven in de wijk. De Kaardebol, dat wil zeggen LA21 en NME, voert binnen dit project alle duurzaamheidsactiviteiten uit. In SWZ is een opbouwwerker specifiek met duurzaamheid belast. Hij werkt ook mee aan het project rond samenleven in de wijk.

6 MEERWAARDE VAN SAMENWERKING EN SAMENWERKING IN DE VORM VAN NETWERKEN TUSSEN NME EN INFORMELE VE

6.0 Inleiding

In de vorige drie hoofdstukken ben ik per locatie op de samenwerking tussen NME en informele VE ingegaan. De afzonderlijke beschrijvingen zijn bedoeld om de lezer een indruk te geven van wat er concreet in het proces van samenwerking op een bepaalde locatie tussen beide sectoren plaatsvindt. De bijbehorende conclusies en aanbevelingen zijn geformuleerd voor de concrete lokale context van de samenwerking.

In dit hoofdstuk beantwoord ik allereerst in paragraaf 6.1 de vraag of samenwerking tussen beide sectoren meerwaarde oplevert. Samenwerken is immers geen doel op zichzelf maar een middel om iets te bereiken waartoe de partners afzonderlijk niet in staat zijn. Ik doe dat aan de hand van de ervaringen met samenwerking in de lokale projecten. Ik wil niet volstaan met het beantwoorden van de vraag in strikt formele zin. Er valt veel meer te zeggen over de samenwerking tussen NME en informele VE op basis van de gevolgde praktijk dat inhoudelijk en qua vorm de moeite van het vermelden waard is. Juist wat er in de specifieke combinatie van samenwerking tussen deze twee sectoren aan de orde komt, typerend lijkt te zijn voor de samenwerking tussen deze twee sectoren en daarmee de ene lokale situatie ontstijgt, is ook relevant voor samenwerking tussen beide sectoren elders in het land.

De samenwerking bespreek ik in het kader van het centrale begrip 'netwerken'. De concrete voorbeelden op het gebied van samenwerking tussen NME en informele VE plaats ik in paragraaf 6.2 in het kader van netwerken. Het centrale begrip 'netwerken' biedt de mogelijkheid tegelijkertijd deze ene concrete praktijksituatie op het gebied van samenwerking tussen NME en informele VE te overstijgen én specifieke invulling, vorm en inhoud aan 'netwerken' te geven.

Tenslotte kom ik in paragraaf 6.3 tot aanbevelingen voor een aanpak van samenwerking tussen NME en informele VE. Deze aanpak is niet voorschrijvend bedoeld. Als zich op lokaal niveau een ander aangrijpingspunt heeft voorgedaan of voordoet, kan men de punten - samen - nalopen om na te gaan of men iets over het hoofd heeft gezien en bepaalde onderdelen wil gebruiken.

6.1 Meerwaarde van samenwerking tussen NME en informele VE

De vraag die in het project Alledaagse NME voor volwassenen aan de orde was, luidde: *Welke inhoudelijke en didactische meerwaarde van de educatieve activiteit komt door middel van samenwerking tot uitdrukking tussen de sectoren informele VE en NME in de gevolgde praktijksituaties?*

Gesteld kan worden dat de samenwerking meerwaarde heeft opgeleverd. De meerwaarde is te onderscheiden naar het niveau van de *educatieve activiteit*, waar samenwerking allemaal om begonnen is, en het niveau van de *voorwaarden 'instelling' en 'beroep'* die de educatieve activiteit mogelijk maken. In het navolgende breng ik de meerwaarde op die manier onderscheiden in kaart.

Meerwaarde op het niveau van *de educatieve activiteit* bestaat uit het volgende:

1. Een in gezamenlijkheid gerealiseerde combinatie van proces en product van een educatieve activiteit die niet door een van de twee partners afzonderlijk kon worden uitgevoerd, en wel om de volgende redenen:
 - de partners richten zich normaliter op één doelgroep (bijvoorbeeld ouders of kinderen);
 - onbekendheid bij de doelgroep van informele educatie met het feit dat de instelling voor informele educatie zich bezighoudt met het thema 'natuur en milieu'. Verondersteld wordt dat de doelgroep niet op de activiteit zou zijn afgekomen als deze alleen door de instelling voor informele educatie zou zijn georganiseerd.
2. Kennismaking met elkaars werkwijze op het niveau van programmeren en ontwikkelen van de educatieve activiteit, en van werven ten behoeve van de educatieve activiteit.
3. Het gegeven dat de reguliere doelgroep van de instelling voor informele educatie niet via de eigen kanalen wordt bereikt.
4. De ervaring dat de gezamenlijke activiteit:
 - de moeite waard is, vooral wat betreft de passende variëteit aan werkvormen (ten behoeve van kennis, houding en vaardigheden, waarden en normen, beleving en reflectie);
 - elders herhaald kan worden;
 - uitdaagt tot verdere uitwerking en verdieping, in ieder geval alvorens opnieuw tot uitvoering over te gaan. Dit in tegenstelling tot een houding van zelfgenoegzaamheid ten opzichte van het resultaat.

De meerwaarde van samenwerking in inhoudelijke en didactische zin valt om twee redenen in de activiteit - voor Utrecht en Maastricht⁸ - nog niet te benoemen op het niveau van de *uitvoering en buiten de afzonderlijke inbreng* (van de delen):

1. De deelactiviteit is ontwikkeld door de instelling voor de eigen doelgroep. De deelactiviteit is dus niet door de twee instellingen samen ontwikkeld. (Dit is het geval in Utrecht).
2. Wat er aan meerwaarde is genoemd, is te algemeen geformuleerd: de activiteit (vorm en inhoud) van de ene partner wordt uitgevoerd overeenkomstig de werkwijze van de ander. Het betreft het begeleiden op het terrein van buurtbeheer door NME met behulp van de werkwijze van informele VE. (Dit is het geval in Maastricht).

⁸ In Zutphen was nog geen ervaring met samenwerking tussen NME en informele VE op uitvoerend niveau.

De delen zijn met andere woorden bekend, maar de meerwaarde moet op dit niveau nog worden vastgesteld als 'het meer' dan de som der delen. Wel kan worden gesteld dat waar in een ongedeelde activiteit voor volwassenen wordt samengewerkt de inhoudelijke inbreng afkomstig is van NME en de didactische van de kant van informele educatie. Dit is in overeenstemming met de verwachtingen van beide sectoren.

Op *voorwaardenscheppend niveau* is relatief veel meerwaarde aan te geven. In korte tijd is het niveau van een gezamenlijk plan gerealiseerd, in afwachting van uitvoering (Maastricht) dan wel financiële goedkeuring (Zutphen).

Het betreft de volgende ervaring met samenwerking op voorwaardenscheppend niveau:

- Samenwerking op *instellingsniveau*:
 1. Vanaf het stadium van overeenkomen van samenwerking (voornemen) breed gedragen in beide organisaties beleid verder brengen (tot en met een uitvoerende activiteit) (Utrecht);
 2. Vanaf voornemen tot en met de vorm van een concept-plan dat op nadere uitvoering wacht: beleids- of kadernotitie, met als doel samenwerking structureel te kunnen maken (Maastricht).
- Samenwerking op het *niveau van beroepskrachten*:
 1. In de vorm van een uitgevoerde studiedag (Maastricht):
 - Bijscholing met als doel het uitwisselen en opdoen van kennis en ervaring met elkaars inhoud en werkwijze. Dit heeft bijvoorbeeld bij het CNME geleid tot inzichten als: verdieping van kennis over doelgroepen volwassenen en bevestiging van een juiste manier van (flexibel) werken.
 2. Als voornemen tot en met de vorm van een concept-plan voor een workshop de volgende zaken (Zutphen):
 - Bijscholing van beroepskrachten informele educatie op het terrein van 'natuur, milieu en duurzaamheid' met het oog op integratie in de bestaande eigen activiteiten;
 - Intensivering en verdieping van bestaande en nieuwe activiteiten, vooral inhoudelijk, op het niveau van natuur, milieu en/of duurzaamheid.

Ook voor de afzonderlijke instellingen heeft de samenwerking meerwaarde opgeleverd: in te zetten voor de eigen activiteiten of voor samenwerking met andere partners. Samenwerking tussen de sectoren NME en informele VE is kortom de moeite waard gebleken.

De vraag of de tijd rijp is voor samenwerking op andere plaatsen in Nederland tussen de sectoren professionele NME en informele VE kan aan de hand van de beschreven voorbeelden bevestigend worden beantwoord.

Op lokaal niveau doen zich ontwikkelingen voor die ook elders in het land plaatsvinden en samenwerking in de kaart kunnen spelen, bijvoorbeeld:

- verbreding van doelgroepen:
 - van natuur en milieu voor kinderen tot en met volwassenen (bewoners, bedrijven, recreanten); van mensen in achterstandssituaties tot in principe iedereen (lerende samenleving).
- vernieuwing van aanpak:
 - op wijk- en buurtniveau (de 'wijkaanpak'; 'natuur in de buurt'), met thema's onder meer op het gebied van duurzame leefbaarheid; werken aan LA 21.

Kanttekening

Dat in het proces van samenwerking ook zaken niet goed gaan, valt uit de praktijk-beschrijvingen op te maken. Uit dergelijke zaken kan men lering trekken. Vooral de complexiteit van een project vormt een risicofactor. Complexiteit op zichzelf is echter onvoldoende reden voor falen in samenwerking. Duidelijke informatie en het tijdig in overleg (bij besluitvorming) betrekken van partners bij zaken die ieder van hen in de kern van samenwerking raken, kunnen voldoende tegenwicht bieden aan zaken als:

- een project als onderdeel van een omvattender project;
- verschillende rollen in één persoon verenigd;
- een regisseur (i.t.t een gelijkwaardige partner);
- het pas in een latere fase van samenwerking betrokken raken;
- onduidelijkheid over de specifieke inbreng (op het gebied van leren en actie) van ieder van de (potentiële te betrekken) samenwerkingspartners.

Uit de lokale beschrijvingen van de samenwerking valt te leren dat men (uiteindelijk) kan terugzien op een geslaagde gezamenlijke activiteit, ondanks tegenslagen die zich soms aanvankelijk voordeden.

Aanbeveling

Zoals gezegd valt op grond van de gevolgde lokale praktijksituaties meerwaarde van samenwerking in inhoudelijke en didactische zin nog niet te benoemen op het niveau van de *uitvoering* en *buiten de afzonderlijke inbreng* (van de delen van de afzonderlijke partners). Het verdient aanbeveling in een vervolg, in samenwerkingspraktijken tussen NME en informele VE, in situaties waarin intussen meer ervaring met samenwerking is opgedaan, te zoeken naar samenwerking in inhoudelijke en didactische zin op het niveau van de uitvoering en alsnog de meerwaarde te benoemen. Op die manier kan aan beide sectoren nog duidelijker worden dat ze samen goede activiteiten organiseren die ze afzonderlijk, dat wil zeggen zonder samen te werken, niet voor elkaar krijgen. De noodzaak tot samenwerking kan door dit inzichtelijk te maken nog meer worden aangetoond dan ten tijde en in het tijdsbestek van dit project mogelijk was.

6.2 Samenwerking in de vorm van netwerken tussen NME en informele VE

6.2.0 Inleiding

In de hoofdstukken 3 tot en met 5 heb ik een concreet beeld geschetst van het proces van samenwerking in drie verschillende praktijksituaties. In het navolgende ga ik meer in het algemeen in op samenwerking tussen NME en informele VE. De tijd blijkt zoals gezegd rijp te zijn voor samenwerking tussen beide sectoren elders in het land.

Samenwerken in de vorm van *netwerken* blijkt een goede invalshoek te zijn om de samenwerking tussen NME en informele VE in meer algemene termen te beschrijven en daarmee uit te tillen boven de specifieke lokale situatie. Deze invalshoek wil ik dan ook gebruiken om samenwerking tussen de specifieke sectoren NME en informele VE meer inzichtelijk en daarmee navolgbaar te maken voor de lokale praktijk elders in het land. Netwerken worden door Jans & Wildemeersch omschreven als: "Een (tijdelijk) verband van onderling afhankelijke organisaties die aan een gemeenschappelijk doel werken" (Jans & Wildemeersch 1998, p. 25).

Op 'netwerken' kan vanuit het perspectief van *werkwijze (vorm) én inhoud* worden ingegaan. Vorm en inhoud zijn twee kanten van dezelfde medaille. Ze kunnen wel van elkaar worden onderscheiden, maar zijn niet te scheiden. Van belang daarbij is dat men zich realiseert dat 'netwerken' het *mesoniveau* van de organisaties betreft en *niet* het *microniveau* van de educatieve activiteit. Het niveau van 'netwerken' betreft bijvoorbeeld wel dat wat in de werkwijze aan de orde komt over bijvoorbeeld 'informeel leren van volwassenen' en over hoe men samenwerkt aan de werving van de deelnemers voor de uitvoerende educatieve activiteit, maar niet wat volwassen deelnemers in deze specifieke educatieve activiteit nu precies aan specifieke inhoud in bijpassende werkvormen leren of welke stappen een docent/begeleider precies aflegt in de specifieke cursus-bijeenkomst van de educatieve activiteit.

Voor de bespreking van samenwerking in de vorm van netwerken baseer ik me op Spierts. Hij gaat in op netwerken vanuit het perspectief van een van de samenwerkingspartners, namelijk het sociaal-cultureel werk (Spierts 1994). Ik geef kort aan *waarom netwerken* in deze tijd op lokaal niveau een passende vorm is voor de samenwerking tussen NME en informele VE. Vervolgens noem ik *kenmerken van netwerken* en ga ik in op *netwerkontwikkeling als werkwijze* van het sociaal-cultureel werk. Bij netwerkontwikkeling als werkwijze ga ik met name in op Spierts' aanbevelingen die van belang zijn bij het *tot stand brengen* van samenwerking (Spierts 1994, pp 191 - 192). Dit zevental aanbevelingen gebruik ik samen als kader. Met dat kader zet ik de drie concrete, van elkaar verschillende, praktijkervaringen in een meer algemeen perspectief. Daarbij neem ik als uitgangspunt dat met deze aanbevelingen de kern van de start van samenwerking in de vorm van netwerken valt uit te drukken. Aan deze algemene beschrijving laat ik een puntsgewijze samenvatting van de samenwerking per praktijkvoorbeeld voorafgaan. Deze voorbeelden vormen het basismateriaal voor de algemene beschrijving. De lezer die de hoofdstukken 3 tot en met 5 heeft gelezen kan deze samenvattingen wellicht overslaan.

In paragraaf 6.3 geef ik I aanbevelingen voor een *aanpak* van samenwerking en II *algemene* aanbevelingen. De aanbevelingen voor een aanpak geven antwoord op de vraag *in welke volgorde* stappen bij het aangaan van samenwerking het beste kunnen worden genomen.

6.2.1 Samenwerken in de vorm van netwerken

Waarom samenwerken in de vorm van netwerken

Uit de literatuur wordt de relevantie en het belang duidelijk van samenwerken in de vorm van 'netwerken' (Spierts 1994) en van samenwerken tussen NME en informele VE in het bijzonder (Jans et al. 1998). Spierts maakt duidelijk dat samenwerking tussen instellingen in deze tijd niet uit de lucht komt vallen. Hij spitst samenwerking toe op samenwerking in het kader van lokaal sociaal beleid en constateert dat op dat terrein de noodzaak tot samenwerking in toenemende mate wordt erkend. De toegenomen aandacht voor netwerkontwikkeling valt volgens hem te verklaren uit onder meer een toename van onderlinge afhankelijkheid van allerlei dienstverlenende instellingen: "Vaak zijn de problemen in wijken en buurten dermate complex, dat zij de competentie van de afzonderlijke instellingen te boven gaan. Bij de integrale aanpak die dan vereist is, functioneren instellingen meer als schakel in een dienstverleningsproces. Het aanbod van bijvoorbeeld het sociaal-cultureel werk krijgt in dat geval betekenis in relatie tot het aanbod van andere instellingen. Om de eigen doelstellingen te bereiken zijn overlegvormen en transacties met anderen noodzakelijk" (Spierts 1994, pp.187-188).

Voor samenwerking in de lokale praktijk is, zoals gezegd in hoofdstuk 2, gezocht naar situaties waarin sprake was van gelijkwaardigheid en wederkerigheid. Voor dergelijke samenwerking wordt werken in de vorm van *netwerken* zeer geschikt geacht. In de gevolgde lokale praktijksituaties werkte men ook daadwerkelijk samen in de vorm van netwerken. Men liet zich vaak en waarderend uit over 'netwerken' in relatie tot samenwerken.

Het netwerk *als concept* wordt gehanteerd in alledrie de lokale praktijksituaties in beide sectoren, NME en informele VE. Netwerken komt in de gevolgde praktijk in de volgende betekenissen voor:

1. Netwerken als verband waarin beroepskrachten van de beide organisaties participeren, eventueel aangevuld met derden, door Jans et al. 'professionele netwerken' genoemd (Jans et al. 1998, p. 27);
2. Netwerken als verband op instellingsniveau, dat wil zeggen van de overige beroepskrachten die geen deel uitmaken van het specifieke netwerk op het gebied van NME en informele VE;
3. Netwerken als verband van de ander met het oog op het verwerven van kennis. Voor informele VE betreft het inhoudelijke kennis; voor NME gaat het om kennis van doelgroepen ten behoeve van werving en activering. Het kan daarbij gaan om kennis van instellingen die buiten de eigen netwerken vallen en met andere woorden een aanvulling op eigen netwerken vormen. Het kan ook netwerken betreffen die op het snijpunt van formele (professionele) en informele (sociale) netwerken

liggen. Deze laatste maken het voor NME mogelijk in contact te raken met nieuwe doelgroepen.

4. Netwerken als niveau van de doelgroep waarop de instelling is gericht (bijvoorbeeld buurt in plaats van het individu), door Jans et al. 'sociale netwerken' genoemd (Jans et al. p. 27);
5. Netwerk als verband van contactambtenaren (van gemeenten op het terrein van NME).

In NME-kringen bestaat de ervaring met netwerken vooral in de vorm van professionele netwerken van de eigen beroepsgroep en van gemeentelijke ambtenaren.

Kenmerken van netwerken

Spierts geeft een viertal *kenmerken* van een netwerk voor een beter inzicht in de mogelijke netwerken waarin sociaal-cultureel werk, in dit geval informele educatie, kan participeren (Spierts 1994, p. 187). Ik geef ze weer op deze plaats en bespreek kort enkele kernbegrippen aan de hand van de samenwerking in de praktijk van NME en informele VE. Deze spelen een rol bij de bespreking van de praktijk in de volgende paragraaf van dit hoofdstuk.

1. Netwerken betreffen meestal een horizontaal verband. Met ruimte voor het ontstaan van allerlei dwarsverbanden tussen de participanten, die ieder afzonderlijk in principe autonoom zijn. Er kan sprake zijn van een centrale regie.

Van belang bij dit kenmerk zijn de begrippen 'horizontaal' en 'regie'. Een horizontaal verband houdt in dat samenwerking plaatsvindt tussen partijen die gelijkwaardig ten opzichte van elkaar zijn. Dit houdt in dat er geen gezagsrelatie tussen betrokkenen bestaat. In elk van de gevolgde samenwerkingsverbanden was de samenwerking tussen de partners in principe horizontaal. Deze horizontaliteit pakte in de situatie in Utrecht anders uit. Dat had niet te maken met het feit dat de samenwerking deel uitmaakte van een omvangrijker project. Ook in Maastricht was dat namelijk het geval. In Utrecht vervulde een van beide partners ook nog een rol in de regie.

Regie kan worden onderscheiden op de twee volgende manieren:

- regie over *voorwaarden* als bijvoorbeeld plan en subsidie: het voeren van beheer voor rekening van een derde aan wie men verantwoording schuldig is; en
- regie over het *proces*: het zorgen voor de goede uitvoering.

In Utrecht lag de centrale regie (over voorwaarden) over het regenwaterproject in handen van derden, dat wil zeggen buiten de Groep NMC. De regie voor de uitwerking van de zogenaamde 'sociale paragraaf', met activiteiten op het gebied van educatie en voorlichting, lag bij de Groep NMC. Hier betrof het regie in beide betekenissen. Voor het onderdeel 'sociale paragraaf' werd samengewerkt met Trijn van Leemput en met een ander - wijkgebonden - samenwerkingsverband op het gebied van welzijnswerk, Opstapel.

Rollen worden daarnaast ingevuld op instellingsniveau en op personeelsniveau.

In een instelling kunnen de rollen van regisseur en mede-uitvoerder door verscheidene personen worden vervuld, dan wel in één persoon verenigd zijn.

In Utrecht was de regisseur van de sociale paragraaf verantwoordelijk schuldig aan een andere partij, droeg zorg voor de regie over de uitvoering en werkte als mede-uitvoerder samen met Trijn van Leemput. Daarnaast werd de regisseur nog professioneel ondersteund door iemand van de eigen afdeling, de Groep NMC.

Een van beide partijen draagt dan een 'dubbele pet': de pet van regisseur en tegelijkertijd van mede-uitvoerder. De problematiek rond dubbele rollen komt in de subparagraaf 6.2.3 vanuit diverse gezichtspunten aan de orde.

Alle gemeentelijke afdelingen en particuliere organisaties uit de gevolgde lokale praktijk onderhielden ook samenwerkingsrelaties met andere instellingen en organisaties. Ieder kon dus bogen op ervaring. Als argument voor samenwerking werd veelal de geringe omvang van de afdeling of instelling genoemd. In het geval van Zutphen was de afdeling NME zelfs opzettelijk klein gehouden, juist om vanuit een kleine afdeling gedwongen te zijn tot samenwerking met andere partijen.

2. Er is in netwerken vooral aandacht voor de onderlinge betrekkingen van de partners. Door de betrokkenheid van verscheidene organisaties bij elkaar ontstaat een complex en dynamisch krachtenveld dat vaak moeilijk voorspelbaar is. Belangen en doelstellingen kunnen verschillen maar ontlopen elkaar niet veel wat macht en invloed betreft. Onderhandelingsprocessen spelen een centrale rol wegens de dynamiek en het ontbreken van een hiërarchisch geordende beslissingsstructuur tussen de partners.

Centrale begrippen zijn 'onderlinge betrekkingen', 'een complex, dynamisch en vaak moeilijk voorspelbaar krachtenveld', 'relatief geringe verschillen betreffende macht en invloed', 'onderhandelingsprocessen' en 'het ontbreken van een hiërarchisch geordende beslissingsstructuur'.

De complexiteit en dynamiek van een moeilijk voorspelbaar krachtenveld kwam in beide gevallen, in Maastricht en Utrecht, op verschillende wijze tot uitdrukking in het grotere samenwerkingsverband. In Maastricht verliep de samenwerking tussen de beide partners tamelijk harmonieus op het gebied van educatie als deel van de grotere activiteit. Belangen en verschillen tussen de twee ontliepen elkaar niet veel wat macht en invloed betreft. Er werd onderling gecommuniceerd en onderhandeld. Het krachtenveld van het grotere geheel was echter moeilijk voorspelbaar.

In Utrecht werd de moeilijke voorspelbaarheid van het krachtenveld in de samenwerking voor de uitwerking van de sociale paragraaf van het regenwaterproject manifest in de samenwerking tussen de twee partners. De projectcoördinator stelde de rol van regisseur boven die van mede-uitvoerder. Hij gebruikte zijn netwerkvaardigheden niet of nauwelijks, maar bracht eenzijdig nieuwe partners of mogelijke partners in, zonder aandacht aan de onderlinge betrekkingen te besteden. Op dit niveau van de samenwerking was geen sprake van een hiërarchisch geordende beslissingsstructuur die een dergelijke werkwijze had kunnen rechtvaardigen.

Voor het tweede deel van het samenwerkingsproject waren aandacht voor onderlinge betrekkingen, geringe verschillen betreffende macht en invloed, onderhandelingsprocessen en het ontbreken van een hiërarchisch geordende beslissingsstructuur wel toepasbaar.

3. De losse structuur van het netwerk, met als gevolg de flexibiliteit, geeft een netwerk de mogelijkheid snel op nieuwe ontwikkelingen in te spelen.

Centrale begrippen zijn 'losse structuur' en 'flexibiliteit'. De Maastrichtse situatie kan hierbij als voorbeeld dienen. In het proces rond het natuurpark in Maastricht diende zich ineens een nieuwe organisatie aan, het CNME. Deze werd snel ingeschakeld als inhoudelijk adviseur en kon een bijdrage leveren op het gebied van de inrichting en dat in een situatie die in een impasse was geraakt. Vervolgens bleek het CNME ook een rol in het beheer van het park te kunnen spelen, samen met het buurtbeheerbedrijf. Het buurtbeheerbedrijf zag daarna een mogelijkheid tot het creëren van werkgelegenheid voor buurtbewoners.

4. Instellingen en beroepskrachten die in netwerken participeren zijn sneller geneigd over de eigen grenzen te kijken en van deskundigheden en kwaliteiten van anderen gebruik te maken.

Opvallende kernbegrippen zijn in dit verband 'de neiging sneller over eigen grenzen te kijken' en 'gebruik maken van de kwaliteiten van anderen'. In Maastricht bestaat relatief de langste ervaring met een samenwerkingsverband op het gebied van NME en informele VE. Men blijkt inmiddels uitstekend op de hoogte te zijn van wat men aan deskundigheid van de ander kan verwachten. Uit de gesprekken komt nog steeds een zekere nieuwsgierigheid naar de deskundigheid van de ander naar voren. Deze wil men zichzelf ook tot op zekere hoogte eigen maken. Bij het CNME betreft het bijvoorbeeld verdieping van kennis over volwassenen. Men laat ook duidelijk blijken waar de grenzen liggen: Trajekt verwacht in de samenwerking dat voor de inhoudelijke expertise gebruik gemaakt kan worden van de kwaliteiten van het CNME.

6.2.2 Samenvatting van de samenwerking per locatie: Maastricht, Utrecht en Zutphen

Maastricht

In Maastricht verliep het proces van samenwerking aldus.

1. Het CNME presenteerde zich als organisatie aan de potentiële samenwerkingspartner, het buurtopbouwwerk, op het niveau waarop de activiteit van het opbouwwerk in de buurt werd uitgevoerd.
2. Het initiatief voor samenwerking werd vervolgens genomen door de buurtopbouwwerker op grond van informatie verstrekt door het CNME, wat het CNME doet en kan betekenen. Het CNME heeft niet zelf direct haar diensten aangeboden.
3. Men deed vervolgens ervaring op met beperkte samenwerking op het niveau van

- de uitvoerende educatieve activiteit als onderdeel van een grotere activiteit. Deze verliep succesvol. Vooral nadat al doende het CNME het vertrouwen van de buurtopbouwwerker van Trajekt won, kon de samenwerking niet meer 'stuk'.
4. Men organiseerde samenwerking op het voorwaardenscheppende niveau: een studiedag voor de betrokken beroepskrachten.
 5. Men werkte aan het voorwaardenscheppende niveau op instellingsniveau: formalisering van de samenwerking tot structurele samenwerking.

De tijd tussen het ervaring opdoen met de uitvoering en het formaliseren van de samenwerking was relatief lang. Samenwerking op uitvoerend niveau ook voor andere doelgroepen dan volwassenen bleef men meer en minder incidenteel volhouden. Beide partijen dienen namelijk in een horizontale samenwerkingsrelatie aan formalisering toe te zijn. Het CNME nam een juiste beslissing door niet eenzijdig druk uit te oefenen en geduld te hebben (de boodschapgerichtheid van NME geen kans te geven). Ook intern bij de instelling voor informele VE werd er voor gekozen geen druk uit te oefenen op de directie aan de hand van de successen van samenwerking op uitvoerend niveau. De vraag blijft staan of er iets anders kan worden gedaan dan geduld oefenen om het - formele - proces van samenwerking te versnellen. Geduld oefenen werd gecombineerd met op uitvoerend niveau laten zien dat samenwerking loont. De ervaring met lonende samenwerking werd vervolgens verbreed tot een studiedag voor alle beroepskrachten en de ander laten weten dat je nog bestaat (bijvoorbeeld de ander attenderen op relevante literatuur). Invloed van buiten de samenwerkingspartners gaf uiteindelijk de doorslag tot formalisering op instellingsniveau. Het ging om participatie op (overheids)beleidsniveau van de directie van Trajekt als technisch voorzitter in een lokaal beleidstraject (Lokale Agenda 21). Het betekent dat de directie in de organisatie voor informele VE gevoelig is gemaakt voor structurele samenwerking met het CNME. Het intern toespelen aan de directie van relevant informatiemateriaal over NME zonder meer, bleek niet te werken. Het lijkt er op dat samenwerking op uitvoerend niveau en instellingsniveau relatief onafhankelijk van elkaar staan. De directie leek mandaat voor formalisering van samenwerking te geven naar aanleiding van het beleidstraject en niet naar aanleiding van de positieve resultaten van samenwerking op uitvoerend niveau. Het lijkt echter zeker wenselijk ook op uitvoerend niveau alvast - succesvolle - ervaring met samenwerking op te doen. Uiteindelijk werkt gedwongen van bovenaf opgelegde samenwerking aan beroepskrachten niet. De mogelijkheid tot verbreding van de ervaring in de vorm van een studiedag past bij het streven steun te verwerven voor samenwerking binnen de beroepsgroep van de instelling. Op deze manier kan beleid en uitvoering (vorm en inhoud) met elkaar worden verbonden, weet men op beleidsniveau waar men concreet over praat en omgekeerd, en kunnen gezamenlijke uit te voerende educatieve activiteiten elders in de lokale situatie worden opgepakt.

Conclusie

De aanpak van samenwerking tussen NME en informele VE in Maastricht is zinvol en kan elders worden ingezet. Om het proces van structurele samenwerking elders sneller te doen verlopen, zou het aanbeveling verdienen te zoeken naar aanknopingspunten op (overheids)beleidsniveau. Dit zou moeten worden gedaan om mandaat voor samenwerking op beleidsniveau te verwerven. Op die manier kan de directie al werkende op 'neutraal' terrein met NME in aanraking komen.

Utrecht

In Utrecht verliep het proces van samenwerking op de volgende manier:

1. De samenwerkingspartners werden door een buitenstaander van elkaars bestaan op de hoogte gebracht.
2. Persoonlijke positieve ervaring met samenwerking in het verleden van twee van de potentiële samenwerkingspartners in een andere context bepaalden mee dat men samenwerking aanging. Een van de partners kende de ander namelijk als samenwerkingspartner vanuit een vorige baan.
3. Mandaat voor de samenwerking werd intern in de organisatie gezocht. De samenwerkingspartners die vanaf het begin met elkaar in gesprek waren, bevonden zich al op het niveau van directie/hoofden van dienst.
4. Een gezamenlijk project werd opgezet, bestaande uit twee deelprojecten op het niveau van een uitvoerende educatieve activiteit. De opzet was dat ieder van de instellingen verantwoordelijk was voor een van de twee deelprojecten.
5. Het eerste deelproject kwam in de voorbereidingsfase tot staan. Met het tweede werd succesvolle ervaring opgedaan op uitvoerend niveau.

De eerste gezamenlijk uitgevoerde educatieve activiteit maakte deel uit van een groot complex regenwaterproject. Op zich hoeven complexiteit en omvang van het hele project geen bezwaar te zijn voor samenwerking ten aanzien van een bescheidener educatief onderdeel. In Maastricht deed zich een soortgelijke samenwerking voor. Daar kwam pas in het stadium van de uitvoering aan het licht dat partners eenzelfde soort doelen voor ogen hadden. Verschil was de complexiteit van verantwoordelijkheden binnen het educatieve deel van de activiteit in Utrecht. Deze complexe situatie was daarnaast deel van een grotere activiteit. Communicatie tussen de partners stond onder grote tijds- en personele druk. In deze context konden de samenwerkingspartners educatie onvoldoende tot ontwikkeling laten komen en daarmee de betekenis van elkaars educatie voor het gezamenlijke deelproject onvoldoende aan elkaar duidelijk maken. Dit gold tevens voor het project als geheel.

Het tweede deelproject van samenwerking bestond uit een relatief bescheiden educatieve activiteit die geen deel uitmaakte van een ander groter project. Dit project kon wel leiden tot een goed resultaat van samenwerking, ook al stond het onder tijds- en personele druk. Een op voorhand te scherp aangehouden opvatting over verantwoordelijkheden bleek in de uitvoeringspraktijk niet te handhaven. De scherpe scheiding bleek zelfs belemmerend te werken op de voortgang van de uitvoering. Om die reden

werden afspraken bijgesteld. Verbreding, maar zeker ook verdieping van het resultaat van samenwerking lijkt een voor de hand liggende volgende stap. Deze verdieping zou in de vorm van een studiedag voor beroepskrachten kunnen plaatsvinden. Beide samenwerkingspartners maakten een wens in deze richting kenbaar.

Conclusie

De aanpak van samenwerking tussen NME en informele VE in een project op uitvoerend niveau met twee - elkaar deels in de tijd overlappende - deelprojecten (het regenwaterproject en 'Groen als gras..?!') met elk een eigen regie is zinvol en kan elders worden ingezet. Voor elk samenwerkingsproject, of dat nu in de vorm van twee deelprojecten is of niet, geldt dat afspraken maken over regie en coördinatie normaal is. Immers voor elk samenwerkingsproject geldt dat het ergens organisatorisch en financieel moet worden ondergebracht. Het verdient echter aanbeveling regie voor proces en uitvoering niet op voorhand in zijn geheel in handen te geven van een van de partners. De regie voor de uitvoering blijkt genuanceerder te liggen. Daartoe moeten in de loop van de samenwerking afspraken kunnen worden gemaakt en bijgesteld. Dat is op zich ook niet vreemd in een praktijk van samenwerking, waarin men tot vernieuwing kan komen en de resultaten niet op voorhand zijn te voorspellen.

Zutphen

In Zutphen tenslotte verliep de samenwerking als volgt:

1. De samenwerkingspartners werden door een buitenstaander geattendeerd op de mogelijkheid tot samenwerking voor volwassenen.
2. Persoonlijke ervaring met elkaars instelling buiten het terrein van volwassenen bepaalde mee dat men samenwerking - met mandaat vanuit de eigen instelling - op het gebied van NME en informele VE aanging.
3. Men startte met het opstellen van een projectplan op voorwaardenscheppend niveau, op het niveau van de beroepskrachten, met daaraan als vervolg gepland een uitvoerende educatieve activiteit. Het projectplan voor de beroepskrachten ging vergezeld van een beleidsnotitie op instellingsniveau.
Men begon in afwachting van politieke en financiële goedkeuring van het plan informeel samen te werken, waardoor alvast een voorzichtige start op uitvoerend niveau werd gemaakt.
4. In Zutphen leek men, evenals in Maastricht, de formele samenwerking sneller in gang te willen zetten dan de praktijk toeliet. Het feit dat men informeel alvast op uitvoeringsniveau aan het werk ging, deed zich hier gedeeltelijk toevallig en niet gepland voor. Immers als het plan was goedgekeurd, was de start voor samenwerking formeel geregeld geweest. De start had in dat geval op voorwaardenscheppend niveau, in het bijzonder op beroepsniveau, gelegen.
Daarnaast was ook buiten het plan om, dus voordat het plan was opgesteld, samenwerking al informeel in gang gezet.

Voorzichtig op uitvoeringsniveau beginnen is om drie redenen gunstig.

1. De ervaring met samenwerking in de uitvoeringspraktijk kan worden ingezet in de bijscholing van de beroepskrachten. Op die manier is de inhoud van de bijscholing gedeeltelijk gerelateerd aan de lokale situatie en blijft bijscholing niet te algemeen en abstract.
2. Informeel samenwerken op uitvoeringsniveau, ook nadat het plan is opgesteld, geeft partners vertrouwen in elkaar: men werkt al samen.
3. Informele samenwerking maakt het mogelijk alvast collega's in de beide instellingen in aanraking te brengen met de samenwerking. Bij de collega's kan belangstelling worden gewekt voor een bijscholingsactiviteit. Op die manier beschouwen ze deze niet als van bovenaf opgelegd.

De vraag blijft wat er in deze situatie kan worden gedaan om het proces van formele samenwerking te versnellen. Verschil met Maastricht is dat niet de steun van het instellingsniveau (die er al ligt) wordt gevraagd maar die van de politiek. Deze steun wordt gevraagd om de formele samenwerking ook een financiële en flexibel in te zetten basis te kunnen geven. In dit geval zal het volgens een gemeenschappelijke strategie aanspreken van de politiek verantwoordelijken waarschijnlijk zinvol zijn.

Conclusie

In Zutphen heeft de aanpak voor samenwerking tussen NME en informele VE goed uitgepakt. De aanpak behelst het volgende.

1. Ervaring met samenwerking op uitvoerend niveau opdoen;
2. Intussen een plan voor bijscholing en een uitvoerende activiteit opstellen;
3. Vervolgens dit plan voor politieke goedkeuring voorleggen en steun voor de bijscholing in de instelling zoeken. Steun zoeken aan de hand van de ervaring met samenwerking in de uitvoeringspraktijk.

6.2.3. Samenwerking in de vorm van netwerken in het algemeen voor NME en informele VE

In het navolgende ga ik in op de *start* van samenwerking in de vorm van netwerken tussen NME en informele VE. Ik doe dat aan de hand van het zevental aanbevelingen van Spierts dat ik, zoals gezegd, als kader gebruik. Ik geef per aanbeveling van Spierts concrete voorbeelden uit de praktijk van het werk die ik tegenkwam. Deze zijn terug te vinden in de chronologische schets van het proces van samenwerking in de hoofdstukken drie tot en met vijf. Elk van de besproken aanbevelingen sluit ik af met een of meer conclusies voor de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE. Deze conclusies gaan in op de betekenis van de aanbevelingen van Spierts voor de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE. De aanbevelingen die voortvloeien uit de conclusies voor de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE zet ik bijeen in de slotparagraaf van dit hoofdstuk paragraaf 6.3. In het bijzonder ga ik in op de vraag *in welke volgorde* stappen bij het aangaan van samenwerking het beste genomen kunnen worden.

1. *Kies voor een voorzichtige start in tegenstelling tot in detail uitgewerkte plannen: begin met een klein project met winst voor alle betrokkenen; uitbreiding kan geschieden door middel van een 'olievlekbenadering'.*

In Maastricht heeft de start van samenwerking tussen het CNME en Trajekt ten behoeve van het natuurpark in Nazareth plaatsgevonden op *uitvoerend* niveau. De samenwerking begon op een relatief beperkt gebied: beheer, voorlichting en educatie voor de bewoners van één bepaalde buurt. Vervolgens vond uitbreiding op het gebied van educatie naar andere buurten plaats. Via een studiedag voor beroepskrachten leidde samenwerking na een aantal jaren tot formalisering op instellingsniveau, in de vorm van een kadernotitie. Uit wat gesprekspartners te berde brachten, komt het volgende naar voren:

- Samenwerking ten behoeve van de inrichting van het natuurpark heeft beide partijen voordelen opgeleverd. Voor Trajekt gold dat de leefbaarheid van buurtbewoners aan kwaliteit heeft gewonnen; voor het CNME dat men een nieuwe doelgroep bereikte, namelijk volwassen buurtbewoners. De samenwerking heeft uitbreiding tot gevolg gehad.
- Men blijkt inmiddels na deze ervaring op uitvoerend niveau en op het niveau van beroepskrachten (studiedag) redelijk goed op de hoogte van elkaars werkterrein en expertise. Inmiddels heeft de ervaring op uitvoerend niveau een vervolg in de vorm van onder meer 'natuur in de buurt'.

In Zutphen is min of meer toevallig een situatie ontstaan waarin de eerste ervaring met samenwerking op uitvoerend niveau werd opgedaan op het niveau van een educatieve activiteit. De partners waren gekomen tot en met het stadium van een gezamenlijk plan voor deskundigheidsbevordering (met als vervolg een uitvoerende educatieve activiteit). Dit plan wachtte op formele goedkeuring. Intussen zat men niet stil en werkte men voorzichtig informeel - dus zonder vastgestelde afspraken - samen op het niveau van de uitvoerende activiteit. Deze informele samenwerking op uitvoerend niveau lijkt goed te gaan.

In Utrecht was gepland samenwerking op uitvoerend niveau van start te laten gaan. Het eerste deelproject van samenwerking van de kant van Groep NMC was onderdeel van een groter geheel, het regenwaterproject. De samenwerkingspartner Trijn van Leemput werd in de loop van het project in de samenwerking betrokken. Dit gold trouwens ook voor de Groep NMC zelf. Er lag toen al een strakke tijdsplanning waaraan men moest voldoen en waardoor de samenwerkingspartners, in plaats van voorzichtig te kunnen starten, onder tijdsdruk kwamen te staan. De bijdrage van de samenwerkingspartner was beoogd relatief bescheiden van omvang te zijn. Trijn van Leemput zou bijvoorbeeld slechts een bijdrage leveren aan een van de drie locaties. Complexiteit van het totale project maakte dat samenwerking tussen beide partners voor het educatieve onderdeel niet goed tot ontwikkeling kon komen. Het betrof:

- onduidelijkheid over de bijdrage van beide kanten (en die van potentiële derden) aan het project;
- gebrek aan ervaring met en mogelijkheid tot regie over de sociale paragraaf,

dat wil zeggen over meer dan alleen educatieve activiteiten;

- de dubbelrol van regisseur betreffende de voorwaarden en het proces van de sociale paragraaf en mede-uitvoerder voor het educatieve onderdeel.

Daarnaast werd de samenwerking bemoeilijkt door te weinig overleg, meer in het algemeen te weinig communicatie en het feit dat veel rollen in één persoon verenigd waren. Het was jammer dat samenwerking niet goed tot ontwikkeling kwam. Beide partners waren elkaar voorheen nooit tegengekomen (als sectoren werkend voor volwassenen of voor kinderen), kenden elkaar niet en konden om die reden open aan de samenwerking beginnen. Aan het plannen van het relatief geringe educatieve deel van het project hadden beide partners, ieder vanuit het eigen beroepsperspectief, samen waarschijnlijk goed vorm en inhoud weten te geven. Het specifiek educatieve, elk van de twee partners met de eigen inbreng, in een overzichtelijk deelproject, was het gemeenschappelijke dat ze zichtbaar hadden kunnen maken aan het grotere geheel.

Het tweede deelproject betrof samenwerking ten behoeve van één uitvoerende activiteit. Nadelig was dat men zich ervan bewust was dat men onder tijdsdruk zou moeten werken. Er lag bovendien de recente, minder geslaagde ervaring met samenwerking in het regenwaterproject. Aan de andere kant deed zich voor dit deel het voordeel voor dat samenwerking zich beperkte tot de twee partijen voor een relatief bescheiden educatief programma - van drie bijeenkomsten - dat niet al op voorhand tot in detail was uitgewerkt. Men kon zich concentreren op samenwerking met slechts één andere partner en direct verwachtingen en ervaringen op het gebied van samenwerking aan elkaar koppelen.

Dit tweede deel van het samenwerkingsproject heeft voor beide partijen winst opgeleverd: de ontmoeting op zich op uitvoerend niveau met een onbekende partner en een gezamenlijke nieuwe educatieve activiteit die alleen in combinatie en niet door de partners afzonderlijk kon worden vormgegeven en uitgevoerd. Daarnaast kan worden gesteld dat het niet vooraf tot in detail uitgewerkt zijn van de plannen weliswaar uitnodigde tot veel initiatief en inventiviteit van ontwikkelaars/uitvoerders van beide kanten, maar in dit geval leek er te weinig vooraf vast te liggen wat houvast aan ontwikkelaars/uitvoerders kon bieden. Een van de uitvoerders kon door omstandigheden pas in een laat stadium bij het onder tijdsdruk staande project worden betrokken. Daardoor konden duidelijkheid en inzicht niet tijdens de loop van het traject groeien en kon de uitvoerder pas laat aan de samenwerking mee richting geven. Deze situatie leidde over en weer tot wreveligheden en bood een te hoge mate van onzekerheid. Het tekort aan houvast werkte in deze situatie eerder contraproductief.

Het feit dat de activiteit bestond uit een project met twee deelprojecten op het niveau van de uitvoering van een educatieve activiteit, met van te voren afgesproken verantwoordelijkheid van elk van de partners voor een van de delen, is geen ongelukkige greep geweest: het risico van slagen en falen was gespreid. De delen waren aan elkaar gekoppeld en gedeeltelijk overlaptten ze elkaar in tijd. De wisseling van verantwoordelijkheid, de overtuiging van beide kanten dat samenwerking voordeel op zou moeten kunnen leveren en de mogelijkheid van fouten te leren, maakten een relatief nieuwe start mogelijk. Op die manier heeft samenwerking voor het hele project uiteindelijk voor beide partijen een batig saldo opgeleverd.

De 'mate waarin' plannen vooraf uitgewerkt zijn is een relatief begrip. Men kan er met andere woorden over van mening verschillen. Zeker is dat men in het sociaal-cultureel werk meer dan in of ten behoeve van het reguliere onderwijs gewend is aan minder strak geplande en flexibeler werkwijzen. In die zin is er sprake van een verschil in aanpak tussen informele VE en NME. Dit verschil in aanpak wordt ook opgemerkt.

In Maastricht brengt de consulent volwassenen haar ervaring met een flexibele werkwijze van het sociaal-cultureel werk als volgt onder woorden: "Steeds nieuwe dingen verzinnen en maatwerk leveren omdat het altijd weer om groepen en mensen gaat die telkens opnieuw van elkaar verschillen."

Conclusies

1. Samenwerking tussen NME en informele VE lijkt baat te hebben bij een voorzichtige start en een klein project met winst voor beide partijen. Dat kán samenwerking in een project als onderdeel van een grotere, complexe, activiteit betreffen.
 2. De plannen hoeven niet tot in detail te worden uitgewerkt, maar moeten toch voldoende houvast bieden om constructieve samenwerking mogelijk te maken.
 3. De dubbelrol van regisseur voor de sociale paragraaf (over de voorwaarden en de uitvoering) en mede-uitvoerder op instellingsniveau is geen probleem als men de diverse rollen en de consequenties maar bespreekbaar maakt en er in de loop van de tijd op terug kan komen. Als deze rollen in één persoon zijn verenigd, maakt dat de situatie van samenwerking complexer. Overleggen met de ander en duidelijkheid scheppen is dan cruciaal.
 4. Het werken onder tijdsdruk vormt op zichzelf geen reden waarom samenwerking niet goed tot ontwikkeling komt.
-
2. *Klein beginnen houdt in gelegenheid hebben om elkaar te leren kennen zonder direct alle aandacht over veel betrokkenen te moeten verdelen. Het is belangrijk dat duidelijk is wat ieders inzet en professionele inbreng is. Voor de betrokkenen moet over en weer duidelijk zijn wat iedereen haalt en brengt. Op die manier kunnen de samenwerkingspartners nagaan of investeringen en opbrengsten ongeveer met elkaar in evenwicht zijn. Voor sociaal-cultureel werk is het expliciteren van inzet en inbreng belangrijk gezien de vaak negatieve beeldvorming van sociaal-cultureel werk.*

In de Maastrichtse situatie heeft de samenwerking ertoe geleid dat men *inmiddels goed op de hoogte is van wat men van elkaar kan opsteken en wat ieder inbrengt in de samenwerking*. Het beeld van de inbreng van de ander komt min of meer overeen met wat de ander zelf zegt in te zullen brengen in de samenwerking. Voor de inhoudelijke weergave van de Maastrichtse inzet en inbreng verwijs ik naar paragraaf 3 van hoofdstuk 3. In deze paragraaf stel ik de (ervaring met) inbreng van beide partners in de samenwerking in Maastricht aan de orde.

Dat *gelegenheid hebben om elkaar te leren kennen* nodig is, komt naar voren uit de Utrechtse situatie, met name het eerste deelproject. Onduidelijkheid over het werk en de bijdrage van de kant van Trijn van Leemput gingen samen met vertraging en betrekken van andere partners in het proces van samenwerking. Van deze partners was het nog maar de vraag of die iets zouden toevoegen aan wat Trijn van Leemput zou kunnen inbrengen. Gesteld moet worden dat ook het feit dat samenwerking met Trijn van Leemput voor het eerste deelproject door de projectcoördinator van de Groep NMC als opgelegd werd ervaren, bijdroeg aan het voortbestaan van onduidelijkheid. Deze persoon wist niet goed raad met wat Trijn van Leemput zou moeten doen. Hij deed weinig pogingen om Trijn van Leemput te informeren en te betrekken bij het project. Intern bij de Groep NMC had men weinig zicht op zijn werk.

Bij de andere betrokkenen van de Groep NMC bij het eerste deelproject bestond juist een positieve grondhouding. Door persoonlijke bekendheid vanuit andere samenwerkingsrelaties werd Trijn van Leemput gezien als deskundige partner op het terrein van informele VE. Het eerste deelproject kan gedeeltelijk worden gezien als aanloop voor het tweede project voor wat betreft de kennismaking met elkaar (niet op het niveau van de uitvoeringspraktijk).

In Zutphen waren de samenwerkingspartners al enigszins met elkaar bekend, omdat de medewerker van de afdeling NME al met activiteiten voor andere doelgroepen in contact was geraakt met SWZ (Verlengde Schooldag). Dit maakt de kans groter dat men komt tot samenwerken voor de doelgroep volwassenen. De beide opstellers van het projectplan waren al in meer en mindere mate bekend met elkaars werksoort. Deze optelsom zorgde er voor dat nadere kennismaking met elkaar en elkaars werk juist niet overbodig was. Dit komt ook naar voren uit het plan waarin deskundigheidsbevordering als start van de samenwerking centraal staat.

Beide sectoren afzonderlijk ondervinden in de samenleving hinder van *negatieve beeldvorming*. Negatieve beeldvorming hebben de sectoren ook ten opzichte van elkaar. Ze hebben er beide baat bij dat het bestaande beeld in de samenwerking wordt bijgesteld: Over *NME voor volwassenen*, zoals die bestaat in de vorm van de kaderopleiding van het IVN voor vrijwilligers (de natuurgidsencursus) heeft men in Maastricht volgens het CNME het beeld van een type activiteit met een hoge drempel. De cursus staat bekend om zijn moeilijkheidsgraad en feitenkennis en is dus niet voor in principe iedereen geschikt: te moeilijk en te cognitief gericht.

Dat het bijstellen van het negatieve beeld ook al werkende plaatsvindt, komt naar voren uit het volgende voorbeeld:

NME-instellingen worden gezien als 'boodschapgericht'. Het (overheidsbeleids)doel van de instelling en het thema 'natuur en milieu' staan voorop. In Utrecht: het onderwerp regenwater (aan de top bedacht) is belangrijk voor de bewoners (down) om mee aan de slag te gaan. Het thema staat centraal en niet de mensen. Trijn van Leemput bracht in dat zou moeten worden nagegaan en aangesloten bij waar bewoners mee zitten (bottom-up). In Maastricht veronderstelde de buurtopbouwwerker dat het CNME zou kiezen voor

'echte' natuurontwikkeling in plaats van voor natuur ten dienste van mensen. Hij ging uit van het beeld dat bij NME-instellingen natuurbehoud en/of natuurontwikkeling doel op zich is en geen middel om de leefbaarheid voor mensen in hun woonomgeving te verhogen. Hij was dan ook aangenaam verrast toen het CNME een afwachtende houding aannam, aansloot bij de vraag van de ander (als bewoner én als beroepskracht) en koos voor natuur waaraan buurtbewoners de voorkeur gaven. Dat wil zeggen: menselijk ingrijpen in de natuur door aan de bestaande wilgen aan slechts één zijde van het water wilgen aan de andere zijde toe te voegen. Dit in plaats van 'echte' natuur waarbij de natuur zijn gang zou gaan en die waarschijnlijk niet zou resulteren in wilgen aan weerszijden van het water.

Instellingen voor informele VE hebben de naam per definitie het belang van de achtergestelden (qua opleiding en beroep) te dienen en daarbij het belang van anderen en/of het algemeen belang (in de vorm van overheidsbeleid) uit het oog te verliezen.

In alledrie de locaties geeft men aan dat het beeld dat informele VE alleen is gericht op (het belang van) achtergestelden bijstelling behoeft. In Zutphen stelt men dat SWZ het beleid heeft losgelaten educatieve activiteiten alleen te richten op mensen in achterstandssituaties. In principe is men in Zutphen gericht op iedereen. Dit geldt ook voor Maastricht, waar de beleidsmedewerker van Trajekt aangeeft juist te kiezen voor gerichtheid op iedereen ter voorkoming van stigmatisering van mensen in achterstandssituaties. In Utrecht geeft Trijn van Leemput aan dat de instelling 'op straffe van etikettering en segregatie' de aansluiting bij 'de modale man of vrouw' niet uit het oog wil verliezen en dat het vormingswerk voor een breed publiek interessant moet zijn.

Instellingen voor informele VE in Maastricht, Utrecht en Zutphen maken serieus werk van 'natuur en milieu' als inhoud door samenwerking met lokale instellingen voor NME te zoeken. Dit maakt mét de erkenning dat educatieve activiteiten gericht zijn op (het belang van) in principe iedereen, dat het beeld van (instellingen voor) informele VE in de praktijk van de samenwerking wordt bijgesteld.

Spierts wijst voorts in het kader van negatieve beeldvorming rond het sociaal-cultureel werk op de rol van netwerken. Hij stelt dat sociaal-cultureel werk een *beroepsmatig belang* heeft bij samenwerken in de vorm van netwerken. Het hanteren van *netwerkontwikkeling als werkwijze* biedt de mogelijkheid om de vaak negatieve beeldvorming bij buitenstaande organisaties te doorbreken. De eigen kwaliteiten en deskundigheden kunnen op die manier onder de aandacht worden gebracht. Op die manier kan het eigen professionele karakter zichtbaar worden gemaakt, aldus Spierts (p. 188).

In Maastricht bevestigt de beleidsmedewerker van Trajekt de opvatting van Spierts. Het hanteren van netwerkontwikkeling als werkwijze, bedoeld om het beeld van het werk in positieve zin bij te stellen, spitst hij toe op doelgroepen die oorspronkelijk niet tot de doelgroep van informele VE behoren en volgens hem weinig met opbouwwerk ophebben: goed opgeleide, financieel draagkrachtigen die zich met natuur en milieu (-educatie) bezighouden.

De consulent volwassenen van het CNME laat zien zich bewust te zijn van deze kwaliteiten van het sociaal-cultureel werk. Ze spreekt haar waardering uit voor de ervaring die ze heeft opgedaan met 'netwerken als kracht van de werkwijze van het sociaal-cultureel

werk'. Ze onderkent de vakmatige bijdrage in de samenwerkingsrelatie op dit terrein. Ze stelt dat de instelling voor informele educatie netwerken (in de buurt) opbouwt. Dit in tegenstelling tot het CNME dat slechts van bestaande netwerken (van doelgroepen) gebruik maakt.

Conclusies

1. Gelegenheid om elkaar te leren kennen is onontbeerlijk, ook al is men persoonlijk of op instellingsniveau door samenwerking ten behoeve van andere activiteiten al enigszins bekend met elkaar en elkaars werksoort.
 2. Effectieve samenwerking is gebaat bij reflectie op elkaars werk. Of de samenwerking van start gaat op uitvoerend of op instellingsniveau maakt daarbij niet uit. Op die manier wordt zicht op inbreng en inzet bevorderd en kan al werkend en al reflecterend de negatieve beeldvorming verdwijnen die aan beide sectoren kleeft.
 3. Beide partijen hebben belang bij een positiever imago. Verbaal belijden blijkt niet voldoende te zijn in de strijd tegen onderlinge negatieve beeldvorming. Het omzetten van woorden in daden van beide kanten is nodig om elkaars vertrouwen definitief te winnen.
3. *Elke deelnemer moet steeds afzonderlijk voortdurend actoren, belangen van actoren, invloedsbronnen en onderlinge relaties analyseren en daar de eigen strategie op afstemmen.*

Dat deelnemers aan de samenwerking afzonderlijk actoren en hun belangen, invloedsbronnen en onderlinge relaties analyseren, en daar de eigen strategie op afstemmen, kan worden verduidelijkt aan de hand van beredeneerde strategische keuzen die samenwerkingspartners naar voren brachten.

In Zutphen acht de NME-medewerkster samenwerking met SWZ op het terrein van informele VE zeer wenselijk, zoals zij aangeeft in het gesprek over samenwerking tussen beide instellingen. Toch geeft zij prioriteit aan het uitwerken van NME voor het onderwijs. Indien ze er voor zou kiezen die sector op een later tijdstip te bedienen, zou er anderhalf jaar verloren gaan. In veel onderwijsinstellingen wordt namelijk met jaarprogramma's gewerkt, waardoor ruim voor aanvang van het nieuwe schooljaar de mogelijkheden die derden te bieden hebben bij de scholen bekend moeten zijn.

De beleidsmedewerker van Trajekt geeft aan persoonlijk veel te voelen voor samenwerking met het CNME. Hij wilde echter niet, zoals hij zegt, zijn persoonlijke invloed aanwenden en 'voor de troepen uitlopen'. Hij wacht af bij het aangaan van samenwerking wanneer de instelling en zijn collega's rijp voor samenwerking zijn en samenwerking bredere steun krijgt. Hij weet tegelijkertijd dat bij het CNME bereidheid tot samenwerking ten behoeve van de doelgroep volwassenen bestaat. Het CNME heeft expliciet als uitgangspunt niet zelf initiatief te nemen tot samenwerken (waardoor het de niet wenselijke rol van boodschapper zou vervullen), maar zich afwachtend op te stellen. Dit geldt zowel voor uitvoerend niveau (NME op afroep voor een werkgroep in de buurt) als op instellingsniveau (samenwerking formaliseren op instellingsniveau). Een afwachtende

opstelling valt niet samen met een passieve opstelling. Het CNME maakt intussen aan anderen duidelijk waarvoor het kan worden ingeschakeld. Te denken valt bijvoorbeeld aan de vraag aan de gemeente of het niet zinnig is een mobiliteitsdebat te organiseren. Het debat zonder meer zelf organiseren doet het CNME niet. Het CNME is zich ervan bewust dat het geduld danig op de proef wordt gesteld.

De ervaring met samen doen - en niet alleen samen spreken over wat te doen - ziet het CNME daarbij als mogelijkheid om te laten zien dat het CNME een waardevolle structurele samenwerkingspartner is.

Bij het nagaan van de belangen van actoren is het relevant hun *motieven* te kennen. Motieven voor samenwerking blijken bij beide sectoren vooral te maken te hebben met vernieuwing van beleid of realisering van beleidsdoelen van de organisatie en/of van de (lokale) overheid. Uit de praktijk komt naar voren dat bij samenwerking een samenhang bestaat tussen (educatieve) activiteit (vorm en inhoud) en doelgroep. Veelal zijn de beroepskrachten van de instellingen zich dat zelf ook bewust. Men beseft dat men andere inhouden, dan wel inhouden op andere manieren moet uitwerken en dat men dat alleen niet voor elkaar krijgt en de ander er bij nodig heeft.

Voor *de sector NME* staat vooral voorop een uitbreiding van de bestaande doelgroepen met volwassenen (Utrecht en Zutphen) of een verdere differentiatie van de doelgroep volwassenen (Maastricht). Het gaat daarbij om twee soorten uitbreiding. Verbreding van doelgroepen *van kinderen tot ook volwassenen*. Uitbreiding van educatie op het gebied van natuur en milieu tot duurzame ontwikkeling (soms in de hoedanigheid van LA 21) vormt de aanleiding tot verbreding van doelgroepen (van kinderen tot ook volwassenen). Daarnaast betreft het de opvatting *alle bewoners* met NME in aanraking te laten komen in plaats van een beperkte elite van volwassenen, dus ook tot nu toe niet bereikte volwassenen.

Voor *de sector informele VE* gaat het vooral om verbreding van het aantal thema's (naast bijvoorbeeld 'mobiliteit' in Maastricht), en in overkoepelende zin 'maatschappelijke participatie' (naast arbeidsmarktgerichte educatie in Utrecht). Het gaat aan de ene kant om buurtbewoners ter verhoging van hun leefbaarheid betrokken laten zijn bij '*natuur en milieu*', naast andere thema's die de leefbaarheid *in de buurt* verhogen. Aan de andere kant betreft het moeilijk bereikbare groepen in aanraking laten komen met natuur en milieu en/of duurzaamheid, als vorm en inhoud van het domein '*maatschappelijke participatie*'. Dit laatste vormt een alternatief voor bijvoorbeeld het arbeidsmarktgerichte domein.

Meyer et al. stellen dat NME-medewerkers vaak de rol van inhoudelijk deskundige door hun omgeving krijgen opgedrongen (Meyer et al. in Jans et al. 1998, p. 32). Gesprekspartners in de lokale praktijk lieten zich geen van allen in negatieve zin uit over de rol van inhoudelijk deskundige van NME-medewerkers. NME-medewerkers blijken zich met hun inhoudelijke kennis te kunnen en willen profileren ten opzichte van samenwerkingspartners. Medewerkers van informele educatie spreken hun waardering uit over inhoudelijke kennis van NME-medewerkers. Dit speelt voor hen in de samenwerking een

belangrijke rol.

De overheid als actor

Een bijzondere actor in de samenwerking tussen NME en informele VE is *'de overheid'*. Op deze plaats ga ik op de overheid als actor expliciet in. De overheid komt namelijk als actor in diverse gedaanten in de samenwerking en op alle niveaus van samenwerking voor. Het onderkennen en analyseren van de verschillende rollen en bijbehorende belangen van de overheid is om die reden relevant voor beide samenwerkingspartners, NME en informele VE. Onvermijdelijk komt een aantal aspecten ook elders in dit hoofdstuk aan de orde, omdat de overheid op alle niveaus van samenwerking is vertegenwoordigd: op het niveau van voorwaarden scheppen (instelling en beroep) en op het niveau van de educatieve activiteit.

Waar samenwerking tussen instellingen plaatsvindt op het gebied van NME en informele VE, speelt veelal de (lokale) overheid een rol. Ook indien, zoals in Maastricht het geval is, beide lokale instellingen de stichtingsvorm hebben, is vaak sprake van *de overheid als voorwaardenscheppende actor*. De *financiën*, al dan niet op projectbasis, zijn veelal afkomstig van de lokale (of een andere, hogere) overheid. Het project 'Tuinieren voor migrantenvrouwen' wordt bijvoorbeeld gefinancierd met gelden van een Europees Sociaal Fonds en de gemeente Maastricht. In de praktijk blijken financiële randvoorwaarden een te nemen hindernis voor alle niveaus van samenwerking te vormen. In Zutphen moest financiering komen voor het project met een deskundigheidsbevorderende en educatieve activiteit; in Utrecht betrof het financiering van een uit te voeren educatieve activiteit voor ouders en kinderen. De plannen kunnen niet uit de reguliere budgetten van de instellingen worden gefinancierd, omdat de financiering van de instellingen veelal zelf al plaatsvindt op projectbasis. De instellingen hebben dan geen vrij besteedbaar budget. Dit kan ook gelden voor afdelingen NME als onderdeel van de overheid. Daar komt bij dat de lokale overheid de financiële begroting jaarlijks vaststelt. Voor tussentijdse plannen is niet altijd een post, pot of fonds te vinden waaruit ze gefinancierd kunnen worden. In Zutphen was een besluit nodig op gemeenteraadsniveau om in het vervolg projecten in de loop van het begrotingsjaar gefinancierd te krijgen. In Utrecht kon men een beroep doen op een financiële regeling van de overheid. Daar gold dat de overheid als samenwerkingspartner, de Groep NMC, niet zelf de aanvraag als onderdeel van de financierende organisatie kon doen. De aanvraag moest worden gedaan door de externe partner, Centrum Trijn van Leemput. De overheid is in dit geval *actor met een dubbele pet*: tegelijkertijd samenwerkingspartner en financierende organisatie.

Niet altijd blijkt in de praktijk *de dubbele pet* (als probleem) door de samenwerkingspartners te worden ervaren. Het betreft in het Utrechtse geval de pet van financier en de Groep NMC als *mede-uitvoerder*. Afdelingen NME als onderdeel van de lokale overheid nemen in de praktijk vaak een relatief autonome positie in, met gespecialiseerde beroepskrachten. Deze relatieve autonomie vormt waarschijnlijk een reden waarom samenwerking in de vorm van netwerken door beide actoren als horizontaal wordt ervaren. Ze stellen samen een plan op en voeren samen een educatieve activiteit uit. Zowel in Zutphen als in Utrecht lijkt dit het geval te zijn. In Utrecht werd bijvoorbeeld 'respect hebben voor elkaar' als belangrijke waarde voor de samenwerking gezien.

Een tweede 'dubbele pet', namelijk de overheid als *regisseur en mede-uitvoerder*, vormt wél een obstakel in de samenwerking in de vorm van netwerken, omdat de horizontaliteit in de relatie van mede-uitvoerder in het gedrang komt.

Op zich hoeft de combinatie van regisseur en mede-uitvoerder geen probleem te zijn, als vanaf het moment dat de in de samenwerking betrokken partner meedoet deze laatste maar gelijkwaardig in het overleg kan meedoen. Het betreft bijvoorbeeld het bespreekbaar maken van en overleggen over mogelijk te betrekken nieuwe partners nadat de eigen bijdrage en/of de mogelijke bijdrage van de nieuwe partners duidelijk is. Dit kwam naar voren in het eerste deel van het project in Utrecht, het regenwaterproject. De actor NMC fungeerde als regisseur over het proces en mede-uitvoerder versus Trijn van Leemput als uitvoerder. De complexiteit was nog groter door de derde pet die de Groep NMC droeg. Ze fungeerde namelijk tegelijkertijd als regisseur over de *voorwaarden* voor de sociale paragraaf van het regenwaterproject en kwam met (mogelijke) nieuwe partners op de proppen.

Daar kwam nog bij de *vermenging van rollen* in de samenwerking op instellings- en op beroepsniveau. De 'drie petten', te weten regisseur over de voorwaarden, regisseur over het proces en mede-uitvoerder, waren in Utrecht gedeeltelijk in één persoon verenigd. Deze persoon was niet de enige betrokkene bij de samenwerking. Beroepsmatige ondersteuning werd verricht door een andere medewerker van de Groep NMC. Deze moest zorg dragen voor de interne overdracht van expertise op het gebied van informele VE van Trijn van Leemput.

Een ander aspect van de overheid als instelling betreft de *dubbele verantwoording* van ambtenaren binnen de organisatie. NME-medewerkers zijn, ook al functioneren ze relatief autonoom, binnen het apparaat verantwoording schuldig aan diverse hogere echelons. Met hun werkzaamheden zijn ze bovendien publieke verantwoording schuldig: aan het openbaar bestuur van de lokale overheid, de gemeenteraad.

Ook op het niveau van de *educatieve activiteit* speelt de invloed van de overheid een rol:

- *NME als legitimatie*: dat wil zeggen als argument om NME bij de lokale overheid aan te kaarten. Aan de kloof tussen burger en overheid kan door NME worden gewerkt. NME kan als activiteit of als deel van een activiteit worden vormgegeven. Burgers kunnen bijvoorbeeld leren op het terrein van NME als onderdeel van een andere, niet educatieve activiteit als een publiek debat. In het publieke debat kunnen bijvoorbeeld aspecten van thema's op het gebied van natuur en milieu onderbelicht blijven en dat (groepen) burgers vinden dat ze inhoudelijk over onvoldoende kennis beschikken om een afgewogen oordeel te kunnen vellen. Een ander voorbeeld is dat burgers leren over de procedurele gang van een onderwerp over natuur en milieu, bijvoorbeeld besluitvorming rond ruimtelijke ordening. Zowel voorafgaand, tijdens als na afloop van een debat kunnen dergelijke, het debat ondersteunende, educatieve activiteiten plaatsvinden. Van belang is te zoeken naar aangrijpingspunten in het debat, opgevat als meer dan alleen een bijeenkomst, waaruit educatieve activiteiten kunnen voortkomen. Het gaat om het benoemen van educatieve momenten en het vormgeven van het

debat ondersteunende educatieve activiteiten (Broens 1995).

In Maastricht was het volgende voorbeeld van een publiek debat te vinden. Het CNME probeerde, zoals gezegd, het thema 'mobiliteit' in de vorm van een publiek debat bij de lokale overheid onder de aandacht te brengen. In een publiek debat wisselen diverse partijen hun standpunten uit over een bepaald onderwerp, in dit geval 'mobiliteit'. Het CNME wilde 'mobiliteit' aan de orde stellen in verband met het plan voor een extra brug voor snelverkeer over de Maas ter ontlasting van de al bestaande brug. De lokale overheid had een besluit genomen voor een nieuwe brug die het natuurpark in Nazareth zou aantasten. De bewoners van Nazareth waren niet bij het besluit over de brug betrokken geweest. Een publiek debat over mobiliteit, met als onderdeel discussie over (de plaats voor) een extra brug, zou de kloof kunnen verkleinen tussen de bewoners van Nazareth - die zich nu niet serieus genomen voelden omdat ze niet bij de besluitvorming betrokken waren - en de lokale overheid. Aandacht kan worden besteed aan mobiliteit op zich: nut en noodzaak, vormen van vervoer, verkeersstromen, een tracé als uitvloeisel van een bevestigend antwoord op de vraag of een extra brug nodig is. In het laatste geval kan bijvoorbeeld de vraag aan de orde komen of overlast voor de buurtbewoners kan worden beperkt en zo ja hoe. In het debat kunnen ambtenaren, bestuurlijk verantwoordelijken en burgers zich leren in te leven in elkaars standpunten. Trajekt en het CNME kunnen elk, samen en afzonderlijk, de betrokken partijen de mogelijkheid tot leren bieden. Voorbeelden zijn activiteiten die mensen zouden doen kiezen voor alternatieven voor de auto waardoor de brug niet nodig zou zijn. Of ambtenaren leren communiceren met burgers, met inbegrip van didactische vaardigheden (Hartman 2000).

- *NME als beleidsinstrument*: NME wordt een beleidsinstrumentele rol en invulling gegeven. NME behoort binnen het milieubeleid tot het zogenaamde 'sociaal instrumentarium' in tegenstelling tot bijvoorbeeld milieu-effectrapportages die tot het handavingsinstrumentarium behoren. Zeker in de relatie tot de doelgroep volwassenen wordt NME door afdelingen van de overheid vaak instrumenteel ingevuld. NME is bijvoorbeeld bedoeld om bij burgers steun te krijgen voor maatregelen binnen door de overheid gestelde kaders. Vaak betreft het dan informatieverstrekking (top-down), voorlichting, van de overheid aan de burger. Het regenwaterproject in Utrecht leek die kant op te gaan. Het thema regenwater werd als probleem door de overheid gedefinieerd en binnen het kader van de probleemschets werd naar oplossingen gezocht. De vraag hoe de overheid mensen mee kan krijgen in het regenwaterproject zou kunnen worden omgewerkt tot een vraag waarbij de start ligt bij de leefwereld van bewoners. Vanuit dat perspectief kan vervolgens worden nagegaan hoe dat wat bewoners beweegt gecombineerd kan worden met het doel wat NMC met het regenwaterproject wil bereiken. De vraag wordt dan: Waar zitten bewoners werkelijk mee, wat zijn hun belangen en wat valt er - voor ieder van de betrokkenen - te halen? Dit is een meer open benadering waarbij lerenden zelf keuzen maken in plaats van het geleerde

zonder meer over te nemen.

Overigens is een beleidsinstrumentele rol niet voorbehouden aan overheidsorganisaties. Ook bij maatschappelijke (belangen)organisaties, bijvoorbeeld op het terrein van natuur en milieu, kan sprake zijn van een door de organisatie aan deelnemers opgelegd handelingsperspectief.

- *NME inhoudelijk*: NME wordt ingezet om de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de overheid als informatiebron op het gebied van natuur en milieu te vergroten. Burgers blijken de informatie van maatschappelijke organisaties op het gebied van natuur en milieu meer vertrouwenwekkend te vinden dan die van de overheid (Broens in Michielse en Vertegaal 1997). De overheid geeft echter niet per definitie onbetrouwbare informatie. Ook maatschappelijke organisaties hebben mogelijk belang bij het belichten van bepaalde aspecten ten koste van andere. Te denken valt aan de discussie over het tot zinken brengen van de Brent Spar, waarbij Shell door Greenpeace in een kwaad daglicht werd gesteld. Er ontstond een kopersstaking bij consumenten van benzine. Toch bleek Shell achteraf gelijk te hebben. Educatieve instellingen kunnen in een dergelijk geval zorg dragen voor een veelzijdiger benadering en kunnen kritische reflectie bevorderen.

Samenwerkende maatschappelijke organisaties kunnen als *niet-overheidsactor* het volgende *tegenwicht* bieden:

- *Het ontwikkelen van nieuwe vormen van verantwoording*, met inbegrip van een rol voor burgers. Het gaat daarbij om het recht doen aan waarden die ten grondslag liggen aan bestuurlijke verantwoordelijkheid: publieke verantwoording, rechtsgelijkheid en rechtszekerheid (vgl. Broens in Houkamp, M. (red.) 2000). Een van de aspecten vormt het ondersteunen van beroepskrachten in overheidsdienst. Te denken valt aan reflectie op hun regierol in overheidsdienst. Bij nieuwe vormen van bestuur als interactieve beleidsvorming, bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ordening, zijn veel partijen al vanaf het begin bij planvorming betrokken. Dit verschilt van bijvoorbeeld 'inspraak' waarbij een van te voren bedacht plan aan burgers wordt voorgelegd. De belangen kunnen in een proces van interactieve beleidsvorming tegengesteld zijn aan die van het overheidsorgaan en ook onderling kunnen er tegenstellingen zijn. Toch moet er iets uitkomen waarover men het in meerderheid met elkaar eens is en waarbij minderheidsstandpunten op zijn minst over het voetlicht zijn gekomen. Beroepskrachten in overheidsdienst kunnen leren zorgvuldig vorm en inhoud te geven aan interactieve beleidsvorming. Te denken valt aan elementen van vormen van verantwoording als: het omgaan met zich in de loop van het proces ontwikkelende conflicterende standpunten ten opzichte van bestuurlijke; ambtelijke loyaliteit en aan het omgaan met ambtelijke voor-sprong van kennis op bestuurders.
- *Het uitwerken van de maatschappelijke*, naast en niet ondergeschikt aan de ecologische (en technologische), *component van NME*. Tevens het helpen expliciteren van educatieve doelen als overheidsbeleidsinstrument in de richting en ten dienste van burgers, met burgers in hun leefomgeving als uitgangspunt.

Een voorbeeld van de sociale dimensie als gelijkwaardig aan de ecologische dimensie is het volgende. Bij duurzame ontwikkeling gaat het niet alleen om natuur en milieu (bijvoorbeeld de verenging van de problematiek op het Brabantse platteland tot de vraag of de boeren voldoen aan de nitraatrichtlijn). Het gaat ook om de vitaliteit van het platteland en de leefbaarheid van de dorpen. Dit houdt in dat er niet alleen, maar ook, wordt gekeken naar wat er gebeurt met de zorg, het onderwijs en met de winkels als veel boeren moeten stoppen. Het gaat ook om versterking van het menselijk kapitaal: sociale integratie, participatie in plaatselijke verenigingen, afnemende ongelijkheid, culturele diversiteit en consumptiegedrag van mensen. Daarbij dient te worden nagegaan wat er bijvoorbeeld leeft onder bewoners van het platteland, hoe veranderingen zich voltrekken, welke economische perspectieven worden geboden. Kortom: wat de gevolgen zijn voor burgerschap in algemene zin (zie 'Noord-Brabant pakt verloedering en verstening aan' in: De Volkskrant, d.d. 29 januari 2000).

Conclusies

1. In de samenwerking tussen NME en informele VE speelt het analyseren van belangen, invloedsbronnen en onderlinge relaties bij de afzonderlijke samenwerkingspartners een rol. Daarbij is de overheid steeds prominent op diverse niveaus aanwezig, ook als samenwerking in directe zin alleen tussen particuliere instellingen plaatsvindt.
 2. Het belang van informele VE om snel op ontwikkelingen bij bijvoorbeeld buurtbewoners in te willen schieten verdraagt zich moeilijk met het belang dat door NME aan het werkveld van het reguliere onderwijs wordt toegekend. Afspraken voor de uitvoering van educatieve activiteiten op basis van een planmatige aanpak, bijvoorbeeld aan de hand van jaarprogramma's, liggen voor het onderwijs hoe dan ook vast en flexibel werken wordt daaraan ondergeschikt gemaakt.
 3. Motieven voor samenwerking in de gevolgde lokale praktijk zijn ook elders in het land actueel.
 4. Men moet zich bewust zijn van het probleem van de *dubbele pet*. Op zich hoeft dit geen probleem te zijn, mits men het aan het begin van de samenwerking bespreekbaar maakt, tijdens de samenwerking bespreekbaar houdt en afspraken (in de loop van het traject) over verantwoordelijkheden maakt en eventueel bijstelt.
4. *De actoren moeten hun beeldvorming ten opzichte van een probleem, een situatie en de betrokkenen uitwisselen en analyseren. Vandaaruit kunnen uitgangspunten worden vastgesteld voor doelstellingen, werkwijzen en procedures.*

In Zutphen lijkt men vanaf het begin samenwerking te willen concretiseren door betrokkenen met elkaar in de vorm van een workshop te laten uitwisselen en analyseren over het thema 'milieugericht werken in de praktijk', met als neven doel kennismaking tussen beide sectoren. SWZ en de Afdeling NME hebben daartoe gezamenlijk een plan opgesteld. Men ontwikkelde een plan met als start een workshop, juist omdat de planmakers al bekend waren met het feit dat de sectoren essentiële verschillen ten opzichte

van elkaar vertonen. Daarna is het de bedoeling gezamenlijk gestalte te geven aan een educatieve activiteit.

In Utrecht blijkt naarmate de samenwerking vordert, behoefte te ontstaan aan verdieping van de samenwerking in de vorm van een studiedag. Als algemeen thema werd 'begripsverheldering' naar voren gebracht. Als voorbeeld van begripsverheldering werd genoemd de verduidelijking van beide kanten aan 'proces' en 'product'. Deze behoefte werd uitgesproken *nadat* ervaring was opgedaan met samenwerking ten behoeve van een educatieve activiteit op uitvoerend niveau. Beide partijen zijn gewend aan samenwerking met anderen. Behoeft aan een gezamenlijke studiedag heeft men niet standaard bij elke samenwerkingspartner. Dit zou kunnen wijzen op een inhaalslag op het gebied van uitwisselen en analyseren. De tijds- en personeelsdruk waaronder de uitvoering van de educatieve activiteit stond, maakte wellicht dat te weinig ruimte voor reflectie werd ingeruimd vanwege de programmering en uitvoering van de educatieve activiteit. Om die redenen kwam reflectie op de doelgroep van de gezamenlijke educatieve activiteit als geheel waarschijnlijk niet op gang: ieder ging aan de slag vanuit de eigen deskundigheid voor de eigen doelgroep (ouders, respectievelijk kinderen). Dit terwijl juist het feit dat beide partners deskundigheid over de eigen doelgroep inbrachten een aanknopingspunt bood voor gezamenlijke reflectie: wat kan met inachtneming van de mogelijkheden en kenmerken van de doelgroep gezamenlijk worden ontwikkeld?

Verschillen als aanknopingspunt

In alledrie de praktijksituaties gaf men te kennen dat er gewerkt moet worden aan het uitwisselen en analyseren van visie op een bepaald probleem. Een van de gesprekspartners gaf expliciet aan het leren 'omgaan met verschillen' tussen beide sectoren van belang te vinden.

In de selectiecriteria voor de lokale projecten werd 'omgaan met verschillen' gekoppeld aan aandacht voor *de manier waarop* dit dient te gebeuren: iedere organisatie moet haar vanzelfsprekendheden overboord (durven) zetten, vaktermen problematiseren, en tijd nemen voor het verwerven van respect en vertrouwen. In het navolgende ga ik in op hoe 'omgaan met verschillen' wordt uitgewerkt in de lokale praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE.

Uitgangspunt in de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE is in alledrie de situaties *horizontaliteit*. Daarbij passen volgens de gesprekspartners met ervaring op uitvoerend niveau, Maastricht en Utrecht, de volgende voorwaarden: respectvol met elkaar omgaan, open staan voor elkaar, zorgvuldigheid in bijvoorbeeld het onderhouden van netwerken. Het niet aan dergelijke voorwaarden voldoen lijkt achterdocht op te roepen en daarmee schadelijk te zijn voor de (voortgang van) samenwerking.

Een respectvolle manier van omgaan met elkaar gaat gepaard met wat kan worden samengevat onder de noemer 'realisme'. Stel de verwachtingen ten opzichte van elkaar niet te hoog, verwerf inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van de ander en accepteer de grenzen en mogelijkheden van de ander. Dit in tegenstelling tot een

opvatting van 'realisme' in de trant van: 'alles wat de ander meebrengt is meegenomen'. Voor een goed verloop van de samenwerking is verder van belang: oprechte interesse in de ander, nieuwsgierig zijn naar wat de ander te bieden heeft, 'samen aan de slag in plaats van er alleen voor staan', (h)erkenning bij de ander dat samen nieuwe mogelijkheden verkennen inspirerend werkt. Elders, bijvoorbeeld tijdens de startconferentie, werd een dergelijke houding wel betiteld met 'de twinkeling in de ogen', waar samenwerking mee zou staan of vallen (Verslag startconferentie Alledaagse NME voor volwassenen 1999, p. 17).

Voor de locaties staan 'vertrouwen' en 'betrouwbaarheid' in het omgaan met elkaar centraal. Alledrie de locaties en beide sectoren maken er melding van. Het gaat om het vertrouwen hebben in elkaar en in elkaars kunnen als uitgangspunt voor samenwerking. Dat 'het' goed komt:

- met het realiseren van het plan: dat het niet in een bureaula verdwijnt; en
- met waar samenwerking uiteindelijk op is gericht: de gezamenlijk uit te voeren educatieve activiteit waaruit voor beide partijen winst te behalen valt.

Meer specifiek wordt gesteld dat het ook gaat om vertrouwen dat de een de ander op het goede moment tijdens het proces inschakelt. Bedoeld wordt wellicht 'tijdig' inschakelen, om te voorkomen dat de partner alleen wordt ingezet als instrument, als uitvoerder van dat wat door de ander is uitgedacht. Een ander aspect van 'vertrouwen' dat werd geuit is vertrouwen in de goede bedoelingen van de ander: niet de concurrent die de activiteit van de ander wil overnemen.

De meningen lopen uiteen over de wijze waarop en de vorm waarin aandacht aan verschillen moet worden besteed. In Maastricht veronderstelt de ene partner dat bij het gezamenlijk invullen van de projecten, al doende, verschillen automatisch naar voren komen, terwijl de partner van de andere organisatie de voorkeur geeft aan een studiedag, een expliciete pas op de plaats om verschillen te bespreken.

'Verschillen' zijn een belangrijk onderwerp om in samenwerking tussen NME en informele VE aan de orde te laten komen. Voor een deel werden ze door de gesprekspartners zelf naar voren gebracht. Voor een ander deel zijn de onderwerpen gebaseerd op analyse van de samenwerking in de praktijksituaties. Het gaat om verschillen die in de beide werkvelden leven op het gebied van bijvoorbeeld duurzaamheid, educatie en informeel leren. Andere naar voren gekomen verschillen zijn die op het gebied van cultuurverschillen tussen organisaties, 'proces en product' en meer in het algemeen doelgroepen en deelnemers, vorm en inhoud van een educatieve activiteit. In bijlage 3 lever ik alvast wat voorwerk in de vorm van een overzicht van thema's en verschillen ten behoeve van uitwisseling en analyse. Het is naar mijn mening relevant om al in een vroeg stadium van samenwerking aan verschillen te werken. Dit om misverstanden te voorkomen en/of tot de ontdekking te komen dat men hetzelfde voor ogen heeft, ook al verschillen de gebruikte termen of betekenissen.

Conclusies

1. Een gezamenlijk uit te voeren educatieve activiteit als start van samenwerking kan niet zonder van tijd tot tijd uitwisseling en analyse, en het inventariseren van behoefte aan bijeenkomsten die speciaal met dit doel worden georganiseerd (bijvoorbeeld een workshop, studiedag).
2. Op 'verschillen' tussen NME en informele VE stuit men snel, zo leert ervaring in de praktijk. Verschillen bieden aanknopingspunten voor uitwisseling en analyse, zowel inhoudelijk als qua werkwijze. Het werken aan verschillen ruimt begripsverwarring en misverstanden uit de weg. Het draagt bij aan de ontdekking dat men 'voor hetzelfde staat'.
5. *Niet altijd moet bij netwerkontwikkeling tot overeenstemming gekomen worden over alle uitgangspunten. Wanneer tot uitvoering wordt overgegaan, kan men er alsnog sneller achter komen wat beter of anders geregeld moet worden en waarover nog onderhandeling moet plaatsvinden.*

In Utrecht werd tijdens het project het gebrek aan overeenstemming over uitgangspunten tussen partners expliciet aan de orde gesteld. Het kwam tot uitdrukking in het verschil in aanpak van beide samenwerkingspartners. De ene partner, Groep NMC, wenste voorafgaande aan de uitvoering precies op de hoogte te zijn van de te verwachten inbreng aan expertise van de ander. Op die manier kon onmiddellijk worden geleerd van de expertise van die ander. De ander, Trijn van Leemput, nam als uitgangspunt dat beide partners deskundig zijn en wilde al werkende de benodigde expertise van beide kanten voor het gezamenlijke project inbrengen en achteraf nagaan wat samenwerken opleverde en wie welke expertise had ingebracht.

Het feit dat de uitvoerende medewerker van de Groep NMC in een later stadium bij het project was betrokken zal er zeker toe hebben bijgedragen dat hij behoefte had aan meer houvast in de vorm van afspraken. Hij kon minder goed op de hoogte zijn van de aanpak van Trijn van Leemput: zowel expliciet (uitgangspunten die wel al in een onderling overleg aan de orde waren geweest toen hij nog geen gesprekspartner kon zijn, evenmin als trouwens de uitvoerend betrokkenen van Trijn van Leemput) als impliciet (in de loop van de tijd raakt men vertrouwd met werkwijzen van de ander). Wellicht was in het project - onder tijds- en personele druk - de verhouding tussen afspraken en niet-afspraken over uitgangspunten uit balans.

Blijft staan dat een meer op het reguliere onderwijs toegesneden werkwijze van NME op zich al verschilt van die van informele VE in de mate van wat (vooraf) vastligt en wat niet. Om die reden verdient het aanbeveling het onderwerp 'overeenstemming over uitgangspunten' aan te snijden.

Conclusie

Het op alle punten tot overeenstemming komen tussen partners lijkt zeker aan het begin van de samenwerking niet werkbaar, juist ook omdat een zekere mate van flexibiliteit inherent is aan de werkwijze van informele VE. Al doende kunnen de voordelen van een

meer flexibele werkwijze aan de samenwerkingspartner duidelijk worden. Een bepaalde balans tussen afspraken en niet-afspraken over uitgangspunten is wenselijk. Afspraken dienen:

- om op terug te kunnen vallen als het zicht op duidelijkheid even ontbreekt; en
- om terug te kunnen halen waar samenwerking ook al weer goed voor was.

6. *Goede afspraken over de taakverdeling zijn hoe dan ook noodzakelijk. Het is wenselijk dat betrokkenen met een duidelijk mandaat vanuit de eigen instelling deelnemen. Aan enige vorm van coördinatie of centrale regie valt moeilijk te ontkomen. Op zijn minst is een vorm van procesbewaking nodig: iemand die toeziet op de voortgang van het project en eventueel voor derden aanspreekbaar is.*

Afspraken over uitgangspunten kunnen nauw gerelateerd zijn aan afspraken over de taakverdeling, zo valt uit de gevolgde praktijk op te maken. In Utrecht bestond de indruk bij de Groep NMC - wellicht was er op dat punt een afspraak gemaakt - dat Trijn van Leemput de werving (van volwassenen) voor haar rekening nam. De instelling voor informele VE voerde ook inderdaad werving via haar eigen kanalen uit, maar heeft ook als uitgangspunt aan te sluiten bij wat zich lokaal aan mogelijkheden voor werving voordoet, in dit geval via de scholen (kinderen) ouders bereiken. Werving via het eigen kanaal van Trijn van Leemput leverde niets op. Voor de Groep NMC was alleen zichtbaar dat de werving deelnemers via de scholen had opgeleverd. De Groep NMC had de indruk dat zij alleen voor de werving was opgedraaid, terwijl men juist vooraf in de veronderstelling verkeerde de expertise ten aanzien van werving (via de taakverdeling ten aanzien van werving) op te doen van Trijn van Leemput. Wellicht was tussentijds onvoldoende duidelijk geworden aan de Groep NMC dat Trijn van Leemput de taken op het gebied van werving via de eigen kanalen, die echter niets hadden opgeleverd, wel degelijk had uitgevoerd. Het vormt daarmee overigens een mooi voorbeeld van onzichtbaar werk van Trijn van Leemput. Mogelijk is ook het uitgangspunt voor werving van Trijn van Leemput 'aansluiten bij wat zich lokaal aan mogelijkheden voordoet' onvoldoende aan de orde gesteld of zijn de gevolgen van dit uitgangspunt (het kanaal van de Groep NMC gebruiken en daarmee de uitvoerende partner dit deel van de werving op zich te laten nemen) onvoldoende doorgedrongen tot de Groep NMC. Wellicht ook werkte het feit dat er doelgroepen van beide samenwerkingspartners in het geding waren (ouders en kinderen) onduidelijkheid in de hand.

In alledrie de lokale situaties was men zich bewust van de wenselijkheid van een mandaat vanuit de eigen instelling. Zo maar zonder meer samenwerken stelde men min of meer gelijk aan vrijblijvendheid. In alledrie de situaties namen beide sectoren samenwerking uiterst serieus en wilde men juist mandaat van de eigen instelling om samenwerking kansrijk te laten zijn en er continuïteit aan te kunnen verlenen.

In Zutphen gaf de beleidsmedewerker van SWZ aan in opdracht van de directie aan samenwerking met de afdeling NME van de gemeente te mogen werken. Het nieuwe beleidsplan van de Stichting bood die mogelijkheid. Voor het gezamenlijke projectplan zochten de partners mandaat bij de lokale politiek.

In Maastricht werkten beide sectoren al samen op het gebied van informele VE voordat er een formeel mandaat van de directie van de welzijnsinstelling aan de beleidsmedewerker was. Het CNME wenste de ontstane informele samenwerking in de praktijk tussen beide instellingen formeel vast te leggen.

In Utrecht was het hoofd van de Groep NMC direct betrokken bij de samenwerking en zocht de directeur van Trijn van Leemput expliciet steun voor de samenwerking bij de staf van de instelling.

Wat de coördinatie of centrale regie betreft het volgende. In Utrecht bestond de samenwerking uit twee deelprojecten, waarbij de afspraak was coördinatie voor het ene project bij de een, voor het tweede bij de ander te leggen. Uit het tweede deelproject kwam naar voren dat de afspraken over coördinatie of centrale regie over de *voorwaarden* zinvol waren en probleemloos verliepen. Het ging bijvoorbeeld om het schrijven van het projectvoorstel en het rond krijgen van de financiering. De regie over de *uitvoering* bleek minder eenduidig te zijn. Tijdens de samenwerking werd gewerkt aan een nadere afbakening van 'verantwoordelijkheden'. Er werd toen bijvoorbeeld een onderscheid gemaakt in verantwoordelijkheid voor coaching van de uitvoerend consultant op projectniveau (bij de coördinerende instelling) en op individuele inzet (bij de eigen instelling). Het laatste voorbeeld, op het gebied van coaching, geeft aan dat niet elk aspect van coördinatie voor een bepaald deelproject door een en dezelfde partner op zich genomen kan worden. Oorspronkelijk ging men uit van een rechtstreekse koppeling van coördinatie aan datgene wat men aan de ander kan leren. In een samenwerkingsrelatie tussen verschillende werksoorten lijkt een dergelijke rechtstreekse koppeling niet zinvol.

Conclusies

1. Het is niet alleen noodzakelijk goede afspraken over de taakverdeling te maken. Taakverdeling verloopt niet volgens definitief vastgelegde afspraken maar is al werkende aan verandering onderhevig. Om die reden moet de verdeling van taken regelmatig onderwerp van gesprek zijn. Het aansnijden van de taakverdeling als onderwerp levert kennis en inzicht op over de gezamenlijke werkwijze, over die van de ander en eventueel over een scheve tijdsinvestering van een van beide.
2. Coördinatie of centrale regie blijkt zinvol te zijn, zowel over de voorwaarden als over de uitvoering. De regie over de voorwaarden blijkt probleemloos en eenduidig te zijn. De regie over de uitvoering blijkt in de praktijk van samenwerking nader te moeten worden uitgewerkt.
7. *Geregeld inbouwen van evaluatiemomenten is noodzakelijk voor de voortgang. Daartoe dient men over een goedwerkende informatie-voorziening te beschikken. In een netwerk verloopt niet alles gecoördineerd. Veel zaken zijn onvoorspelbaar, niet iedereen heeft overal zicht op. Dat maakt de vitaliteit én de charme van een netwerk uit, maar duidt ook op het belang van informatiekkanalen, bijvoorbeeld een nieuwsbrief of informatiebulletin.*

In Utrecht kan inderdaad worden gesteld dat de partners het nut zagen van gesprekken tussen beide partijen over de voortgang van het samenwerkingsproject. In de gesprekken waarbij ik zelf aanwezig was, werden evaluatieve momenten gekoppeld aan de voortgang. Ze leidden tot een verdere stap in de voortgang, omdat afspraken een precieze invulling kregen. In een van de gesprekken werd bijvoorbeeld de continuïteit van de inzet van projectmedewerkers gegarandeerd.

In geen van de samenwerkingsprojecten werd melding gemaakt van een nieuwsbrief of informatiebulletin. Dat viel wat betreft de gevolgde samenwerking op deze schaal (tussen twee partijen) en gedurende de gevolgde tijd ook niet te verwachten. De noodzaak zal er zeker zijn wanneer een uitvoerende activiteit langdurig is en er veel partijen bij betrokken zijn, zoals in Utrecht het regenwaterproject.

In Utrecht kwam de wens aan de orde te beschikken over goedwerkende informatievoorziening. Men hechtte waarde aan schriftelijke verslaglegging van gesprekken waarin evaluatieve momenten en afspraken werden opgenomen. Men wees er op het tegendeel van goedwerkende informatievoorziening. Het betrof de vertragende werking op de voortgang van onduidelijke en ineffectieve communicatie:

- het niet tijdig beschikbaar hebben van achtergrondinformatie (de uitwerking van de enquête als deel van het regenwaterproject); en
- het achterwege blijven van afspraken over inzet en bevoegdheden van medewerkers.

In Maastricht kwam de waardering voor schriftelijke informatie tot uitdrukking in:

- de (discussie)stukken, beurtelings geschreven door de twee partijen, ter voorbereiding op de formalisering van de samenwerking op instellingsniveau;
- de kadernotitie en het bijbehorende standaardformulier voor projectafspraken.

In Zutphen waren 'ijkpunten' in de voortgang van de samenwerking:

- de gezamenlijke inventarisatie van op schrift gestelde ingrediënten voor een projectplan; en
- het plan zelf, waaraan beide partijen schreven.

Conclusie

Op schrift gestelde stukken die in diverse vormen in de lokale praktijk van samenwerking voorkomen - zoals discussiestukken, (voorbereidingen op) projectplannen en kadernotities - blijken een goed houvast te bieden. Aan de hand van de stukken kan worden gereflecteerd op de samenwerking. Evaluatiemomenten komen tijdens de bespreking van de stukken 'ingebouwd' aan de orde. Voorbereiding op de voortgang van samenwerking in het project wordt nader gespecificeerd (onder meer afspraken, taakverdeling). Het uitwerken van de schriftelijke stukken zelf functioneert vaak al als eerste proeve van de (structurele) samenwerking.

6.3 Aanbevelingen voor samenwerking tussen NME en informele VE

Van de beschreven projecten kan worden gezegd dat ze een ontwikkeling in gang hebben gezet op het gebied van samenwerking. Er is een stap gezet of er is een volgende stap gezet in het proces van samenwerking. De ervaring met de samenwerking in de praktijk geeft *geen vast af te leggen stapsgewijs traject* aan, wil samenwerking tot een succes worden, bijvoorbeeld eerst de voorwaarden voor samenwerking goed regelen en pas daarna samenwerken op het niveau van de educatieve activiteit.

De hierna genoemde *volgorde* van aanpak is niet bedoeld om dwingend aan de praktijk op te leggen. In overeenstemming met een ontwikkelingsgerichte aanpak van samenwerking houdt dit in dat de volgorde steeds opnieuw wordt 'uitgevonden' en aangepast aan wat zich in de praktijk van samenwerking aan aanknopingspunten voordoet. Waar in de praktijk op een gegeven moment een ander aanknopingspunt voor een begin van samenwerking voorhanden is, kan wellicht het rijtje punten dienst doen als lijstje waarmee men in de praktijk van samenwerking tussen NME en informele VE rekening kan houden.

Het lijkt van belang hoe dan ook vanaf het begin enige vorm van *beleidsmatige steun* voor initiatieven in de praktijk van samenwerking te verwerven. Het verwerven van dergelijke steun lijkt zinvol om te voorkomen dat samenwerking een zachte dood sterft, al het werk voor niets is geweest of de samenwerking een averechts effect heeft, bijvoorbeeld omdat men verwachtingen heeft gewekt met samenwerking die niet zijn waargemaakt.

Juist waar voorzichtig en informeel geëxperimenteerd wordt met samenwerking, lijkt het zinvol de verworvenheden - van positieve en negatieve aard - *vast te leggen* en over het voetlicht te brengen, bijvoorbeeld in de vorm van een bijeenkomst voor beide samenwerkingspartners.

Als kanttekening moet uitdrukkelijk worden vermeld dat in de beschreven situaties *persoonlijke affiniteit* met NME of met educatieve activiteiten voor volwassenen een rol speelde. Deze zorgde er mede voor dat er daadwerkelijk in korte tijd een volgende stap in de samenwerking werd gezet. Persoonlijke affiniteit maakt het al dan niet op gang brengen van samenwerking tussen de sectoren kwetsbaar. Juist om die reden is het van belang beschreven voorbeelden van samenwerking beschikbaar te hebben die een ingang vormen om samenwerking te bewerkstelligen.

In het navolgende geef ik de aanbevelingen weer voor samenwerking tussen NME en informele VE. Ze zijn in te delen naar **I een aanpak van samenwerking** en **II algemene aanbevelingen**. Ze vloeien voort uit de conclusies van subparagraaf 6.2.3.

Aanbevelingen voor samenwerking in de vorm van netwerken tussen NME en informele VE

I Een aanpak van samenwerking tussen NME en informele VE

1. Informatie en communicatie

Zoek elkaar als instelling voor NME en voor informele VE op. Stel elkaar op de hoogte van doelen en activiteiten van de eigen instelling en sector.

Geef aan wat men denkt voor het samenwerkingsproject en voor de ander te kunnen betekenen.

2. Ruimte voor experiment

Begin voorzichtig - met instemming op instellingsniveau - aan een proef tot informeel, tamelijk onbevangen, samenwerken op het niveau van een uitvoerende educatieve activiteit. Deze informele proef van samenwerken biedt de mogelijkheid elkaar en elkaars werk in de uitvoeringspraktijk enigszins te leren kennen, ieders inzet en inbreng voor het geheel af te tasten, en winst voor beide partijen te ontdekken.

3. Beroepsmatige reflectie

Werk op hetzelfde moment op voorwaardenscheppend niveau aan beroepsmatige reflectie tussen direct betrokkenen, mede aan de hand van de thema's en problemen die zich in de praktijk van de uitvoering voordoen en voordeden.

4. Legitimatie en winst

Legitimeer de winst die beide partijen uit de samenwerking hebben gehaald en die er in de toekomst uit valt te halen. Benoem deze winst. Werk de legitimatie samen en apart uit voor het (eigen) instellingsniveau. Inventariseer daartoe de ervaringen met samenwerking op uitvoerend niveau en maak tevens gebruik van wat in de fase van reflectie tussen direct betrokkenen aan de orde is gekomen.

5. Vaststelling beleid

Laat de legitimatie uitmonden in het vastleggen van de samenwerking in het beleid van beide instellingen (met bijbehorende middelen). Tegelijkertijd kan samenwerking voortgaan en geleidelijk aan worden uitgebreid.

6. Gezamenlijke planontwikkeling

Leg samen een plan vast voor een educatieve activiteit: van programmeren tot uitvoeren, met afspraken. Maak daarbij gebruik van de al opgedane ervaringen. Sta stil bij wat er zoal bij de activiteit komt kijken: aan expertise die men over en weer moet uitwisselen, mogelijk met behulp van andere betrokkenen uit beide instellingen. Ga daarbij na of het nodig is met de direct betrokkenen een gezamenlijk traject aan bijscholing vorm te geven (bijvoorbeeld in de vorm van onderlinge uitwisseling van expertise, dan wel van uitwisseling van expertise met hulp van buitenaf). Het gaat hier om bijscholing ter verdieping en verbetering van de educatieve activiteit.

7. Uitvoering en evaluatie

Werk samen aan de uitvoering van de educatieve activiteit, stuur bij en evalueer.

8. Implementatie

Maak andere beroepskrachten van de instellingen deelgenoot van de ervaring met samenwerking, indien ook zij betrokken zullen worden bij de uitvoering van de samenwerking. Het spreekt vanzelf dat het hier niet gaat om louter 'overdracht' van expertise. Ook de nog niet eerder betrokken beroepskrachten brengen hun ervaring mee.

II Algemene aanbevelingen

1. Overleg over de regie

In het geval samenwerking plaatsvindt met een van de partijen als regisseur - op organisatieniveau dan wel binnen een organisatie in één persoon verenigd - is van het begin af aan overleg over de regie noodzakelijk. Een regievoerende partij zal zich bijvoorbeeld kunnen voordoen als de uitvoerende educatieve activiteit deel uitmaakt van een andere activiteit. Het betreft overleg over de diverse rollen (regisseur en mede-uitvoerder zijn al twee rollen), bevoegdheden en gevolgen. Ook tijdens de samenwerking dient de regie regelmatig onderwerp van gesprek te zijn. Dit betreft vooral de rol van regisseur over de uitvoering.

2. Enkelvoudige educatieve activiteit

In de beginfase van samenwerking verdient een educatieve activiteit als onderdeel van een grotere activiteit niet de voorkeur. Aan de andere kant is het niet nodig, als deze situatie zich nu eenmaal voordoet, de kans op samenwerking te laten schieten. In dat geval is het van belang dat de partners NME en informele VE apart aandacht aan hun onderlinge samenwerking besteden.

3. Tijd voor reflectie

In alle gevallen van de samenwerking dient naast de hectiek van alledag tijd ingeruimd te worden voor overdenking van de samenwerking. Reflectie op samenwerking, over elkaar en elkaars werk kan in de vorm van een pas op de plaats, bijvoorbeeld in de vorm van een studiedag plaatsvinden. Een studiedag is niet per se noodzakelijk als er maar expliciet tijd wordt ingeruimd tijdens een bijeenkomst (waarop men elkaar toch al sprak).

4. Negatieve beeldvorming aanpakken

Negatieve beeldvorming dient al doende door beide partners samen te worden aangepakt om duurzaam vertrouwen in elkaar te kunnen stellen. Het betreft een combinatie van activiteiten:

- die mensen meer centraal stellen; en
- die zich in principe op iedereen richten.

5. Flexibele tijd

Hoe dan ook zal in de samenwerking tussen NME en informele VE voldoende - flexibel in te zetten - tijd moeten worden ingeruimd. Deze tijdsbesteding moet niet op voorhand ten koste gaan van tijd voor werkzaamheden die planmatiger, gestructureerder en zichtbaarder zijn, zoals die ten behoeve van het reguliere onderwijs.

6. Verschillen als gemeenschappelijk thema

Werk aan verschillen tussen NME en informele VE. Verschillen vormen een geschikt centraal thema om gemeenschappelijk aan te werken. Het verdient aanbeveling er al in een vroegtijdig stadium aan te beginnen. Dit om te voorkomen dat er begripsverwarring ontstaat en zich misverstanden voordoen. Ik heb wat voorwerk verricht om al vanaf het begin iets in handen te hebben om mee aan de slag te gaan. Dit is te vinden in bijlage 2 'Relevante begrippen in het kader van samenwerking' en in bijlage 3 'Overzicht van thema's voor uitwisseling en analyse in samenwerking tussen NME en informele VE'.

7. Verbreding als motief

Maak bij de start van samenwerking gebruik van motieven voor samenwerking in de lokale praktijk, respectievelijk verbreding van doelgroepen bij NME en verbreding van thematiek bij informele VE.

8. Standaard hulpmiddelen

Gebruik voor het vastleggen van samenwerking en tijdens samenwerking schriftelijk tot standaard ontwikkelde hulpmiddelen als kadernotities en formulieren voor projectaanvragen. Ontwikkel andere standaarden van gemeenschappelijk belang. Te denken valt aan standaarden voor het benoemen van werkzaamheden of voor het operationaliseren van educatieve doelen.

LITERATUUR (INCLUSIEF DIE VAN BIJLAGE 2)

- Aalst-Wolken, L. van der & W. de Jong. 1998. *Naar het derde millennium; hoofdlijnen van beleid van de Stichting Welzijnswerk Zutphen 1998-2002*.
- Bve Raad en Colo. 1998. *NME in educatie, een werkplan 1998-1999*. Den Bosch: CINOP.
- Beek, F. van & M. van der Bie. 1991. *Succesindicatoren van milieu-educatie; een literatuuronderzoek*. Utrecht: SME.
- Beleidsplan Groep Natuur- en Milieucommunicatie 1999 - 2003*. 1999. Dienst Stadsbeheer gemeente Utrecht.
- Boersma, K. & M. Margadant. 2000. *Formeel, nonformeel en informeel leren over duurzaamheid; een onderzoeksthema voor natuur- en milieu-educatie*. Intern document. Utrecht: UU /Centrum voor betadidactiek.
- Bolhuis, S. 1995. *Leren en veranderen bij volwassenen: een nieuwe benadering*. Bussum: Coutinho.
- Both, K. 1996. *Niet los verkrijgbaar - Natuur- en milieu-educatie geïntegreerd*. Hoevelaken: CPS.
- Brinkman, G. & M. van Yperen (samenst. en red.). 1990. *Cursus natuur en milieu*. Amsterdam enz.: IVN enz.
- Broens, M. 1995. *Voer voor een debat; het cultureel debat als educatieve activiteit*. Tilburg: Prisma.
- Broens, M. 1997. *Naar een NME Centrum van de toekomst; onderzoeksverslag en wegwijzer*. Rotterdam enz.: Dienst Recreatie Rotterdam.
- Broens, M. 1997. De moderne nomade en natuur en milieu. In: Michielse, H., & H. Vertegaal (red.).
- Broens, M. 2000. Een zoektocht naar leren in het kader van duurzame leefbaarheid. In: Houkamp, M. (red.), M. van de Linde en F. Penninga.
- Broens, M., Th. Jansen, R. Timmerman & R. van der Veen. 1991. *De natuurgidsencursus onder de loep; knelpunten Natuurgidsencursus IVN*. Amsterdam: IVN.
- Broens, M., Th. Jansen & R. van der Veen. 1991. *Herprofilering van het vormingswerk: in het perspectief van risicomaatschappij en individualisering*. Bijdrn van R.A.E. Goezinne-Zijlman & R. Lammerts; 2e dr. 's-Gravenhage: VUGA.
- Deursen, M. van, W. van den Heuvel & C. Vleeschhouwer. 2000. *Verslag 'Groen als gras.....?' Utrecht: Centrum Trijn van Leemput*.
- Enkevort, G. van & R. Hajer. 1984. *Volwasseneneducatie*. In: Gent, B. van, A.L.T. Notten & W.F. van Stegeren.
- Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving*. 1972. Een nota uitgebracht door een studietoelichting van de opdracht van het bestuur van het Nederlands Centrum voor Volksontwikkeling; 2e dr. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Gemert, J. van & M. van Puijenbroek. 1992. *Vanuit het genieten van de natuur. Verslag van een cursus natuur en milieu in de volwasseneneducatie*. Tilburg: Prisma.
- Gent, B. van, A.L.T. Notten & W.F. van Stegeren (red.). 1984. *Welzijnswerk en wetenschap. Hoofdstukken uit de andragologie*. Samsom: Alphen a/d Rijn enz.

Gids beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. 1995- . Red.: W. Houtkoop, A. Benedictus, C. den Hartog et al. Losbl. uitg. (Opvolger van de losbladige Gids volwasseneneducatie 1981 - 1995). Den Haag: Elsevier.

Hartman, I. 2000. *Democratie van de grote bekken - óf leer je wat van het publiek debat?* Amsterdam: IPP.

Hoog, R. de, H. Stroomberg & H. van der Zee (red.) 1980. *Veranderen door onderzoek*. Meppel enz.: Boom.

Houkamp, M. (red.), M. van de Linde & F. Penninga 2000. *Verandering verbeeld. Vernieuwend vormingswerk in Utrecht*. Utrecht: Trijn van Leemput.

Inventarisatie NME gemeente Zutphen; bijlage bij raadsvoorstel 35 1997. CEA en gemeente Zutphen (afdeling Milieu). Zutphen: gemeente Zutphen.

Jaarverslag Centrum Trijn van Leemput cursusjaar september 1997 tot september 1998.

Jans, M. & D. Wildemeersch 1998. *Natuur- en milieu-educatie: van overtuigen naar overleggen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Jansen, J. & E. Willems. 1998. *Utrecht waterdicht? Strategie voor de omgang met regenwater in het stedelijk waterbeheer*. Utrecht: Dienst Stadsbeheer.

Jansen, Th. 1999. *Sociaal leren: naar een actieve maatschappelijke participatie van deelnemers in het sociaal-cultureel werk*. Utrecht: NIZW.

Jansen, Th. & T. van den Berg 2000. *Educatie*. In: Spierts, M. (red.). *Werken aan openheid en samenhang*.

Kleijn, G. de 1999. *Het nut van analogieën*. In: *Tijdschrift voor de sociale sector*, jrg. 53, nr 12, p.13 (Themanummer duurzaamheid en sociaal beleid).

Looijenga, H. 1992. *Het Drentse driespan. Lokaal samenwerken aan natuur en milieu*. Assen enz.: Konsulentschap NME enz.

Lijmbach, S., M. Broens & D. Hovinga i.s.m. M. Margadant-van Arcken 2000. *Duurzaamheid als leergebied; conceptuele analyse en educatieve uitwerking*. Utrecht: UU/Centrum voor didactiek van wiskunde en natuurwetenschappen. (CDβ Wetenschappelijke bibliotheek no 36).

Margadant-van Arcken. M. 1998. *Rehabilitatie van leefwerelddenken*. Oratie Landbouwniversiteit Wageningen.

Memorandum, Een, over levenslang leren. Werkdocument van de diensten van de commissie van de Europese gemeenschappen. 2000. Brussel, Europese Commissie.

Michielse, H. & H. Vertegaal (red.). 1997. *De moderne nomade en zijn bagage. Vormingswerk in een geïndividualiseerde samenleving*. Amsterdam: NIVON.

Molenaar, M. 1998. *Natuur en Milieu Educatie in de sector Educatie. Een onderzoek in opdracht van de stuurgroep NME van BVE-Raad en Colo. 's-Hertogenbosch*: CINOP.

Natuurbeschermingsraad. 1992. *Reikwijdte natuur- en milieu-educatie; naar een gemeenschappelijke programmabasis*. Utrecht: Natuurbeschermingsraad.

Natuur- en milieueducatie, een zorg meer? een zorg minder! Verslag van een conferentie over natuur- en milieu-educatie in jeugd- en jongerenwerk, volwasseneneducatie, sociaal cultureel werk en opbouwwerk. 1992. Jongstra, G.S. (samenst.) & J. Walter (eindred.). Amsterdam: IVN.

Nispen, H. van, L. Rippen, K. Stuurop et al. (samenst. en red.) 2000. *Duurzaam wijken voor milieu*. Utrecht enz.: SME, LCO en LAMIGO. Herz., bijgest. en aangev. versie van de reeks Wijken voor Milieu.

NIVON. 1997. *Politiek-culturele activiteiten: regio's, federaties en afdelingen seizoen 1997-1998: een overzicht van het beschikbaar materiaal over actuele maatschappelijke thema's en suggesties voor de aanpak van dit soort activiteiten*. Amsterdam: NIVON.

NME en wijkbeheer. 1998; gebaseerd op het rapport van G.C.G. de Clercq. 'Resultaten onderzoek NME en Wijkbeheer'. Den Haag enz.: Dienst Stadsbeheer.

Noord-Brabant pakt verloedering aan. In: De Volkskrant d.d. 29 januari 2000.

Projectgroep 'Toets het leefmilieu'. 1998. *Toets het leefmilieu; op weg naar een duurzame samenleving; projectmap*. Amsterdam enz.: IPP enz.

Puijtenbroek, M. van. 1992. *Vormingswerk in uitvoering. Natuur en milieu in de volwasseneneducatie in Noord-Brabant*. Tilburg: Prisma.

Spierts, M. 1994. *Balanceren en stimuleren. Methodisch handelen in het sociaal-cultureel werk*. Utrecht: Lemma enz.

Spierts, M. (red.). 2000. *Werken aan openheid en samenhang. Nadere verkenningen van culturele en maatschappelijke vorming*. Maarssen: Elsevier.

Spierts, M. & H. van der Sterren. 2000. Samenlevingsopbouw. In: Spierts, M. (red.). *Werken aan openheid en samenhang*.

Stokking, K., M. Broens & R. Kloppenburg. 1995. *Op zoek naar buitenschoolse educatieve activiteiten over natuur en milieu*. Utrecht: UU/ISOR.

Strien, P.J. van. 1986. *Praktijk als wetenschap; methodologie van het sociaal-wetenschappelijk handelen*. Assen enz.: Van Gorcum.

Thissen, M. 1996. *Natuur en milieu in de wijk*. Purmerend: IMCO.

Trijn van Leemput. *Cursusaanbod voorjaar 1999; najaar 1999; en voorjaar 2000*. *Tijdschrift voor de sociale sector. Jrg 53, no 12 (1999)*. Speciaal nummer over duurzaamheid en sociaal beleid. Utrecht: NIZW.

Verslag startconferentie 'Alledaagse NME voor volwassenen', d.d. 10 december 1998, te Wageningen. 1999. Bijdrn van D. Wildemeersch, Th. Kuijpers, M. Margadant-van Arcken e.a. Wageningen: LU.

Verslag studieconferentie Duurzaamheid Dichtbij - lezing en workshops - te Utrecht d.d. 23 maart 2000. 2000. Bijdrn van C.S.A. van Koppen, R. van Raaij, M. Houkamp & M. Jans. Utrecht: UU.

Verslag van het gesprek d.d. 20 mei 1996 van M. Broens met Henk de Bruijn en Jenny Vink van de Dienst Stadsbeheer, Groep Natuur- en Milieucommunicatie (intern).

Vertegaal, H. (samenst.). 1996. *Ruimte voor maatschappelijke vorming en debat: politiek-culturele activiteiten in de regio's, federaties en afdelingen in het seizoen 1996-1997*. Amsterdam: NIVON.

Vrouwen toetsen het leefmilieu, projectbrieven 1995 - 1996. Uitg. projectgroep 'Vrouwen toetsen het leefmilieu'. Amsterdam enz.: IPP enz.

Wet educatie en beroepsonderwijs 1996. In: *Gids beroepsonderwijs en volwasseneneducatie*. 1995- .

Wilbrink, I. 1998. *Werkboek migranten en milieu*. Utrecht: SVM enz.

Wijken voor Milieu; reeks van 5 delen (1994 - 1995). Uitg. Lamigo, SME en LCO.

Zeeuw, G. de. 1980. Kwaliteit en hulp door andragologisch onderzoek. In: Hoog, R. de, H. Stroomberg & H. van der Zee (red.).

Zwaneveld, A.P. & L. Kok 1997. *Lokale Agenda 21 gemeente Zutphen. Plan van aanpak; eindrapport*. Rotterdam: CEA.

BIJLAGEN

Bijlage 1	Namen van de leden van de stuurgroep en contactgroep.	b
Bijlage 2	Relevante begrippen in het kader van samenwerking tussen NME en informele VE.	c
Bijlage 3	Overzicht van thema's voor uitwisseling en analyse in samenwerking tussen NME en informele VE.	ab
Bijlage 4	Kadernotitie Formalisering van de samenwerking tussen Trajekt en CNME. (Maastricht)	af
Bijlage 5	Projectaanvraag project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt. (Utrecht)	ak
Bijlage 6	Materiaal van het project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt. (Utrecht)	an
Bijlage 7	Projectaanvraag Natuur- en Milieu-educatie in het welzijnswerk. (Zutphen)	be

BIJLAGE 1

Namen van leden van de Stuurgroep en Contactgroep van het project Alledaagse NME voor volwassenen

Stuurgroep

drs. Dinie Goezinne-Zijlman, Beraadsgroep Vorming.

prof.dr. Marjan Margadant-van Arcken, LU Wageningen (tot 1-9-1999) en Universiteit Utrecht (per 1-9-1999).

Hillie van Netten, Beraadsgroep Vorming.

Contactgroep

Rosa Lucassen, IVN, Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie Bureau NME Diensten.

Hillie van Netten, IMCO, Instituut voor ondersteuning van Maatschappelijke en Culturele Ontwikkelingen in Noord-Holland.

ir. Anton Nigten, voorheen medewerker NIVON.

Paul Strijckers, CVN, Centrum voor Natuur- en Milieu-educatie Vlaanderen.

drs. Tiny Wigman, Odyssee Maatschappelijke Ontwikkeling.

drs. Gerwine Wuring, LCO, Landelijk Centrum Opbouwwerk.

BIJLAGE 2

Relevante begrippen in het kader van samenwerking tussen NME en informele VE

Inleiding

In deze publicatie worden voorbeelden van samenwerking weergegeven. Het betreft samenwerking van beroepskrachten (in instellingen) op het terrein van Natuur- en Milieu-educatie (NME) en van informele volwasseneneducatie (VE). De sectoren hebben gewoonlijk weinig met elkaar te maken. Beroepskrachten in beide sectoren kennen elkaars werkterrein over het algemeen onvoldoende. Bovendien blijkt uit ervaring dat er in de praktijk van het werk begrippen worden gebruikt die in beide werksoorten voorkomen maar waaraan verschillende betekenissen worden gehecht. Zelfs binnen de werksoorten zijn de betekenissen niet eenduidig, zoals uit de omschrijvingen van 'educatie' en 'vorming' valt op te maken. Van belang bij het verschil in betekenissen zijn:

- verschil tussen theorie en praktijk (we doen aan educatie, maar noemen het onderwijs);
- verschil in taalgebruik (we bedoelen hetzelfde maar gebruiken verschillende woorden);
- verschil in werkterrein (sociaal-cultureel werk, educatie, onderwijs);
- verschil in beleidsterrein (ministerie van VWS, verschillende afdelingen van het ministerie van OC&W).

In contact met elkaar kan er dan spraakverwarring optreden. In de beschreven praktijk-situaties bleek men zich bewust te zijn van gebrekkige beeldvorming en spraakverwarring. De onbekendheid, onvolledige beeldvorming en spraakverwarring vormen redenen om in de vorm van deze bijlage in te gaan op de beide werksoorten.

De onderhavige publicatie heeft betrekking op de twee sectoren NME en informele VE samen en niet op slechts een van de twee. Dit houdt in dat begrippen afkomstig zijn van twee werkterreinen waarvan de betekenis voor de ander niet altijd duidelijk is of het verschil in betekenis niet altijd vanzelfsprekend. Ook geïnteresseerde buitenstaanders zijn vaak niet op de hoogte dat begrippen in beide sectoren verschillende betekenissen hebben. In het boek geef ik over het algemeen omschrijvingen van begrippen waarvan ik veronderstel dat ze voor een van beide sectoren onduidelijk zijn. Het gaat dan vooral om begrippen die van belang zijn voor een goede samenwerking in de praktijk.

In deze bijlage bespreek ik begrippen in beknopte vorm. Met de uitwerking van de begrippen beoog ik dat de lezer die onvoldoende bekend is met NME en/of informele VE zich bewust wordt van verschillen, dat hij of zij globaal inzicht krijgt in die verschillen en daardoor vakpublicaties uit een of beide sectoren beter kan volgen. In de tekst maak ik verwijzingen naar vakliteratuur. Daar komen de begrippen in hun context voor en kunnen kennis en inzicht worden uitgebreid en verdiept. Indien er sprake is van verschillende betekenissen van begrippen in beide sectoren bespreek ik ze waar mogelijk

gekoppeld aan elkaar.

De lezer kan deze bijlage gebruiken om een bepaald begrip nog eens na te slaan bij het lezen van deze of een andere publicatie op het terrein van een van beide sectoren. Een andere mogelijkheid is (de begripsomschrijvingen in) de bijlage te gebruiken als (discussie)materiaal ter nadere kennismaking tussen beroepskrachten van beide sectoren. De bijlage kan als tekst worden gelezen; de begrippen worden in een voor de hand liggende volgorde besproken. Waar nodig wordt bij de bespreking verwezen naar andere begripsomschrijvingen in de bijlage. De bijlage wordt afgesloten met een overzicht in de vorm van een register van de besproken onderwerpen op *alfabet*.

Nadrukkelijk wijs ik op het probleem dat *dé* praktijk van het werk niet bestaat, zelfs al werken er beroepskrachten mee aan een publicatie die zeer goed thuis zijn in het werk. Ik noem dit probleem omdat in het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' drie lokale praktijksituaties worden weergegeven die niet per definitie samen zullen vallen met wat in de begrippen wordt omschreven. Dit heeft te maken met bijvoorbeeld wat men nastrevenswaardig acht en nog niet is gerealiseerd, met visie op het werk en niet in de laatste plaats met de historisch gegroeide en lokale sociaal-culturele situatie.

Voor de beschrijving van het terrein sociaal-cultureel werk en opbouwwerk baseer ik me vooral op een recent verschenen publicatie onder redactie van Spierts over het beroepsterrein van 'Culturele en Maatschappelijke Vorming' waar sociaal-cultureel werk en opbouwwerk deel van uitmaken (Spierts (red.) 2000). Voor NME maak ik met name gebruik van 'Duurzaamheid als leergebied' waarin ik samen met Lijmbach en Hovinga een uitwerking geef aan duurzaamheid vanuit het perspectief van NME (Lijmbach et al. 2000).

Formeel, nonformeel en informeel leren

Leren betreft een activiteit die zich kan voordoen in diverse contexten: van in speciaal daarvoor ingerichte instellingen als scholen en gecreëerde opleidingen tot situaties in het dagelijks leven (vgl. Boersma & Margadant 2000). Leren is altijd een sociaal proces. Het vindt nooit in een vacuüm plaats, maar in een maatschappelijke context, ook als het individueel leren betreft (Lijmbach et al. 2000).

In de Extra Impuls NME, het programma van de zes ministeries dat van 1996 tot en met 1999 NME buiten en binnen schoolverband stimuleerde, werd het onderscheid tussen formeel en informeel leren van volwassenen gehanteerd om twee van elkaar te onderscheiden samenwerkingsprojecten in relatie met NME uit te laten voeren. Het betrof het project 'NME in educatie' (formeel leren) en 'Alledaagse NME voor volwassenen' (informeel leren). Formeel leren, in dit geval van volwassenen, houdt in: leerprocessen waarbij gebruik wordt gemaakt van een duidelijk van tevoren vastgesteld didactisch plan. Een dergelijk didactisch plan bestaat meestal uit een overzicht van eindtermen, een stappenplan, (eind)toets enzovoorts. Informeel leren, waar het in het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' om gaat, is niet gebonden aan strakke regels, vormen en structuren. Informeel leren vindt meestal plaats buiten de reguliere onderwijsinstellingen. Voor formeel leren van volwassenen bestaat in Nederland momenteel een ander type instellingen dan op het vlak van informeel leren. Formeel leren wordt verzorgd door

Regionale Educatieve Centra (ROC's). Verderop onder 'educatie in de context van leren van volwassenen' wordt uitgebreider ingegaan op deze educatieve instellingen voor volwassenen.

Voor de Extra Impuls NME was een onderscheid tussen formeel en informeel leren voldoende. Vaak echter worden drie vormen van leren onderscheiden. Deze geven we weer in het onderstaande schema van Boersma & Margadant:

Vorm van leren	Contexten	Positionering
Formeel leren	School, opleiding	Intentioneel; leerplicht en beroepsperspectief
Nonformeel leren	Cursussen	Intentioneel; deelname is vrijwillig
Informeel leren	School, beroep, dagelijks leven	Niet-intentioneel; leren is geen hoofdmotief

(Boersma & Margadant 2000)

Vergelijking met het eerdere onderscheid tussen formeel en informeel leren leert het volgende. Het in het schema gehanteerde onderscheid tussen nonformeel en informeel leren dekt samen het eerder omschreven informeel leren. Bij dit eerder omschreven 'informeel leren' staat vooral *vrijwilligheid* van deelname (van volwassenen) voorop. Bij het nader onderscheid in nonformeel leren en informeel leren staat voorop het *intentionele*, resp. *niet-intentionele* karakter van het leren (van iedereen: volwassenen en kinderen). Dit laatste is van belang om te kunnen laten zien dat overal in het dagelijks leven - dus ook in scholen - ook leerplichtigen intentioneel, formeel én niet-intentioneel, informeel kunnen leren. In veel vrijwilligerswerk, als bijvoorbeeld natuur- en milieugroepen, en bij activiteiten in de buurt gaat het om informeel leren.

Nonformeel leren is wel intentioneel leren, maar er is geen sprake van formele eindtermen. Het vindt in Nederland plaats buiten de reguliere onderwijsinstellingen. Het betreft bijvoorbeeld activiteiten van nonformeel leren in instellingen voor vormings- en ontwikkelingswerk, als functie binnen het sociaal-cultureel werk maar ook meer in het algemeen in maatschappelijke organisaties en groeperingen als jeugdbewegingen, vakbonden en politieke partijen. Leeractiviteiten op de werkplek kunnen hier ook onder vallen (vgl. Een memorandum over levenslang leren van de Europese Commissie 2000, p. 9).

In dit project vormen alledaagse situaties aanknopingspunt voor NME voor volwassenen: het kan gaan om *niet-intentioneel* leren (bijvoorbeeld informeel leren als onderdeel van een activiteit) en om *intentioneel leren, nonformeel leren* in de terminologie van Boersma & Margadant, als een cursus waaraan op vrijwillige basis wordt deelgenomen. Er kunnen zich in de praktijk situaties voordoen waarbij informeel leren aanleiding vormt voor nonformeel leren en omgekeerd. In het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' gebruiken we de term informeel leren, waar ook sprake kan zijn van nonformeel

leren. Waar relevant wordt de context benoemd, zodat duidelijk wordt wanneer vanuit het perspectief van de *lerende* sprake is van intentioneel, respectievelijk van niet-intentioneel leren. Dit is van belang omdat vanuit het perspectief van de *beroepskracht*, de begeleider, de activiteit altijd intentioneel is of wordt gemaakt. Begeleiden is nooit niet-intentioneel. Een educatieve activiteit op het gebied van natuur en milieu voor volwassenen kan eigenstandig voorkomen of onderdeel vormen van een andere niet-educatieve activiteit voor volwassenen.

Actie en leren, activiteit, leren en handelen: ontgrenzing van leren

Leren wordt steeds meer losgekoppeld van gespecialiseerde educatieve instituties en locaties. De schoolse loopbaan kan een belangrijke bijdrage leveren in de vorm van startkwalificaties of -competenties, maar kan mensen niet meer uitrusten voor het verdere leven. Het is een kwestie van levenslang leren voor mensen geworden. Daarbij wordt het steeds belangrijker om te 'leren leren'. Niet wat iemand kan of weet is op een gegeven moment doorslaggevend. Het gaat om het vermogen om zich te handhaven en te ontwikkelen.

Zoals gezegd komen leren en educatie steeds meer losgekoppeld van gespecialiseerde educatieve instituties en locaties voor. Ze kunnen verbonden zijn met situaties waarin mensen leven en werken. Dit vraagt om zogenaamde 'krachtige leeromgevingen'. Dit zijn situaties die mensen in staat stellen een zinvol verband te leggen tussen de (externe) noodzaak om zich verder te ontwikkelen en hun persoonlijke behoeften.

Een situatie waarin mensen leven en werken als uitgangspunt voor leren nemen vergt samenwerking tussen educatieve en andere instellingen en sociale verbanden waarin mensen zich bevinden. Educatieve beroepskrachten zouden zich daarbij meer dan voorheen moeten toeleggen op het creëren van situaties waar leerprocessen voortkomen uit en inwerken op activiteiten en ontmoetingen in het dagelijks leven van deelnemers (vgl. Jansen & Van den Berg in Spierts 2000 pp. 74 - 75).

In de *situaties waar mensen leven en werken* gaat het om een combinatie, verwevenheid en afwisseling van actie (handelen) en leren. Door samenwerkingsverbanden (tussen educatieve en andere instellingen en verbanden) kunnen activiteiten worden georganiseerd: eigenstandige leeractiviteiten (cursussen bijvoorbeeld) en activiteiten met leren als onderdeel (bijvoorbeeld als onderdeel van een publiek debat) of activiteiten waar leren en actie zó zijn gecombineerd en verweven dat leren als leren in en tijdens de activiteit benoemd moet worden (voor verschil tussen educatie en leren, zie verderop).

In de *praktijk* worden activiteiten op het gebied van actie en leren vaak onder één noemer geschaard, met of zonder 'leren' als nadere aanduiding. Zelfs de term NME wordt op die manier gebruikt. Het is een lastige zaak als er veel sectoren, verschillende educatieve en niet-educatieve organisaties bij een bepaalde activiteit in het samenwerkingsverband betrokken zijn waar leren een onderdeel van de activiteit vormt. Het is dan nog niet eens altijd duidelijk wat ieder van deze organisaties, en de educatieve in het bijzonder, geacht wordt als bijdrage aan het geheel te leveren. Elke activiteit, situatie die zich in het (dagelijkse) leven voordoet (al dan niet door een instelling georganiseerd), heeft het daarnaast *in zich* dat er van geleerd wordt, bedoeld of onbedoeld.

Daarbij komt dat actie (handelen) ook specifiek aan leren zelf (als activiteit) kan worden gekoppeld: als *te onderscheiden*, maar niet te scheiden, aspecten van leerprocessen (het vermogen praktisch te kunnen handelen; naast reflectie als het vermogen zich te kunnen bezinnen op de geldigheid en juistheid van uitgangspunten, doelen en middelen van het handelen, en affectie als het vermogen om beter te kunnen omgaan met gevoelsmatige beweegredenen). In educatieve activiteiten krijgt veelal een van deze aspecten van leerprocessen de nadruk.

Actie is ook een *gevolg* van leren. Mensen leren, en kiezen op basis van het geleerde, uit handelingsalternatieven met het perspectief op handelen.

Een voorbeeld van een activiteit is het knotten van wilgen. Het knotten van wilgen is (afhankelijk van het beleidsdoel van een instelling) een activiteit met als hoofddoel leren, als nevendoeel leren of is een activiteit zonder leerdoel. De activiteit 'knotten van wilgen' kan *beheren* inhouden (zonder leerdoel), bijvoorbeeld omdat men al eerder heeft geleerd hoe men moet knotten. De activiteit kan *beheren* betreffen waar *tevens* van wordt *geleerd* (nevendoeel leren) en bij de activiteit kan het *leren* van wilgen knotten *voorop* staan (leren als hoofddoel). Aan het leren knotten van wilgen kan naast actie ook nog steeds reflectie en affectie te pas komen (waarbij het accent op een van de drie bovengenoemde aspecten van leerprocessen kan liggen). Met vragen als: Waarom is het knotten van wilgen nodig?; Wat roepen wilgen in het - Nederlandse - landschap op?; Welke snoeitechnieken zijn er en waarom voor deze gekozen?

Dit alles samen maakt het voor een samenwerkingsverband complex om leren, actie als aspect van leerproces en actie (handelen) - zonder dit aan leren te koppelen, van elkaar te scheiden, te onderscheiden en te benoemen. Dit is complex, omdat naast educatieve organisaties (instellingen voor NME of informele VE) of organisaties met een educatief nevendoeel (zoals bijvoorbeeld Derdewereldorganisaties, vrouwenorganisaties en vakbonden) ook niet-educatieve organisaties als gemeentelijke groenafdelingen meedoen aan de samenwerking (zie voor een nadere uitleg van doelen van organisaties 'instellingen voor NME en VE'). Er ontstaat onduidelijkheid en verwarring bij de diverse betrokkenen: beroepskrachten van diverse sectoren, deelnemers en de sociale omgeving. Men weet niet wat nu wat is en wat men (van elkaar) kan verwachten.

Het kunnen aanbrenge en verhelderen van samenhang tussen de aspecten van leerprocessen actie (handelen), reflectie en affectie in een sociale context is een vakbekwaamheid die als waardevol wordt beschouwd. Deze samenhang in de sociale context (leef-omgeving) stimuleert leren, dat wil zeggen ze komt tegemoet aan principes voor een krachtige leeromgeving als functioneel, levensecht en uitnodigend. De vakbekwaamheid deze samenhang in de sociale context te kunnen aanbrenge en verhelderen wordt toegeschreven aan het sociaal-cultureel werk (vgl. Jansen & Van den Berg in Spierts, p. 91). In ieder geval zal een van de educatieve organisaties in het samenwerkingsverband, of de educatieve organisaties samen, deze verbinding moeten maken.

Ook zullen de samenwerkende organisaties moeten benoemen wat er aan leerprocessen in nieuwe contexten mogelijk is en welke expertise op welk moment passend kan worden ingezet. Passende expertise wordt in dit verband onderscheiden naar expertise op het gebied van leren en niet-leren. "Anders wordt de nieuw ontstane openheid", aldus Jansen & Van den Berg, "tot een soort grabbelton, waarin altijd wel 'iets met leren' mogelijk is." (Jansen & Van den Berg in Spierts, p. 91).

Leren is voor iedereen

Leren vindt in principe levenslang plaats. Er vinden steeds vernieuwingen en veranderingen plaats. "Leren hoort bij het leven als zodanig", aldus Jansen & Van den Berg (in Spierts 2000, p. 74). We leven in een samenleving die divers is wat bijvoorbeeld achtergronden betreft en manieren waarop mensen hun leven inrichten. Van belang is, aldus Jansen & Van den Berg, het (leren) omgaan met verschillen, het vermogen van mensen zich in te leven in het perspectief van anderen, zich te positioneren in een wereld van verscheidenheid en zich de vraag kunnen (leren) stellen wat er in deze wereld van diversiteit nog gemeenschappelijk is (in Spierts 2000, p. 74 e.v.; vgl. ook Lijmbach et al. 2000, pp. 33-34). Daarbij komt dat mensen tot op hoge leeftijd het vermogen hebben om te leren. Leren behoort kortom niet alleen voor kinderen maar voor in principe iedereen tot de mogelijkheden.

Leren en educatie

Terwijl leren van mensen zowel intentioneel als niet-intentioneel kan zijn, is educatie altijd intentioneel. Bij leren in educatief verband gaat het altijd om welbewuste en planmatig ondernomen activiteiten die gericht zijn op specifieke leerprocessen. Het gaat bij leren in educatief verband om het leren onder persoonlijke begeleiding van iemand in institutioneel verband. Van dergelijke (personen in) instellingen mag worden verwacht dat ze hebben nagedacht over het pedagogisch en didactisch perspectief van de activiteit (vgl. Lijmbach et al. 2000, p. 30). Zoals gezegd kan leren van mensen intentioneel en niet-intentioneel zijn. Intentioneel leren vindt niet per definitie in educatief verband plaats. Mensen kunnen ook zélf hun leren, buiten educatief verband, organiseren. Dit wordt wel zelf-educatie, autonoom leren of zelfgestuurd leren genoemd. Tough concludeerde op basis van onderzoek dat 70% van het leren van volwassenen zelfgestuurd is (Tough in Van Enkevort et al. 1984, p. 43).

Educatie en onderwijs

Bij leren - in institutioneel verband - gaat het om leerprocessen met betrekking tot weten, waarderen, kiezen en handelen. In het reguliere onderwijs (voor kinderen) wordt een onderscheid tussen onderwijs en educatie gehanteerd zoals dat in de volwassenen-educatie niet wordt gemaakt. Bij onderwijs, zo wordt gesteld door degenen die deze opvatting aanhangen, gaat het meer om kennis en feiten. Bij educatie gaat het om waarderen leren, waardenvorming en -ontwikkeling, ook wel opvoedend onderwijs genoemd. Educaties als NME, vredeseducatie, ontwikkelingseducatie en gezondheids-educatie betreffen actuele complexe maatschappelijke problemen, waarvan kinderen op de hoogte behoren te raken. Deze problemen vragen om oplossingen die niet eenduidig

goed of fout zijn. Kennisverwerving, waarderen, waardenvorming en het in kaart brengen van mogelijke handelingsperspectieven op basis waarvan keuzen gemaakt kunnen worden, zijn daarbij van belang naast het kennismaken ervan. Uitgangspunt van het onderscheid tussen aan de ene kant kennis en feiten, en aan de andere kant waarderen leren, waardenvorming en -ontwikkeling, is dat kennis en feiten waardenvrij zouden zijn. Vele zogeheten feiten en kennis zijn echter niet waardenvrij. Een eenduidig onderscheid tussen onderwijs en educatie is om die reden naar mijn mening niet houdbaar. Het complexe van educaties en daarmee van NME in het onderwijs is dat ze vakoverstijgend zijn, dat wil zeggen dat er in diverse vakken aspecten van NME worden opgenomen. NME als *samenhangend* geheel is vooral lastig te realiseren in het voortgezet onderwijs dat nog sterk discipline-georiënteerd is. Voor vorming is *samenhang* een sleutelbegrip.

Vorming en educatie

Al in 1969 werd in de nota 'Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving' een omschrijving van *vorming* gegeven die nog steeds actueel is. Ook in Spierts (2000, p. 65) wordt hij weer aangehaald: "Vorming is een proces in de persoon waarbij deze komt tot een beter verstaan van zichzelf en zijn situatie, tot een kritische waardering daarvan en tot een bewuste en gerichte hantering van de mogelijkheden in zijn samenlevingssituatie." Direct op de omschrijving van vorming volgt die van *vormingswerk* als 'intentioneel gericht op de bevordering van dit proces'. Deze definitie geeft een omschrijving van het proces van vorming dat zich in mensen voltrekt en is daarmee te vergelijken met leren. Vormingswerk is een vorm van intentioneel leren. Het gaat bij *vormingswerk* evenals bij educatie - afhankelijk van de context - om de activiteit dan wel de sector of werksoort.

Jansen & Van den Berg geven een plaatsbepaling van educatie binnen de werksoort CMV (Culturele en Maatschappelijke Vorming). CMV is de werksoort die onder meer het werkterrein sociaal-cultureel werk en opbouwwerk (informele VE) bestrijkt. Zij geven het volgende specifieke voor educatie aan. Educatie kenmerkt zich door een zekere mate van planning en doelgerichtheid. Als voorbeeld noemen ze: "Wanneer bijvoorbeeld een educatief doel is dat mensen met meer zelfvertrouwen deelnemen aan publieke discussies, dan zal er een situatie gecreëerd moeten worden die hen doet ervaren dat het echt iets uitmaakt wat zij te zeggen hebben en dat er werkelijk naar hen geluisterd wordt." Bij educatie gaat het om het ondersteunen van leerprocessen naar een driedeling met elk een ander accent, te weten leren met hoofd, hart en handen. Binnen de werksoort Culturele en Maatschappelijke Vorming gaat het - nog steeds volgens Jansen & Van den Berg - bij educatie om het ondersteunen van verschillende aspecten van leerprocessen, met bijzondere aandacht voor het aanbrengen en verhelderen van de samenhangen tussen deze drie vormen van leerprocessen en niet voor het ondersteunen van de afzonderlijke leerprocessen. Daarom wordt voor leerprocessen op het terrein van CMV het begrip 'vorming' gebruikt. "Kenmerkend is juist dat bevorderd wordt dat mensen leren hoe hun vermogens om praktisch te handelen (hand) in verband staan met hun vermogens om zich te bezinnen op de zin van dat handelen (hoofd) en met hun vermogens om de emotionele betekenis ervan te begrijpen (hart)" (Jansen & Van den

Berg in Spierts, 2000 p. 64 e.v.). Onderscheidend zijn kortom volgens Jansen & Van den Berg de mate van planning en doelgerichtheid die bij educatie buiten het terrein van CMV groter is en de samenhang tussen de verschillende aspecten van leerprocessen waar bij educatie op het terrein van CMV meer aandacht voor zou zijn.

Ook bij NME is het ondersteunen van de samenhang tussen de drie genoemde vormen van leerprocessen van belang. Samenhang wordt voor NME, zoals bij het onderscheid tussen educatie en onderwijs (zie de beschrijving hiervoor) is aangegeven, ook expliciet tussen *vakgebieden* gezocht. Overigens onderkennen Jansen & Van den Berg de waarde van NME voor vorming: "NME biedt belangrijke aanknopingspunten om vormingsdoelen te realiseren" (Spierts 2000, p. 72). Wanneer ik het heb over NME bedoel ik met educatie het ondersteunen van de *drie* genoemde *soorten leerprocessen*, met inbegrip van hun *onderlinge samenhang* en samenhang in de betekenis van *vakgebiedoverstijgend*. Vorming als leerproces volgens de aan het begin van dit onderwerp gegeven omschrijving is dus ook van NME een belangrijk onderdeel, zij het dat het in de sector NME niet op die manier als begrip wordt gebruikt.

Naar mijn mening zijn de drie soorten leerprocessen wel te onderscheiden maar niet te scheiden (zie eerder bij actie en leren, activiteit, leren en handelen: ontgrenzing van leren) en is er daarmee bij educatie altijd sprake van samenhang in meer of mindere mate. Deze samenhang hoort ook in NME aangebracht en verhelderd te worden. Op die manier maakt ook *vormingswerk* (zie verderop) als intentioneel gericht op de bevordering van het proces van vorming deel van NME uit. Het ondersteunen van leerprocessen in de betekenis van het aanbrengen en verhelderen van samenhang tussen hoofd, hart en handen is kortom volgens mij niet voorbehouden aan het terrein van CMV. Dat wil niet zeggen dat men in de praktijk van NME met het aanbrengen en verhelderen van samenhang tussen hoofd, hart en handen ook moeiteloos weet om te gaan. CMV als werksoort van de instellingen voor sociaal-cultureel werk en opbouwwerk kan NME daarbij behulpzaam zijn. Omgekeerd kan NME behulpzaam zijn bij zaken als de specifieke probleemstructuur van een begrip die daarmee om een specifieke didactische aanpak vragen.

Het gaat bij educatie om, zoals ik bij het onderscheid tussen leren en educatie al aangaf, 'welbewuste en planmatig ondernomen activiteiten', met inbegrip van vormingswerk. Vormingswerk maakt, als intentioneel gericht op de bevordering van het proces van vorming, deel uit van educatie. Naar mijn mening is er wel onderscheid te maken in de mate van intentionaliteit, maar is educatie en daarmee NME altijd intentioneel en nooit niet-intentioneel. Het gaat bij educatie - of het nu natuur en milieu of een ander onderwerp betreft - om intentioneel, waarderend en in samenhang leren.

Educatie in de context van leren van volwassenen

Educatie heeft in de context van leren van volwassenen de betekenis van intentionele gerichtheid gemeen met die van het leren van kinderen. De intentionele gerichtheid wordt altijd bedoeld in de betekenis van: "leermogelijkheden georganiseerd vanuit instellingen en organisaties door personen die daar hun werk van maken" (Bolhuis 1995, p. 29). Overigens wordt met deze omschrijving niet bedoeld dat instellingen en organisa-

ties de leermogelijkheden *eenzijdig* bepalen (zogenaamd aanbodgericht zijn). Leermogelijkheden kunnen naast aanbodgericht ook vraaggericht zijn, dat wil zeggen: zijn ontwikkeld na verkenning van de vraag bij (potentiële) deelnemers.

Aan de volwasseneneducatie worden meestal twee functies toegeschreven: een economische en een sociaal-culturele. De economische functie was in Nederland in de jaren negentig dominant om de lage arbeidsparticipatie van de bevolking tegen te gaan. Volgens Jansen & Van den Berg is er de laatste jaren een herwaardering van sociale en culturele functies gaande. Volwasseneneducatie kan in die betekenis een bijdrage leveren aan het tegengaan van marginalisering en het bevorderen van samenhang en sociale cohesie (Van der Kamp, geciteerd door Jansen & Van den Berg in Spierts 2000, p. 69). Experts in de volwasseneneducatie wijzen volgens hen op de wenselijkheid en noodzaak om de economische en sociaal-culturele functies te integreren. In dat perspectief zijn de doelen voor de volwasseneneducatie: bijdragen aan de participatie van burgers, aan communicatieve vaardigheden, aan persoonlijkheidsontwikkeling, aan het verbeteren van kansen op werk en inkomen, aan sociale handelingsvaardigheden en aan het leren te leren (Klaassen et al., geciteerd door Jansen & Van den Berg 2000, p. 69).

Bij educatie voor volwassenen gaat het naar mijn mening om leerprocessen gericht op persoonlijke ontwikkeling en op, zoals Jansen & Van den Berg het noemen, "de versterking van (...) vermogens om deel te hebben aan het culturele, sociale, politieke en economische leven" *in onderlinge wisselwerking* (Jansen & Van den Berg in Spierts 2000, p. 65). Educatie is volgens mij in principe gericht op mensen in *alle* levenssferen en niet alleen op levenssferen als de arbeidsmarkt en/of op maatschappelijke problemen of probleemgroepen. Participatie van alle mensen, inclusief hun hoedanigheid van (toekomstig) burger is van belang. Bij educatie hoort "het leggen van verbindingen tussen de persoonlijke ontwikkelingsmogelijkheden enerzijds en kenmerken en noden van de maatschappelijke omgeving anderzijds" (Jansen & Van den Berg 2000, p. 65). Ontgrenzing van leren (zie eerder bij actie en leren, activiteit, leren en handelen: ontgrenzing van leren) gezien vanuit het perspectief van leeftijd en levenslang leren maakt dat educatie in principe voor iedereen tot de mogelijkheden behoort. Het gaat daarbij om instellingen met educatie als hoofddoel (scholen) maar ook om educatie op de werkplek en in sociale bewegingen en maatschappelijke organisaties als vakbeweging, politieke partijen, vrouwenorganisaties en natuur- en milieu-organisaties (zogenaamde ingebouwde educatie).

De term buitenschoolse educatie - als tegengesteld aan (binnen)schoolse educatie - wordt soms ten onrechte gehanteerd als synoniem met volwasseneneducatie. Buitenschoolse educatie kan zowel op volwassenen als op jongeren zijn gericht. Te denken valt aan activiteiten buiten schoolverband als muzieklessen en educatieve natuur- en milieu-activiteiten in de vrije tijd.

Naast volwasseneneducatie in ruime zin komt educatie voor in de betekenis die er op beleidsniveau van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (O, C & W) aan wordt gegeven volgens de Wet op de Educatie en het Beroepsonderwijs (WEB). Ik noem dit educatie in beleidsmatige of beperkte zin. Ik ga hier op in, omdat ook deze

betekenis in het beroepsveld wordt gebruikt. Educatie in deze betekenis heeft namelijk betrekking op alleen volwassenen, de doelgroep waar deze tekst in het bijzonder over gaat, en dan ook nog op activiteiten tot een bepaald opleidingsniveau. Bij de beschrijving van 'educatie en onderwijs' en 'vorming en educatie' ben ik op de ruimere betekenis van educatie ingegaan.

Met educatie in beperkte zin wordt bedoeld dat wat sinds de WEB voor volwasseneneducatie, getypeerd naar leeftijd, veranderde in 'educatie'. Het gaat om de twee volgende beperkingen: 1. De ondergeschiktheid van persoonlijke ontplooiing aan maatschappelijk functioneren en 2. Beperking van het niveau van educatie tot het MBO.

1. De ondergeschiktheid van persoonlijke ontplooiing aan maatschappelijk functioneren. De WEB geeft de volgende omschrijving: "Educatie is gericht op de bevordering van de persoonlijke ontplooiing ten dienste van het maatschappelijk functioneren van volwassenen door de ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen op een wijze die aansluit bij hun behoeften, mogelijkheden en ervaringen alsmede bij maatschappelijke behoeften" (WEB 1996 in: Gids Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, 1995-). Van belang in deze omschrijving is 'persoonlijke ontplooiing ten dienste van het maatschappelijk functioneren'. Persoonlijke ontplooiing is niet gelijkwaardig aan maatschappelijk functioneren maar er ondergeschikt aan.

2. Beperking van het niveau van educatie tot het MBO.

De term educatie bestrijkt het gebied van 'basale onderwijstypen opgesplitst in basiseducatie en algemeen voortgezet onderwijs voor volwassenen, met een overwegend tweede kans en een beperkt tweede-wegkarakter'. 'Tweede kans' houdt in: eerste kans gemist, op latere leeftijd een hernieuwde kans om alsnog te slagen, terwijl 'tweede-weg' inhoudt: in het regulier onderwijs niet gelukt, direct door naar de tweede weg. In het 'tweedeweg-onderwijs' gaat het vooral om jeugdige volwassenen in de leeftijdscategorie 18-21 jaar die in het reguliere algemeen voortgezet onderwijs niet adequaat opgevangen kunnen worden. Educatie in dit kader omvat in ieder geval niet activiteiten op het niveau van hoger onderwijs. Educatie volgens de WEB omvat ruwweg drie stromen, op verschillende niveaus, ook binnen de stromen:

- het VAVO (= voortgezet onderwijs voor volwassenen: MAVO-HAVO-VWO);
- educatietrajecten als Nederlands als Tweede Taal (NT2), sociale vaardigheden en sociale redzaamheid;
- inburgering.

Regionale Onderwijscentra (ROC's) zijn omvangrijke instellingen bestaande uit de sectoren secundair beroepsonderwijs (MBO) en educatie. Deze instellingen verzorgen het leeuwendeel van de educatie zoals gedefinieerd volgens de WEB. Globaal gesteld omvat deze educatie het werk dat voorheen instellingen op het gebied van VAVO, basiseducatie en waar aanwezig vormingsinstellingen (voor jeugdigen) uitvoerden. In de praktijk van educatie - nog steeds volgens de WEB - bestrijkt deze vooral mogelijkheden voor het inhalen van achterstanden. Nederlands als tweede taal voor allochtonen vormt een belangrijk onderdeel naast - sinds 1998 verplichte - inburgeringsprogramma's voor vluchtelingen met een verblijfsstatus. Niet voor niets is er hier sprake van samengaan van

educatie met beroepsonderwijs: deze educatie is sterk arbeidsmarktgericht (Gids beroepsonderwijs en volwasseneneducatie 1995- . B 1-1-8 e.v.).

Volwassenen

In het project ging het niet zozeer om het maken van een strikt onderscheid tussen kinderen en volwassenen als wel om het gegeven dat op het terrein van NME in het reguliere onderwijs voor kinderen al het nodige plaatsvindt. Instellingen voor NME en voor volwasseneneducatie, in dit geval die op het terrein van informeel leren zoals instellingen voor sociaal-cultureel werk en opbouwwerk, maken over en weer weinig gebruik van elkaars deskundigheid. Projecten over leefbaarheid of een educatieve activiteit in het kader van maatschappelijke oriëntatie van het sociaal-cultureel werk, vormingswerk, opbouwwerk en de sector educatie van de ROC's missen de inhoudelijke inbreng van NME aan de ene kant, en aan de andere kant mist NME de bekwaamheid voor het op een adequate manier bereiken van en werken met volwassenen.

De verschillen tussen leren van volwassenen en kinderen zijn over het algemeen gradueel te noemen, op het volgende principiële onderscheid na. Kinderen zijn aangewezen op opvoeding en onderwijs, hetgeen tot de pedagogische verantwoordelijkheid van volwassenen behoort (zie ook Lijmbach et al. 2000, p. 37).

Mensen blijken tot op hoge leeftijd in staat te zijn om te leren. Daarnaast zijn zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid, aanknopen bij de levenssituaties van lerenden en meer marktgerichtheid (profilieren van scholen op een bepaald leerlingensegment: tweetalig onderwijs, extra aandacht voor kunstdisciplines enzovoort) niet meer voorbehouden aan instellingen voor volwasseneneducatie.

Relatieve verschillen zijn er op het gebied van ervaring met leren (volwassenen hebben gezien hun leeftijd meer ervaring) en het perspectief waarmee mensen leren. Volwassen mensen vervullen in hun dagelijks leven diverse rollen, zowel in hun privé- als in hun publieke leven. Ze zijn bijvoorbeeld bewoner, werknemer, ouder, vrijwilliger en/of bestuurder. Aan die rollen en hun context worden leerbehoeften ontleend en vindt het geleerde min of meer direct een plaats (zie ook Lijmbach et al. 2000, pp. 31 - 32).

In 'Alledaagse NME voor volwassenen' ligt aan de gerichtheid op volwassenen in de lokale beroepspraktijk geen principiële onderscheid tussen kinderen en volwassenen ten grondslag, maar vormt onbekendheid met de lokale buitenschoolse samenwerkingspraktijk op dit gebied aanleiding NME in ieder geval te betrekken op NME voor volwassenen. In Utrecht betrof het een combinatie van volwassenen en kinderen.

Competente mensen

Van belang voor leren van volwassenen (in alledaagse situaties) is naar onze mening het als uitgangspunt nemen van mensen als competente burgers, van wat ze al kunnen en kennen, en daar bij aansluiten, in tegenstelling tot mensen aanspreken op hun tekorten op dit terrein. Het vereist dat educatoren er actief proberen achter te komen wat mensen al weten en kunnen, en dat ze daarbij met hun educatieve activiteiten aansluiten. In beleidsvorming wordt nauwelijks tot geen rekening gehouden met door burgers gemaakte keuzen die gebaseerd zijn op afwegingen en overwegingen in hun diverse rol-

len in hun complexe alledaagse leven. Margadant noemt als voorbeeld op het gebied van NME het volgende: "NME-praktijken die streven naar gedragsverandering getuigen veelal van een pijnlijk gebrek aan contextualiteit en respect voor lerende mensen. Afvalscheiding bijvoorbeeld lijkt zich in een sociaal vacuüm af te spelen. Bovendien hebben mensen veelal goede redenen om zich minder milieuvriendelijk te gedragen" (Margadant 1998, p. 8).

Activering en participatie

Participatie betekent deelnemen. Het kan betreffen het deelnemen aan leeractiviteiten maar ook het deelnemen aan andere maatschappelijke activiteiten.

De algemene doelen van educatie worden verbonden met aandacht voor activering. Vanuit het perspectief van educatie is activering een voorwaardenscheppende activiteit tot 'leren voor en door participatie'. Dat wil zeggen dat: "educatie ervaringen met participatie moet helpen vertalen in leerervaringen die mensen helpen hun competenties tot participatie te vergroten", zo stellen Jansen & Van den Berg (in Spierts 2000, p. 67).

Vanuit het perspectief van het domein samenlevingsopbouw, in deze betekenis ook opbouwwerk te noemen, houdt activering in: het stimuleren tot participeren in de betekenis dat bijvoorbeeld burgers verantwoordelijkheid nemen voor de eigen leefomgeving. Participatie in het kader van opbouwwerk had tot voor kort vooral betrekking op het deelnemen aan het economisch leven (via betaalde arbeid); tegenwoordig kan het ook inhouden het deelnemen aan maatschappelijke activiteiten als vrijwilligerswerk of sociaal-culturele activiteiten (Spierts & Van der Sterren in Spierts 2000, p. 139) of meer algemeen het medevorm geven aan en -inrichten van de eigen leefomgeving (Van der Aalst et al. 1998, p. 14).

Activering is van belang als onderdeel van informeel leren. Het vormt een opstap tot leren, kan overvloeien in leren en is er om die reden niet altijd gemakkelijk van te onderscheiden.

Sociaal leren

Het concept sociaal leren leeft zowel in NME- als in VE-kringen. Sociaal leren wordt volgens Wildemeersch (in Jansen 1999) als volgt omschreven: "Sociaal leren wordt hier opgevat als groepsgericht en omgevingsgericht leren [...] Sociaal leren is het leren functioneren van groepen, organisaties of gemeenschappen, in nieuwe, onverwachte, onzekere en moeilijk te voorspellen omstandigheden. Het is gericht op het oplossen van onvoorziene contextproblemen en wordt gekenmerkt door een optimaal gebruik van het probleemoplossingspotentieel dat in die groep of gemeenschap aanwezig is."

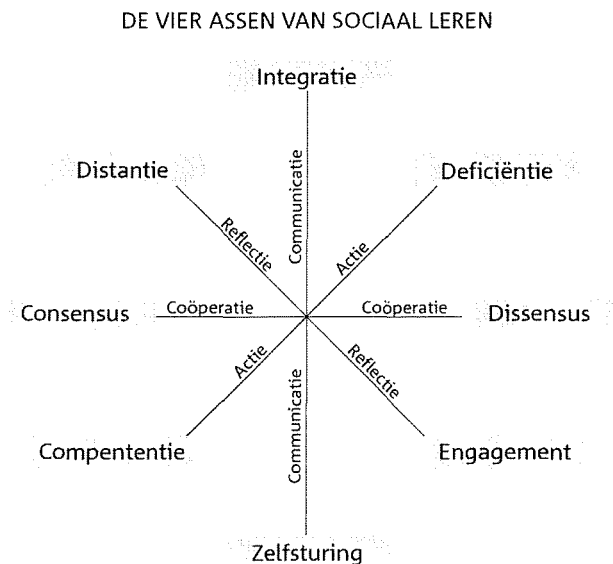
Uit deze definitie zijn volgens Jansen drie kenmerken af te leiden die het wezen van sociaal leren bepalen: het (beter) functioneren van de groep, de (betere) verbinding tussen leren en handelen in de groep, en de (betere) communicatie tussen de groep en de sociale omgeving. Ook in dit verband is van belang zich te realiseren dat 'sociaal' leren de betekenis heeft zoals ik die ook bij 'vorming en educatie' en 'educatie in de context van leren van volwassenen' aangaf: 'de persoon in zijn situatie' en 'de versterking van diens vermogens om deel te hebben aan het culturele, sociale,

politieke en economische leven' in onderlinge wisselwerking. Sociaal leren kan plaatsvinden in bestendige, regionale of lokale gemeenschappen of in tijdelijke samenwerkingsverbanden tussen de betrokkenen bij een bepaald concreet probleem. Sociaal leren valt dus niet samen, zoals het soms wordt omschreven, met 'leren in groepsverband'. De genoemde verbanden zijn voorbeelden van leven en werken waarbij educatie aan kan sluiten.

In NME-kringen wordt sociaal leren vaak gebruikt als nieuw beleidsinstrument om burgers te betrekken bij overheidsbeleid. Sociaal leren past in dit geval bij een begrip als interactieve beleidsvorming (zie verderop bij educatie en communicatie). Voor sociaal leren in deze betekenis geldt, evenals bij interactieve beleidsvorming, dat in de praktijk de organisatie de invulling van doel en inhoud van sociaal leren bepaalt, dat wil zeggen sociaal leren instrumenteel opvat. Als instrument om bij de deelnemenden draagvlak binnen vooraf bepaalde kaders te verkrijgen wordt het overigens ook gehanteerd bij natuur- en milieu-organisaties.

Een meer pedagogische invulling van sociaal leren, zoals die door Jansen wordt geschetst, biedt ruimte voor reflexiviteit binnen leerprocessen op eigen doelstellingen en normatieve achtergronden van het meer of minder tijdelijke samenwerkingsverband en van de deelnemers afzonderlijk. Jansen vat samen dat het bij sociaal leren: "... telkens gaat om de juiste balans te vinden tussen het individuele en het collectieve, de productkant en de proceskant en tussen de groep en de buitenwereld." (Jansen 1999, p. 103). Sociaal leren vervult volgens hem een brugfunctie tussen activering en educatie, tussen 'vastberaden handelen' en 'flexibel kennen en weten'. Voor zelfsturing en zelforganisatie acht hij in de huidige maatschappelijke context activering en educatie beide nodig (Jansen 1999, p. 102). De brugfunctie is de reden voor bepaalde spanningsvelden binnen sociale leerprocessen. De spanningsvelden vormen de basis voor het ontwikkelen van competenties voor sociaal leren en zijn weer te geven in een model van Wildemeersch dat Jansen overneemt. Het model bestaat uit vier afzonderlijke handelings- en leerprocessen die ieder een specifiek spanningsveld vertegenwoordigen.

De vier processen, spanningsvelden en bijbehorende centrale leerprocessen kunnen in een schema 'de vier assen van sociaal leren' langs assen worden gelegd:

(Jansen 1999, p. 55).

Het betreft de volgende assen:

1. *Actie* met als spanningsveld competentie en deficiëntie. Het centrale leerproces heeft te maken met het (helpen) opdoen van ervaringen, waaruit blijkt dat mensen competent en gemotiveerd zijn om actief invloed uit te oefenen op de uitdagingen en problemen in hun omgeving.
2. *Coöperatie* met als spanningsveld consensus en dissensus. Het centrale leerproces betreft hoe mensen hun persoonlijke levensverhalen en verscheidenheid in achtergronden, denkbeelden en capaciteiten kunnen inpassen in gemeenschappelijk te ontwerpen doelen en handelingsperspectieven.
3. *Reflectie* met als spanningsveld betrokkenheid en distantie. Centraal leerproces is het met elkaar in evenwicht brengen van de rationeel gemotiveerde distantie van het groepshandelen enerzijds en de emotioneel gewortelde identificatie met onmiddellijke processen in de groep anderzijds.
4. *Communicatie* met als spanningsveld integratie en zelfsturing. Centraal leerproces is wederzijds vertrouwen binnen en buiten de groep opbouwen en onderhouden (Jansen 1999, p. 41 e.v.).

Ik eindig deze beschrijving van sociaal leren met een citaat van Jansen dat naar mijn mening in het kader van samenwerking tussen instellingen van NME en informele VE niet mag ontbreken. Het geeft de relevantie van sociaal leren aan juist voor leren van mensen met wie wordt gewerkt in de vorm van samenwerkingsverbanden tussen instellingen: "De opdeling van activiteiten van mensen en de opsplitsing van taken over

verschillende welzijnsinstellingen hindert mensen vaak als ze greep willen krijgen op hun bestaan. Sociaal leren ondervangt dat, want karakteristiek voor sociaal leren is dat het activiteiten en domeinen samenbrengt in één proces. Het verbindt activering en educatie, individueel leren en groepsleren, doelgroepenwerk en werk gericht op omgevingsfactoren. Bovendien legt het verbindings tussens een breed scala van personen en instellingen. De (doel)groep en zijn problemen vormt daarbij steeds het uitgangspunt voor het handelen." (Jansen 1999, p. 108).

Sociaal-cultureel werk

Het vakgebied sociaal-cultureel werk (en de opleiding) waarvan in het project Alledaagse NME voor volwassenen sprake is wordt Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV) genoemd. Sociaal-cultureel werk kent vier domeinen, te weten recreatie, educatie, kunst & cultuur en samenlevingsopbouw. Voor elk van de domeinen geldt dat ze over eigen werkwijzen en strategieën beschikken. In dit geval zijn de domeinen educatie en samenlevingsopbouw relevant. In principe zouden alle domeinen samen kunnen werken met beroepskrachten op het terrein van NME. In alle vier de domeinen speelt de 'V' van - Culturele en Maatschappelijke - Vorming een rol. Ook bij recreatieve activiteiten en kunst & cultuur kan aan bijdragen van beroepskrachten op het gebied van NME worden gedacht. In het onderzoek naar het NME-centrum van de toekomst zijn recreatie en cultuur ook daadwerkelijk door vertegenwoordigers uit de NME-beroepspraktijk als functie van NME-centra genoemd (Broens 1997).

Het sociaal-cultureel werk biedt laagdrempelige voorzieningen in buurten en wijken, bijvoorbeeld in buurthuizen en jongerencentra. Er worden cursussen, informatieve bijeenkomsten en leertrajecten rond uiteenlopende thema's georganiseerd. Gemeenten, zo stellen Jansen & Van den Berg (in Spierts 2000), krijgen de laatste jaren weer meer belangstelling voor dergelijke initiatieven, vooral in het kader van de ontwikkeling van lokaal sociaal beleid. Doel van educatie in dit verband is: het bevorderen van kennis en inzicht, het vergroten van vaardigheden, het verbeteren van het persoonlijk functioneren en het versterken van het algemeen maatschappelijk functioneren. Samengevat staan volgens Jansen & Van den Berg in de praktijk van het sociaal-cultureel werk vooral de volgende thema's in de belangstelling:

1. Opvoedingsondersteuning en Ontwikkelingsstimulering (O&O); gericht op het versterken van zelfsturende vermogens van gezinnen in achterstandssituaties waardoor zij beter in staat zijn hun taken uit te voeren. Als voorbeeld wordt de Verlengde Schooldag genoemd.
2. Arbeid en inkomen; gericht op het via cursussen en trainingen begeleiden van economisch uitgesloten groepen naar de arbeidsmarkt.
3. De leef- en woonomgeving; met aandacht voor processen van onderlinge communicatie, waarneming en beeldvorming, waardenverheldering, omgang met en ontmoeting van elkaar, visie-ontwikkeling en bewustwording door middel van educatie.
4. Sociale en culturele marginalisering: gericht op de verbinding van persoonlijke problemen van mensen met hun integratie en participatie in de samenleving.

Bij elk van deze thema's wordt gesteld dat samenwerking met andere organisaties en instellingen nodig is en ook daadwerkelijk plaatsvindt (Jansen & Van den Berg in Spierts 2000, p. 67 e.v.).

Opbouwwerk

Opbouwwerk behoort tot het domein samenlevingsopbouw. Spierts & Van der Sterren (in Spierts 2000) geven de voorkeur aan de term samenlevingsopbouw boven opbouwwerk, omdat die het karakter van het werk completer typeert. Met samenlevingsopbouw duiden ze de volgende zaken aan:

1. Maatschappelijke activiteiten waarmee mensen hun leefomstandigheden trachten te verbeteren. Het betreft collectieve processen, doelgericht handelen van groepen die daarmee hun sociale, culturele, politieke of economische situatie proberen te verbeteren.
2. Cluster van werkvelden en werksettingen, bijvoorbeeld brede lokale welzijnsinstellingen; zelfstandige non-profitinstellingen met werkers die diensten verlenen aan bijvoorbeeld bezoekers van club- en buurthuizen, woonwagengedwongen, migranten; consulent op het gebied van stadsvernieuwing, actief op het terrein van buurtconomie als vorm van samenlevingsopbouw.
3. Aandachtsterrein van professionals. De professionele arbeid kan gericht zijn op het ondersteunen van individuen en groepen in hun streven naar een betere situatie op allerlei terreinen. Als ander doelwit wordt genoemd het initiëren en ontwikkelen van nieuwe diensten, voorzieningen of projecten ter oplossing van sociale problemen.

Het onder punt 2 en 3 genoemde kan ook worden aangeduid met de term opbouwwerk. De vraag waarom *leren* of Culturele en Maatschappelijke *Vorming* wordt verbonden met samenlevingsopbouw (met andere woorden waarom NME met het domein educatie én samenlevingsopbouw (van CMV) kan worden verbonden) heeft met het volgende te maken. Samenlevingsopbouw vraagt van mensen niet alleen om te handelen. Door mee te doen aan activiteiten in de wijk, ten behoeve van het milieu, of met het oog op de gezondheidszorg leren ze ook samenwerken, belangen behartigen, anderen mobiliseren etc. (Spierts 2000, p. 140). (vgl. ook: actie en leren, activiteit, leren en handelen; ontgrenzing van leren).

Vormingswerk

Vormingswerk is, zoals ik eerder bij 'vorming en educatie' heb aangegeven een vorm van intentioneel leren. Vormingswerk maakt, als intentioneel gericht op de bevordering van het proces van vorming, deel uit van educatie. Het gaat bij vormingswerk evenals bij educatie - afhankelijk van de context - om de activiteit dan wel de sector of werksoort. Vaak wordt met vormingswerk in één adem *ontwikkelingswerk* genoemd. Ontwikkelingswerk is meer kennisgericht.

Vormingswerk vindt plaats binnen de volgende instellingen:

- Volkshogescholen en vormingscentra in internaatverband - nu centra voor maatschappelijke ontwikkeling, medezeggenschap en organisatie-ontwikkeling -

waar vormingsprocessen worden geïntensiveerd doordat deelnemers gedurende aaneengesloten dagen of dagdelen in groepsverband samenwerken in een daarvoor bestemde locatie. *Volkshogescholen*, als voorlopers van deze centra, waren voorheen tevens gericht op educatieve ondersteuning van de lokale bevolking.

- Instellingen voor plaatselijk vormingswerk en instellingen voor sociaal-cultureel werk. Het programma-aanbod dat in deze instellingen wordt ontwikkeld is in belangrijke mate afgestemd op de educatieve behoeften van een plaatselijke samenleving. Vormingswerk op lokaal niveau komt momenteel nauwelijks als werksoort in zelfstandige instellingen voor. Een van de uitzonderingen vormt het Utrechtse stedelijke centrum voor vorming, training en scholing, Trijn van Leemput, dat bij het project 'Alledaagse NME voor volwassenen' betrokken is. Het vormingswerk maakt deel uit van de activiteiten van sociaal-cultureel werk en opbouwwerk. Op hun beurt kunnen instellingen voor sociaal-cultureel werk en opbouwwerk weer deel uitmaken van brede instellingen voor welzijnswerk.
- Volksuniversiteiten. Dit zijn lokale instellingen waarbij vooral het ontwikkelingswerk centraal staat in de betekenis van vergroten van kennis en vaardigheden.

Daarnaast zijn er veel organisaties die zich vanuit een specifieke invalshoek met vorming bezighouden, een vormings*functie* vervullen. Te denken valt bijvoorbeeld aan maatschappelijke organisaties als de vakbeweging, het NIVON, vrouwenorganisaties, ouderenorganisaties en organisaties voor vluchtelingenwerk.

Instellingen voor NME en VE

In het project is de samenwerking gevolgd tussen beroepskrachten van lokale professionele instellingen op het gebied van NME en die van informele VE. Ook vrijwilligers kunnen een bijdrage leveren aan de lokale activiteiten. Voor beide sectoren geldt dat voor uitvoerende activiteiten een groot beroep wordt gedaan op de inzet van vrijwilligers. Het werk van vrijwilligers in organisaties kent echter een eigen dynamiek, die we in dit project buiten beschouwing wilden laten.

De instellingen in het project Alledaagse NME voor volwassenen zijn instellingen met *leren als hoofddoel* of instellingen die naast andere doelen leren als *gelijkwaardig doel* hebben. Zo kunnen NME-centra educatie én communicatie (zie educatie en communicatie) als gelijkwaardige doelen hebben en bij instellingen voor welzijnswerk kan het bijvoorbeeld om educatie en hulpverlening gaan. Daarnaast zijn er instellingen en organisaties te onderscheiden met een ander hoofddoel dan educatie, waarbij educatie *ondergeschikt* is aan het hoofddoel. Te denken valt aan natuurbeherende organisaties of aan vakbonden die ook iets aan educatie doen. Instellingen en organisaties met een ander hoofddoel dan educatie blijven in dit project als samenwerkingspartners buiten beschouwing (vgl. ook Lijmbach et al. 2000, p. 31).

Professionele NME op lokaal of soms op regionaal niveau vindt plaats in *NME centra*. Het betreft instellingen met de stichtingsvorm of gemeentelijke afdelingen. Deze laatste vormen vaak relatief autonome diensten binnen de lokale overheid. NME-instellingen dragen in hun naam meestal natuur en/of milieu, educatie of communicatie en centrum,

afdeling of dienst: NME-centrum, MEC (Milieu-Educatie Centrum), afdeling NMC (Natuur- en Milieu-Communicatie).

Professionele lokale informele VE vindt plaats aan instellingen met de stichtingsvorm, voor het grootste deel gefinancierd door de lokale overheid. Het betreft *instellingen voor sociaal-cultureel en/of opbouwwerk en vormingswerk*. De laatste jaren komt door schaalvergroting sociaal-cultureel werk en/of opbouwwerk veel voor in brede welzijnsinstellingen, samen met bijvoorbeeld kinderopvang, maatschappelijk werk, sociaal raadslieden en ouderenzorg. Schaalvergroting in de *formele* educatie heeft bewerkstelligd dat vormingswerk een afzonderlijk onderdeel vormt van of een geheel vormt met de andere onderdelen van VE in Regionale Opleidingen Centra (ROC's) (zie ook educatie in de context van leren van volwassenen).

Natuur- en Milieu-educatie (NME)

NME houdt zich bezig met natuur, milieu, de samenleving en hun onderlinge samenhang (Natuurbeschermingsraad, 1992). Natuur en milieu kunnen nooit los worden geplaatst van de maatschappelijke context waarin ze voorkomen. Het gaat immers om mensen, in welk organisatorisch verband ook, die deel uitmaken van natuur en milieu en ontwikkelingen op dat gebied en die er zelf mee vorm aan geven. Dit staat nog los van het feit dat leren en educatie op zich al maatschappelijke aangelegenheden zijn, namelijk de interactie van lerenden met inhouden op het gebied van natuur en milieu. Daarnaast vormt uitgangspunt dat natuur en milieu 'niet los verkrijgbaar zijn' (de uitspraak is van Both 1996), niet anders dan in onderlinge samenhang kunnen worden beschouwd. Een afbakening tussen natuur en milieu is onmogelijk, of anders gezegd: de grens tussen natuur en milieu is theoretisch onhoudbaar. Een afbakening tussen biotisch en abiotisch, zodat planten en dieren tot de natuur behoren en lucht en water niet, is eveneens onmogelijk. Om omgekeerd naar analogie van het dagelijks taalgebruik 'milieu' slechts als milieuproblemen op te vatten is naar mijn mening ook niet verantwoord. De noodzakelijke bestaansvoorwaarde voor het menselijk milieu vormt de natuur. De opvatting dat milieu wordt gedefinieerd als milieuprobleem geeft bij voorbaat een eenzijdige bepaling van het onderwerp tot een probleem. Mensen worden gedwongen of voelen zich gedwongen zich met een onderwerp in de vorm van een probleem bezig te houden. De vraag die eraan voorafgaat of er wel sprake is van een probleem, staat niet ter discussie. Het onderwerp nodigt op die manier mensen weinig uit om er zelf als lerende mee aan de slag te gaan. Ook het afzonderlijk benaderen van 'milieu' en milieuproblemen, los van hun context en culturele inbedding, wordt voorkomen als natuur én milieu én samenleving in hun onderlinge samenhang worden behandeld (Broens in Michielse & Vertegaal 1997, pp. 131 - 132).

Soms vatten beroepskrachten in NME-instellingen NME/NMC op als instrument om overheidsmaatregelen aangaande concrete zaken als afvalscheiding, energiegebruik en dergelijke bij de bevolking geaccepteerd te krijgen. Ze laten zich daarbij bijvoorbeeld met hun educatieve activiteiten op vermindering van de hoeveelheid afval afrekenen. Bij NME wordt voor volwassenen ook vaak alleen aan communicatie (voorlichting)

gedacht en niet aan educatie (voor onderscheid tussen educatie en communicatie zie verderop). De Raad voor het Natuurbeheer wees in 1996 in haar advies over NME na het jaar 2000 op het gevaar van het: “steeds meer in zwang [komen van NME, MLB] als algemene term voor die activiteiten, die gericht zijn op het betrekken van de burger bij (het leveren van een bijdrage aan het oplossen van) problemen op het gebied van natuur en milieu. Deze term wordt dan vaak synoniem geacht met milieuvoorlichting, milieudialoog, educatieve voorlichting of natuur- en milieu-educatie. Hierin schuilt evenwel het gevaar dat activiteiten onder de noemer van NME worden geschaard, en met NME-gelden worden gefinancierd, die niet met de essentie van educatie (in harmonie ontwikkelen van kennis, waarden en handelingsmogelijkheden, kritische reflectie en dergelijke) van doen hebben” (Raad voor het Natuurbeheer in Broens 1997).

Naar mijn mening is het van belang educatie, voorlichting en communicatie als vakgebieden duidelijk van elkaar te onderscheiden. Educatie, voorlichting en communicatie zijn geen inwisselbare vakgebieden. In het project ‘Alledaagse NME voor volwassenen’ gaat het om educatie. Waar het in het project om voorlichting gaat, betreft het voorlichting ten dienste van een educatieve activiteit, om mensen te laten deelnemen aan de educatieve activiteit. Soms, zoals in ‘Inventarisatie NME gemeente Zutphen’, 1997 wordt aangegeven, wordt onderscheid gemaakt in NME-modaliteiten op grond van de achterliggende motieven. Het betreft de volgende driedeling:

- instrumenteel: ingezet bij ontwikkeling en uitvoering van beleid gericht op duurzaamheid;
- bewustwording: algemene bewustwording gericht op natuur- en cultuurbesef en op participatie (bijv. als vrijwilliger);
- onderwijskundig: scholing en vorming over relatie mens en milieu gericht op mondigheid en eigen verantwoordelijkheid.

NME gericht op bewustwording en onderwijskundige NME kunnen echter ook als middel, binnen instrumentele NME, worden ingezet.

Een belangrijke term op het gebied van NME is ecologische basisvorming. Ecologische basisvorming houdt in het algemene niveau van kennis, inzichten en vaardigheden omtrent de relaties tussen planten, dieren en de omgeving waarin ze leven. ‘Algemeen’ in de betekenis van funderende kennis, inzichten en vaardigheden waarover iedereen dient te beschikken. Te denken valt aan een onderwerp als ‘kringlopen’. Ecologische basisvorming wordt vooral in verband gebracht met (leerlingen in) het onderwijs. Daar is ecologische basisvorming in ieder geval voor bedoeld. Aangezien kennis en inzichten, ook op het gebied van ecologische basisvorming niet absoluut zijn, maar in de loop van de tijd veranderen, is ecologische basisvorming niet voorbehouden aan leerlingen in de leerplichtige leeftijd in het onderwijs. Ecologische basisvorming kan ook op volwassenen zijn gericht en voorkomen in buitenschoolse situaties (voor kinderen en volwassenen). Een ander begrip is toepassingsgerichte ecologische vorming of toepassingsgerichte NME: leren ter voorbereiding op diverse rollen waarin mensen verkeren, in hun woon-, werk- en leefsituatie. Een voorbeeld is educatie in het kader van bedrijfsinterne milieuzorg (BIM); voor scholen: milieuzorg op school (MOS) of educatie in het kader van beleidsvorming op het gebied van afval of ruimtelijke ordening.

Voor NME in relatie tot 'duurzaamheid' en 'duurzame ontwikkeling' verwijs ik naar de beschrijving van beide laatstgenoemde begrippen.

Duurzaamheid en duurzame ontwikkeling

In het kader van het project wordt naast NME ook het begrip 'duurzaamheid' of 'duurzame ontwikkeling' gebruikt. Sinds ongeveer vijftien jaar geleden de begrippen duurzaamheid en duurzame ontwikkeling door de commissie Brundtland zijn omschreven, worden ze veel gehanteerd in beleidskringen, ook die van NME-beleid. In Lijmbach et al. wijden we een apart hoofdstuk aan de beleidsmatige invulling van onder meer de concepten 'duurzaamheid' en 'duurzame ontwikkeling' (Lijmbach et al. 2000, p. 5 e.v.). Ook in VE-kringen en -activiteiten werd duurzaamheid al een tiental jaren geleden geïntroduceerd. Daarbij kreeg het begrip meestal de invulling van ontwikkelingseducatie: de ongelijke verdeling van rijkdom en armoede in de wereld; (potentiële) deelnemers associeerden duurzaamheid vaak met 'daar', in de Derde Wereld, en ervoeren het als een 'ver-van-mijn-bed-show'. De term sloeg niet aan. Dit was overigens ook het geval binnen NME op uitvoeringsniveau. NME werd vooral opgevat als educatie over natuur en milieu verbonden met de lokale omgeving 'hier', 'nabij', 'de eigen leefomgeving'. Dat wat mensen hier concreet zintuiglijk kunnen ervaren en waar ze in hun eigen omgeving iets mee en aan kunnen doen. Ook in de samenwerkingspraktijk in Maastricht kwamen we tegen dat 'duurzaamheid' direct aan de mondiale dimensie, en daarmee aan de instelling voor mondiale vorming, werd gerelateerd.

De laatste tijd wordt de term 'duurzaamheid' meer gebruikt. Veelal heeft het begrip nu in het maatschappelijk gebruik een betekenis met een positieve lading en zonder dat er direct een verbinding met Derde-wereldproblematiek wordt gelegd. 'Duurzame productie en consumptie' lijkt bij mensen aan te slaan. In zowel NME- als VE-kringen lijkt het een positievere inkleuring te krijgen. Op lokaal beleidsniveau wordt duurzaamheid momenteel gekoppeld aan sociaal beleid. Bij sociaal beleid gaat het in dit verband volgens Jansen & Van den Berg om het accent op: "enerzijds eigen verantwoordelijkheid en zelfsturende vermogens van de plaatselijke bevolking en anderzijds - en steeds meer - op samenwerking en afstemming tussen de instellingen en instanties die bemoeienis hebben met de bevolking" (in Spierts 2000, p. 67). Daarbij komt dat de term 'duurzaamheid' in VE-kringen bekender is dan NME. Om die reden werd de term 'duurzaamheid' en niet 'NME' opgenomen in de titel van de studieconferentie over het project 'Alledaagse NME voor volwassenen'. 'Duurzaamheid' zou beroepskrachten op het gebied van informele VE meer aanspreken dan NME of (natuur en) milieu. Daarmee heeft 'duurzaamheid' of 'duurzame ontwikkeling' echter nog geen invulling gekregen. In het navolgende ga ik er kort op in. Voor een uitgebreide conceptuele analyse en educatieve uitwerking vanuit het perspectief van NME verwijs ik naar Lijmbach et al. 'Duurzaamheid als leergebied', 2000.

In 'Duurzaamheid als leergebied' geven we aan dat *duurzaamheid* als leergebied niet is voorbehouden aan NME, maar ook een rol speelt bij andere educaties (zie voor educatie in deze betekenis de beschrijving bij onderwijs en educatie) als vredeseducatie,

gezondheidseducatie en ontwikkelingseducatie. 'Leefbaarheid' hier en nu en elders, vormt daarbij steeds een belangrijk thema:

- bij ontwikkelingseducatie ligt het accent op een eerlijke verdeling van lusten en lasten;
- bij gezondheidseducatie wordt de nadruk gelegd op geestelijk en lichamelijk welbevinden;
- bij vredeseducatie gaat het vooral om het leren hanteren van conflicten;
- bij NME ligt het accent op de relaties tussen natuur, milieu en samenleving als gelijkwaardige dimensies. Natuur en milieu als ecologische dimensie dient niet buiten de maatschappelijke debatten te worden gehouden.

Wetenschappelijke onzekerheden en risico's maken namelijk dat ook de ecologische kaderstelling zelf permanent om maatschappelijke keuzen vraagt en dus ook zelf ter discussie hoort te staan.

Eigenlijk is de tijdsdimensie het enige dat duurzaamheid toevoegt aan het zoekproces naar wat leefbaarheid is. In NME zou duurzame leefbaarheid als leergebied centraal moeten staan. Daarbij hoort ook het zoeken naar maatschappelijk verantwoorde handelingsperspectieven door de verbanden tussen persoonlijke, ecologische en maatschappelijke verantwoordelijkheid te verhelderen.

In het beleid van overheid en bedrijfsleven in geïndustrialiseerde, westerse landen wordt onder 'duurzame ontwikkeling' een ecologisch duurzame, economisch-technologische ontwikkeling verstaan. In deze visie op duurzame ontwikkeling speelt de sociaal-politieke dimensie van duurzaamheid, uitgezonderd het gebied van ontwikkelings-samenwerking, geen rol. De sociaal-politieke dimensie betreft onder meer de rechtvaardigheid binnen de huidige generatie betreffende het gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Buiten beleidskringen worden ecologische duurzaamheidskwesties binnen een politieke machtscontext geplaatst. Ook wij doen dat. We baseren ons daarbij op de reflexieve moderniseringstheorie van Beck en Giddens. Deze legt tot nu toe als enige een theoretisch-inhoudelijk verband tussen de verschillende dimensies van duurzame ontwikkeling. *Duurzame ontwikkeling* omschrijven we als maatschappelijke veranderingsprocessen gericht op een of meer dimensies van duurzaamheid, waarbij 'ontwikkeling' wordt opgevat als maatschappelijke veranderingsprocessen binnen en tussen samenlevingen. Het ontbreekt daarbij om twee redenen aan een centrale formulering van wat 'duurzame ontwikkeling' inhoudt. Ten eerste is er veel en onzekere wetenschappelijke kennis. De wetenschappelijke, ecologische kennis omtrent de gevolgen en risico's van ons handelen heeft onterecht de status van autoriteit. Dit houdt in dat ook ecologische duurzaamheid een kwestie is van maatschappelijke formuleringen. Ten tweede is de huidige samenleving een politiek gedecentraliseerde: de centrale instituties als wetenschap en overheid zijn niet bij machte maatschappelijke problemen op te lossen. Beide redenen impliceren dat de formulering van wat duurzame ontwikkeling inhoudt plaatsvindt of moet vinden op 'sub-politiek' niveau, in lokale of thematische, maatschappelijke groeperingen en netwerken (Beck en Giddens in Lijmbach et al., p. 26).

Als een tekortkoming aan deze theorie beschouwen we dat er geen criteria zijn waarmee kan worden beoordeeld of dergelijke sub-politieke, maatschappelijke ontwikkelingen ook duurzame ontwikkelingen zijn. Immers er is geen centrale formulering van wat 'duurzame ontwikkeling' inhoudt. Daarom kan en moet duurzame ontwikkeling door de samenleving zelf worden ingevuld en vormgegeven. Om die reden is duurzame ontwikkeling zowel een maatschappelijke ontwikkeling als een sociaal leerproces (Lijmbach et al. 2000).

Het uitdiepen van het thema 'duurzaamheid', met als invalshoek NME, is een dynamisch proces: een zoektocht naar duurzame leefbaarheid, in de betekenis van de kwaliteit van leven en de leefomgeving: hier en nu, daar en in de toekomst. Duurzame leefbaarheid - en daarmee het sociale leerproces - zal telkens opnieuw door de (lokale) samenleving moeten worden ingevuld.

We formuleerden drie educatieve uitdagingen voor duurzaamheid als leergebied, te weten:

1. Duurzaamheid als leergebied bestaat uit het zoeken naar criteria voor duurzame leefbaarheid, mede door het op de duurzaamheidsagenda plaatsen van het thema 'leefbaarheid' in de betekenis van de kwaliteit van het leven en de leefomgeving (nu en in de toekomst).
2. Duurzame leefbaarheid als leergebied bestaat ook uit het zoeken naar maatschappelijk verantwoorde handelingsperspectieven door de verbanden tussen persoonlijke, ecologische verantwoordelijkheid en maatschappelijke verantwoordelijkheid te verhelderen.
3. Er behoort een eigenstandige educatieve ruimte gecreëerd te worden waarin reflectie plaatsvindt op gangbare en minder gangbare interpretaties en oplossingsrichtingen voor duurzaamheidskwesties, zoals die in de samenleving en onder de lerenden aanwezig zijn" (p. 66).

In de publicatie namen we ook aanwijzingen op voor doelen, leerinhouden en werkwijzen voor duurzaamheid als leergebied. Deze kunnen hun nut bewijzen bij de concrete invulling van educatieve activiteiten op het gebied van NME waaraan de tijdsdimensie is toegevoegd (Lijmbach et al. 2000, pp. 67 - 91).

Ook voor het samen uitwerken van 'duurzaamheid' is *omgaan met verschillen* relevant, zoals dat tot uitdrukking komt in het beleid en de activiteiten van informele VE.

Tot slot van deze uitweiding over 'duurzaamheid' plaats ik de samenwerking tussen NME en informele VE in het kader van duurzaamheid. Bij de samenwerking tussen beide sectoren is op zichzelf al sprake van een duurzame werkwijze als aan samenwerking de tijdsdimensie wordt toegevoegd.

In het themanummer van het 'Tijdschrift voor de sociale sector' over 'duurzaamheid' geeft De Kleijn in het kader van het grotestedenbeleid eigenschappen waaraan een *duurzame aanpak* in sociale zin volgens hem moet voldoen:

- jarenlang volgehouden;
- door meer disciplines gedragen;
- een aanpak die de jeugd meeneemt;

- een aanpak die voortkomt uit betrokkenheid;
- een aanpak die beklijft.

Het begrip 'duurzame aanpak in sociale zin' verwijst daarmee volgens De Kleyn naar: 'normen en waarden, opvoeding, permanente educatie, brede school en integratie' (De Kleyn in Tijdschrift voor de sociale sector, jrg 53, 1999, no 12, p. 13).

De samenwerking tussen NME en informele VE heeft het - bovengenoemde eigenschappen in aanmerking genomen - in zich uit te groeien tot samenwerking voorzien van het etiket 'duurzame aanpak'.

Educatie en communicatie

Voor samenwerkingspartners van NME is het van belang op de hoogte te zijn van de specifieke betekenissen die men in NME-kringen aan het begrip communicatie toekent. De term natuur- en milieucommunicatie (NMC) wordt in NME-kringen gebruikt als *overkoepelende term voor educatie en voorlichting* op het terrein van natuur en milieu of als *synoniem voor voorlichting* op het vlak van natuur en milieu. In het laatste geval staat voorlichting als activiteit naast educatie. In beide betekenissen gaat het bij communicatie om overheidsbeleid op het gebied van natuur en milieu waarbij educatie en communicatie (voorlichting) *social instrumentarium* worden genoemd. Typerend voor milieuvorlichting is dat het ter *ondersteuning* van milieubeleid wordt ingezet (Inventarisatie NME gemeente Zutphen, 1997). Reden van de overheid om aandacht te besteden aan educatie en communicatie (voorlichting) is dat deze instrumenten ter beïnvloeding van burgers meer effect zouden sorteren dan dwang op basis van een instrument als wetgeving.

De term communicatie kan echter ook anders worden ingevuld. (Overheidsbeleids) communicatie op het gebied van natuur en milieu wordt dan gehanteerd om de tweezijdigheid en gelijkwaardigheid van overheid en burger te benadrukken. Deze tweezijdigheid en gelijkwaardigheid betreft het vorm geven aan overheidsbeleid door overheid en burger samen. Niet de overheid legt burgers eenzijdig beleidsmaatregelen op maar de overheid betreft burgers vanaf het begin actief bij beleid. Het gaat bij deze betekenis van beleid zowel om beleidsvoorbereiding, -vorming als -uitvoering. Concepten die in dit kader ook worden gebruikt zijn 'interactieve beleidsvorming', 'coproductie' (overheid en burger zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor - de uitvoering van - beleid) en 'dialogoog' (met nadruk op gelijkwaardigheid van overheid en burger). Het betreft vormen van bestuurlijke vernieuwing. Het begrip *dialogoog* wordt expliciet genoemd in 'Lokale Agenda 21'. *Lokale Agenda* is een document aan de hand waarvan lokale activiteiten zijn opgesteld met dezelfde naam. Het document komt voort uit de internationale milieuconferentie in Rio de Janeiro die in 1992 plaatsvond en bedoeld is om op lokaal niveau voorstellen te bundelen op het gebied van 'duurzame ontwikkeling'. Grondgedachte is dat lokale overheden, particuliere organisaties, bedrijven en instellingen gezamenlijk nadenken over het bereiken van duurzaamheid. De concrete actiepunten worden vastgelegd in een Lokale Agenda 21. Het gaat bij Lokale Agenda 21 om milieuthema's en om de verdeling van rijkdom tussen Noord en Zuid: hier en nu,

daar en in de toekomst (vgl. Broens in Michielse & Vertegaal 1997).

In Zutphen speelde Lokale Agenda 21 (LA 21) een rol in de samenwerking tussen NME en informele VE. In een advies aan de gemeente werd de relatie tussen LA 21 en NME als volgt uitgedrukt: "Als instrument van overheidsbeleid is de Lokale Agenda 21 vooral gericht op totstandkoming van een dialoog om gezamenlijk plannen voor een duurzame samenleving te ontwikkelen en uit te voeren. NME richt zich op duurzame gedragsverandering en is dus ook een belangrijk instrument om de resultaten van een Lokale Agenda 21 in de praktijk te brengen" (Inventarisatie NME gemeente Zutphen, 1997).

Overzicht van besproken onderwerpen

(in alfabetische volgorde)

Actie en leren, activiteit, leren en handelen: ontgrenzing van leren	e
Activering en participatie	m
Competente mensen	l
Duurzaamheid en duurzame ontwikkeling	u
Educatie en communicatie	x
Educatie en onderwijs	g
Educatie in de context van leren van volwassenen	i
Formeel, nonformeel en informeel leren	c
Instellingen voor NME en VE	r
Leren en educatie	g
Leren is voor iedereen	g
Natuur- en Milieu-educatie (NME)	s
Opbouwwerk	q
Sociaal leren	m
Sociaal-cultureel werk	p
Volwassenen	l
Vorming en educatie	h
Vormingswerk	q

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

BIJLAGE 3

Overzicht van thema's voor uitwisseling en analyse in samenwerking tussen NME en informele VE

Toelichting vooraf:

Verschillen tussen NME en informele VE vormen een geschikt centraal thema om gemeenschappelijk aan te werken. Het gaat daarbij om twee typen verschillen:

- 1. onderwerpen waarbij tijdens de bespreking verschillen aan het licht zullen komen;*
- 2. onderwerpen waarbij al aspecten en verschillen zijn benoemd en waarvan men zich in de praktijk van samenwerking al bewust is.*

In bijlage 2 geef ik een aanzet tot gezamenlijke bespreking van een aantal relevante onderwerpen, zoals informeel leren, sociaal leren en duurzaamheid.

- Algemene oriëntatie: informatie uitwisselen over de huidige werkwijze en werkzaamheden en over contacten met derden. Kennismaken met elkaar, als beroepsgroep en als sector.
- Uitwisseling van ervaring op het gebied van en ideevorming over natuur en milieugericht werken in de praktijk (met duurzaamheid als uitgangspunt).
- Gezamenlijke analyse van het bestaande cursusaanbod op het punt van natuur en milieu, met duurzaamheid als uitgangspunt.
- Het uitdiepen van het thema 'duurzaamheid'. Met name in Utrecht kwam dit aan de orde.
- Het verwerken van elementen van duurzaamheid in een bestaande of nieuwe educatieve activiteit.
- Het helderder dan tot nu toe vorm geven aan 'informeel leren'.
- Het aandacht besteden aan het inbouwen van leren als reflectie zonder dat dit direct tot actie (handelen) hoeft te leiden.
- Het uitwerken van NME-thema's die gericht zijn op 'iedereen'; gemeenschappelijke en conflicterende belangen ten aanzien van een thema in kaart brengen, verschillen van mening bespreekbaar maken.
- Het verder komen met 'natuur (groen) in de buurt', als vorm en als inhoud. Voorbeeld: educatie in relatie met geveltuinen (kan leiden tot een keuze bij deelnemers voor het handelingsperspectief van helemaal geen geveltuinen).
- Het ombuigen van als elitair beschouwde activiteiten tot activiteiten voor 'gewone' mensen, met als voorbeeld de activiteit 'ecoteam'.
- Het inbedden van natuur en milieu in bestaande activiteiten om vandaaruit specifiekere cursussen en andere activiteiten op te zetten, met inbegrip van een begeleidende activiteit als het verkennen van vragen bij potentiële deelnemers, meer in het algemeen: werving en activering.
- Het uitwerken van leren en het educatieve aan activiteiten in diverse maatschappelijke contexten (als deel van een groter geheel aan activiteiten met samenwerkingspartners).

- Het geven van feedback (bij het werken met vrijwilligers).
- Netwerkontwikkeling als werkwijze.
- Het uitwerken van bijscholingscursussen voor kaderopleidingen en kadercursussen (bijvoorbeeld voor natuurtuinvoorlichters), met inbegrip van voor- en nazorg.
- Het 'ijken' van begrippen op het gebied van NME en informele VE (met het oog op tegengaan van spraakverwarring).
- Het aandacht besteden aan het spanningsveld waarin educatie zich bevindt tussen van bovenaf opgelegd (binnen door de overheid opgestelde kaders) en aansluiten bij wensen van mensen, bewoners in hun leefomgeving.
- Het benoemen en daarmee zichtbaar maken van onzichtbare werkzaamheden tijdens het proces waar de educatieve activiteit deel van uitmaakt.
In Maastricht werden onzichtbare werkzaamheden door het CNME als probleem onderkend. Het gaat bijvoorbeeld om onzichtbare werkzaamheden als het maken van afspraken in het kader van het opbouwen van netwerken. Deze werkzaamheden zijn tijdrovend, voor collega's onzichtbaar - zeker als de activiteiten als zichtbaar verschijnsel van samenwerking (voorlopig) worden afgeblazen - en bij de planning van de educatieve activiteit wordt er - voor wat betreft de tijdsinvestering - onvoldoende rekening mee gehouden.
- De verhouding van leren tot actie (handelen).
Een van de gesprekspartners in Maastricht bracht naar voren dat er aandacht zou moeten zijn voor leren zonder dat dit direct tot actie (handelen) leidt. Veel leren vindt plaats als onderdeel van een andere activiteit, bijvoorbeeld tijdens het snoeien van planten en tijdens inspraakprocessen. Vragen kunnen zijn: Hoe kan het leren en wat er aan leren mogelijk is als onderdeel van de activiteit worden benoemd en welke rol speelt educatie - en daarmee de begeleider - daarbij?
- De gevolgen van ondersteunend in plaats van uitvoerend werken.
Een voorbeeld is bijscholingscursussen (voor kader) als vorm van ondersteunend werken in tegenstelling tot werken op uitvoerend niveau (een vergelijking met het onderwijs: ondersteuning aan docenten in tegenstelling tot lessen geven aan leerlingen). Behalve aandacht voor het vaststellen van activiteiten die deel uitmaken van 'ondersteuning', zoals bijvoorbeeld advies aan de deelnemers na afloop van de bijscholingscursus, kan ook worden gedacht aan de gevolgen voor de verschuiving van aandacht van uitvoerend naar ondersteunend werken. Bijvoorbeeld: een groter bereik met educatie als ondersteunende activiteit, met behulp van vrijwilligers, vergroot de afstand tot deelnemers waar het uiteindelijk allemaal om draait. De vraag is bijvoorbeeld of signalen van deelnemers en hun wensen voor educatie nog voldoende bij de beroepskrachten kunnen doordringen. Moet er worden gekozen een bepaald percentage van het werk uitvoerend te laten zijn om directe binding te houden met de groepen/individuen om wie het werkelijk draait?
Is ondersteunend werken een verkapte vorm van bezuiniging of een keuze voor een werkwijze? Kan samenwerking een oplossing bieden of is ook dat in feite een bezuinigingsmaatregel?
- De uitvoering van de samenwerking: diversiteit aan rollen, dubbele petten, uitgangspunten als: horizontaliteit (in netwerken), specifieke (educatieve) bijdragen (op het gebied van leren en actie).

Verschillen tussen NME en informele VE als thema voor uitwisseling en analyse

Cultuurverschillen tussen overheidsinstellingen en particuliere instellingen.

Aspecten:

- Waar NME-instellingen deel van het overheidsapparaat vormen, functioneren ze vaak relatief autonoom.
- NME-medewerkers als onderdeel van het overheidsapparaat hebben inhoudelijke verantwoordelijkheid en publieke verantwoordelijkheid als deel van het overheidsapparaat.
- Overheidsinstellingen kennen lange lijnen en complexe verhoudingen binnen de organisatie, met bestuurlijke terugkoppeling (met of zonder mandaat om niet steeds voor elke volgende stap goedkeuring te hoeven vragen).
- Overheidsinstellingen hebben tegelijkertijd de dubbelrol van regisseur (financier) en samenwerkingspartner. De gemeentelijke overheid staat tegelijkertijd boven (als regisseur) en naast (als mee-uitvoerder) de samenwerkingspartner.

Aandacht voor het verschil in betekenis dat zich voordoet op het gebied van een educatieve activiteit als 'proces' of als 'product'.

Aspecten:

- Proces en product, bijvoorbeeld in het kader van LA21 en NME, respectievelijk opbouwwerk en informele educatieve activiteiten: hoe kan een onderscheid worden gemaakt tussen a. het proces voor de ontwikkelfase van een product en b. het proces van samenwerking?
- Aansluiten bij de ervaring van deelnemers (als proces) en de educatieve activiteit (als product).
- Begeleiding/nazorg al dan niet als onderdeel van de uitvoerende en/of ondersteunende activiteit (telt begeleiding/nazorg al dan niet mee in de educatieve activiteit als product).
- Verschil in werkwijze bij de start voor (potentiële) deelnemers tussen vraaggericht werken (proces) en aanbodgericht werken (product).

Aandacht voor verschillen in betekenis op het gebied van doelgroepen, vorm en inhoud van de educatieve activiteit.

Aspecten:

- Kaderopleidingen als de natuurgidsencursus (als vorm van nonformele educatie) en NME in de buurt (als vorm van informele educatie).
- Tussen educatie en voorlichting.
- Tussen ecologisch-technologische duurzaamheid en ethische, esthetische, politieke enz. kanten aan duurzaamheid.
- Tussen educatie als van bovenaf opgelegde beleidskeuze en van onderop aansluitend bij (de leefwereld van) bewoners.
- Beheer op buurtniveau: sociaal beheer en natuurbeheer.
- De betekenis van educatie bij respectievelijk opbouwwerk en NME.
- Publiek debat en een lokaal Natuur- en Milieuplan: vorm en inhoud van respectievelijk informele educatie en NME (debat met diverse partijen als deelnemer, met mogelijkheid tot flankerende educatie: bijvoorbeeld inhoudelijk en op vaardigheden gericht).
- Vertaling en uitwisseling ('transfer') over en weer van stedelijk niveau en buurtniveau (cursussen en buurtwerk, respectievelijk Natuur- en Milieuplan op stedelijk en op wijkniveau).
- Op beleidsniveau, met mogelijke inbreng van informele educatie en van NME: ruimtelijke ordening, lokaal sociaal beleid, leefbaarheid, grotestedenbeleid, LA21, wijkaanpak, concrete zich voordoende problemen als aanzet tot.
- Verlengde Schooldag als referentiepunt voor verschillen tussen beide werksoorten. Als beide instellingen de doelgroep kinderen in naschoolse vormen van onderwijs in hun pakket hebben, zijn beroepskrachten soms al bekend met elkaar.
- De buurt als schaalniveau: samengaan van doelgroepen in een buurt (bewoners met een diversiteit aan (culturele) achtergronden; gemakkelijk en moeilijk bereikbaren).
- De doelgroep 'bewoners', ook wel 'iedereen': NME is voor iedereen en niet alleen voor een elite, evenals informele VE voor iedereen is en niet alleen voor mensen in achterstandssituaties. Leren is levenslang nodig (de lerende samenleving; de lerende organisatie); risico's kunnen iedereen treffen (smog is democratisch).
- Het overbruggen van de kloof tussen burger en overheid: meer inzicht in elkaar, elkaars werkwijze, democratischer besluitvorming en verhoging van de kwaliteit van de leefomgeving door de inzet van educatieve activiteiten op het gebied van natuur en milieu; met inbegrip van aandacht voor 'sociaal leren', de relatie van de groep ten opzichte van derden en (flankerende) educatie voor in principe alle betrokkenen, ook ambtenaren.
- Informeel leren in twee betekenissen: leren buiten instellingen in de reguliere onderwijsstructuur - ook wel nonformeel leren genoemd - en niet-intentioneel, toevallig, en-passant- leren in situaties in het dagelijks leven (in de leefomgeving, de buurt).
- Werken met vrijwilligers voor uitvoerende taken: uitwisselen van kennis en ervaring, en waar mogelijk het uitwisselen van vrijwilligers.

BIJLAGE 4

Kadernotitie Formalisering van de samenwerking tussen Trajekt en CNME (Maastricht).

Inleiding

Reeds gedurende een aantal jaren vindt er samenwerking plaats tussen Trajekt en CNME gericht op verschillende doelgroepen, werksituaties en doelstellingen. De samenwerking is tot nu toe vooral gebaseerd op afspraken op uitvoeringsniveau. Vanuit deze praktijkervaringen ontstaat er behoefte aan verdere continuering en verdieping van toekomstige samenwerking. Formalisering van de samenwerking in ondertekende samenwerkingscontracten draagt bij aan de continuïteit van het beleid van beide organisaties, aan versterking van de meerwaarde van het samenwerken en aan stimulering tot vernieuwing. In deze notitie is een eerste aanzet op weg naar een convenant tussen Trajekt en CNME geformuleerd, uitmondend in een intentieverklaring. Met de ondertekening hiervan geven beide organisaties aan belang te hechten aan geformaliseerde samenwerking. Voor deze notitie is gebruik gemaakt van jaarverslagen en beleidsplannen van beide organisaties.

Basis voor samenwerking

1. Beide organisaties hebben in hun missie een aantal overeenkomsten:

- ze hebben als belangrijkste opdrachtgever én werkgebied de gemeente Maastricht
- de dienstverlening aan de lokale samenleving kan beschouwd worden als de kerntaak, waarbij voorlichting, educatie, participatie kernbegrippen zijn
- ze zijn gericht op het vergroten van de vaardigheden en capaciteiten bij burgers
- hoog in het vaandel staat de samenwerking met institutionele actoren, burgers, vrijwilligers en doelgroepen

Verschillen zitten vooral in de aard van de organisaties: de gerichtheid op sociale problematiek vs. natuur- en milieuproblematiek. Dit lijkt echter geen belemmering voor samenwerking te zijn.

2. In de beleidsvisie van beide organisaties vallen een aantal aangrijpingspunten voor samenwerking op:

- participatie
- buurtgerichte aanpak
- integrale aanpak
- informatievoorziening
- inbreng bij gemeente Maastricht
- partnership en allianties naar onderwijs, arbeid, zorg, bouwcorporaties, buurtbeheerbedrijven, bedrijfsleven

- vrijwilligersbeleid
- werken in de regio.

3. In de werkmethoediek komen een aantal zaken overeen: voorlichting, educatie, cursuswerk, ondersteuning van vrijwilligersorganisaties en -kader. Voor beide organisaties kan "informeel leren" een kernmethodiek zijn in grote delen van het werk.

De werkwijze van beide organisaties bevatten zowel uitvoerende als consultantachtige, c.q. ondersteunende elementen. Bij beide organisaties nemen bewustwordingsprocessen bij mensen een belangrijke plaats in, echter bij het CNME beperkt tot het gebied van natuur en milieu. Bij Trajekt is natuur en milieu meer een middel, bij het CNME is natuur en milieu meer een uiteindelijk doel. Samenwerking vergt in de concrete projecten een heldere omschrijving van de te realiseren resultaten én een goede afstemming van de te hanteren werkwijze.

4. Bij beide organisaties zijn de volgende doelgroepen erg belangrijk:

- kinderen en tieners/schoolleerlingen
- buurtbewoners
- werklozen
- (migranten)vrouwen
- vrijwilligers
- bevolking/burgerij.

Er worden geen specifieke doelgroepen als woonwagenebewoners uitgesloten.

Verder zijn beide organisaties erop gericht om diensten te leveren aan

- bedrijven
- scholen
- gemeente.

Samenwerkingsafspraken

1. op beleidsniveau.

Op grond van de gegroeide praktijk kunnen de bestaande samenwerkingsvormen in geformaliseerde overeenkomsten worden vastgelegd.

Daartoe wordt een strategische samenwerkingsconvenant geformuleerd, waarin wordt vastgelegd:

- de investeringen van beide organisaties in gezamenlijke activiteiten en projecten én in productvernieuwing
- de wijze waarop gebruik kan worden gemaakt van elkaars deskundigheid, netwerk en menskracht
- de wijze waarop de gezamenlijke activiteiten en projecten gefinancierd worden
- de wijze waarop de samenwerking in concrete projecten vorm krijgt en bewaakt wordt
- momenten voor evaluatie en bijstelling van de samenwerking
- externe presentatie van de samenwerking.

2. op uitvoeringsniveau.

Binnen het kader van de convenant wordt de samenwerking in concrete projecten en activiteiten vastgelegd in projectafspraken door de verantwoordelijke managers. Daartoe wordt een model 'Projectafspraken' gehanteerd. Jaarlijks vindt evaluatie van de afspraken plaats en worden nieuwe afspraken voor het er opvolgende jaar gemaakt. Voor het komende jaar worden dit soort afspraken gemaakt met betrekking tot:

- tuinproject migrantenvrouwen
- VSD-BO en -VO, cursusprogramma natuur en milieu
- Kinderland De Heeg
- kindervakantiewerk
- toeleiding vrijwilligers/werkervaringsplaatsen.

In de toekomst kunnen er afspraken gemaakt worden over bijv.:

- ontwikkeling werkleerproject natuurontwikkeling/tuinbedrijf
- informatieprojecten natuur en milieu
- groenbeheer met buurtbeheerbedrijven
- natuur- en milieu-programma kinderwerk en tienerwerk
- buurtactiviteiten/experimenten opzetten (natuurontwikkeling, groenprojecten, milieu-acties, duurzame buurtdiscussie)
- ondersteuning vrijwilligersorganisaties

3. Procedure

1. Beide organisaties bespreken deze notitie en ondertekenen vervolgens in de maand oktober 1999 bijgaande intentieverklaring
2. Beide organisaties stellen vóór december 1999 gezamenlijk een samenwerkingsplan op met concretisering naar organisatie-onderdelen, een planning- en evaluatiesysteem, kosten, termijnen.
3. Beide organisaties formuleren vóór december 1999 binnen het kader van het samenwerkingsplan afspraken over 6 samenwerkingsprojecten.

PROJECTAFSPRAKEN

Project

Projectverantwoordelijke Trajekt

CNME

Verantwoordelijke uitvoerders Trajekt

CNME

Doel

Verantwoordelijkheden Trajekt

Verantwoordelijkheden CNME

Verdeling kosten Trajekt

CNME

Afspraken inhoud

Datum Aantal bijlagen:

Handtekeningen Trajekt

CNME

TRAJEKT
Batterijstraat 48
6267 CB Maastricht

Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie
Herbenusstraat 89
6211 RB Maastricht

INTENTIEVERKLARING

De directie van de Stichting Trajekt enerzijds en de directie/bestuur van de Stichting Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie anderzijds zijn voornemens nog vóór 1 januari 2000 een samenwerkingsconvenant te sluiten.

In dit convenant wordt geregeld op welke wijze de beide Stichtingen zowel beleidsmatig als uitvoerend gaan samenwerken in de komende jaren. De uitwerking van de overeenkomst zal geschieden in het verlengde van de kadernotitie "FORMALISERING VAN DE SAMENWERKING TUSSEN TRAJEKT EN CNME", die deel uitmaakt van deze verklaring.

Ten behoeve van de uitwerking zal er minstens tweemaal overleg plaatsvinden op directieniveau. Verder zullen bij de uitwerking diverse medewerkers van beide organisaties betrokken worden. De wijze waarop dit zal gebeuren, wordt in het eerste overleg van de directies geregeld.

Namens Stichting Trajekt

Namens Stichting CNME

R. Hageman
directeur

Maastricht, .. oktober 1999

BIJLAGE 5

Projectaanvraag van het project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt (Utrecht)

"GROEN ALS GRAS... ??!", voor kinderen en hun ouders.

Subsidie-aanvrager

Centrum Trijn van Leemput
Oudkerkhof 13 A
3512 GH Utrecht

in samenwerking met

Natuur en Milieu Communicatie
W. Barentzstraat 31 C
3572 PB Utrecht

Contactpersonen : Marianne Houkamp (directeur Trijn van Leemput)
Margot Stolk (Hoofd afd. NMC)

Achtergrond van het project

Het project, waarvoor nu een aanvraag wordt ingediend in het kader van de Initiatieven Derden Gemeentelijk Subsidiebeleid, komt voort uit een onderzoek naar de betekenis van NME voor volwassenen en de constatering dat er weinig afstemming is tussen NME-organisaties enerzijds en instellingen voor volwasseneneducatie anderzijds (M. Broens, Naar een NME-centrum van de toekomst, Dienst Recreatie Rotterdam). Dat betekent dat vanuit de NME-organisaties lang niet alle kansen worden benut om de bevolking te bereiken en hen te (laten) leren participeren in hun directe (natuur- en milieu) omgeving. Omgekeerd wordt door de volwasseneneducatie niet veel gebruik gemaakt van de deskundigheid van NME-organisaties in projecten gericht op leefbaarheid en duurzame ontwikkeling. Dit heeft geresulteerd in het ontbreken van een project door de Beraadsgroep Vorming en de Bijzondere Leerstoel Natuur-en Milieu-Educatie, gesubsidieerd door 5 ministeries en uitgevoerd door Margreeth Broens in de periode september 1998 t/m april 2000 (zie bijlage).

Het Utrechtse project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt "Groen als gras...?!!", voor ouders en hun kinderen, als een van de gekozen volgprojecten, wil door deze activiteit een verbinding tot stand brengen tussen beide disciplines, met als doel een samenwerking op gang te brengen die een duidelijke inhoudelijke en methodisch-didactische meerwaarde kent.

Doelstelling

Het uitvoeren van een activiteit voor ouders en hun kinderen waarin zij samen ontdekken wat de natuur in hun directe leefomgeving voor hen betekent op het vlak van plezier, zorg en verantwoordelijkheid. De activiteit heeft als doel te komen tot bewustwording en gedragsverandering bij ouders en kinderen in de beleving en waardering van de natuur en milieu-aspecten in hun directe leefomgeving. De eigen verantwoordelijkheid van ouders en kinderen in relatie tot duurzame ontwikkeling staat daarbij centraal.

Doelgroep

Ouders en hun kinderen in groep 5 of 6 van de basisschool "Het Koekoeksplein" (onder voorbehoud) en actieve buurtbewoners en hun kinderen in de leeftijd van 8-10 jaar. Het maximum aantal deelnemers stellen wij op 20 ouders en 16 kinderen.

Werkwijze

Het aanbieden van een (educatief, vormend) programma op 3 zondagmiddagen van 13.30 uur -15.30 uur in de Griftstede in het Griftpark in februari/maart 2000. Het thema van het programma is: "De waarde van natuur in je eigen leefomgeving" . Ouders en kinderen zullen een parallel programma doorlopen dat toewerkt naar een dialoog tussen ouders en kinderen, gericht op de versterking van de eigen verantwoordelijkheid in de buurt en het stimuleren van duurzame ontwikkeling.

Eindproduct

Het eindproduct is een inhoudelijk en methodisch-didactisch programma, gericht op ouders en kinderen, dat overdraagbaar is naar andere lokale projecten. Het eindproduct wordt in het landelijke project op de slotconferentie half maart 2000 gepresenteerd. Bij een succesvolle respons kan dit programma, na afloop van het project, in meerdere wijken in Utrecht worden uitgevoerd.

Uitvoering

In dit project werken trainers van Trijn van Leemput samen met consultants van NME, elk met de groep waar zij de meeste affiniteit mee hebben. Trijn van Leemput is verantwoordelijk voor het begeleiden van het leerproces van de volwassenen (ouders) en de NME-consultanten werken met de kinderen. Regelmatig zullen in het (parallel) programma momenten van uitwisseling en dialoog worden ingebouwd zodat ouders en kinderen van elkaars ervaringen en standpunten kennis kunnen nemen en kunnen leren.

Beoogde resultaten

De resultaten van het Utrechtse project zullen voornamelijk gericht zijn op de bewustwording en het stimuleren van de dialoog tussen ouders en hun kinderen in wat zij van waarde vinden in hun eigen directe natuurlijke leefomgeving en waar zij zich concreet verantwoordelijk voor weten. Beoogd worden kleine veranderingen in gedrag en houding van de doelgroep vanuit hun eigen ervaring. Natuur en milieu wordt daarmee weer een issue in de opvoeding en in de relatie die ouders en kinderen met elkaar hebben op weg naar een duurzame samenleving, te beginnen in de eigen buurt. Daarnaast zullen

de Utrechtse resultaten ook worden beschreven en meegenomen in het landelijk project, mede om implementatie in andere lokale situaties te bevorderen.

Te verwachten effecten

De effecten van het project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt ("Groen als gras..?!") zullen voor de deelnemers bestaan uit bewustwording van de eigen mogelijkheden tot positieve beïnvloeding van het natuurlijk milieu in hun leefomgeving. De dialoog, die door dit project op gang komt tussen ouders en kinderen in en buiten opvoedingssituaties zal waarschijnlijk leiden tot een heroverweging van de waarden die men nastreeft in relatie tot een duurzame samenleving en de rol die opvoeding daarbij speelt. Beoogd wordt navolging van dit project in meerdere Utrechtse wijken.

Opdrachtverlening en uitvoering

Dit project wordt uitgevoerd door trainers van Centrum "Trijn van Leemput", een stedelijk centrum voor vormings- en ontwikkelingswerk in samenwerking met consultants van Natuur-en Milieu Communicatie Utrecht.

Middelen

Zie bijgevoegde begroting. Van de Dienst Stadsontwikkeling, afdeling Milieu en Duurzaamheid, wordt een gedeeltelijke financiering gevraagd, in het kader van de NMP-gelden. Voor materiaalkosten en ontwikkeling van programma-materiaal wordt een beroep gedaan op het landelijk project "Alledaagse NME voor volwassenen", gefinancierd door 5 ministeries. Tevens wordt een gedeelte van de uitvoering, voorbereiding en ontwikkeling van het project gefinancierd vanuit de reguliere subsidie van Centrum "Trijn van Leemput van de Gemeente Utrecht, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling.

BIJLAGE 6

Materiaal van het project Duurzame ontwikkeling in de eigen buurt (Utrecht)

"GROEN ALS GRAS... ??!", voor kinderen en hun ouders.

Doelstelling

Het uitvoeren van een educatieve activiteit voor ouders en kinderen waarin zij samen ontdekken wat de natuur in hun directe leefomgeving voor hen betekent op het vlak van plezier, zorg en verantwoording. Wij willen bereiken, dat ouders en hun kinderen zich bewust worden van hun gedrag en welke keuzes hieraan ten grondslag liggen.

Samenwerkende organisaties

Nieuw is het samenwerkingsverband tussen " Trijn van Leemput" centrum voor vorming, training en scholing en de afdeling Natuur- en Milieu Communicatie van de Gemeente Utrecht. De NME organisatie en de Volwasseneneducatie willen in dit project gebruik maken van elkaars deskundigheid om het thema duurzaamheid in eigen leefomgeving op een aansprekende manier neer te zetten.

De doelgroep Ouders en hun kinderen in de groep 5 en 6 van de basisschool. Het maximum aantal deelnemers stellen wij op 20 ouders en 16 kinderen.

Werkwijze

Het aanbieden van een programma op 3 zondagmiddagen van 13.30 - 15.30 uur.

Het thema van het programma is: NATUUR IN JE EIGEN LEEFOMGEVING.

De onderwerpen zijn:

- Vervoer - Welke vervoermiddelen gebruik je voor werk, school en vrije tijd ?
- Energie - Hoe ga ik om met energievoorziening in en om het huis?
- Voeding en consumptie - Wat eet je; wat koop je en wat bepaalt je keuze?

Deze onderwerpen willen we aan de doelgroep aanbieden in een aantrekkelijk educatief programma, gecombineerd met *doe-opdrachten* die gedurende een week uitgevoerd worden in de thuissituatie. Een belangrijk methodisch aandachtspunt in het programma is de voorbeeldfunctie die ouders vervullen in de opvoedingsrelatie met hun kinderen en daarmee de waarden die zij doorgeven op het gebied van duurzame ontwikkeling. Ouders en kinderen zullen, elk op basis van hun eigen ervaringswereld, een parallel programma doorlopen, dat toewerkt naar een dialoog tussen ouders en kinderen.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Marianne Houkamp, projectleidster van "Groen als gras" te bereiken bij "Trijn van Leemput" op maandag, woensdag en vrijdag, tel. 030 - 231 84 81, fax. 030 - 230 45 17 E-mail: trijn@xs4all.nl

GROEN ALS GRAS ?!

Een zondagmiddagactiviteit voor ouders en hun kind(eren) in de leeftijd van 8 t/m 10 jaar.

Een aantal vragen...

Welke gedachte roept de term 'duurzame wereld' bij u op?

Wat zou u willen overbrengen aan uw kind(eren) als het gaat om onderwerpen als

'Hoe gaan we thuis om met energie' of 'Hoe zullen wij onze vrije tijd indelen?'

Spreekt u met uw kinderen hierover? Of zou u dat wel willen maar komt het er gewoon niet van...?

Als u het leuk vindt om samen met uw kind of kinderen eens iets anders te doen en samen met het thema 'duurzaam' actief aan de slag te gaan, dan is ons programma 'Groen als gras' misschien iets voor u!

Wat gaan we doen?

Op drie zondagmiddagen gaat u met uw kind(eren) op ontdekkingsstocht naar een eigen interpretatie van het thema 'duurzaam'.

Voor wie is dit programma?

Voor ouders en hun kind(eren) in de leeftijd van 8 t/m 10 jaar die eens wat anders samen willen op de zondagmiddag.

Buurtbewoners van Utrecht Noordoost krijgen voorrang bij inschrijving.

Wanneer en waar?

zondag 6 februari, zondag 13 februari, zondag 20 februari

Plaats : Centrum Griftsteede (in het Grift-park)

Tijd :13.30 tot 15.30 uur

Kinderopvang van 13.15 uur tot 16.00 uur.

Meer informatie?

Marianne Houkamp
Centrum 'Trijn van Leemput'
Oudkerkhof
3512 GH Utrecht 13a
tel 030 - 231 84 81
trijn@xs4all.nl

Hoe gaan we dit doen?

Voor een deel van de middag werken de ouders en kinderen in aparte groepen. De middagen zijn zo ingedeeld, dat van alles aan bod komt. Ze zijn bovendien speels, praktisch, vol verrassingen en met spannende en vooral leuke opdrachten. Aan het einde van iedere bijeenkomst is er een spannende ontmoeting tussen ouders en hun kinderen. Elke bijeenkomst wordt afgesloten met een opdracht voor thuis die u en uw kind(eren) samen uitvoeren.

De kinderen worden begeleid door consulenten van NMC (Natuur en Milieu Communicatie) die ook op basisscholen natuur- en milieu programma's aanbieden. De groep ouders wordt begeleid door trainers van 'Trijn van Leemput' (Centrum voor vorming, training en scholing).

Maarten van Deursen
Natuur & Milieu Communicatie

tel 030 - 286 38 34
m.van.deursen@utrecht.nl

Ja, ik geef me nu op voor 'GROEN ALS GRAS ?!'

Naam					
Straat					
Postcode			Plaats		
Telefoon					
Kinderopvang	Nee	Ja	aantal kinderen voor kinderopvang		Leeftijd(en)

Deze strook in bijgaande antwoordenvolpde uiterlijk 31 januari sturen naar Centrum 'Trijn van Leemput'

DEELNAME IS GRATIS

GROEN ALS GRAS?!

Een zondagmiddagactiviteit voor jou (als je tussen 8 en 10 jaar bent), en neem je ouders ook mee.

Denk jij er ook wel eens over na hoe de wereld eruit zal zien als jij groot bent? Heb je wel eens broodjes gebakken op een houtvuur? Zelf een tentoonstelling gemaakt? Wel eens buiten naar een verhalenverteller geluisterd? Vind je dit leuk? En hou je ervan om samen met je vader en of moeder een ontdekkingsstocht te maken rond je huis waarin je onderzoekt waar de elektriciteit vandaan komt, hoe je brood kan bakken of waar je goed kan spelen?

Wat gaan we doen?

Op drie zondagmiddagen gaan we op avontuur. We gaan proberen doen met energie, broodjes bakken op een houtvuur, knutselen, luisteren naar een verhalenverteller en spelen.

Voor wie is het?

Voor kinderen van 8 tot 10 jaar en je vader of moeder (allebei is nog leuker).

Kinderen uit Utrecht Noordoost krijgen voorrang bij inschrijving.

Wanneer en waar?

zondag 6 februari, zondag 13 februari, zondag 20 februari

Plaats: Centrum Griftsteede (in het Griftpark)

Tijd: 13.30 tot 15.30 uur

Meer informatie?

Marianne Houkamp
Centrum 'Trijn van Leemput'
Oudkerkhof
3512 GH Utrecht 13a
tel 030 - 231 84 81
trijn@xs4all.nl

Hoe gaan we dit doen?

Wat zou je doen als jij de baas was van Nederland?

Door plannen maken, knutselen, spelen, praten en spannende opdrachten kom je erachter wat jij belangrijk vindt. Dit doen we eerst alleen met kinderen. Ondertussen onderzoeken je vader en of moeder wat zij belangrijk vinden.

Aan het einde van iedere bijeenkomst kan je aan je vader/moeder en andere volwassenen laten horen en zien wat jouw mening is. En de volwassenen geven natuurlijk ook hun eigen mening

Dat wordt spannend!

Maarten van Deursen
Natuur & Milieu Communicatie

tel 030 - 286 38 34
m.van.deursen@utrecht.nl

Ja, ik geef me nu op voor 'GROEN ALS GRAS ?!'

Naam						
Straat						
Postcode			Plaats			
Telefoon						
Kinderopvang	Nee	Ja	aantal kinderen voor kinderopvang		Leeftijd(en)	

Deze strook in bijgaande antwoordenvolpde uiterlijk 31 januari sturen naar Centrum 'Trijn van Leemput'

DEELNAME IS GRATIS

OPZET**PROGRAMMA "GROEN ALS GRAS" OP 6, 13 EN 20 FEBRUARI 2000
OUDERGEDEELTE***Plaats van de bijeenkomsten* "Griftsteede"*Tijdstip van de bijeenkomsten* Zondag, 6 februari 00 13.30 - 15.30 uur*Uitvoering* medewerkers Trijn van Leemput & Natuur en Milieu
Communicatie.

Thema eerste bijeenkomst: Verkenning van het begrip duurzaamheid

<i>Tijd</i>	<i>Voorbereidingen</i>	<i>Opmerkingen</i>
13.30-13.45	<p>Inleiding</p> <p>Doel: Verkenning van het begrip duurzaamheid. Ouders met elkaar in gesprek brengen over hun (duurzame energie verbruik) en op welke manier ouders daarover in gesprek kunnen komen met hun huisgenoten.</p> <p>Kennismaken</p> <ul style="list-style-type: none"> - namen rondje - leeftijd kinderen - waarom ben je hier <p>Toelichting programma:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waarom deze bijeenkomsten • Waarom ouders en kinderen samen • Het vertellen van kinderprogramma • Het onderzoek over duurzaamheid • Het aantal bijeenkomsten tijden • De vitrine kasten, de functie hiervan • Gebruik van schriftje. 	<p>Aankleden lokaal (narcissen etc)</p> <p>Ikea vitrine kastjes 20 stuks.</p> <p>Worden video opnames gemaakt. Schriften, kleurpotloden en pennen.</p> <p>Namen schrijven</p> <p>Toelichten keuze van video opnames.</p> <p>Elke bijeenkomst toewerken naar statement voor de video.</p> <p>Samen inrichten met je kind(eren)</p> <p>Eind van dag leskist bekijken</p> <p>Proces volgen vanaf eerste bijeenkomst</p>
13.45-14.15	<p>Uitwisselen over meegenomen voorwerp of wat je aanspreekt uit de natuur of wat duurzaamheid voor jou betekent.</p> <p>Thee / koffie</p>	<p>Flap en stift en velourslap samenvatten duurzaam</p>
14.15-14.20	<p>Inleiding op thema energie, waarom we hiervoor gekozen hebben.</p>	<p>Tekst maken, eigen leefwereld (zie bijlage)</p>
14.20-14.30	<p>Opdracht ;</p> <p>*Teken je huis in met energie punten (warmte, water, licht). Opdracht in tweetallen: (zoek iemand uit)</p>	<p>Denk aan radiator/gashaard etc.</p> <p>Tip; begin bij binnengekomen in huis.</p>

<i>Tijd</i>	<i>Vorbereidingen</i>	<i>Opmerkingen</i>
14.30-15.00	<ul style="list-style-type: none"> • Bekijk elkaars huis. • Verzamel tips ten opzichte van duurzaam energie verbruik • Als je met je huisgenoten in gesprek wil komen over energieverbruik, wat zie je dan als aandachtspunten voor wat betreft de inhoud van het gesprek en de manier waarop. <p>Rapportage uit subgroepen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Tips t.o.v. energie vermindering 2) Tips t.o.v. manier van gespreksvoering je kind(eren) <p>Evaluatie en toelichting thuisopdracht.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Beschrijf met je kind jullie voornemens t.a.v. jullie energie en waarom. 2) Welk statement wil je maken voor de video op de derde dag. Schrijf dit in je schrift, het kan van jezelf zijn en/of van het gezin. 3) Noteer de beginstand van de gas-, licht- en watermeter. 4) Suggestie: Ervaringen van de afgelopen week, kan je opschrijven in het schrift. <p>Als afsluiting: Ouders en kinderen richten samen vitrinekast in met meegebracht- en gemaakt materiaal. Leskist bekijken.</p>	<p>Ieder tweetal geeft 1 tip t.a.v. energievermindering en 1 tip t.a.v. gespreksvoering.</p> <p>Opdracht staat op strookjes. Meegeven.</p>

* Tips besparing energie:

- spaarlamp i.p.v. gloeilamp
- daglicht
- lichte kleuren verven in huis
- registreren energieverbruik
- elektrische app. meteen uit na gebruik
- c.v. ketel regelmatig laten schoonmaken

- c.v. thermostaat instellen dag/nacht
- thermostaatkranen op c.v.
- goede ventilatie in huis
- dubbel glas, dak - muurisolatie
- geen warm water gebruiken als het met koud kan
- Schilderwerk goed onderhouden

Caria Vleeschhouwer & Wouke van de Heuvel

28 november 1999

Thema van tweede bijeenkomst: Spel spelen en vrije tijd (groen opvoeden?)		
Tijd	Vorbereidingen	Opmerkingen
13.30-13.40	<p>Welkom</p> <p>Toelichting programma</p> <p>Doelstelling: Het onderzoeken van eigen natuur -en jeugdherinneringen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat is verankerd gebleven en waarom. • Wat is daarvoor bruikbaar in de omgang met je eigen kinderen 	<p>Video opnames gemaakt</p> <p>Programma op flap</p>
13.40-14.00	<p>Uitwisselen ervaringen met thuisopdracht.</p> <p>Hoe is het gegaan t.o.v.</p> <ul style="list-style-type: none"> - duurzaam energieverbruik - heb je het besproken met je kinderen <p>Zijn je voornemens uitgekomen,</p> <ul style="list-style-type: none"> - zijn ze uitgekomen, hoe ging dit - zijn ze niet uitgekomen, wat waren de drempels. <p>Uitdelen lijstje met energie tips</p> <p>Samenvatting</p>	
14.00-14.05	<p>Inleiding op keuze programma;</p> <p>Spel spelen vrije tijd in relatie tot duurzaamheid</p>	
14.05-14.15	<p>Associatiespel.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Welke foto zou je willen gebruiken om je meest dierbare jeugdherinneringen te vertellen • In je beschrijving besteed je aandacht aan alle zintuigen; - Hoe zag het eruit (zien) - Hoe rook het (geur) - Hoe voelde het (tast) - Hoe warm de geluiden (gehoor) - Was er ook iets te proeven (smaak) 	<p>Foto's over natuur en spelen.</p>

<i>Tijd</i>	<i>Vorbereidingen</i>	<i>Opmerkingen</i>
14.15-15.00	<p>Opdracht in kleine groepen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Heeft de (natuur)ervaring uit je jeugd invloed op je relatie met de natuur. Zo ja waarom / nee waarom niet. • Als je kijkt naar de vrijetijds besteding van je kinderen, heeft de natuur daarin een plek. Zo ja hoe komt dit /neen hoe komt dit. • Wat vind je van je eigen jeugdherinneringen van belang. • Wat wil je doorgeven aan je eigen kind(eren) en waarom denkend aan "Kind van nu, is de toekomst van morgen" 	<p>Mooi papier en stiften</p> <p>Mag ook in het schrift</p>
15.00-15.10	<p>Plenair</p> <p>Wat is je belangrijkste ontdekking.</p> <p>Wat ga je ermee doen</p>	
15.10-15.15	<p>Toelichting thuiswerkopdrachten;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Onderneem samen met je kind(eren) een activiteit waarin de natuur een rol speelt. 2) Beschrijf beiden wat er beleefd wordt en gebruik daarbij je zintuigen 3) Denk aan uw voornemens m.b.t. de energiemeter. 4) Neem iets mee wat duurzaamheid NU voor jullie betekent. 	
15.15-15.30	<p>Activiteit voor ouders en kinderen.</p> <p>"De verhalen verteller"</p> <p>Dag afronden met aandachtspunt</p> <ul style="list-style-type: none"> - bedanken etc. - evaluatieformulieren uitdelen - denken over statement 3 de dag 	<p>Verhaal over duurzaamheid</p>

Thema van	derde bijkomst:	
<i>Tijd</i>	<i>Vorbereidingen</i>	<i>Opmerkingen</i>
13.30-13.35	Welkom Toelichting op programma	Op flap - evaluatie formulieren - deelnemersformulieren uitdelen
13.35-14.00	Hoe is het gegaan met de thuisopdrachten. • Wat is er gelukt • Is er iets veranderd bij jezelf. • Tips voor elkaar.	voordat ze naar de kinderen gaan.
14.00-14.45	Groepsopdracht ouders en kinderen (gezin) Gezamenlijk maken van een collage of verhaal of gedicht, of toneelstukje over wat "duurzaam" voor hen betekent. 'De kast maken in NME ruimte. Vitrinekasten worden gefotografeerd Ouders en kinderen overleggen wat ze willen laten zien en zeggen over de drie zondagmiddagen. Max. 2min. per ouder/ kind	Gezamenlijke instructie Doel; Dit moet leiden naar gezamenlijk product voor 'achterwerk' in de kast. tijdschriften, scharen, lijm, papier etc. Video opnames. Dit is gelijk het presenteren van je product / statement
14.45-15.30	Achterwerk in de kast. Het presenteren van product. Max 2 minuten (kookwekker). Feestelijke afsluiting "Duurzame" appeltaart eten en diksap drinken.	Ze zijn elkaars toeschouwers.

28 november 1999

PROGRAMMA "GROEN ALS GRAS" OP 6, 13 EN 20 FEBRUARI 2000

KINDERGEDEELTE

Eerste bijeenkomst 6 februari.

Thema: Wat is duurzaam en wat is de relatie met energie

Doelstelling: - kennismaken

- met elkaar begrip duurzaamheid definiëren

- met verschillende vormen van energie experimenteren en thuis kunnen toepassen

- kinderen en ouders raken thuis in gesprek over het energie verbruik thuis

<i>actie</i>	<i>opmerkingen</i>
<p><i>Kennismaken:</i> Ontvangst in de kring. Kennismakingsspel, kinderen krijgen naam van een dier op hun rug geplakt. Vervolgens stellen ze zich aan iedereen voor en mogen aan ieder aan wie ze zich voor stellen 1 vraag stellen die beantwoord moet worden met ja of nee. Wie weet aan het einde welk dier op zijn/haar rug geplakt is.</p> <p><i>Vervolg kennismaken:</i> In de kring: kinderen stellen zich voor en lichten toe wie ben je, waar woon je, hoe oud ben je, waarom ben je hier, was het moeilijk om een van je ouders hier mee naar toe te krijgen, wie heeft het initiatief genomen. Wat gaan we doen, vandaag en volgende bijeenkomsten: - Introductie van het programma: korte toelichting bij het programma wat willen we, wat verwachten we, wat gaan je ouders doen. Uitleg over de video opname. Wat is de bedoeling van het kistje (is reiskoffer waarin alle spullen die we op deze reis verzamelen/maken stoppen en op het laatst gaan versieren.</p>	<p>Het lokaal is opgesierd met narcissen en tulpen die gedurende het project in bloei komen. Aankleding lokaal: In het midden een kring met stoelen langs de rand tafels met proeven uit leskist energie.</p> <p>Uitdelen kistjes. In het kistje zit een potlood. De kinderen zetten hun naam op kistje. Gedurende het project blijft het kistje op Griftsteede. Op het laatst mogen ze het mee naar huis nemen.</p>

<i>actie</i>	<i>opmerkingen</i>
<p>- Wat is duurzaam: introductie van het begrip duurzaam aan de hand van het Griftpark. Praten over wat we met ons groepje onder duurzaamheid verstaan aan de hand van concrete voorwerpen uit het park en die de kinderen zelf hebben meegebracht.</p>	<p>Kinderen nemen iets mee dat volgens hen te maken heeft met duurzaam</p>
<p>- Wat kan je thuis doen met duurzaamheid: Energie. Aan de slag met energie. Wat is energie, wat kan je ermee, waar maak je gebruik van energie. (proeven doen uit de leskist energie.</p>	<p>Leskist energie</p>
<p>- Praten over duurzaamheid thuis toegespitst op energie. Wat voor energie gebruik je allemaal thuis. Is dit duurzame energie? Inventariseren op flap</p>	
<p>Opdracht voor thuis: - Kies het meest overbodige apparaat uit en teken dit na, wat is een duurzaam alternatief voor dit apparaat. Zie opdracht blad</p>	
<p><i>Gezamenlijke afsluiting</i> Kinderen laten aan ouders zien wat ze gedaan hebben.</p>	<p>In leslokaal van kinderen.</p>
<p>Presentatie van posters en praten over de relatie.</p>	<p>Speelgoed uit derde wereld.</p>

Tweede bijeenkomst 13 februari.

Thema: Vrije tijd en spelen

Doelstelling: kinderen ontdekken waar ze het liefste spelen, wat ze daarvoor nodig hebben en wat ze zelf kunnen doen om goede speelplekken te krijgen/houden.

Introductie:

-Terugblik op de afgelopen week

<i>actie</i>	<i>opmerkingen</i>
Welkom: Toelichting op onderwerp en programma van vandaag.	narcissen en tulpen die gedurende het project in bloei komen. Aankleding lokaal: In het midden een kring met stoelen langs de rand tafels.
Nabespreken van opdracht voor thuis - wat kwam er uit de vergelijking van de tekeningen van de huizen? - Hoeveel apparaten die energie gebruiken zijn er thuis? - Welke energie wordt gebruikt? Koppeling met duurzaamheid - Wat was het apparaat wat je het gemakkelijkst kan missen?	Verschillende vormen van energie gebruik op flap oid.
<i>Wat doe je in je vrije tijd het liefste?</i> Praten over vrijetijdsbesteding. - Hoe vaak speel je buiten - Wanneer speel je buiten (voor school, tussen de middag etc) - Waar speel je meestal - Wat is je favoriete speelplek - Speel je alleen of speel je samen - Hoe ver mag je van huis spelen - Waar heb je last van bij het buiten spelen? (auto's, brommers, vuilnis, hondenpoep, grote kinderen, boze burens etc.) - Wat doe je het liefste als je buiten speelt? - Waar zou je graag nog eens willen spelen?	Buitenspel spullen: - bal - springtouw

<i>actie</i>	<i>opmerkingen</i>
<p>Wandelingetje langs mogelijke speelplekken rond Griftsteede.</p> <p>Wandeling langs knuffelweide, vlinderheuvel, tuintje, speeltuin en vijver/schaal bij de ingang.</p> <p>Kies 1 plek uit waar je graag zou willen spelen.</p> <p>Aan de slag.</p> <p>In groepje van 2 kinderen. Beschrijven van de gekozen plekken aan de hand van werkblad.</p> <p>Kies je favoriete plek uit deze 2 plekken en ga zelf op de foto op deze plek. Plak de foto op een wit vel A3 en schrijf erbij wat er zo leuk is aan deze plek.</p> <p>Presentatie van posters aan elkaar</p> <p>Presentatie van posters en praten over de relatie vrijetijdsbesteding en duurzaamheid.</p> <p><i>Gezamenlijke afsluiting</i></p> <p>Ouders en kinderen luisteren naar verhalenverteller met verhaal waarin relatie is met duurzaamheid</p>	<p>Polaroid camera</p> <p>Lijm</p> <p>A3 papier en stiften</p> <p>Speelgoed uit derde wereld landen in het lokaal.</p> <p>In de hal van Griftsteede</p>

Derde bijeenkomst 20 februari.

Thema: Afsluiting en voorbereiding presentatie

Doelstelling: Dialoog tussen ouders en kinderen over duurzaamheid en welke aspecten van duurzaamheid zij willen presenteren aan de groep.

Introductie:

-Terugblik op de afgelopen week

<i>actie</i>	<i>opmerkingen</i>
<i>Welkom:</i> Toelichting op onderwerp en programma van vandaag. <i>Als ik de baas zou zijn van Nederland</i> Aan de hand van een opdrachtblad gaan de kinderen na wat ze mee willen nemen naar de toekomst en wat ze hier achter willen laten.	Aankleding lokaal
<i>Groepsopdracht.</i> Gezamenlijke tentoonstelling maken met ouders. Verbeelden van voorwerpen/ideeën/verwachtingen t.a.v. duurzaamheid.	Flappen en stiften Oude tijdschriften Tekenschilderspullen
<i>Achterwerk in de kast</i>	
<i>Feestelijke afsluiting</i>	Hapjes en drankjes

EVALUATIE PROJECT 'GROEN ALS GRAS'

Zoals we al verteld hebben, is dit project een pilot-project. Anders gezegd: opzet, inhoud en werkwijze van dit project hebben we voor de eerste keer aangeboden.

Graag horen we uw mening over de verschillende onderdelen, waardoor we in staat zullen zijn het project te veranderen of bij te stellen. U kunt uw naam onder het formulier schrijven, maar dat hoeft natuurlijk niet.

Werving

Hoe bent u op de hoogte geraakt van het project 'Groen als gras'?

.....
.....
.....
.....

Vond u de informatie over het project voldoende en duidelijk?

Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

.....
.....
.....
.....

Welke manier zou u adviseren om dit project onder de aandacht te brengen van ouders en kinderen?

.....
.....
.....
.....

Begeleiding

Wat vond u van de begeleiding?

tevreden, omdat

niet/minder tevreden, omdat

.....
.....
.....
.....

Welke suggesties zou u de begeleiding willen geven?

.....
.....
.....
.....

Zou u andere ouders en kinderen attent maken op dit project? Waarom wel/niet?

.....
.....
.....
.....

Als u de vorige vraag met 'Ja' hebt beantwoord, wat vindt u dan het belangrijkste om te vertellen?

.....
.....
.....
.....

MANIER VAN WERKEN

Hieronder vindt u een overzicht van de gehanteerde werkvormen en activiteiten. Wilt u per werkvorm/activiteit uw waardering uitdrukken in een schoolcijfer van 1 - 10? (Het is mogelijk om meerdere keren hetzelfde cijfer te gebruiken.)

Werkvorm/activiteit

Bijeenkomst 1

- groeps gesprek naar aanleiding van meegenomen voorwerp over wat is duurzaam
- eigen huis tekenen met energiepunten + uitwisselen tips over energtegebruik in relatie tot duurzaamheid
- kinderen presenteren proefjes met energie
- thuisopdracht over energie

Bijeenkomst 2

- opdracht met natuurfoto's om eigen jeugdherinnering naar boven te halen
- de verhalenverteller
- thuisopdracht over vrijetijdsbesteding

Bijeenkomst 3

- duurzaam verbeelden
- presentatie video 'Achterwerk in de kast'

Overig

Wat vond u van de gekozen thema's (duurzaam, energie, spel-spelen-vrije tijd)?

.....
.....

Welke andere onderwerpen zouden in het project aan de orde moeten komen?

.....
.....

Hoe vond u het om samen met uw kind(eren) aan dit project deel te nemen?

.....
.....
.....
.....

Kunt u aangeven welk effect deelname aan het project op u en uw kind(eren) heeft gehad?

.....
.....
.....
.....
.....

Wat vond u van het aantal bijeenkomsten?

- te weinig
 - precies goed
 - te veel
- Waarom?

.....
.....
.....

Wat vond u van het tijdstip op zondagmiddag van 13.30 - 15.30 uur? Had u de voorkeur gegeven aan een ander tijdstip? Zo ja, welk?

.....
.....
.....

Wat vond u van lokatie en accommodatie?

- goed
 - matig
 - ongeschikt
- Waarom?

.....
.....
.....

Als er een financiële bijdrage per gezin voor deelname aan het project gevraagd zou worden, aan welk bedrag denkt u dan?

- f 10
- f 25
- f 50
- anders, nl. f

Wilt u het enquêteformulier in bijgevoegde antwoordenvolpoe vòòr 25 februaari terugsturen?

We danken u hartelijk voor uw medewerking.

VRAGEN OVER GROEN ALS GRAS.

Wat vond je het leukste van Groen als Gras?

.....
.....
.....

Wat vond je het minst leuk van Groen als Gras?

.....
.....
.....

Wat heb je van Groen als Gras geleerd?

.....
.....
.....

Wat vond je ervan om samen met je vader of moeder mee te doen aan Groen als Gras?

.....
.....
.....

Vind je zondag een goede dag om mee te doen met Groen als Gras of zou je liever een andere dag willen?

.....
.....
.....

Wie wilde het liefst naar Groen als Gras, jij of je vader of moeder?

.....
.....
.....

Graag opsturen voor vrijdag 25 februari in de envelop van je ouders.

BIJLAGE 7

CONCEPT
oktober 1999

Natuur- en Milieu-Educatie in het welzijnswerk

project door:

- Stichting Welzijnswerk Zutphen
- Gemeente Zutphen

Voorgeschiedenis

In de gemeente Zutphen wordt in het kader van Lokale Agenda 21 (LA 21) en Natuur- en Milieu-Educatie (NME) aandacht besteed aan duurzaam denken en doen met als doel dit een vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks handelen te laten zijn. Onder de paraplu van LA 21 opereert de werkgroep NME. Deze werkgroep bestaat uit vrijwilligers die invulling geven aan het bovenstaande.

In haar beleidsnota 'Naar het derde millennium' geeft de Stichting Welzijnswerk Zutphen (SWZ) aan deze doelstelling te onderschrijven. In de praktijk gebeurt al het een en ander. Voorbeelden zijn de natuurclub in het kader van de Verlengde Schooldag en de gedachtevorming ten behoeve van 'Samen doen in het groen' in het kader van wijkaanpak. SWZ wil NME steviger inbedden in haar bestaande activiteiten en nieuwe initiatieven nemen c.q. bevorderen. Daarbij richt SWZ zich primair op de doelgroep waarvoor nu al wordt gewerkt.

In overleg met Mw. M. Broens, onderzoeker aan de Universiteit van Utrecht, zijn landelijke ervaringen bekeken en mogelijkheden voor Zutphen verkend. Het lijkt interessant en haalbaar een samenwerking tot stand te brengen op het gebied van NME tussen de gemeente Zutphen en SWZ, met name gericht op het agogisch werk: opbouwwerk en cursusactiviteiten voor volwassenen.

Het onderzoek van Mw. Broens omvat dit soort projecten, zo mogelijk tot en met praktische uitvoering van activiteiten. Zij kan ondersteuning bieden d.m.v. tijd en kennis. Dit project wordt daarmee onderdeel van haar onderzoek naar 'informele NME' voor volwassenen.

Stappenplan

Het project bestaat uit een aantal stappen:

- stap 1.** Bewustwording van de noodzaak en mogelijkheden om uitgangspunten NME/LA 21 vorm te geven in het brede welzijnswerk.
- stap 2.** Het ontwikkelen en uitvoeren van een concreet project voor de inwoners van Zutphen.

Probleemstelling

Wat is er nodig aan informatie, methoden en hulpmiddelen om duurzamer denken en doen vanzelfsprekend uitgangspunt te laten zijn bij het ontwikkelen en uitvoeren van activiteiten van SWZ?

Doel

Het na te streven doel is drieledig:

1. Agogisch medewerkers van SWZ informeren over aspecten van duurzaam denken en handelen en hun hulpmiddelen aanreiken om dit in hun werk gestalte te geven.
2. Het praktisch gehalte 'milieuvriendelijk denken en doen' in het huidige cursusaanbod te analyseren en indien nodig te verhogen.
3. Cursussen rondom milieuvriendelijk huishouden opnemen in het SWZ- aanbod. Bijvoorbeeld milieuvriendelijk klussen, tuinieren, kleding maken etc.

Doelgroep

- Agogisch medewerkers en vrijwilligers van SWZ die werken met volwassenen.
- Begeleiders van cursussen die zijn opgenomen in het SWZ-aanbod.

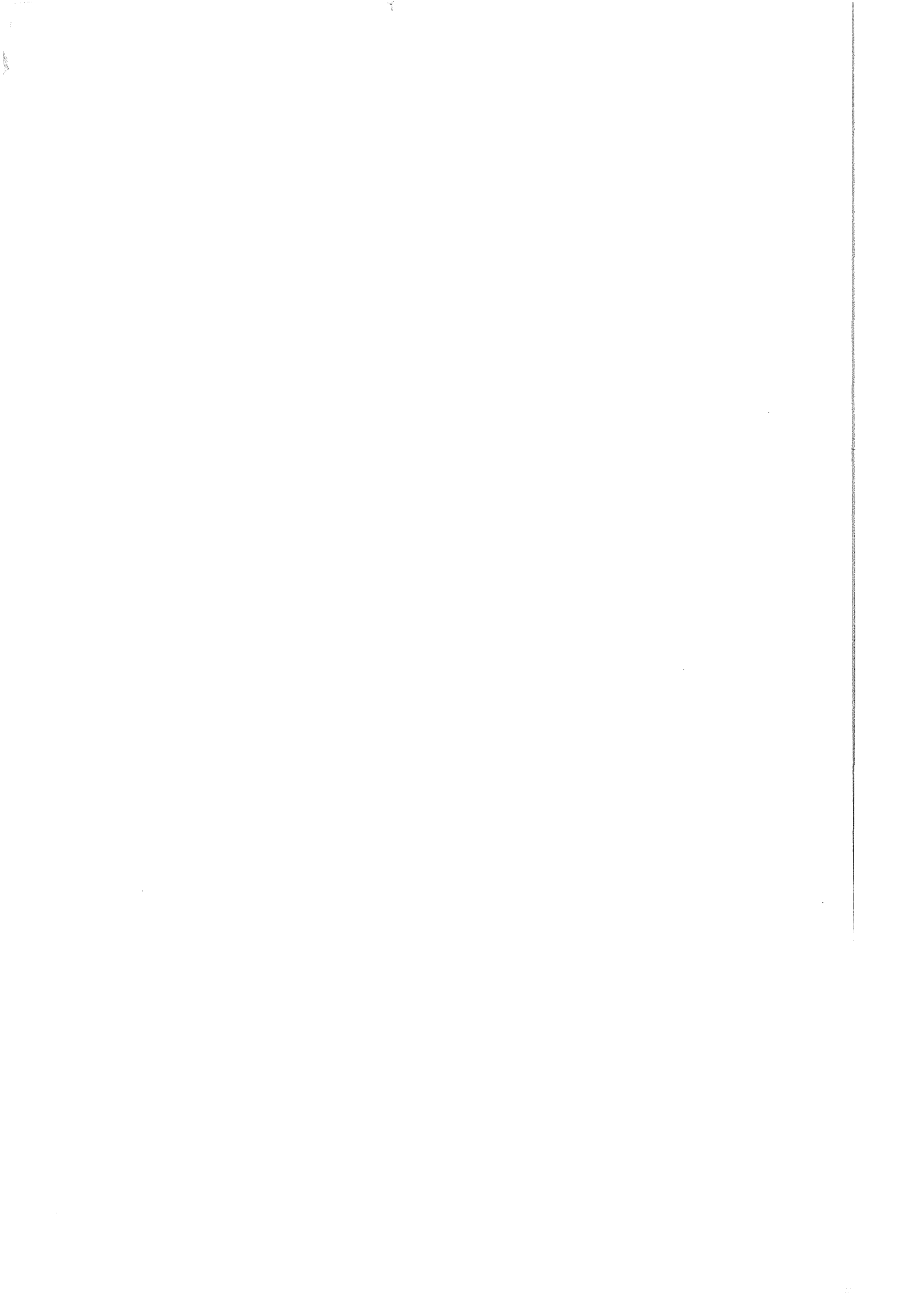
Activiteiten

1. Praktijkgerichte workshop voor de leden van het kernteam samen met de leden van de werkgroep NME. Thema 'SWZ en NME/LA 21 in de praktijk'.
- 2.a Analyseren van bestaand cursusaanbod.
- 2.b Bijscholingsaanbod opstellen en uitvoeren voor huidige cursusleiders.
Thema: Hoe verwerk ik elementen van duurzaamheid in mijn cursus?
3. Ontwikkelen of aantrekken van concrete milieuvriendelijke cursussen; opnemen in het cursusaanbod.

Duur project

start: november 1999

einde: september 2000

ISBN 90-73253-11-X.
NUR 940 742 841

© januari 2003, Margreeth Broens, Eindhoven

Auteur: Margreeth Broens

Uitgave in het kader van 'Alledaagse NME voor volwassenen' (Extra Impuls NME),
een project van de Beraadsgroep Vorming en de Bijzondere leerstoel NME.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage vanuit het programma

Leren voor Duurzaamheid.

Vormgeving: Bruikman & Kok B.V.